อุศูลุลฟิกฮฺ

The Principle of Fiqh

รองศาสตราจารย์ ดร.อิสมาแอ อาลี

ISBN 978-974-11-4944-5

อุศูลุลฟิกฮฺ

The Principle of Fiqh

ผู้เขียน รองศาสตราจารย์ ดร.อิสมาแอ อาลี

บรรณาธิการ : มาลิก โยธาสมุทร
ดร.มะรอนิง สาแลมิง

พิมพ์ครั้งที่ 2 : มิถุนายน 2552

พิมพ์ต้นฉบับ : มูฮามะ ปาปา

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มิตรภาพ ปัตตานี

ISBN : 978 - 974 - 11 - 4944 - 5

คำนำพิมพ์ครั้งที่ 2

ในการพิมพ์ครั้งแรก เนื้อหาของวิชาอูศูลุลฟิกฮฺได้ถูกกำหนดให้เป็นเนื้อหาของรายวิชาเดียว ผู้เขียนจึงได้เตรียมเนื้อหาให้สอดคล้องกับการใช้ในการเรียนการสอนด้วย ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2539 วิทยาลัยอิสลามศึกษาได้เปิดหลักสูตรกฎหมายอิสลาม และได้แยกเนื้อหาของวิชาอุศูลุลฟิกฮฺเป็นสาม รายวิชา โดยผู้เขียนรับผิดชอบสอนทั้งสามรายวิชาช่วงเวลาหนึ่ง จึงได้พยายามขยายและเพิ่มเนื้อหาให้ละเอียดและครอบคลุมมากขึ้น เพราะความรู้ทางด้านอุศูลุลฟิกฮฺนั้นเป็นพื้นฐานที่สำคัญมากสำหรับนักศึกษาที่เรียนวิชาเอกกฎหมายอิสลาม

ก่อนพิมพ์ครั้งนี้ผู้เขียนได้แก้ไขมาเป็นระยะๆ เพื่อให้มีความถูกต้องและสมบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะทำได้ ขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อับดุลเลาะ หนุ่มสุข ที่ได้ให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ ขอบคุณศาสตราจารย์นายแพทย์ วิญญู มิตรานันท์ ที่ได้ให้การสนับสนุนค่าใช้จ่ายส่วนหนึ่งในการพิมพ์ครั้งนี้

หวังว่าหนังสือเล่มนี้ จะเป็นประโยชน์มากพอสมควรสำหรับนักศึกษาและผู้สนใจทั่วไป อินชาอัลลอฮฺ

อิสมาแอ อาลี
มิถุนายน 2552

กิตติกรรมประกาศ

แด่คุณพ่อและคุณแม่ซึ่งได้กลับสู่ความเมตตาของอัลลอฮฺแล้ว ที่ได้ทุ่มเทสั่งสอน ให้คำปรึกษาและให้กำลังใจ ตลอดระยะเวลาที่ทั้งสองมีชีวิตอยู่ แด่อุสตาซ อูมาร์ ตอยิบ ที่ได้ให้โอกาสแก่ผู้เขียนได้รับทุนการศึกษาจนสามารถสำเร็จการศึกษาชั้นสูงสุด แด่อาจารย์ปัญญ์ ยวนแหล ที่ได้ให้โอกาสแก่ผู้เขียนได้รับราชการเป็นอาจารย์สอนที่วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ตลอดจนเพื่อนร่วมงานที่วิทยาลัยอิสลามศึกษาที่ให้คำแนะนำ ให้ความร่วมมือ ความช่วยเหลือในรูปแบบต่างๆ แก่ผู้เขียน และที่ลืมไม่ได้คือ คุณนุระมา อาลี คู่ชีวิตที่ร่วมสุขและร่วมทุกข์ และรับภาระดูแลงานบ้านทั้งหมด ตลอดจนงานดูแลลูกๆ ทุกคนเป็นอย่างดี จนผู้เขียนมีเวลามากพอที่เขียนงานวิชาการ

ขออัลลอฮฺได้โปรดตอบแทนคุณงามความดีแด่บุคคลที่กล่าวมา และที่มิได้กล่าวมา ซึ่งมีส่วนโดยตรงหรือโดยอ้อมทำให้หนังสือเล่มนี้ได้มีโอกาสออกมาสู่ผู้อ่าน อามีน

อิสมาแอ อาลี
มิถุนายน 2552

สารบัญ

เรื่อง | **หน้า**

บทนำ ประวัติความเป็นมาของวิชา อุศูลุลฟิกฮฺ 1

บทที่ 1 อัลอะหฺกาม **7**
- 1.1 ความหมายของ อัลอะหฺกาม 7
- 1.2 ประเภทของ หุกม 8
  - ก. หุกม ตักลีฟีย์ 9
  - ข. หุกม วัฎอีย์ 12
  - ค. ประเภทต่างๆ ของวาญิบ 16
- 1.3 อัลหากิม 20
  - ก. ใครคือ อัลหากิม 20
  - ข. วิธีที่จะรู้หุกม 21
- 1.4 อัลมะหฺกูมฟิฮฺ 22
  - ก. ความหมาย 22
  - ข. ขอบข่ายของการกระทำ 23
  - ค. เงื่อนไขของสิ่งที่บัญญัติให้กระทำ 25
- 1.5 อัลมะหฺกูมอะลัยฮฺ 27
  - ก. ความหมาย 27
  - ข. ประเภทของความสามารถ 27
  - ค. สิ่งที่มีผลกระทบต่อความสามารถ 29

บทที่ 2 แหล่งที่มาของหุกม **31**
- 2.1 อัลกุรอาน 31
  - ก. ความหมาย 31
  - ข. อิอฺญาซของอัลกุรอาน 32
  - ค. ประเภทของหุกมในอัลกุรอาน 35
  - ง. ลักษณะของการบัญญัติหุกมในอัลกุรอาน 36
  - จ. นัสคฺ 39

คำนำพิมพ์ครั้งที่ 1

ด้วยพระนามของอัลลอฮฺ ผู้ทรงกรุณาปรานี ผู้ทรงเมตตาเสมอ

เอกสารการสอนเล่มนี้เป็นคู่มือประกอบการศึกษาวิชาอุศูลุลฟิกฮฺ (The Principles of Islamic Jurisprudence) ซึ่งเป็นวิชาที่ว่าด้วยหลักการและกฎเกณฑ์มีมุจญ์ตะฮิดหรือผู้วิเคราะห์วินิจฉัยกฎหมายอิสลามใช้เป็นแนวทางในการกำหนดบทบัญญัติต่างๆ ทั้งที่มีตัวบทจากอัลกุรอาน หรือหะดีษ และที่ไม่มีตัวบทจากทั้งสอง ซึ่งมีความสำคัญมากสำหรับนักศึกษาวิชาเอกและโทอิสลามศึกษาตลอดจนผู้สนใจอิสลามศึกษาทั่วไป เพราะเป็นวิชาพื้นฐานในการศึกษาอัลกุรอาน และอัลหะดีษ โดยเฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับกฎหมายอิสลาม

เอกสารเล่มนี้ครอบคลุมเกือบทุกเนื้อหาหลักของวิชานี้ ซึ่งผู้เขียนถือว่าเป็นการปูพื้นฐานในการศึกษาวิชานี้ อย่างไรก็ตามบางเรื่องที่เห็นว่ามีความสำคัญมากในทางปฏิบัติก็ได้เขียนอย่างละเอียดพอสมควร หวังว่าในโอกาสอันใกล้นี้จะสามารถเขียนตำราที่สมบูรณ์ในสาขาวิชานี้ได้

เนื่องจากวิชานี้เป็นวิชาที่ยังไม่มีผู้แต่งหรือเรียบเรียงตำราเป็นภาษาไทยและวิชานี้ก็ไม่เหมือนหรือคล้ายกับกฎหมายทั่วไปที่พอจะขอยืมคำศัพท์เฉพาะมาให้ความหมายที่จะช่วยให้เข้าใจง่ายยิ่งขึ้น

ผู้เขียนขอขอบพระคุณทุกท่านที่มีส่วนทำให้เอกสารเล่มนี้ได้รับการพิมพ์เป็นเล่มเช่นนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณสมเจตน์ นาคเสวี และ ผศ.อับดุลเลาะ อับรู ที่ได้ช่วยขัดเกลาภาษาให้ดีขึ้น

หวังว่าเอกสารเล่มนี้จะอำนวยประโยชน์แก่นักศึกษา และผู้สนใจวิชาอุศูลุลฟิกฮฺ หรือหลักนิติศาสตร์อิสลามมากพอสมควร

อิสมาแอ อาลี

2.2 สุนนะฮฺ 53
ก. ความหมาย 53
ข. สุนนะฮฺกับการเป็นแหล่งที่มาของหุกม 56
ค. ความสัมพันธ์ระหว่างอัลกุรอานกับสุนนะฮฺ 59
ง. ประเภทของสุนนะฮฺ หรือหะดีษ 61
จ. หะดีษอาหาดที่ใช้ได้ 63
ฉ. หะดีษอาหาดที่ใช้ไม่ได้ 64
2.3 อิจญ์มาอฺ 68
ก. ความหมาย 68
ข. องค์ประกอบของอิจญ์มาอฺ 70
ค. อิจญ์มาอฺกับการเป็นแหล่งที่มาของหุกม 70
ง. อิจญ์มาอฺมีจริงหรือไม่ 72
จ. ประเภทของอิจญ์มาอฺ 73
2.4 กิยาส 74
ก. ความหมาย 74
ข. ความสำคัญของกิยาส 76
ค. กิยาสกับการเป็นแหล่งที่มาของกฎหมายอิสลาม 77
ง. องค์ประกอบของกิยาส 84
จ. อิลละฮฺและประเภทต่างๆ ของอิลละฮฺ 86
ฉ. ความผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้นจากการกิยาส 96

บทที่ 3 แหล่งที่มาของหุกมที่บรรดาปราชญ์มีทัศนะแตกต่างกัน 98
3.1 อัลอิสติหฺซาน 98
ก. ความหมาย 98
ข. ประเภทของอิสติหฺซาน 99
ค. ทัศนะของปราชญ์กฎหมายอิสลามที่มีต่ออิสติหฺซาน 103
3.2 อัลมะศอลิหฺ อัลมุรสะละฮฺ 105
ก. ความหมายและความสำคัญ 105
ข. ประเภทของมะศอลิหฺ มุรสะละฮฺ 106
ค. สาเหตุของการนำหลักการมะศอลิหฺ มุรสะละฮฺในการกำหนดบทบัญญัติ 107
ง. ลักษณะของบทบัญญัติที่ใช้หลักการมะศอลิหฺ มุรสะละฮฺ 108
จ. กฎเกณฑ์ในการใช้หลักการมะศอลิหฺ มุรสะละฮฺ 109

ฉ. ทัศนะของนักกฎหมายอิสลามที่มีต่อมะศอลิหฺ มุรสะละฮฺ 110
ช. ความแตกต่างระหว่าง กิยาส อิสติหฺซานและมัศละหะฮฺ มุรสะละฮฺ 110
3.3 อัลอุรฟฺ 111
ก. ความหมาย 111
ข. ที่มาและความสำคัญของอุรฟฺ 112
ค. ความแตกต่างระหว่างอุรฟฺกับหลักการบางอย่าง 113
ง. ประเภทต่างๆ ของอุรฟฺ 114
จ.เงื่อนไขในการใช้อุรฟฺ 115
ฉ. อุรฟฺกับการเป็นที่มาของหุกม 115
3.4 อิสติศหาบ 117
ก. ความหมาย 117
ข. ลักษณะของอิสติศหาบ 118
ค. อิสติศหาบกับการเป็นแหล่งที่มาของหุกม 120
3.5 มัซฮับของเศาะฮาบีย์ 121
ก. ความหมาย 121
ข. ทัศนะของเศาะหาบีย์กับการเป็นที่มาของหุกม 122
3.6 อัชชะรออิอฺ 125
ก. ความหมาย 125
ข. ประเภทของชะรีอะฮฺ 127
ค. ชะรีอะฮฺกับการเป็นแหล่งที่มาของหุกม 128

บทที่ 4 กฎเกณฑ์ทางด้านภาษาในการตีความตัวบท **130**
กฎเกณฑ์ที่ 1 ความหมายของตัวบท 130
ก. มันตูก นัศฺ 130
ข. ดิลาละฮฺ อิกติฎออฺ 131
ค. ดิลาละฮฺ อิชาเราะฮฺ 133
กฎเกณฑ์ที่ 2 ความหมายแฝงของตัวบท 134
ก. มัฟฮูม มุวาฟะเกาะฮฺ 135
ข. มัฟฮูม มุคอละฟะฮฺ 136
กฎเกณฑ์ที่ 3 ความหมายของคำโดยคำนึงถึงความชัดเจน 143
ก. คำหรือประโยคที่มีความหมายชัดเจน 143
ข. คำหรือประโยคที่มีความหมายไม่ชัดเจน 146

กฎเกณฑ์ที่ 4 คำที่มีความหมายทั่วไปหรืออามมฺ 150
ก. ความหมาย 150
ข. คำที่มีความหมายทั่วไป 150
ค. ลักษณะของอามมฺ 153
ง. ขอบเขตของอามมฺ 155
จ. ตัวบทที่มีลักษณะทั่วไปแต่มีสาเหตุเฉพาะ 157
ฉ. การยกเว้นคำอามมฺ 159
กฎเกณฑ์ที่ 5 คำที่มีความหมายเฉพาะ 163
ก. ความหมาย 163
ข. ขอบเขตของคำเฉพาะ 163
ค. ตัวบทเฉพาะกับตัวบททั่วไปมีความขัดแย้งกัน 164
ง. ตัวบทเฉพาะด้วยกันขัดแย้งกันระหว่างกัน 167
กฎเกณฑ์ที่ 6 อัลมุฏลักและอัลมุก็อยยัด 168
ก. ความหมาย 168
ข. มุฏลักกับมุก็อยยัดขัดแย้งกัน 169
กฎเกณฑ์ที่ 7 ความหมายคำสั่ง 173
ก. สำนวนที่ใช้ในการสั่ง 174
ข. สถานภาพของคำสั่ง 176
ค. คำสั่งที่มิได้กำหนดจำนวนครั้งของการกระทำ 178
ง. การปฏิบัติตามคำสั่งจะต้องกระทำทันทีหรือไม่ 179
กฎเกณฑ์ที่ 8 ความหมายของข้อห้าม 180
ก. สำนวนที่ใช้ในการห้าม 180
ข. สถานภาพของข้อห้าม 182

บทที่ 5 กฎเกณฑ์ด้านอุศูลุลฟิกฮฺในการกำหนดบทบัญญัติ 184
กฎเกณฑ์ที่ 1 เจตนารมณ์ทั่วไปของกฎหมายอิสลาม 184
ก. ความหมายของหลักการที่เป็นเจตนารมณ์ของกฎหมายอิสลาม 185
กฎเกณฑ์ที่ 2 สิทธิของอัลลอฮฺและสิทธิของมนุษย์ 186
ก. การกระทำที่เป็นสิทธิของอัลลอฮฺ 187
ข. การกระทำที่เป็นสิทธิของมนุษย์ 188
กฎเกณฑ์ที่ 3 สิ่งที่สนับสนุนหลักฐานที่ขัดแย้งกัน 188
ก. ประเด็นสายรายงาน 188

ข. ประเด็นเนื้อหา 189

บทที่ 6 อิจญ์ติฮาด ตักลีด และฟัตวา **194**

6.1 อิจญ์ติฮาด 194

ก. ความหมาย 194

ข. ศัพท์ที่มีความเกี่ยวข้องกับอิจญ์ติฮาด 195

ค. ขอบข่ายของการอิจญ์ติฮาด 196

ง. คุณสมบัติของผู้กระทำการอิจญ์ติฮาด 198

จ. ระดับของการอิจญ์ติฮาด 205

ฉ. การแยกส่วนอิจญ์ติฮาด 207

ช. อิจญ์ติฮาดในกฎหมายโรมัน 208

6.2 ตักลีด 210

ก. ความหมาย 210

ข. ทัศนะของนักกฎหมายอิสลามเกี่ยวกับตักลีด 212

ค. ความแตกต่างระหว่าง ตักลีด กับ อิตติบาอฺ 213

6.3 ฟัตวา 214

ก. ความหมาย 214

ข. คุณสมบัติของมุฟตีย์ 214

ค. ความแตกต่างระหว่าง ฟัตวา กับ เกาะฎออ์ 215

บทปิดท้ายเล่ม **216**

เอกสารอ้างอิง **217**

บทนำ

ประวัติความเป็นมาของวิชา “อุศูลุลฟิกฮฺ”[1]

บทบัญญัติต่างๆ ที่ชาวมุสลิมรับมาจากท่านนบีมุหัมมัด (ศ็อลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลัม)[2] นั้น มีพื้นฐานจาก “อัลกุรอาน” (القران) โดยท่านนบีเป็นผู้ทำหน้าที่อธิบาย และขยายความหมายของอัลกุรอานทั้งด้วยคำพูดและการกระทำของท่านที่เรียกว่า “สุนนะฮฺ” (السنة) ซึ่งเป็นที่มาลำดับที่สองของกฎหมายอิสลามที่นักกฎหมายอิสลามจะต้องยึดถือ ขณะเดียวกัน นักกฎหมายอิสลามต่างก็ยอมรับโดยทั่วไปว่าทุกๆ บทบัญญัติย่อมมีเป้าหมายอันเป็นเหตุผลหรืออิลละฮฺ (علة) ในการบัญญัติ ซึ่งเหตุผลนั้นจะเป็นเสมือนประโยชน์ที่ประชาชาติมุสลิมจะได้รับจากการใช้บทบัญญัติดังกล่าว ดังนั้น จึงมีแหล่งที่สามของกฎหมายอิสลามที่แยกออกมาจากอัลกุรอานและสุนนะฮฺ นั่นคือ “กิยาส” (القياس) หรือการเทียบเคียง ทั้งนี้เพราะเมื่อมีการกำหนดบทบัญญัติต่างๆ พร้อมทั้งได้ระบุเหตุผลในการบัญญัติ หรือเหตุผลนั้นเป็นที่เข้าใจด้วยการวิเคราะห์และวินิจฉัย อันจะทำให้ถือได้ว่าสิ่งที่ตัวบทมิได้ระบุถึงก็มีผลเหมือนกับสิ่งที่ตัวบทได้กล่าวถึงไว้ด้วยหากมีเหตุผลที่เหมือนกัน ทั้งนี้เพราะนักกฎหมายอิสลามถือว่า เหตุผลนั้นเป็นแกนหลักของการบัญญัติบทบัญญัติต่างๆ ทางกฎหมายทั้งปวง

นอกจากนั้น ยังมีหลักฐานจาก “อัลกุรอาน” และ “สุนนะฮฺ” ที่แสดงว่า ความเห็นที่เป็นเอกฉันท์ของบรรดานักวิเคราะห์และวินิจฉัยกฎหมายอิสลาม หรือ “มุจญ์ตะฮิด' (مجتهد) นั้น จะมีความถูกต้องเสมอและปลอดจากความผิดพลาด จึงเป็นแหล่งที่มาที่สี่ของกฎหมายอิสลาม มติเอกฉันท์ดังกล่าวเรียกว่า “อิจญ์มาอฺ” (الاجماع) ด้วยเหตุนี้ แหล่งที่มาของกฎหมายอิสลามจึงมีสี่แหล่ง คือ “อัลกุรอาน” “สุนนะฮฺ” “อิจญ์มาอฺ” และ “กิยาส” อย่างไรก็ตาม แก่นแท้ของทั้งหมด คือ อัลกุรอานและสุนนะฮฺนั่นเอง

“อัลกุรอาน” ถูกประทานลงมาเป็นภาษาอาหรับ ขณะเดียวกันสุนนะฮฺก็ได้อธิบายความหมายของอัลกุรอานด้วยภาษาอาหรับเช่นกัน บรรดานักกฎหมายอิสลามซึ่งเป็น เศาะฮาบะฮฺ หรือ ตาบิอีน[3] ต่างก็มีความรู้ความสามารถในการเข้าใจแหล่งทั้งสองของกฎหมายอิสลามตามปกติวิสัยอยู่แล้ว ทั้งนี้ เพราะพวกเขามีความรู้ความเข้าใจภาษาอาหรับโดยธรรมชาติอยู่แล้วในฐานะที่เป็นคนอาหรับ และการที่พวกเขาคลุกคลีและติดตามท่านรสูลอย่างเนื่องนิตย์ ก็ทำให้พวกเขามีความเข้าใจถึงจิตวิญญาณและเจตนารมณ์

---

[1] *ดู อัลคุฎาะรีย์, มุฮัมมัด 1965 اصول الفقه พิมพ์ครั้งที่ 5 อียิปต์ มักตะบะฮฺ อัตติญารียะฮฺ อัลกุบรอ หน้า 3-13*

[2] *หมายความว่า ขอให้อัลลอฮฺได้ทรงประทานพรและความสันติแด่ท่าน เป็นการสดุดีเมื่อกล่าวถึงท่านนบี ซึ่งเราจะใช้คำย่อว่า ศ็อลฯ*

[3] *“เศาะฮาบะฮ” (صحابة) เป็นพหูพจน์ของ “เศาะฮาบีย์” (صحابي) คือ บุคคลที่เคยพบปะกับท่านนบี (ศ็อลลัลลอฮุอะลัยฮิ วะสัลลัม) โดยมีความศรัทธาต่อท่านและเสียชีวิตในสภาพที่เป็นมุสลิม “ตาบิอีน” (تابعين) เป็นพหูพจน์ของ “ตาบิอีย์” (تابعي) คือ บุคคลที่เคยพบปะกับเศาะฮาบีย์ ในขณะที่เป็นมุสลิมและเสียชีวิตในสภาพที่เป็นมุสลิม*

ของกฎหมายอิสลามได้เป็นอย่างดีอีกด้วย ทั้งนี้ นอกเหนือจากการที่พวกเขายังมีความพิสุทธิ์ทางจิตใจและความคิด ดังนั้น พวกเขาจึงไม่จำเป็นต้องมีความรู้แขนงอื่นๆ มาช่วยในการทำความเข้าใจตัวบทของกฎหมายที่เป็นอัลกุรอานหรือสุนนะฮฺอีกต่อไป พวกเขามีความสามารถที่จะทำการอิจญ์ติฮาด (วิเคราะห์และวินิจฉัย) ด้วยการเทียบเคียงสิ่งที่คล้ายคลึงกับที่อัลกุรอานและสุนนะฮฺได้กำหนดบทบัญญัติไว้แล้ว อย่างไรก็ตาม ในการดำเนินการดังกล่าว พวกเขาจะต้องรักษาไว้ซึ่งเจตนารมณ์และจิตวิญญาณของกฎหมายอิสลามอย่างเคร่งครัด ดังปรากฏในหะดีษบทหนึ่งว่า

เมื่อท่านรสูลได้ส่งมุอาซ อิบนุญะบัล (เราะฎิยัลลอฮุอันฮุ)[4] ไปยังประเทศเยเมน (เพื่อทำหน้าที่เป็นผู้พิพากษา) ท่านได้ถามมุอาซว่า

كيف تصنع إذا عرض لك قضاء ؟ قال : اقضى بكتاب الله. قال : فان لم يكن في كتاب الله ؟ قال : فبسنة رسول الله صلى الله عليه وسلم. قال فان لم يكن في سنة رسول الله ؟ قال معاذ : قلت اجتهد رأيي ولا آلو. فضرب رسول الله صدري ثم قال : الحمد الذي وفق رسول رسول الله لما يرضى الله ورسوله.

رواه احمد وأبوداود والترمذى

ความว่า *"เมื่อเจ้าเผชิญปัญหาที่จะต้องตัดสินใจเจ้าจะทำอย่างไร? มุอาซตอบว่าฉันจะตัดสิน ด้วยคัมภีร์ของอัลลอฮฺ ท่านนบีถามอีกว่า หากไม่มีในคัมภีร์ของอัลลอฮฺ มุอาซตอบว่า ด้วยสุนนะฮฺของรสูลุลลอฮฺ ท่านถามอีกว่า หากไม่มีในสุนนะฮฺของรสูลุลลอฮฺเล่า มุอาซตอบว่า ฉันจะวิเคราะห์ และวินิจฉัยด้วยความคิดเห็นของฉันเอง และฉันจะไม่หยุดยั้งในการใช้ความพยายาม ท่านรสูลก็ตบหน้าอกของมุอาซ พลันกล่าวว่า ขอสรรเสริญต่ออัลลอฮฺที่ได้ทรงชี้ทางนำแก่ทูตของรสูลุลลอฮฺในแนวทางที่อัลลอฮฺ และรสูลของพระองค์พอพระทัย"*

รายงานโดย อะหมัด อบูดาวูดและอัตติรมีซีย์[5]

---

[4] *เราะฎิยัลลอฮุอันฮุ* (رضى الله عنه) *หมายความว่า "ขออัลลอฮฺทรงได้พอพระทัยในตัวเขาด้วยเถิด" เป็นคำสดุดีเมื่อมีการกล่าวถึงเศาะฮะบะฮฺ ซึ่งเราจะใช้คำว่า เราะฎิฯ*

[5] *เป็นหะดีษที่ได้รับการกล่าวขานมาก แม้ว่า สายรายงานอาจจะมีปัญหาบ้างก็ตาม เช่น อัตติรมิซีย์ได้วิจารณ์หะดีษนี้ว่า "หะดีษนี้เป็นหะดีษที่เราไม่รู้ เว้นแต่ตามสายนี้ และสายรายงานของมันในทัศนะของฉัน ก็ไม่ต่อเนื่องกัน" เช่น นักวิชาการบางคนเห็นว่า เป็นหะดีษที่ประชาชาติทุกยุคทุกสมัยยอมรับด้วยดีมาตลอด* (حديث تلقته الامة بالقبول) *จึงถือได้ว่าเป็นหะดีษที่ใช้เป็นหลักฐานได้*

ความหมายของคำว่า *"ฉันจะวิเคราะห์และวินิจฉัยด้วยความคิดเห็นของฉันเอง"* ได้รับการอธิบายโดยอุมัรฺเมื่อท่านได้แต่งตั้งให้อบูมูซา อัลอัชอะรีย์(ابو موسى الاشعري)เป็นผู้พิพากษา ท่านได้กล่าวว่า

القضاء فريضة محكمة أوسنة متبعة

หมายความว่า *"การพิพากษานั้นเป็นหน้าที่ที่หลีกเลี่ยงมิได้หรือไม่ก็เป็นวิถีทางที่จะต้องปฏิบัติตาม"* ท่านยังได้กล่าวอีกว่า

الفهم الفهم تلجلج في صدرك مماليس في كتاب ولا سنة،

فاعرف الأشباه والأمثال، وقس الأمور عند ذلك، واعمد إلى أقربها إلى

الله وأشبهها بالحق.

หมายความว่า *"จงทำความเข้าใจในสิ่งที่เจ้ากำลังลังเลใจอยู่ ซึ่งไม่มีหลักฐานจากอัลกุรอาน หรือสุนนะฮฺ เจ้าจงศึกษาสิ่งที่ใกล้เคียงและคล้ายคลึงกันและจงเทียบเคียงกับมัน และเจ้าจงยึดถือสิ่งที่ใกล้เคียงมากที่สุดกับเจตนารมณ์ของอัลลอฮฺและมีความเหมือนกับความถูกต้องที่สุด"*[6]

หลักการดังกล่าวจึงเป็นแนวที่ถือปฏิบัติตลอดมา แต่ในระยะหลังๆ เมื่อรัฐอิสลามได้ขยายอาณาเขตออกไป มีประชาชนมากมายที่มิใช่ชาวอาหรับได้เข้ารับนับถือศาสนาอิลาม และอาศัยปะปนอยู่กับมุสลิมที่เป็นชาวอาหรับ จนทำให้ความสามารถในการใช้ และเข้าใจภาษาอาหรับของมุสลิมที่เป็นชาวอาหรับเริ่มอ่อนด้อยลงตามลำดับ ในที่สุดจึงมีความจำเป็นที่จะต้องวางกฎเกณฑ์ในการใช้ภาษาขึ้นเพื่อรักษาสถานภาพของภาษาอาหรับ ตลอดจนเพื่อให้ผู้คนทั้งที่เป็นชาวอาหรับและไม่เป็นชาวอาหรับสามารถเข้าใจความหมายของอัลกุรอานและสุนนะฮฺได้อย่างถูกต้อง

ในยุคต่อมาก็เริ่มเกิดความขัดแย้งระหว่างนักวิชาการหะดีษ(أهل الحديث)และนักเหตุผลนิยม(أهل الرأي) ตลอดจนมีกลุ่มบุคคลที่ยึดสิ่งที่ไม่อาจใช้เป็นหลักฐานได้มาเป็นหลักฐาน ขณะเดียวกันมีอีกกลุ่มหนึ่งปฏิเสธการเป็นหลักฐานของสิ่งที่ใช้เป็นหลักฐานได้ ทั้งหมดนี้ ล้วนเป็นสิ่งผลักดันให้มีการกำหนดหลักฐานทางกฎหมายอิสลาม(أدلة الأحكام الشرعية)เงื่อนไขในการใช้เป็นหลักฐาน ตลอดจนวิธีการใช้ขึ้นมา จากการประมวลกฎเกณฑ์เหล่านี้ทำให้เกิดวิชา "อุศูลุลฟิกฮฺ"(علم أصول الفقه) ขึ้น

การเริ่มต้นของวิชานี้ก็เหมือนกับวิชาแขนงอื่นๆ คือ เริ่มจากจุดเล็กๆ ที่ปะปนอยู่ในวิชาอื่น คือวิชา "ฟิกฮฺ"(علم الفقه) ทั้งนี้เพราะ นักกฎหมายอิสลามแต่ละคน เมื่อได้กล่าวถึงบทบัญญัติทางกฎหมายก็มักจะยกหลักฐาน(دليل)อันเป็นที่มาของบทบัญญัติดังกล่าวด้วย

นักกฎหมายอิสลามคนแรกที่ได้รวบรวมกฎเกณฑ์ต่างๆ ขึ้นเป็นตำราแขนงนี้คือ อิมาม มุฮัมมัด อิบนุ อิดรีส อัชชาฟิอีย์(محمد بن ادريس الشافعي)ซึ่งเสียชีวิตเมื่อปี ฮ.ศ. 204 (ค.ศ. 819) ตำราที่ท่านได้รวบรวมคือ "อัรริซาละฮ์"(كتاب الرسالة)เป็นตำราที่เปี่ยมไปด้วยคุณค่าทางวิชาการของสาขาวิชานี้

---

[6] อิบนุลก็อยยิม. 1968 اعلام الموقعين *อียิปต์ สำนักพิมพ์อัลฮาจ อับดุสสะลาม บิน ชักรูน 1 : 85-86*

จนเป็นที่ยอมรับของนักวิชาการในทุกยุคทุกสมัย

หลังจากนั้น บรรดานักกฎหมายอิสลามก็ได้ทยอยกันเขียนตำราแขนงนี้ บางคนเขียนไว้อย่างละเอียดถี่ถ้วน ในขณะที่อีกบางคนได้เขียนไว้อย่างรวบรัด

การเขียนตำราวิชาแขนงนี้มีสองแนวทาง คือ แนวของปราชญ์วิชาการอัลกะลาม(علماء الكلام) และแนวของนักกฎหมายอิสลามสังกัดมัซฮับหะนะฟีย์(فقهاء الحنفية)

สำหรับแนวของปราชญ์วิชาการอัลกะลามนั้น จะยึดกฎเกณฑ์ที่สนับสนุนโดยหลักฐาน เหตุผล และความถูกต้องตามหลักวิชาตรรกวิทยาเป็นหลัก โดยไม่คำนึงถึงความสอดคล้องกับบทบัญญัติทางกฎหมายที่บรรดานักกฎหมายรุ่นก่อนได้บัญญัติไว้ ตำราสำคัญๆ ที่เขียนตามแนวนี้เช่น

- กิตาบ อัลมุสตัศฟา โดย อิมามอัลเฆาะซาลีย์ (เสียชีวิตปี ฮศ. 505)

كتاب المستصفى للامام الغزالي(ت 505 هـ)

- กิตาบ อัลอะหฺกาม โดย อัลอามีดีย์ (เสียชีวิตปี ฮศ. 631)

كتاب الاحكام الآمدي(ت 631 هـ)

- กิตาบ อัลมินฮาจญ์ โดย อัลบัยฎอวีย์ (เสียชีวิตปี ฮศ. 685)

كتاب المنهاج للبيضاوي(ت 685 هـ)

สำหรับแนวของนักกฎหมายอิสลามสังกัดมัซฮับหะนะฟีย์นั้น จะยึดความสอดคล้องกับบท บัญญัติทางกฎหมายที่นักกฎหมายรุ่นก่อนของแนวนี้ได้กำหนดไว้ ผู้เขียนตำราแขนงนี้ตามแนวนี้จะกระทำในลักษณะเสมือนหนึ่งว่า มีสมมุติฐานไว้แล้วที่เป็นแนวทางในการกำหนดกฎเกณฑ์และหลักการต่างๆ ในการบัญญัติหุกม ตำราสำคัญๆ ที่เขียนตามแนวนี้ คือ

- กิตาบ อุศูลอะบีซัยดฺอัดดับบูสีย์ โดย อัดดับบูสีย์ (เสียชีวิตปี ฮศ. 430)

كتاب اصول ابي زيد الدبوسي(ت 430 هـ)

- กิตาบ อุศูลฟัครฺอิสลามอัลบัซดะวีย์ โดย อัลบัซดะวีย์ (เสียชีวิตปี ฮศ. 483)

كتاب اصول فخر الاسلام البذدوي(ت 483 هـ)

- กิตาบ อัลมะนาร์ โดย อันนะสะฟีย์ (เสียชีวิตปี ฮศ. 790)

كتاب المنار للنسفي(ت 790 هـ)

หลังจากนั้น มีปราชญ์สาขาวิชานี้ได้แต่งตำราที่ผสมผสานระหว่างสองแนวดังกล่าว ด้วยการอ้างหลักฐานต่างๆ ที่สนับสนุนกฎเกณฑ์ของวิชานี้ พร้อมกับประยุกต์ใช้กับบทบัญญัติทางกฎหมายที่

นักกฎหมายรุ่นก่อนได้กำหนดไว้ ตำราสำคัญๆ ที่ได้เขียนไว้ตามแนวนี้ เช่น

- กิตาบ อัตเตาฎีฮฺ โดย ศ็อดรุชชะรีอะฮฺ (เสียชีวิตปี ฮศ. 747)

كتاب التوضيح لصدر الشريعة (ت 747 هـ)

- กิตาบ ญัมอุลญะวามิอฺ โดย อิบนุสสุบกีย์ (เสียชีวิตปี ฮศ. 771)

كتاب جمع الجوامع لابن السبكي (ت 771 هـ)

- กิตาบ อัตตะห์รีรฺ โดยอัลกะมาล อิบนุลฮุมาม (เสียชีวิตปี ฮศ. 861)

كتاب التحرير للكمال ابن الهمام (ت 861 هـ)

ต่อมาจึงมีการเขียนตำราในแขนงวิชานี้มากมาย แต่ส่วนมากจะเป็นการขยายเนื้อหาที่นักวิชาการรุ่นก่อนๆ ได้เขียนไว้ โดยเฉพาะในระยะหลังๆ มีการสอนวิชานี้ในคณะชะรีอะฮฺ (กฎหมายอิสลาม) และคณะนิติศาสตร์ตามมหาวิทยาลัยต่างๆ ในโลกอาหรับและในประเทศมุสลิม จึงได้มีการแต่งตำราที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา ซึ่งจะเน้นด้านการเสนอเนื้อหาของวิชานี้ในลักษณะที่ง่ายแก่การศึกษา ตำราที่เขียนเพื่อวัตถุประสงค์ดังกล่าวนี้ เช่น

- อุศูลุลฟิกฮฺ โดย มุฮำหมัด อัลคุเฎาะรีย บิก

اصول الفقه لمحمد الخضري بك

- อิลมุอุศูลุลฟิกฮฺ โดย อับดุลวะฮฺฮาบ ค็อลลาฟ (เสียชีวิตปี คศ.1956)

علم اصول الفقه لعبد الوهاب خلاف (ت 1956 م)

- อิลมุอุศูลุลฟิกฮฺ โดย มุหัมมัด อบูซุฮฺเราะฮฺ

علم اصول الفقه لمحمد ابوزهرة

วิชานี้ มีสาระสำคัญที่ต้องศึกษาทั้งหมด 4 เรื่อง ซึ่งล้วนเป็นกฎเกณฑ์ที่จำเป็นเพื่อเป็นแนวทางสำหรับมุจญ์ตะฮิดในการพิจารณาบทบัญญัติต่างๆ นั่นคือ

1. อัลอะหฺกาม อัชชัรอียะฮฺ (الاحكام الشرعية) คือ บทบัญญัติต่างๆ ทางกฎหมายอิสลาม
2. อัลอะดิลละฮฺ (الادلة) คือ แหล่งที่มาของบทบัญญัติ
3. อัลอิสตินบาฎ (الاستنباط) คือ วิธีการกำหนดบทบัญญัติจากตัวบท
4. อัลอิจญ์ติฮาด (الاجتهاد) คือ การวิเคราะห์วินิจฉัยเพื่อกำหนดบทบัญญัติ

สำหรับนิยามของวิชาอุศูลุลฟิกฮฺนั้น ปราชญ์วิชานี้ได้ให้คำนิยามว่า

العلم بالقواعد والاصول التي يتوصل بها إلى استفادة

الاحكام الشرعية العملية من أدلتها التفصيلية.

หมายความว่า *"การรู้กฎเกณฑ์และหลักการที่จะนำไปใช้ในการกำหนดบทบัญญัติอิสลามในทางปฏิบัติจากบรรดาแหล่งที่ถูกกำหนดมาอย่างละเอียดของบทบัญญัติ"*

และอีกนิยามหนึ่งของอุศูลุลฟิกฮฺ คือ

مجموعة القواعد والاصول التي يتوصل بها إلى استفادة
الاحكام الشرعية العلمية من أدلتها التفصيلية·

หมายความว่า *"ประมวลกฎเกณฑ์และหลักการที่จะนำไปใช้ในการกำหนดบทบัญญัติอิสลามในทางปฏิบัติจากบรรดาแหล่งที่ถูกกำหนดมาอย่างละเอียดของบทบัญญัติ"*

การกำหนดบทบัญญัติในที่นี้หมายถึงบทบัญญัติทางฟิกฮฺ ดังนั้น ฟิกฮฺจึงถือได้ว่าเป็นผลจากการใช้กฎเกณฑ์และหลักการทางอุศูลุลฟิกฮฺ ดังจะเห็นได้จากคำนิยามของวิชาฟิกฮฺที่ว่า

العلم بالاحكام الشرعية العملية المستفادة من أدلتها التفصيلية·

หมายความว่า *"การรู้บทบัญญัติอิสลามในทางปฏิบัติที่ได้มาจากบรรดาแหล่งที่ถูกกำหนดอย่างละเอียดของบทบัญญัติ"*

อีกนิยามหนึ่งของฟิกฮฺ คือ

مجموعة الاحكام الشرعية العملية المستفادة من أدلتها التفصيلية·

หมายความว่า *"ประมวลบทบัญญัติอิสลามในทางปฏิบัติได้มาจากบรรดาแหล่งที่ถูกกำหนดมาอย่างละเอียดของบทบัญญัติดังกล่าว"*

จากนิยามดังกล่าวจะเห็นได้ว่าวิชาฟิกฮฺนั้น จะศึกษาบทบัญญัติของการกระทำแต่ละอย่างของมุกัลลัฟว่าเป็นอย่างไร เช่น การละหมาด การถือศีลอด การซื้อขาย การจำนำ จำนอง การรับสารภาพ และการทำร้ายร่างกายผู้อื่น เป็นต้น

แต่วิชาอุศูลุฟิกฮฺจะศึกษาแหล่งที่มาของบทบัญญัติต่างๆ ว่ามีอะไรบ้าง แต่ละแหล่งมีเงื่อนไขในการกำหนดบทบัญญัติอย่างไร เช่น จะศึกษาว่ากิยาสนั้นเป็นแหล่งที่มาของบทบัญญัติหรือไม่ อยู่ในลำดับไหน มีเงื่อนไขในการใช้อย่างไร เป็นต้น

ดังนั้น จึงมีการกำหนดนิยามของอุศูลุลฟิกฮฺโดยคำนึงถึงสิ่งดังกล่าวว่า

علم يبحث عن أدلة الفقه الاجمالية، وكيفية الا ستفادة منها وحال المستفيد

หมายความว่า *"วิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับแหล่งที่มาของฟิกฮฺอย่างสังเขป วิธีการใช้ประโยชน์จากแหล่งดังกล่าว และสถานภาพของผู้ใช้ประโยชน์"*[7]

---

[7] *อิบนุอุษัยมีน. มุฮัมมัด บิน ศอลิฮฺ 1983* الاصول من علم الاصول *รียาด ดารุฏ็อยยิบะฮฺ หน้า 8*

บทที่ 1

อัลอะหฺกาม (الأحكام)

1.1 ความหมายของ "อัลอะหฺกาม"

"อัลอะหฺกาม (الأحكام) เป็นพหูพจน์ของ "อัลหุกม" (الحكم) ซึ่งหมายถึงบทบัญญัติ ปราชญ์สาขาวิชาอุศูลุลฟิกฮฺได้ให้ความหมายของ อัลหุกม ว่า

الحكم : خطاب الله المتعلق بأفعال المكلفين طلبا أو تخييرا أو وضعا.

หมายความว่า *อัลหุกม คือ "โองการของอัลลอฮฺที่เกี่ยวข้องกับการกระทำของบรรดามุกัลลัฟ (ผู้บรรลุนิติภาวะ) ที่มีลักษณะเป็นการสั่งการให้กระทำ หรือให้งดกระทำ หรือให้เลือกระหว่างการกระทำและไม่กระทำ หรือโดยการวางสัญญาณไว้"*

ดังเช่นคำตรัสของ อัลลอฮฺที่ว่า

يا أيها الذين آمنوا أوفوا بالعقود.

المائدة (من آية) : 1

ความว่า *"โอ้บรรดาผู้ศรัทธา พวกเจ้าทั้งหลายจงปฏิบัติตามสัญญาอย่างครบถ้วนสมบูรณ์เถิด"*

อัลมาอิดะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 1

เป็นโองการของอัลลอฮฺที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตามสัญญาด้วยการสั่งให้กระทำ คือให้ปฏิบัติตามสัญญาอย่างครบถ้วนสมบูรณ์

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

يا آيها الذين آمنوا لا يسخر قوم من قوم.

الحجرات (من آية) : 11

ความว่า *"โอ้ บรรดาผู้ศรัทธา คนกลุ่มหนึ่งอย่าได้ดูแคลนคนอีกกลุ่มหนึ่ง"*

อัลฮุญุรอต ส่วนหนึ่งของ : 11

เป็นโองการของอัลลอฮฺที่เกี่ยวกับการดูแคลนคนอื่น โดยการสั่งให้งดกระทำ

فان خفتم ألا يقيما حدود الله فلا جناح عليهما فيما افتدت به.

البقرة :229

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

ความว่า *"หากแม้นพวกเจ้าเกรงว่าเขาทั้งสอง (สามีภรรยา) ไม่สามารถจะดำรงอยู่บนขอบเขตของอัลลอฮฺได้ ก็ไม่เป็นบาปแก่เขาทั้งสองในสิ่งที่นางได้นำมาไถ่ตัวเองไว้"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ : 229

เป็นโองการของอัลลอฮฺที่เกี่ยวกับการที่สามีจะเอาค่าตอบแทนในการหย่าภรรยา โดยการให้เลือกกระทำ ท่านนบีได้กล่าวว่า

ليس للقاتل من الميراث شئ

رواه الدارقطني وابن عدى

ความว่า *"ไม่มีสิทธิใดๆ เลยสำหรับผู้ที่ฆ่าเจ้ามรดก"*

รายงานโดย อัดดาเราะกุฏนีย์ และอิบนุอะดีย์[1]

ท่านรสูล (ศ็อลฯ) กล่าวเกี่ยวกับการฆ่าเจ้ามรดก ซึ่งเป็นการวางสัญญาณของหุกม นั่นคือ การกำหนดสิ่งกีดขวาง (مانع) จากการมีสิทธิในกองมรดก

อย่างไรก็ตาม หุกมตามความหมายที่ได้กล่าวมานั้นไม่ใช่มีเฉพาะแหล่งที่มาของบทบัญญัติที่เป็นอัลกุรอานหรือหะดีษเท่านั้น แต่จะครอบคลุมแหล่งอื่นๆ ด้วย ทั้งนี้เพราะแหล่งอื่นๆ ที่มิใช่อัลกุรอานและหะดีษนั้น ตามความจริงคือ วิญญาณและเจตนารมณ์ของทั้งสองนั่นเอง จึงกล่าวได้ว่า ทั้งหมดมีฐานะเหมือนกับโองการของอัลลอฮฺที่แท้จริงทุกประการ[2]

ความหมายของหุกมตามที่ได้กล่าวมานั้น เป็นความหมายตามทัศนะของบรรดาปราชญ์สาขาวิชาอุศูลุลฟิกฮฺ กล่าวคือ หุกมเป็นตัวของโองการเอง แต่ตามทัศนะของบรรดาปราชญ์สาขาวิชาฟิกฮฺหรือนักกฎหมายอิสลาม หุกมคือ ผลของโองการที่มีต่อการกระทำของมุกัลลัฟที่มีลักษณะเป็นการสั่งให้กระทำหรือห้ามมิให้กระทำ[3]

1.2 ประเภทของหุกม (الحكم التكليفي)

หุกมที่กล่าวมานั้นโดยลักษณะของโองการ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

---

[1] มีหลายหะดีษที่มีความหมายลักษณะเช่นนี้ แต่ละสายรายงานจะมีความบกพร่อง แต่เมื่อรวมกันแล้ว นักวิชาการเห็นว่าเป็นหะดีษที่ใช้ได้เพราะมีหลายสายรายงานที่สนับสนุนซึ่งกันและกัน ดู อัลอัลบานีย์, มุฮัมมัด นาศิร 1979 ارواء الغليل *เบรูต อัลมักตะบุลอิสลามีย์ 6 : 115*

[2] ค็อลลาฟ A. อับดุลวะฮฮาบ 1972 علم أصول الفقه *พิมพ์ครั้งที่ 10 คูเวต ดารุลเกาะลัม หน้า 101*

[3] อ้างแล้ว, หน้า 100

ก. หุกม ตักลีฟีย์

"หุกม ตักลีฟีย์" คือ หุกมที่สั่งให้มุกัลลัฟกระทำหรืองดการกระทำ หรือให้เลือกระหว่างการกระทำกับการงดกระทำ ซึ่งแบ่งออกเป็น 5 ประเภท คือ

1. การสั่งให้กระทำอย่างเด็ดขาด[4] ซึ่งเรียกว่า วาญิบ (واجب) เช่น

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

واعبدوا الله.

النساء (من آية): 36

ความว่า *"และพวกเจ้าจงเคารพภักดีต่ออัลลอฮฺ"*

อันนิซาอ์ ส่วนหนึ่งของ : 36

2. การห้ามมิให้กระทำอย่างเด็ดขาด[5] ซึ่งเรียกว่า หะรอม (حرام) เช่น

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

ولا تقل لهما أف ولا تنهر هما.

الإسراء(من آية): 23

ความว่า *"และเจ้าจงอย่ากล่าวคำว่าอุฟ แก่ท่านทั้งสอง (บิดามารดา) และอย่าตะโกนใส่ท่านทั้งสอง"*

อัลอิสรออ์ ส่วนหนึ่งของ : 23

3. การสั่งให้กระทำอย่างไม่เด็ดขาด[6] ซึ่งเรียกว่า มันดูบ (مندوب) คือการส่งเสริมหรือสนับสนุนให้กระทำโดยการกำหนดผลตอบแทนในการกระทำ แต่จะไม่มีการลงโทษหากมิได้กระทำ แต่โดยหลักการทุกๆ คำสั่งให้กระทำนั้น จะถือว่าเป็นคำสั่งที่เด็ดขาด คือ แสดงว่าเป็นสิ่งที่วาญิบจะต้องกระทำบรรดาปราชญ์สาขาวิชาอุศูลุลฟิกฮฺจึงได้กำหนดเป็นหลักทั่วไปว่า اصل الامر للوجوب หมายความว่า โดยหลักการ คำสั่งให้กระทำนั้นเพื่อแสดงถึงวาญิบ

อย่างไรก็ตาม การที่จะถือว่าเป็นการสั่งที่ไม่เด็ดขาดนั้น ต้องมีหลักฐานสนับสนุนด้วย เช่น คำตรัสของอัลลอฮฺที่ว่า

يا أيها الذين آمنوا إذا تداينتم بدين إلى مسمى فاكتبوه.

البقرة(من آية): 282

---

[4] อ้างแล้ว. หน้า 105-106

[5] อ้างแล้ว. หน้า 113

[6] คือลลาฟ A. หน้า 111

ความว่า *"โอ้ บรรดาผู้ศรัทธา เมื่อพวกเจ้าทำการกู้ยืมหนี้สินกันโดยมีกำหนดเวลาที่แน่นอน พวกเจ้าจงทำบันทึกมันไว้เถิด"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 282

เป็นคำสั่งให้บันทึกสัญญากู้ยืม ซึ่งตามหลักแล้วถือว่า เป็นวาญิบ แต่คำสั่งนี้ได้เปลี่ยนสภาพจากวาญิบเป็นมันดูบ ด้วยคำตรัสของ อัลลอฮในอายะฮฺถัดไปที่ว่า

فإن أمن بعضكم بعضا فليؤد الذي اوتمن أمانته وليتق الله ربه·

البقرة(من آية) : 83

ความว่า *"หากแม้นต่างฝ่ายต่างไว้ใจซึ่งกันและกัน ลูกหนี้ผู้ได้รับความไว้วางใจก็จงชำระคืนหนี้สินที่เขาได้รับความไว้ใจเสีย และเขาจงยำเกรงต่ออัลลอฮฺผู้ทรงอภิบาลของเขา"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 283

ซึ่งแสดงว่า หากเจ้าหนี้ไว้วางใจลูกหนี้ ก็ไม่จำเป็นจะต้องบันทึกสัญญากู้ยืมแต่อย่างใด

4. การห้ามมิให้กระทำอย่างไม่เด็ดขาด[7] ซึ่งเรียกว่า "มักรูฮฺ" (مكروه) มีลักษณะตรงข้ามกับมันดูบ การที่จะถือว่าเป็นการสั่งห้ามที่ไม่เด็ดขาดนั้น จะต้องมีหลักฐานสนับสนุนด้วยเช่นเดียวกับคำสั่งให้กระทำที่เปลี่ยนสภาพเป็นคำสั่งที่ไม่เด็ดขาด เช่น ท่านรสูล (ศ็อลฯ) ได้กล่าวว่า

من اكل الثوم والبصل والكراث فلا يقربن مسجدنا، فان

الملائكة تتأذى مما يتأذى منه بنو آدم · متفق عليه

ความว่า *"ใครก็ตามที่รับประทานกระเทียม หัวหอม เขาจงอย่าเข้าใกล้มัสยิดของเรา เพราะแท้จริงบรรดามะลาอิกะฮฺได้รับการรบกวนจากสิ่งที่มนุษย์ได้รับการรบกวน"*

รายงานโดย บุคอรีย์และมุสลิม

โดยหลักการ สิ่งที่ท่านนบี (ศ็อลฯ) ห้ามมิให้กระทำนั้น ถือว่า เป็นการห้ามอย่างเด็ดขาด แต่มีหลักฐานที่แสดงว่า ไม่ได้ห้ามอย่างเด็ดขาด นั่นคือ คำกล่าวของท่านนบี (ศ็อลฯ) ในเมื่อมีเศาะฮาบีย์ท่านหนึ่งถามถึงหัวหอมว่า มันเป็นของหะรอมหรือ? ท่านนบีตอบว่า

[7] *ค็อลลาฟ A. หน้า 114*

لا، ولكني اكرهه من أجل ريحه.

رواه مسلم

ความว่า *"ไม่ แต่ฉันเกลียดมัน เพราะกลิ่นของมัน"*

รายงานโดย มุสลิม

5. การให้สิทธิแก่มุกัลลัฟที่จะกระทำหรืองดการกระทำ หมายความว่า ให้เลือกที่จะกระทำก็ได้ไม่กระทำก็ได้ หรือการอนุมัติให้กระทำนั่นเอง[8] ซึ่งเรียกว่า "มุบาหฺ" (مباح) หลักฐานที่แสดงว่าเป็นมุบาหฺนั้น อาจเป็นตัวบทจากอัลกุรอานหรือหะดีษที่ระบุว่า "ไม่เป็นบาป" (لا جناح) หรือ (لا إثم) หรือคำที่มาจากรากศัพท์ "หะลาล" (حلال) ตัวอย่างเช่น

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

ولا جناح عليكم فيما عرضتم به من خطبة النساء.

البقرة (من آية) : 235

ความว่า *"และไม่เป็นการบาปใดๆ แก่พวกเจ้า ในกรณีที่พวกเจ้าได้พูดจาเลียบเคียง อ้อมค้อมเพื่อการสู่ขอสตรี (ซึ่งยังอยู่ในอิดดะฮฺ)"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 235

หรือการสั่งให้กระทำแต่มีหลักฐานแสดงให้เห็นว่า เป็นการกระทำประเภท "มุบาหฺ" เช่น คำตรัสของอัลลอฮฺ ที่ว่า

وكلوا واشربوا

البقرة (من آية) : 187

ความว่า *"และพวกเจ้าจงกินและจงดื่ม"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 187

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

فاذا قضيت الصلاة فانتشروا في الارض.

الجمعة (من آية) : 10

ความว่า *"เมื่อเสร็จสิ้นการละหมาดแล้ว พวกเจ้าจงกระจัดกระจายกันออกไปบนพื้นแผ่นดิน"*

อัลญุมอะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 10

---

[8] *คือลลาฟ A, หน้า 115-116*

ส่วนหนึ่งของหุกมประเภทนี้คือ การอนุมัติโดยพื้นฐาน (الاباحة الأصلية) ในกรณีไม่มีตัวบทระบุว่าเป็นสิ่งต้องห้าม ซึ่งเป็นไปตามหลักที่ว่า

الأصل في الأشياء الاباحة

หมายความว่า *"โดยหลักการพื้นฐานของทุกๆ สิ่งนั้นถือว่าเป็นสิ่งอนุมัติ"*[9]

คือทุกสิ่งทุกอย่างที่ไม่มีตัวบทระบุว่าหะลาลหรือหะรอมและเป็นสิ่งที่ไม่มีโทษ ก็ให้ถือว่าสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่อนุมัติ

ความจริงมุบาหฺนั้น มิได้เป็นส่วนหนึ่งของหุกม ตักลีฟีย์แต่อย่างใด เพราะหุกม ตักลีฟีย์คือ การสั่งการที่มีลักษณะเป็นการสร้างภาระ ขณะที่มุบาหฺนั้นมิได้เป็นภาระแก่มุกัลลัฟอย่างใด แต่การที่บรรดาปราชญ์สาขาวิชาอุศูลุลฟิกฮฺจัดให้มุบาหฺเป็นส่วนหนึ่งของหุกมตักลีฟีย์นั้น ก็เพื่อให้การแบ่งประเภทของหุกมที่มีความสมบูรณ์และครบวงจร โดยมองข้ามความหมายที่แท้จริงของคำว่าตักลีฟีย์

ข. หุกม วัฎอีย์ (الحكم الوضعي)

"หุกม วัฎอีย์" คือ หุกมที่ถูกกำหนดโดยสิ่งอื่นเพื่อเป็นสัญญาณของหุกม ซึ่งมีดังต่อไปนี้

สาเหตุ (السبب)
เงื่อนไข (الشرط)
สิ่งกีดขวาง (المانع)
รุคเศาะฮ์-อะซีมะฮ์ (الرخصة-العزيمة) และ
ศิหฮะฮ์-บุฎลาน (الصحة-البطلان)
ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. สาเหตุ (السبب) คือ ลักษณะที่ชัดเจนและแน่นอนที่ถูกกำหนดให้เป็นสัญญาณของหุกม โดยที่หุกมจะเป็นเสมือนเงาของสาเหตุ กล่าวคือหากมีสาเหตุเมื่อใดหุกมก็จะมีเมื่อนั้น และหากไม่มีสาเหตุหุกมก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้อย่างเด็ดขาด ตัวอย่างเช่น การคล้อยของดวงอาทิตย์เป็นสัญญาณของการละหมาดซุฮฺริ

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

واقم الصلاة لدلوك الشمس

الاسراء(من آية) : 78

ความว่า *"และเจ้าจงดำรงการละหมาดเมื่อตะวันคล้อย"*

อัลอิสรออ์ ส่วนหนึ่งของ : 78

---

[9] *อัซซันกีฏีย์, มุฮัมมัด อะมีน มปพ.* مذكرة أصول الفقه *มะดีนะฮฺ มหาวิทยาลัยอิสลาม หน้า 17-20*

การทำสัญญาซื้อขาย (عقد البيع) เป็นสาเหตุของการได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์ การฆ่าโดยเจตนาที่ไม่ชอบธรรม (القتل العمد العدوان) เป็นสาเหตุของการถูกลงโทษด้วยการประหารชีวิต และการเป็นทายาทของเจ้ามรดกนั้น เป็นสาเหตุของการมีสิทธิ์ในกองมรดก เป็นต้น

จากตัวอย่างที่กล่าวมานั้น จะเห็นว่าสาเหตุนั้นเป็นสัญญาณของหุกม โดยหุกมจะเป็นผลของสาเหตุเสมอ กล่าวคือหากขาดสาเหตุแล้ว หุกมก็จะไม่อาจเกิดขึ้นได้อย่างเด็ดขาด

สาเหตุนั้น บางครั้งจะอยู่ภายในขอบเขตความสามารถของมุกัลลัฟที่จะกระทำได้ เช่น การฆ่าโดยเจตนา และบางครั้งจะอยู่นอกขอบเขตความสามารถของมุกัลลัฟที่จะกระทำได้ เช่น การคล้อยของดวงอาทิตย์ และการเป็นทายาท อันเป็นสาเหตุที่จะทำให้มีสิทธิได้รับมรดก เป็นต้น[10]

2. เงื่อนไข (الشرط) คือ ลักษณะที่ชัดเจนและแน่นอนที่ทำให้เกิดความสมบูรณ์แก่สิ่งที่มันเป็นเงื่อนไข แต่มิได้เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งนั้น ซึ่งหากขาดเงื่อนไขแล้วหุกมก็จะไม่มีด้วย เช่น การอยู่ในสภาพมีวุฎูอ์ (น้ำละหมาด) เป็นเงื่อนไขของการละหมาด ทั้งนี้ เพราะอัลลอฮฺได้ทรงกำหนดให้การอยู่ในสภาพมีวุฎูอ์นั้นเป็นเงื่อนไข ของการละหมาด ดังนั้น การละหมาดจะไม่มีผล หากขาดเงื่อนไขดังกล่าว แต่หากมีเงื่อนไขก็มิได้หมายความว่าการละหมาดจะมีผลเสมอไป เพราะอาจละหมาดก่อนเข้าเวลา หรือละหมาดโดยขาดองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งของการละหมาด หรือเพื่อการอื่น เช่น เพื่อสัมผัสคัมภีร์อัลกุรอาน เป็นต้น[11]

3. สิ่งกีดขวาง หรือมานิฮฺ (المانع) คือ ลักษณะที่ชัดเจนและแน่นอนที่จะกีดขวางผลของหุกม กล่าวคือ เมื่อมีสิ่งกีดขวาง หุกมก็ไม่อาจจะเกิดขึ้นได้ เช่นการเป็นบิดา เป็นสิ่งกีดขวางในการดำเนินการกิศอศ (การลงโทษโดยการประหารชีวิตฐานฆ่าคนอื่นตายโดยเจตนา) การติดหนี้เป็นมานิอฺในการจ่ายซะกาฮฺ แม้จะมีทรัพย์สินครบตามพิกัดก็ตาม[12]

4. รุคเศาะฮฺและอะซีมะฮฺ

ก. "รุคเศาะฮฺ" (الرخصة) คือ หุกมที่อัลลอฮฺได้บัญญัติขึ้นมาเพื่อเป็นการผ่อนปรนแก่มุกัลลัฟตามสภาพที่ควรได้รับการผ่อนปรน ซึ่งมีหลายลักษณะด้วยกัน เช่น[13]

1. การผ่อนปรนด้วยการอนุมัติให้กระทำสิ่งต้องห้ามในเมื่อมีความจำเป็น เช่น ผู้อดอยากกำลังจะตายไม่มีของหะลาลที่จะรับประทาน ก็อนุมัติให้รับประทานของหะรอมได้ เป็นต้น

2. การผ่อนปรนโดยการอนุมัติให้ละเว้นการปฏิบัติสิ่งวาญิบ ทั้งนี้เมื่อมีเหตุที่ทำให้การปฏิบัติสิ่งวาญิบบางอย่างเป็นการสร้างความลำบากอย่างมากแก่มุกัลลัฟ เช่น การอนุมัติให้งดถือศีลอดสำหรับผู้ป่วยและผู้เดินทาง เป็นต้น

3. การผ่อนปรนให้กระทำในลักษณะที่เป็นการลดหย่อน เช่น อนุมัติให้ทำการตะยัมมุม (تيمم)

---

[10] คือลลาฟ A, หน้า 117-118

[11] อ้างแล้ว, หน้า 118-120

[12] คือลลาฟ A, หน้า 120-121

[13] อัลคุเฎาะรีย์, หน้า 71-75

แทนการอาบน้ำละหมาด ในกรณีที่ไม่มีน้ำ หรือไม่สามารถใช้น้ำได้ และอนุมัติให้ย่อละหมาด (ก็อศรฺ) และรวบละหมาดสองเวลา (ญัมอฺ) ไว้ในเวลาเดียวกัน สำหรับผู้เดินทาง เป็นต้น

ข. อะซีมะฮฺ (العزيمة) คือ บทบัญญัติทั่วไปที่อัลลอฮฺได้ทรงบัญญัติขึ้นโดยไม่คำนึงถึงสภาพ หรือบุคคลใดโดยเฉพาะ ซึ่งมุกัลลัฟทุกคนจะต้องปฏิบัติโดยไม่มีเงื่อนไข เช่น การละหมาด การถือศีลอดและการจ่ายซะกาฮฺ เป็นต้น

ฐานะของรุคเศาะฮ์

อบูอิสหาก อัชชาฏิบีย์ (الشاطبي) เสียชีวิตปี ฮศ. 970 มีความเห็นว่า รุคเศาะฮ์นั้น มีฐานะเท่าเทียมกับมุบาหฺทุกประการ โดยมีเหตุผลดังต่อไปนี้

1. อายะฮฺต่างๆ ที่เกี่ยวกับรุคเศาะฮ์ เช่น

อัลลอฮฺตรัสว่า

فمن اضطر غير باغ ولا عاد فلا إثم عليه·

البقرة (من آية) : 173

ความว่า *"ดังนั้น ผู้ใดก็ตามที่มีความจำเป็นโดยมิได้มีความตั้งใจและมิได้ละเมิดขอบเขตก็ไม่เป็นการบาปสำหรับเขา"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 173

คือ อนุมัติให้รับประทานของต้องห้ามได้ในภาวะจำเป็น

อัลลอฮฺ ตรัสอีกว่า

واذا ضربتم في الارض فليس عليكم جناح أن تقصروا من الصلاة

النساء (من اية) :101

ความว่า *"และเมื่อพวกเจ้าเดินทางบนพื้นแผ่นดิน ก็ไม่เป็นการบาปแก่พวกเจ้าในการละหมาดย่อ (ก็อศรฺ)"*

อันนิซาอฺ ส่วนหนึ่งของ : 101

รวมทั้งอายะฮฺอื่นๆ ที่มีความหมายเช่นเดียวกับอายะฮฺนี้ แต่ทั้งนี้ จะต้องไม่มีคำสั่งในอายะฮฺอื่นให้กระทำสิ่งดังกล่าว

2. ตามหลักการแล้วรุคเศาะฮ์ คือการผ่อนปรนและปลดเปลื้องความยุ่งยาก ทั้งนี้ โดยให้มุกัลลัฟมีสิทธิในการเลือกระหว่างการใช้รุคเศาะฮฺหรือปฏิบัติตามอะซีมะฮฺ

3. ถ้าหากการปฏิบัติตามหุกม รุคเศาะฮฺถือว่าเป็นวาญิบ หรือมันดูบ ก็จะเป็นสิ่งที่ถูกสั่งให้กระทำไป รุคเศาะฮ์ก็จะกลายเป็นอะซีมะฮฺทันที เพราะวาญิบนั้น เป็นสิ่งที่ต้องกระทำโดยไม่มีทางเลือกอื่น และมันดูบก็เช่นกัน เพราะเป็นสิ่งที่ถูกสั่งให้กระทำแม้จะเป็นคำสั่งที่ไม่เด็ดขาดก็ตาม ดังนั้น หากถือว่า

รุคเศาะฮ์เป็นสิ่งที่ต้องกระทำแล้ว ก็จะเป็นการรวมสองอย่างที่มีลักษณะตรงกันข้ามกัน[14]

5. ศิหฺหะฮฺและบุฏลาน (الصحة والبطلان) สิ่งที่อัลลอฮฺบัญชาให้มุกัลลัฟกระทำหรือสิ่งที่กฎหมายอิสลามได้บัญญัติไว้สำหรับมุกัลลัฟนั้น เมื่อมุกัลลัฟได้กระทำขึ้นมาแล้ว บางครั้งอาจถือว่าถูกต้องและมีผล บางครั้งอาจถือว่าไม่ถูกต้องและไม่มีผล หากปฏิบัติตามที่ได้รับคำสั่งโดยมีองค์ประกอบ (ركن) และเงื่อนไข (شرط) อย่างครบถ้วนทุกประการ ก็ถือว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้องและมีผล (เศาะฮีฮฺ) แต่ถ้าหากมีความบกพร่องในองค์ประกอบส่วนใดหรือขาดเงื่อนไขใดก็ตาม การกระทำนั้นจะถือว่าไม่มีผลหรือเป็นโมฆะ (บาฏิล)

ดังนั้น ศิหฺหะฮฺจึงหมายถึง การกระทำที่มีผลทางกฎหมายอย่างสมบูรณ์ หากการกระทำนั้นเป็นการประกอบศาสนกิจ เช่น การละหมาด การถือศีลอด การจ่ายซะกาฮฺ การประกอบพิธีหัจญ์ ก็จะทำให้ผู้ได้กระทำไปหมดภาระจากสิ่งดังกล่าวและจะไม่มีความรับผิดชอบอีกต่อไป ทั้งยังจะไม่ถูกลงโทษในโลกนี้ แต่ตรงกันข้ามจะได้รับผลตอบแทนในวันอาคิเราะฮฺ(โลกหน้า)อีกด้วย หากเป็นการทำนิติกรรมก็จะมีผลบังคับทางกฎหมาย และเปลี่ยนสภาพสิ่งที่ได้ทำนิติกรรมไว้ เช่น การสมรส ก็จะทำให้คู่สมรสเป็นสามีภรรยากัน และเป็นที่หะลาลแก่กัน หากเป็นการซื้อขาย ก็จะทำให้ของที่ขายเป็นกรรมสิทธิ์ของผู้ซื้อและราคาเป็นกรรมสิทธิ์ของผู้ขาย เป็นต้น[15]

ระหว่างบุฏลานและฟะซาด (بين البطلان والفساد)

บุฏลานกับฟะซาดตามทัศนะของมัซฮับชาฟิอีย์มีความหมายเหมือนกัน คือการกระทำที่เป็นโมฆะโดยไม่มีผลแต่อย่างใด ยกเว้นในเรื่องที่สองคำนี้มีความหมายที่แตกต่างกันซึ่งมีเพียง 4 ประการเท่านั้น คือในเรื่องการประกอบพิธีฮัจญ์ การยืมทรัพย์ คุลอฺ (การหย่าโดยมีค่าตอบแทน) และการทำสัญญาปล่อยทาสระหว่างนายทาสกับทาส โดยกำหนดการชำระค่าทดแทนแก่นายทาสเป็นงวดๆ สี่เรื่องนี้เท่านั้นที่บาฏิลกับฟาสิดไม่เหมือนกันตามทัศนะของมัซฮับชาฟิอีย์ กล่าวคือ บาฏิลนั้นจะไม่มีผลใดๆทั้งสิ้น ทั้งไม่อาจทำให้มันมีผลได้ สำหรับฟาสิดนั้น จะมีผลระดับหนึ่งและสามารถแก้ไขให้มีผลสมบูรณ์ได้

สำหรับมัซฮับหะนะฟีย์นั้นมีความเห็นว่า บุฏลานกับฟะซาดมีความหมายเหมือนกันในเรื่องอิบาดะฮฺและการสมรส แต่ในเรื่องสัญญาซื้อขายและสัญญาอื่นๆ นั้นบุฏลานกับฟะซาดจะมีความแตกต่างกัน สัญญาที่เป็นบาฏิลคือสัญญาที่กฎหมายอิสลามไม่ยอมรับ ทั้งในหลักการและรายละเอียดของสัญญานั้นๆ เช่นการทำสัญญาซื้อขายของผู้เยาว์ที่ยังไม่รู้สึกผิดชอบ (غير مميز) เพราะการแสดงเจตนาของบุคคลดังกล่าวนั้นไม่สามารถสร้างความผูกพันทางกฎหมายได้เลย จึงถือว่าเป็นบาฏิล สัญญาที่เป็นบาฏิลจึงไม่มีทางที่จะทำให้ถูกต้องได้เลย

สำหรับสัญญาที่เป็นฟาสิดนั้น เป็นสัญญาที่กฎหมายยอมรับในหลักการ แต่ปฏิเสธในลักษณะ

---

[14] *ดู อัชชาฏิบีย์, อบูอิสหาก อิบรอฮีม อิบนุ มูซา 1997* الموافقات *ซาอุดิอารเบีย ดารอิบนุอัฟฟาน 1/474 - 478*

[15] *คือลลาฟ A. หน้า 125-126*

ของมัน เช่น การแลกเปลี่ยนทองคำโดยมีปริมาณที่ไม่เท่ากัน เพราะการแลกเปลี่ยนนั้นกฎหมายยอมรับ และของที่แลกเปลี่ยนกันก็เป็นทรัพย์สินตามกฎหมายอิสลาม แต่เมื่อสิ่งของที่แลกเปลี่ยนเป็นทองคำ กฎหมายอิสลามกำหนดเงื่อนไขว่า จะต้องมีปริมาณที่เท่ากัน ในเมื่อมีปริมาณไม่เท่ากันถือว่า เป็นการแลกเปลี่ยนที่เป็นฟาสิด[16] สัญญาที่เป็นฟาสิดจึงสามารถทำให้มีความถูกต้องได้โดยการปรับน้ำหนักของทองคำที่แลกเปลี่ยนกันนั้นให้เท่ากัน

ความแตกต่างระหว่าง หุกมตักลีฟีย์กับ หุกมวัฎอีย์

จากที่กล่าวมาพอจะสรุปได้ว่า ระหว่างหุกมตักลีฟีย์ กับหุกมวัฎอีย์ จะมีความแตกต่างกัน 2 ประการ ดังนี้

1. หุกมตักลีฟีย์ มีลักษณะเป็นการสั่งมุกัลลัฟให้กระทำ ให้งดกระทำ และให้เลือกระหว่างการกระทำกับการงดกระทำ ส่วนหุกมวัฎอีย์จะไม่มีลักษณะเป็นการสั่งการ แต่จะมีลักษณะเป็นการกำหนดสิ่งหนึ่งสิ่งใดเป็นสาเหตุหรือเงื่อนไข หรือสิ่งกีดขวางของหุกม

2. สิ่งที่หุกมตักลีฟีย์ สั่งการให้กระทำนั้น จะต้องอยู่ภายในขอบเขตความสามารถของมุกัลลัฟที่จะกระทำได้ ส่วนสิ่งที่ถูกกำหนดให้เป็นสัญญาณของหุกมนั้น บางอย่างจะอยู่นอกขอบเขตความสามารถของมุกัลลัฟที่จะกระทำได้ เช่น การครอบครองทรัพย์ตามพิกัดอันเป็นสาเหตุที่ต้องจ่ายซะกาฮฺ และบางอย่างจะอยู่ภายในขอบเขตความสามารถของมุกัลลัฟที่จะกระทำได้ เช่น การครอบครองทรัพย์สินที่ครบตามพิกัดแล้วให้ครบรอบหนึ่งปี อันเป็นเงื่อนไขในการจ่ายซะกาฮฺ และแม้จะอยู่ภายในขอบเขตความสามารถแต่มุกัลลัฟที่จะกระทำได้ แต่ไม่จำเป็นต้องกระทำ เว้นแต่จะมีคำสั่งอื่นให้กระทำเท่านั้น เช่น การอาบน้ำละหมาดที่เป็นเงื่อนไขในการละหมาด เป็นต้น

ค. ประเภทต่างๆ ของวาญิบ

วาญิบที่กล่าวมาแล้วนั้นอาจแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

1. วาญิบที่คำนึงถึงเงื่อนไขเวลา

ถ้าหากคำนึงถึงเวลาของการกระทำสิ่งที่เป็นวาญิบแล้ว ก็จะแบ่งเป็นวาญิบที่ไม่มีเงื่อนไขเวลา และวาญิบที่มีเงื่อนไขเวลา

ก. วาญิบ ที่ไม่มีเงื่อนไขเวลา (واجب مطلق) คือการสั่งให้กระทำโดยมิได้กำหนดช่วงเวลาหรือระยะเวลา ซึ่งมุกัลลัฟจะกระทำเมื่อไรก็ได้ เช่น การจ่ายกัฟฟาเราะฮฺ (เพื่อลบล้างความผิด) อันเนื่องจากผิดคำสาบาน ผู้กระทำความผิดจะจ่ายเมื่อไรก็ได้ เช่นเดียวกับการประกอบพิธีหัจญ์สำหรับผู้ที่มีความสามารถ เขาจะทำในปีไหนก็ได้ ไม่ได้กำหนดว่าจะต้องทำในปีนี้หรือปีหน้า ตราบใดที่มั่นใจว่า จะไม่มีอุปสรรคในอนาคต ทั้งนี้ตามทัศนะของมัซฮับชาฟิอีย์

[16] *อัชชันกิฏีย์, หน้า 46*

ข. วาญิบ ที่มีเงื่อนไขเวลา (واجب مؤقت) คือวาญิบที่ให้กระทำภายในเวลาที่ได้กำหนดไว้ เช่น การละหมาดห้าเวลา การละหมาดทุกครั้งจะมีเวลาที่แน่นอน จะกระทำก่อนหรือหลังเวลาที่ได้กำหนดไว้ไม่ได้[17]

วาญิบ ที่มีเงื่อนไขเวลาจะแบ่งเป็นสองประเภท คือ

1. วาญิบที่มีช่วงเวลายาว (واجب موسع) คือ วาญิบที่มีช่วงเวลาเกินกว่าเวลาที่ต้องใช้ในการกระทำวาญิบนั้นๆ เช่น เวลาของการละหมาด จะละหมาดช่วงต้น ช่วงกลางหรือช่วงท้ายของเวลาก็ได้

2. วาญิบที่ไม่มีช่วงเวลา (واجب مضيق) คือ วาญิบที่มีเวลาพอดีกับกาปฏิบัติวาญิบนั้นๆ เช่น การถือศีลอดในเดือนเราะมะฎอน ซึ่งตลอดช่วงเวลาของการถือศีลอดนั้น ไม่อาจถือศีลอดชนิดอื่นได้ ยิ่งกว่านั้น จะต้องเริ่มกระทำพร้อมกับการเริ่มของเวลา

อนึ่ง การกระทำวาญิบที่มีเงื่อนไขเวลานั้น ถ้ากระทำภายในเวลาที่ถูกกำหนดให้กระทำวาญิบนั้นๆ ไว้ จะเรียกว่า "อะดาอ์" (أداء) แต่ถ้ากระทำหลังพ้นเวลาแล้วจะเรียกว่า "เกาะฎออ์"[18] (قضاء) และถ้าหากกระทำใหม่ในเวลาที่กำหนด เพราะที่ได้กระทำมาแล้วไม่มีผล อันเนื่องมาจากขาดองค์ประกอบหรือเงื่อนไข จะเรียกว่า "อิอาดะฮฺ" (الاعادة)

2. วาญิบที่คำนึงถึงผู้กระทำ

หากคำนึงถึงผู้ที่ต้องกระทำ วาญิบจะแบ่งเป็นวาญิบอัยนีย์ (واجب عيني) และวาญิบกิฟาอีย์ (واجب كفائي)

วาญิบอัยนีย์ คือ วาญิบที่มุกัลลัฟทุกคนจะต้องกระทำ ในกรณีที่มีผู้อื่นทำไปแล้วก็จะไม่ทำให้ผู้ที่ยังมิได้กระทำหมดภาระในการกระทำวาญิบนั้นๆ เพราะวัตถุประสงค์ของวาญิบอัยนีย์คือต้องการให้ทุกคนปฏิบัติตามเป็นรายบุคคล

วาญิบกิฟาอีย์ คือวาญิบชนิดที่สั่งให้มุกัลลัฟโดยภาพรวมต้องกระทำ แต่มิใช่ทุกคน ดังนั้นหากมีมุกัลลัฟบางคนหรือบางกลุ่มกระทำไปแล้ว ก็จะทำให้ผู้อื่นหมดภาระไปด้วย แต่ถ้าหากไม่มีบุคคลใดหรือกลุ่มใดกระทำเลย ทุกคนก็ต้องรับบาปหรือต้องรับผิดชอบ เพราะวัตถุประสงค์ของวาญิบกิฟาอีย์ คือต้องการให้มีการกระทำ โดยไม่คำนึงถึงผู้กระทำ เช่น การตอบรับสะลาม การช่วยผู้จมน้ำ การจัดการศพของผู้ตาย การประกอบอาชีพที่มีความจำเป็นต่อสังคม เพราะหากไม่มีผู้ใดประกอบอาชีพนั้นแล้ว ก็จะทำให้สังคมได้รับความเดือนร้อน เป็นต้น[19]

3. วาญิบที่คำนึงถึงปริมาณการกระทำ

ถ้าหากคำนึงถึงปริมาณที่จะต้องทำแล้ว ก็จะแบ่งเป็นวาญิบที่มีปริมาณที่แน่นอน (واجب محدد)

---

[17] *คือลลาฟ A. หน้า 106-107*

[18] *อัชชันกิฏีย์. หน้า 46-47*

[19] *คือลลาฟ A. หน้า 108-109*

และวาญิบที่มีปริมาณที่ไม่แน่นอน (واجب غير محدد) วาญิบที่มีปริมาณที่แน่นอน คือ วาญิบที่กฎหมายได้กำหนดปริมาณไว้อย่างแน่นอนโดยมุกัลลัฟทุกคนจะต้องกระทำตามปริมาณที่ได้กำหนดไว้ เช่น การจ่ายซะกาฮฺ การชำระหนี้ เป็นต้น

วาญิบที่มีปริมาณไม่แน่นอน คือ วาญิบที่มุกัลลัฟจะต้องกระทำโดยมิได้กำหนดปริมาณ เช่น การใช้จ่ายในหนทางของอัลลอฮฺ การช่วยเหลือในการกระทำความดี การห้ามปรามมิให้กระทำความชั่ว การให้อาหารแก่ผู้ที่กำลังหิวโหยโดยมิได้กำหนดว่าจะต้องให้เท่าไร และการจ่ายค่าอุปการะเลี้ยงดูแก่ญาติ ทั้งนี้เพราะ แต่ละรายนั้นจะมีความแตกต่างกันตามสภาพของผู้ที่มีความต้องการ และผู้มีหน้าที่ต้องกระทำ เป็นต้น

อนึ่ง วาญิบที่มีปริมาณแน่นอนนั้น ถ้าหากมุกัลลัฟมิได้กระทำไป ก็จะมีสภาพเป็นหนี้วาญิบประเภทนี้ ตรงกันข้ามกับวาญิบที่มีปริมาณที่ไม่แน่นอน ถ้าหากมุกัลลัฟมิได้กระทำ ก็จะไม่มีสภาพเป็นหนี้ และผู้มีสิทธิก็ไม่สามารถที่จะเรียกร้องในภายหลังได้[20]

4. วาญิบที่คำนึงถึงความแน่นอนของสิ่งที่ต้องกระทำ

ถ้าหากคำนึงถึงความแน่นอนของสิ่งที่ต้องกระทำแล้ว ก็จะแบ่งเป็นวาญิบให้กระทำสิ่งที่แน่นอน (واجب معين) และวาญิบที่ให้เลือกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งในจำนวนหลายสิ่ง (واجب مخير)

วาญิบที่ให้กระทำสิ่งที่แน่นอน คือ วาญิบที่กำหนดให้กระทำสิ่งที่แน่นอน เช่นการสั่งให้ละหมาด ให้ถือศีลอด ให้ชำระราคาของที่ซื้อ จะทำอย่างอื่นแทนมิได้

สำหรับวาญิบที่ให้เลือกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้นคือ วาญิบที่อัลลอฮฺให้เลือกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ได้กำหนดไว้ เช่น การจ่ายกัฟฟาเราะฮฺอันเนื่องมาจากการผิดคำสาบาน ดังที่อัลลอฮฺ ตรัสไว้ว่า

لا يؤاخذكم الله باللغوفي أيمانكم ولكن يؤاخذكم بما عقدتم الايمان
فكفارته إطعام عشرة مساكين من أوسط ما تطعمون أهليكم أوكسوتهم
اوتحرير رقبة فمن لم يجد فصيام ثلاثة أيام.

المائدة(من آية) : 89

ความว่า *"อัลลอฮฺจะไม่ทรงเอาผิดพวกเจ้า เพราะการสาบานที่ไม่จงใจของพวกเจ้า แต่พระองค์จะทรงเอาผิดพวกเจ้า เพราะสิ่งที่พวกเจ้าได้จงใจผูกพันการสาบานไว้ ดังนั้น การลบล้างความผิดจากการกระทำดังกล่าวนั้น คือ การให้อาหารแก่คนอนาถาสิบคนจากอาหารระดับปานกลางที่พวกเจ้าให้แก่ครอบครัวของพวกเจ้าบริโภคหรือให้เครื่อง*

[20] *คือลลาฟA, หน้า 109-111*

นุ่งห่มของพวกเขา หรือการปล่อยทาสคนหนึ่งให้เป็นอิสระ ถ้าผู้ใด ไม่มีสิ่งดังกล่าว ก็ต้อง ถือศีลอดสามวัน"

อัลมาอิดะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 89

วาญิบที่อัลลอฮฺให้เลือกกระทำ ในจำนวนสิ่งที่ได้กำหนดไว้ในอายะฮฺนี้ คือให้เลือกกระทำระหว่างการให้อาหารแก่คนอนาถาสิบคน หรือการให้เครื่องนุ่งห่มแก่คนอนาถาสิบคน หรือการปล่อยทาสหนึ่งคน โดยให้เลือกกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งระหว่างสามอย่างนี้ ส่วนการถือศีลอดสามวันนั้น จะกระทำได้ก็ต่อเมื่อไม่สามารถกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งจากสามอย่างที่ให้เลือกกระทำแล้วเท่านั้น[21]

ระหว่างวาญิบกับฟัรฎู

โดยทั่วไปวาญิบและฟัรฎูมีความหมายเหมือนกัน ทั้งวาญิบและฟัรฎูเป็นสิ่งที่มุกัลลัฟจะต้องกระทำเหมือนกันโดยไม่มีความแตกต่างกันแต่อย่างใด เช่น การละหมาดห้าเวลา ซึ่งอาจถือว่าเป็นวาญิบก็ได้ หรืออาจถือว่าเป็นฟัรฎูก็ได้

แต่มัซฮับหะนะฟีย์ให้ความหมายที่แตกต่างกันระหว่างวาญิบและฟัรฎู โดยถือว่าฟัรฎูนั้น เป็นสิ่งที่มุกัลลัฟจะต้องกระทำ โดยคำสั่งให้กระทำนั้น เป็นหลักฐานที่มีความเด็ดขาดในความน่าเชื่อถือในสายรายงาน (قطعية الثبوت) ซึ่งอาจเป็นอัลกุรอานก็ได้ หรือหะดีษมุตะวาติรฺก็ได้ เช่น การละหมาดห้าเวลา สำหรับวาญิบนั้น เป็นการกระทำตามคำสั่งที่มีหลักฐานที่ไม่เด็ดขาดในสายรายงาน แต่เชื่อถือได้ (ظنية الثبوت) ซึ่งก็คือหะดีษอาฮาดทั้งหลายนั่นเอง เช่น การละหมาดวิตรฺที่มีหะดีษอะฮาดสั่งให้กระทำ[22]

อิบนุอุมัร รายงานจากท่านนบี (ศ็อลฯ) กล่าวว่า

اجعلوا آخر صلاتك بالليل وترا

رواه البخاري ومسلم

ความว่า *"พวกท่านจงจัดให้การละหมาดวิติรฺเป็นละหมาดสุดท้ายเวลากลางคืนของพวกท่าน"*

รายงานโดย บุคอรีย์และมุสลิม

พฤติกรรมหรือการอื่นที่เป็นเหตุให้การกระทำที่เป็นวาญิบมีความสมบูรณ์[23]

การกระทำวาญิบ บางครั้งจะไม่มีผลสมบูรณ์เว้นแต่จะต้องกระทำสิ่งอื่นด้วย จึงจะทำให้การ

---

[21] *อัลคุเฎาะรีย์ , หน้า 48*

[22] *อัลเฆาะซาลีย์, อบูฮามิด มุฮัมมัด 1322* المستصفى *อิยิปต์ สำนักพิมพ์อะมีรียะฮฺ พิมพ์ครั้งที่ 1 1 : 66 และอับดุชชะกูร มุฮิบบุลลอฮ* مسلم الثبوت *พิมพ์ในเล่มเดียวกัน หน้า 57-58*

[23] *อัซซันกีฏีย์, หน้า 13-14*

กระทำวาญิบนั้นมีผลสมบูรณ์ การกระทำสิ่งดังกล่าวนั้นถือว่าวาญิบด้วยหรือไม่ (ما لا يتم الواجب إلا به فهل هو واجب) เป็นหัวข้อที่มีความสำคัญหัวข้อหนึ่งของวิชาอุศูลุลฟิกฮฺ

โดยสรุป สิ่งอื่นนอกเหนือจากวาญิบที่ทำให้การกระทำวาญิบมีความสมบูรณ์นั้นมี 3 ประเภท คือ

1. เป็นสิ่งนอกเหนือความสามารถของมุกัลลัฟที่จะกระทำได้ เช่น การคล้อยของดวงอาทิตย์สำหรับละหมาดซุฮฺริ และการมีจำนวนครบตามกำหนดของผู้ละหมาดวันศุกร์ เป็นต้น ซึ่งการคล้อยของดวงอาทิตย์ และการมีจำนวนครบตามกำหนดในการละหมาดวันศุกร์นั้น เป็นสิ่งนอกเหนือความสามารถของมุกัลลัฟที่จะกระทำได้ การกระทำลักษณะนี้ไม่ถือว่าวาญิบต้องกระทำ

2. เป็นสิ่งที่อยู่ภายในขอบเขตความสามารถของมุกัลลัฟที่จะกระทำได้ แต่ไม่มีคำสั่งให้กระทำ เช่น การครอบครองทรัพย์สินครบรอบหนึ่งปีสำหรับการจ่ายซะกาฮฺ การไม่ได้อยู่ในสภาพเป็นผู้เดินทางสำหรับการถือศีลอด เป็นต้น ประเภทนี้ก็ไม่วาญิบต้องกระทำเช่นกัน

3. เป็นสิ่งที่อยู่ภายในขอบเขตความสามารถของมุกัลลัฟและมีคำสั่งให้ปฏิบัติ เช่น การอยู่ในสภาพที่ปราศจากหะดัษสำหรับการละหมาด การเดินไปยังมัสยิดสำหรับการละหมาดวันศุกร์ และการถือศีลอดส่วนหนึ่งของเวลากลางวันและส่วนหนึ่งของเวลากลางคืนเพื่อให้การถือศีลอดมีความสมบูรณ์ ทั้งนี้เพราะไม่สามารถขีดเส้นแบ่งระหว่างกลางวันกับกลางคืนได้อย่างชัดเจน เช่นนี้ถือว่าวาญิบตามหลักที่ว่า

ما لا يتم الواجب إلا به فهو واجب

หมายความว่า *"สิ่งที่การกระทำวาญิบนั้นไม่สมบูรณ์ เว้นแต่ต้องมีสิ่งนั้นด้วย สิ่งนั้นก็ถือว่า สิ่งวาญิบด้วย"*

1.3. อัลหากิม (الحاكم)

ก. ใครคือ อัลหากิมหรือผู้กำหนดบทบัญญัติ

นักกฎหมายอิสลามเห็นพ้องกันว่า แหล่งที่มาของหุกม (บทบัญญัติ) ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการกระทำของมุกัลลัฟนั้น คือ อัลลอฮฺ (สุบฮานะฮูวะตะอาลา) พระองค์เดียวเท่านั้น ไม่ว่าหุกมนั้นเราจะทราบจากตัวบทที่เป็นอัลกุรอาน หรือหะดีษ หรือเป็นผลของการวิเคราะห์และวินิจฉัยของนักกฎหมายจากหลักฐานหรือสัญญาณต่างๆ ของหุกมก็ตาม[24] ซึ่งจะเห็นได้จากคำนิยามของหุกมที่นักกฎหมายได้วางไว้ คือ

خطاب الله المتعلق بأفعال المكلفين طلبا أو تخييرا أو وضعا.

หมายความว่า *"โองการของอัลลอฮฺที่เกี่ยวข้องกับการกระทำของบรรดามุกัลลัฟ โดยการสั่งให้กระทำหรืองดกระทำ หรือให้เลือกกระทำ หรือเป็นการวางสัญญาณไว้"*

---

[24] *ค้อลลาฟ A, หน้า 96-97*

นอกจากนั้น ยังมีหลักทั่วไปของกฎหมายอิสลาม ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีในบรรดานักวิชาการแขนงนี้ หลักทั่วไปที่ว่านั้นคือ

لا حكم إلا لله

หมายความว่า *"ไม่มีหุกม เว้นแต่เป็นสิทธิของอัลลอฮฺเท่านั้น"*

ซึ่งสอดคล้องกับอายะฮฺที่ว่า

ان الحكم الا لله يقص الحق وهو خير الفاصلين.

الانعام(من اية) :57

ความว่า *"การกำหนดหุกมนั้น มิใช่เป็นของผู้ใด เว้นแต่ เป็นสิทธิของอัลลอฮฺ เท่านั้น พระองค์ทรงแจกแจงความจริง และพระองค์ทรงเป็นผู้ชี้ขาด ที่ดีที่สุด"*

อัลอันอาม ส่วนหนึ่งของ : 57

ข. วิธีที่จะรู้หุกม

วิธีทางที่จะรู้หุกมของอัลลอฮฺได้อย่างไรนั้น บรรดาปราชญ์มุสลิมมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันเป็น 3 แนว คือ แนวอัลอัชอะรียะฮฺ แนวอัลมุอฺตะซิละฮฺ และแนวอัลมาตุรีดียะฮฺ

1. นักปราชญ์แนว "อัชอะรียะฮฺ" (الاشعرية) มีความเห็นว่า หนทางที่จะรู้หุกมของอัลลอฮฺได้นั้นมีเพียงทางเดียวเท่านั้น คือโดยผ่านทางรสูลของอัลลอฮฺและคัมภีร์ของพระองค์ ทั้งนี้ เพราะความคิดเห็นของมนุษย์นั้นมีความแตกต่างกันมากมาย บางคนอาจถือว่า การกระทำบางอย่างเป็นสิ่งที่ดี ในขณะที่อีกหลายคนถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี แม้กระทั่งคนเดียวกัน ก็มักจะมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันต่อสิ่งเดียวกันในเวลาที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ เพราะความคิดเห็นของมนุษย์นั้นไม่อาจที่จะปลอดจากอารมณ์และผลประโยชน์ของตัวเองได้ ดังนั้นจึงสรุปไม่ได้ว่า สิ่งที่ดีตามความคิดเห็นของมนุษย์นั้นจะเป็นสิ่งที่ดี ณ ที่อัลลอฮฺเสมอไป

แนวนี้มีหลักการว่า สิ่งที่ดีคือ สิ่งที่มีหลักฐานจากอัลลอฮฺว่าเป็นสิ่งที่ดี หรือเป็นสิ่งที่ได้รับการอนุมัติให้กระทำ และสิ่งที่ไม่ดีคือ สิ่งที่อัลลอฮฺทรงห้ามกระทำ โดยที่มนุษย์นั้นไม่มีภาระรับผิดชอบในการกระทำหรือละเว้นการกระทำใดๆ จนกว่าเขาจะได้รับสาส์นจากอัลลอฮฺ

2. นักปราชญ์แนว "อัลมุอฺตะซิละฮฺ"(المعتزلة) มีความเห็นว่า มนุษย์สามารถที่จะรู้หุกมของอัลลอฮฺได้ด้วยตนเอง แม้จะไม่มีศาสนทูต หรือคัมภีร์ของอัลลอฮฺก็ตาม เพราะการกระทำทุกอย่างของมนุษย์จะมีลักษณะที่ดีหรือชั่วอยู่ในตัวของมันเอง อีกทั้งมีผลดีและผลร้ายที่ตามมาอีกด้วย ด้วยเหตุดังกล่าว มนุษย์จึงสามารถใช้ความคิดเห็นของตัวเองตัดสินว่า สิ่งนี้ดีและสิ่งนั้นชั่ว หุกมของอัลลอฮฺก็จะเหมือนกับความเห็นของมนุษย์ด้วย

3. นักปราชญ์แนว "อัลมาตุรีดียะฮฺ" (الماتريدية) มีความเห็นว่า การกระทำของมุกัลลัฟนั้นมี

คุณลักษณะในตัวของมันเอง และจะมีผลดีหรือผลร้ายที่ตามมาอีกด้วย มนุษย์จึงสามารถตัดสินเองได้ว่ามันเป็นสิ่งที่ดีหรือชั่วโดยการพิจารณาจากคุณลักษณะและผลของมัน สิ่งที่ความเห็นอันเที่ยงตรงของมนุษย์เห็นว่าดี ก็ถือว่าเป็นสิ่งที่ดี และสิ่งที่ความคิดเห็นอันเที่ยงตรงของมนุษย์เห็นว่าชั่ว ก็ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่ชั่ว แต่ความคิดเห็นของมนุษย์ไม่จำเป็นที่จะต้องตรงกับหุกมของอัลลอฮฺเสมอ ทั้งนี้เพราะ ความคิดเห็นของมนุษย์นั้นไม่อาจหลีกเลี่ยงจากความผิดพลาดได้ จะเห็นได้ว่า มีการกระทำมากมายของมนุษย์ที่มีความคลุมเครือต่อการตัดสินใจ ผลก็คือเราไม่อาจรู้หุกมของอัลลอฮฺได้ นอกจากจะมีสาส์นของพระองค์เท่านั้น

ความขัดแย้งดังกล่าวนี้จะมีผลเฉพาะผู้ที่ไม่ได้รับสาส์นของอัลลอฮฺจากรสูลเท่านั้น คือจะอยู่ในภาวะรับผิดชอบต่อการกระทำของตัวเองหรือไม่ สำหรับผู้ที่ได้รับสาส์นจากรสูลแล้วนั้น สิ่งที่ดีและชั่วนั้นจะต้องเป็นสิ่งที่สาส์นนั้นได้กำหนดไว้เท่านั้น[25]

1.4 อัลมะหฺกูมฟีฮฺ (المحكوم فيه)

ก. ความหมาย

อัลมะหฺกูมฟีฮฺ คือสิ่งที่มีหุกมไปเกี่ยวข้องกับสิ่งนั้นๆ สิ่งนั้นก็คือ บรรดาการกระทำของมุกัลลัฟ ตัวอย่างเช่น อัลลอฮฺ ตรัสว่า

يا أيهالذين آمنوا أوفوا بالعقود

المائدة (من آية) : 1

ความว่า *"โอ้ บรรดาผู้ศรัทธา พวกเจ้าจงปฏิบัติตามสัญญาอย่างสมบูรณ์เถิด"*

อัลมาอิดะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 1

คำสั่งซึ่งเป็นที่เข้าใจจากอายะฮฺนี้เกี่ยวข้องกับการกระทำอย่างหนึ่งของมุกัลลัฟ นั่นคือ การปฏิบัติตามสัญญาอย่างครบถ้วนสมบูรณ์โดยมีหุกมมาเกี่ยวข้อง นั่นคือการถือว่าการกระทำดังกล่าวเป็นสิ่งวาญิบจะต้องกระทำ

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

ولا تقتلوا النفس التي حرم الله الا بالحق

الانعام (من آية) : 151

ความว่า *"และพวกเจ้าจงอย่าฆ่าชีวิต ซึ่งอัลลอฮฺได้ทรงห้ามไว้ เว้นแต่ด้วยสิทธิอันชอบธรรมเท่านั้น"*

อัลอันอาม ส่วนหนึ่งของ : 151

การห้ามซึ่งเข้าใจจากอายะฮฺนี้เกี่ยวข้องกับการกระทำอย่างหนึ่งของมุกัลลัฟ นั่นคือ การฆ่าชีวิต

---

[25] *คือลลาฟ A. หน้า 97-99*

มนุษย์โดยไม่ชอบ ซึ่งมีหุกมถือว่าเป็นการกระทำที่ทะรอม โดยสรุปแล้ว ทุกๆ หุกมนั้นจะต้องไปเกี่ยวข้องกับการกระทำของมุกัลลัฟ ไม่ว่าจะเป็นการสั่งให้กระทำ หรือสั่งให้งดกระทำ ให้เลือกกระทำ หรือการกำหนดหุกมด้วยการวางสัญญาณของหุกม

ข. ขอบข่ายของการกระทำ

สิ่งที่ถือว่าเป็นการกระทำตามหลักกฎหมายอิสลามมี 4 ประการ คือ[26]

1. การกระทำที่ชัดเจน เช่น การละหมาด การจ่ายซะกาฮฺ และการฆ่า เป็นต้น

2. การพูด ซึ่งเป็นการกระทำของปาก หลักฐานที่แสดงว่าการพูดนั้นถือว่าเป็นการกระทำ คือ คำตรัสของอัลลอฮฺ (สุบฮานะฮูวะตะอาลา) ว่า

وكذلك جعلنا لكل نبي عدوا شياطين الانس والجن

يوحى بعضهم الى بعض زخرف القول غرورا، ولو شاء

ربك ما فعلوه، فذرهم وما يفترون·

الانعام : 112

ความว่า *"และเช่นนั้นแหละเราได้ดลบันดาลให้นบีทุกคนมีศัตรูซึ่งเป็นมารร้ายแห่งมนุษย์ และญิน ซึ่งต่างฝ่ายต่างก็กระซิบกระซาบซึ่งกันและกันด้วยคำพูดเสแสร้ง เพื่อหลอกลวงกันเอง และหากพระผู้อภิบาลของเจ้าทรงประสงค์ พวกมันก็จะไม่กระทำสิ่งนั้น (กระซิบกระซาบ) ดังนั้น เจ้าจงปล่อยพวกเขาและสิ่งที่พวกเขาอุปโลกน์ขึ้นมา"*

อัลอันอาม : 112

การกระซิบ นับเป็นการพูดประเภทหนึ่ง ซึ่งอัลลอฮฺถือว่าเป็นการกระทำอย่างชัดเจน

3. การงดกระทำ ถือว่าเป็นการกระทำอย่างหนึ่ง เพราะการงดการกระทำนั้นคือ การบังคับจิตใจให้หันเหจากการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง นอกจากนั้น ยังมีหลักฐานจากอัลกุรอานและสุนนะฮฺที่แสดงว่าการงดกระทำนั้น ถือว่าเป็นการกระทำประเภทหนึ่ง

หลักฐานจากอัลกุรอาน คืออัลลอฮฺ ตรัสว่า

كانوا لا يتناهون عن منكر فعلوه، لبئس ما كانوا يفعلون·

المائدة :79

ความว่า *"พวกเขาต่างก็ไม่ห้ามปรามซึ่งกันและกันจากความชั่วที่พวกเขาได้กระทำ แน่แท้ สิ่งที่พวกเขาได้กระทำกันนั้น ช่างชั่วช้าจริงๆ"*

อัลมาอิดะฮฺ : 79

---

[26] *อัชชันกีฏีย์, หน้า 38-40*

สิ่งที่พวกเขาได้กระทำคือ การมิได้ห้ามปรามกันจากการกระทำความชั่ว ซึ่งอัลกุรอานถือว่าเป็นการกระทำอย่างหนึ่ง

หลักฐานจากหะดีษคือ ท่านนบี(ศ็อลฯ) กล่าวว่า

المسلم من سلم المسلمون من لسان ويده.

متفق عليه

ความว่า *"มุสลิม คือ ผู้ที่บรรดามุสลิมได้รับความปลอดภัยจากลิ้น (คำพูด) และมือของเขา"*

รายงานโดย บุคอรีย์และมุสลิม

คุณลักษณะของมุสลิมตามหะดีษนี้คือ บุคคลที่งดจากการกระทำที่จะสร้างความเดือดร้อนแก่คนอื่น การงดกระทำสิ่งดังกล่าว ถือว่าเป็นลักษณะหนึ่งของการเป็นมุสลิม และการเป็นมุสลิมนั้นคือ การปฏิบัติตามคำสั่งสอนของอิสลาม

ยิ่งกว่านั้น หนึ่งในห้าหลักการสำคัญของอิสลามคือ การถือศีลอดในเดือนเราะมะฎอนที่มุสลิมทุกคนจะต้องปฏิบัติตาม ซึ่งเนื้อแท้ของการถือศีลอดคือ การงดรับประทานอาหาร งดดื่ม งดมีเพศสัมพันธ์ และงดกระทำสิ่งต้องห้ามทั้งหลาย

ดังนั้น การงดช่วยเหลือคนตาบอดที่กำลังจะตกบ่อ หรืองดช่วยเหลือคนที่กำลังหิวกระหายจนตายเพราะหิวหรือกระหาย หรือตกบ่อเสียชีวิต ผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ดังกล่าวตามกฎหมายอิสลาม ถือว่าเป็นการฆ่าผู้อื่นตาย เช่นเดียวกับกรณีแพทย์ปฏิเสธไม่ยอมช่วยเหลือผู้ป่วยจนเสียชีวิต[27]

4. การตั้งใจอย่างแน่วแน่ที่จะกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง การตั้งใจลักษณะนี้จะมีผลเหมือนกับการกระทำที่เกิดขึ้นจริง ท่านนบีได้กล่าวไว้ว่า

اذا التقي المسلمان بسيفيهما فالقاتل والمقتول في النار قالوا : قدعرفنا القاتل يارسول الله، فما بال المقتول، قال : انه كان حريصا على قتل صاحبه.

متفق عليه

ความว่า *"เมื่อมุสลิมสองคนได้ปะทะกันด้วยดาบของทั้งสอง ทั้งผู้ฆ่า และผู้ถูกฆ่าตกอยู่ในนรก เศาะฮาบะฮฺได้กล่าวว่า โอ้ ท่านรสูลุลลอฮฺ ผู้ฆ่านั้น เราทราบแล้ว แต่ผู้ที่ถูกฆ่าเล่า ท่านนบีตอบว่า แท้จริงเขาก็มีความพยายามอย่างที่สุดที่จะฆ่าเพื่อนของเขา"*

รายงานโดย บุคอรีย์และมุสลิม

---

[27] *ประมวลกฎหมายอาญาถือว่า การงดเว้นการที่จักต้องกระทำเป็นการกระทำด้วย โดยได้บัญญัติในมาตรา 59 วรรค 5 ว่า "การกระทำให้หมายความรวมถึงการให้เกิดผลอันหนึ่งอันใดขึ้นโดยงดเว้นการที่จักต้องกระทำเพื่อป้องกันผลนั้นด้วย"*

สาเหตุที่ทำให้ผู้ถูกฆ่าต้องเข้านรกด้วยนั้น คือความตั้งใจอย่างแน่วแน่ของเขาที่จะฆ่าเพื่อนของเขา ทั้งได้ลงมือกระทำอย่างจริงจัง แม้จะยังมิได้ประสบผลสำเร็จก็ตาม เพราะการที่มิได้ประสบผลสำเร็จนั้น เกิดจากการพลาดโอกาสเท่านั้น หากมีโอกาส เขาก็จะฆ่าอย่างแน่นอน ดังนั้น การตั้งใจอย่างแน่วแน่อีกทั้งได้ลงมือกระทำของเขา จึงมีผลเหมือนกับการกระทำจริง

อย่างไรก็ตาม การกระทำประเภทนี้จะมีผลเฉพาะในทางธรรมะเท่านั้น สำหรับผลในทางกฎหมายนั้น คงไม่อาจลงโทษได้ เพราะผลของความตั้งใจนั้น ไม่ได้ทำให้เกิดความเสียหายในความเป็นจริงแต่อย่างใด จึงไม่อาจลงโทษได้

ค. เงื่อนไขของสิ่งที่บัญญัติให้กระทำ

การสั่งให้กระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดนั้น ต้องมีเงื่อนไขดังต่อไปนี้คือ

1. สิ่งที่สั่งให้กระทำจะต้องเป็นสิ่งที่แน่นอน ที่ผู้ได้รับคำสั่งมีความเข้าใจอย่างชัดเจน ตลอดจนสามารถปฏิบัติได้ หากสั่งให้ถือศีลอด ก็สามารถเข้าใจได้ว่าการถือศีลอดนั้นคืออะไร มีวิธีปฏิบัติและเงื่อนไขอะไรบ้าง ทั้งนี้เพราะ การสั่งให้กระทำในสิ่งที่ผู้รับคำสั่งไม่สามารถรู้เรื่องได้นั้น ถือได้ว่าเป็นการสั่งให้กระทำในสิ่งที่เกินความสามารถของผู้รับคำสั่งที่จะกระทำได้

ดังนั้น หากสิ่งที่สั่งให้กระทำนั้นเป็นอิบาดะฮฺหรือกิจกรรมที่มนุษย์ไม่อาจเข้าใจเหตุผลในการบัญญัติได้ นอกเหนือจากที่ผู้รับคำสั่งจะต้องรู้สิ่งที่สั่งให้กระทำแล้ว ผู้รับคำสั่งยังจะต้องรู้ด้วยว่า เป็นคำสั่งของอัลลอฮฺ เพื่อจะได้ตั้งเจตนา (นิยัต) ในการกระทำเพื่ออัลลอฮฺด้วย ทั้งนี้เพราะการตั้งเจตนากระทำเพื่ออัลลอฮฺจะไม่เกิดขึ้น จนกว่าผู้กระทำจะรู้ว่า การกระทำนั้น เป็นการปฏิบัติตามคำสั่งของพระองค์

ถ้าหากการปฏิบัติตามคำสั่งนั้น เป็นการกระทำที่มนุษย์สามารถเข้าใจเหตุผลได้ การกระทำสิ่งนั้นจะมีผลสมบูรณ์ตามกฎหมาย แม้มิได้ตั้งเจตนากระทำเพื่ออัลลอฮฺก็ตาม แต่จะไม่ได้รับผลบุญจากการกระทำนั้นๆ แต่อย่างใด เช่น การส่งคืนของฝาก หรือของที่ยึดครองจากคนอื่นโดยไม่ชอบ และการชำระหนี้เป็นต้น ใครก็ตามที่กระทำสิ่งดังกล่าวโดยมิได้ตั้งเจตนากระทำเพื่ออัลลอฮฺ หรือแม้กระทำไปเพราะกลัวบทลงโทษตามกฎหมาย การกระทำของเขาก็ย่อมมีผลสมบูรณ์ กล่าวคือไม่อาจที่จะฟ้องร้องเขาได้อีกต่อไป แม้ในวันอาคิเราะฮฺเขาจะไม่ได้รับผลบุญจากการกระทำดังกล่าวก็ตาม ทั้งนี้เพราะเขามิได้ตั้งเจตนากระทำเพื่ออัลลอฮฺ[28]

2. สิ่งที่สั่งให้กระทำ ต้องเป็นสิ่งที่ยังไม่ปรากฏ หรือยังมิได้กระทำ เช่น การสั่งให้ละหมาดหรือถือศีลอด ขณะที่สั่งนั้นทั้งสองอย่างจะต้องยังไม่เกิดขึ้น คือยังไม่ได้กระทำ ผู้ได้รับคำสั่งจะต้องกระทำสิ่งทั้งสองหลังจากได้รับคำสั่งแล้ว ดังนั้น ถ้าผู้ที่ได้รับคำสั่งได้ละหมาดอัศรฺของวันนี้แล้ว ก็ไม่อาจที่จะสั่งให้เขาละหมาดอัศรฺของวันเดียวกันได้อีก ทั้งนี้เพราะ คำสั่งให้กระทำนั้น หมายถึงการกระทำสิ่งที่ยังไม่ได้กระทำ

---

[28] *อัซซันกีฏีย์, หน้า 34*

[29] *อ้างแล้ว, หน้า 35*

การสั่งให้กระทำสิ่งเดียวกันกับที่ได้กระทำไปแล้ว เป็นการสั่งที่มีลักษณะขัดแย้งในตัว จึงเป็นไปไม่ได้[29]

3. สิ่งที่สั่งให้กระทำ ต้องอยู่ภายในขอบเขตความสามารถของมุกัลลัฟที่จะกระทำได้ ซึ่งมีข้อปลีกย่อยจากข้อนี้ 2 ประการ ดังต่อไปนี้

ข้อแรก คือการสั่งให้กระทำสิ่งที่เป็นไปไม่ได้นั้น ถือว่าเป็นโมฆะ ความเป็นไปไม่ได้นั้น อาจเป็นลักษณะในตัวของมันเอง ดังกรณีที่ให้กระทำสองสิ่งที่ตรงกันข้ามในเวลาเดียวกัน เช่นการสั่งให้นอนและให้ยืนในเวลาเดียวกัน และความเป็นไปไม่ได้นั้น อาจมาจากสาเหตุภายนอก ซึ่งเป็นสิ่งที่ผิดปกติวิสัยของมนุษย์ที่จะกระทำได้ เช่น การสั่งให้มนุษย์บินในอากาศโดยไม่มียานพาหนะ การสั่งในลักษณะนี้ถือว่าเป็นโมฆะ ทั้งนี้ เพราะอัลลอฮฺจะไม่ทรงสั่งบ่าวของพระองค์กระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เว้นแต่เท่าที่ความสามารถของผู้นั้นที่จะอำนวยให้กระทำได้

อัลลอฮฺ ได้ตรัสว่า

لا يكلف الله نفسا إلا وسعها·

البقرة (من آية) : 286

ความว่า *"อัลลอฮฺไม่ทรงบังคับชีวิตใด เว้นแต่เท่าที่ชีวิตนั้นจะมีความสามารถเท่านั้น"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 286

ข้อที่สอง คือการออกคำสั่งแก่มุกัลลัฟเพื่อให้ผู้อื่นกระทำหรืองดกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น สั่งมุกัลลัฟเพื่อให้บิดาของเขาทำการละหมาด หรือจ่ายซะกาฮฺ เป็นต้น เช่นนี้ก็ถือว่าเป็นโมฆะ ทั้งนี้เพราะ สิ่งที่มุกัลลัฟซึ่งได้รับคำสั่งที่เกี่ยวข้องกับผู้อื่นสามารถกระทำได้นั้น จะไม่มากไปกว่าการให้คำแนะนำเท่านั้น[30]

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า สิ่งที่สั่งให้กระทำนั้น จะต้องอยู่ภายในขอบเขตความสามารถของมุกัลลัฟที่จะกระทำได้ ทั้งนี้มิได้หมายความว่า สิ่งที่สั่งให้กระทำนั้น จะไม่ทำให้เกิดความยุ่งยากแก่มุกัลลัฟเลย เพราะคำสั่งให้กระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดนั้น ย่อมทำให้เกิดความยุ่งยากพอสมควรอยู่แล้ว แต่ความยุ่งยากนั้นอาจจำแนกได้สองประเภท คือ

1. ความยุ่งยากที่มนุษย์สามารถอดทนได้ ถึงแม้จะกระทำโดยไม่หยุดยั้งก็ตาม ก็จะไม่ทำให้เขาได้รับความเสียหาย แต่จะได้รับความยุ่งยากอยู่บ้าง เช่นการปฏิบัติภารกิจต่างๆ ทางศาสนา

2. ความยุ่งยากที่เกินความสามารถของมนุษย์จะทนได้ หากกระทำไปโดยไม่หยุดยั้ง ก็จะทำให้เกิดความเบื่อหน่ายได้ และจะได้รับความเสียหายอีกด้วย เช่นการให้ถือศีลอด โดยยืนตากแดดกลางแจ้ง การปฏิบัติตามหุกมอะซีมะฮฺที่ทำให้เกิดสภาพเช่นนี้ เป็นเหตุทำให้สามารถนำหุกมรุคเศาะฮฺมาใช้แทนได้ เพราะจุดประสงค์ของอัลลอฮฺ คือการขจัดความยุ่งยากต่างๆ จากมวลมนุษย์[31]

---

[30] *อัชชันกีฏีย์, หน้า 35-36*

[31] *คือลลาฟ A, หน้า 132-133*

1.5 อัลมะหฺกูม อะลัยฮฺ (المحكوم عليه)

ก. ความหมาย

"อัลมะหกูม อะลัยฮฺ" คือผู้ซึ่งหุกมต่างๆ มาเกี่ยวข้องกับการกระทำของเขา ผู้ที่มีลักษณะดังกล่าวจะต้องเป็นบุคคลที่มีความสามารถในการเข้าใจคำสั่งหรือบทบัญญัติได้ เพราะผู้ที่ไม่เข้าใจคำสั่งนั้นไม่อาจที่จะปฏิบัติตามได้ หุกมที่มีผลบังคับเช่นนี้คือ หุกมตักลีฟีย์เท่านั้น สำหรับหุกมวัฎอีย์นั้นจะมีผลสำหรับทุกคนที่มีสภาพเป็นบุคคล

การเข้าใจคำสั่งหรือบทบัญญัติ เป็นเงื่อนไขสำคัญในการที่จะทำให้คำสั่งนั้นมีผลบังคับแก่ผู้ที่ถูกบังคับใช้ จึงถือได้ว่า การมีสติปัญญานั้น เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ตามมา การที่จะรู้ว่าผู้หนึ่งผู้ใดมีสติปัญญานั้นเป็นเรื่องลำบากมาก เพราะไม่มีมาตรวัดที่แน่นอน ดังนั้น จึงมีการกำหนดวิธีที่จะทำให้รู้ในเรื่องนี้ โดยการกำหนดกฎเกณฑ์ที่ชัดเจนเพื่อความสะดวกในการพิจารณา นั่นคือ การมีอายุครบตามเกณฑ์และการมีความคิดอ่านที่เป็นปกติ ซึ่งสามารถสังเกตได้จากพฤติกรรมของบุคคล บุคคลที่มีคุณสมบัติสองประการดังกล่าวถือว่า เป็นบุคคลที่มีความสามารถจะปฏิบัติตามคำสั่งได้นั่นเอง[32]

ข. ประเภทของความสามารถ (أهلية وجوب)

อย่างไรก็ตาม ความสามารถของบุคคล หากคำนึงถึงผลบังคับของหุกมประเภทต่างๆ ที่มีต่อบุคคลนั้น อาจแบ่งเป็น 2 ประเภท ดังต่อไปนี้

1. ความสามารถในการถือสิทธิ

ความสามารถในการถือสิทธิ เป็นสิ่งที่มีเฉพาะมนุษย์เท่านั้น กล่าวคือ ทุกคนย่อมมีความสามารถนี้ตราบใดที่ยังมีชีวิตอยู่ ซึ่งเรียกตามภาษาฟิกฮ์ว่าซิมมะฮฺ (الذمة) หรือการมีสภาพเป็นบุคคล ความสามารถอันนี้จะมีอยู่กับทุกๆ คนในฐานะที่เป็นมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิง เด็กหรือผู้ใหญ่ แม้กระทั่งทารกในครรภ์มารดา ก็สามารถมีสิทธิอันนี้ได้ หากคลอดออกมาอยู่รอดเป็นทารก สำหรับสิ่งอื่นนอกเหนือจากมนุษย์นั้น ไม่อาจมีความสามารถอันนี้ได้

ความสามารถในการถือสิทธิ มี 2 ระดับ คือ

ก. ความสามารถในการถือสิทธิที่ไม่สมบูรณ์ (اهلية وجوب ناقصة) คือ มีความสามารถที่จะมีสิทธิบางอย่างเท่านั้น แต่ไม่มีความสามารถที่จะมีหน้าที่ได้ ผู้ที่มีความสามารถระดับนี้คือ ทารกที่ยังอยู่ในครรภ์มารดา ซึ่งมีความสามารถที่จะมีสิทธิรับมรดก และมีสิทธิได้รับพินัยกรรม หากมีผู้ทำพินัยกรรมยกทรัพย์ให้แก่เขาในช่วงที่กำลังอยู่ในครรภ์มารดา โดยมีเงื่อนไขว่า ภายหลังคลอดออกมาแล้วต้องอยู่รอดเป็นทารก ทั้งนี้เพราะสภาพบุคคลของทารกจะมีผลย้อนหลังเริ่มตั้งแต่มารดาตั้งครรภ์ คือมีความสามารถที่จะถือสิทธิสองประการที่กล่าวมาเท่านั้น แต่ไม่มีความสามารถที่จะมีหน้าที่หรือความรับผิดชอบแต่อย่างใด

ข. ความสามารถในการถือสิทธิที่สมบูรณ์ (اهلية وجوب كاملة) คือ มีความสามารถที่จะถือทั้งสิทธิอย่างสมบูรณ์ ทั้งมีความสามารถที่จะมีหน้าที่บางอย่างได้ ความสามารถนี้จะมีกับทุกๆ คนที่มีชีวิต

[32] *คือลลาฟ A, หน้า 134-135*

หรือมีสภาพเป็นบุคคล เริ่มตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตายจากโลกนี้ไป คือสามารถถือสิทธิได้ทุกประการ และมีหน้าที่ที่จะต้องกระทำบางอย่าง ทั้งยังต้องรับผิดชอบต่อการกระทำที่ทำให้คนอื่นได้รับความเสียหายด้วย ทั้งที่เป็นการกระทำโดยเจตนาและไม่เจตนา[33] แม้ว่าผู้กระทำนั้นเป็นผู้เยาว์ที่ยังไม่มีความรู้สึกผิดชอบก็ตาม นอกจากนั้น ทารกตั้งแต่คลอดออกมาอยู่รอดเป็นทารกถือว่ามีความสามารถในการมีสิทธิอย่างสมบูรณ์ คือมีความสามารถที่จะถือสิทธิได้ทุกอย่าง ทั้งมีหน้าที่ที่จะต้องรับผิดชอบต่อหนี้ที่ก่อโดยผู้แทนโดยชอบธรรม เพื่อประโยชน์ของตน เป็นต้น

2. ความสามารถในการใช้สิทธิ (أهلية أداء)

ความสามารถในการใช้สิทธิ หมายความว่า มีความสามารถที่จะใช้สิทธิของตนเองได้ กล่าวคือ เมื่อได้สร้างความผูกพันที่จะให้มีผลทางกฎหมาย หรือทำนิติกรรมใดๆ ก็จะมีผลบังคับตามกฎหมายทันที อย่างไรก็ตาม มนุษย์ทุกคนหากคำนึงถึงความสามารถในการใช้สิทธิจะแบ่งเป็น 3 ระดับ ดังนี้ คือ

1. ไม่มีความสามารถในการใช้สิทธิเลย คือไม่มีความสามารถที่จะใช้สิทธิได้เลย หากทำนิติกรรมก็จะไม่มีผลแต่อย่างใดในทางกฎหมาย ผู้ที่ไม่มีความสามารถเลยก็คือ ผู้เยาว์ที่ยังไม่มีความรู้สึกผิดชอบ ทั้งนี้ ตั้งแต่คลอดออกมา จนถึงวัยที่สามารถแยกระหว่างสิ่งที่สะอาดกับสิ่งที่สกปรก สิ่งที่ควรกระทำกับสิ่งที่ไม่ควรกระทำขั้นพื้นฐานได้

2. มีความสามารถในการใช้สิทธิที่ไม่สมบูรณ์ คือ มีความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่บางอย่างได้ เช่น การปฏิบัติภารกิจทางศาสนา แต่ไม่อาจทำนิติกรรมอื่นๆ ได้ ตามทัศนะของมัซฮับชาฟิอีย์ ผู้เยาว์ที่มีความรู้สึกผิดชอบแล้ว คือมีอายุตั้งแต่ 7 ปี จนบรรลุนิติภาวะ จะจัดอยู่ในประเภทนี้[34]

ตามทัศนะของมัซฮับหะนะฟีย์ มัซฮับมาลิกีย์และมัซหับอัมบะลีย์ จะแบ่งนิติกรรมสัญญาเป็น 3 ประเภท คือ

ก. นิติกรรมสัญญาที่มีแต่คุณประโยชน์ หรือจะได้มาซึ่งสิทธิอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยปราศจากเงื่อนไข หรือภาระติดพันใดๆ นิติกรรมสัญญาเช่นนี้ตามทัศนะของ 3 มัซฮับดังกล่าวถือว่า ผู้เยาว์ที่รู้สึกผิดชอบแล้ว สามารถกระทำได้ แม้ไม่ได้รับความเห็นชอบจากผู้ปกครองก็ตาม เช่น การรับสิ่งของที่มีผู้ยกให้โดยเสน่หา เป็นต้น

ข. นิติกรรมสัญญาที่มีแต่ทางเสีย หรือทำให้เสียสิทธิอย่างใดอย่างหนึ่ง นิติกรรมเช่นนี้ ผู้เยาว์ที่รู้สึกผิดชอบแล้วไม่สามารถที่จะกระทำได้ แม้ว่าผู้ปกครองจะให้ความเห็นชอบก็ตาม เช่น การบริจาคทรัพย์สิน

ค. นิติกรรมที่มีทั้งทางได้และทางเสีย นิติกรรมเช่นนี้ผู้เยาว์ที่รู้สึกผิดชอบแล้วสามารถกระทำได้ก็ต่อเมื่อได้รับความเห็นชอบจากผู้ปกครองเท่านั้น เช่น การซื้อขาย เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ผู้ที่มีความสามารถในการใช้สิทธิที่ไม่สมบูรณ์นั้น ในการปฏิบัติหน้าที่หรือประกอบภารกิจทางศาสนา เช่น การละหมาดและการถือศีลอดนั้น ถือว่ามีความสามารถที่สมบูรณ์ กล่าวคือการกระทำสิ่งดังกล่าวนั้นมีผลสมบูรณ์ แม้ว่าการกระทำสิ่งดังกล่าวนั้นยังไม่ถือว่าเป็นหน้าที่ที่วาญิบจะต้องกระทำ

---

[33] *อัตตุรกุมานีย์, อัดนาน 1981* ضوابط العقد *เจดดะห์ ดารุชชุรูก หน้า 76-81*

[34] *อ้างแล้ว, หน้า 82-84*

ก็ตามเพราะการถือว่าวาญิบจะต้องกระทำนั้น เป็นหุกมตักลีฟีย์ที่มีผลเฉพาะผู้ที่บรรลุนิติภาวะแล้วเท่านั้น

3. มีความสามารถที่สมบูรณ์ คือ ผู้ที่บรรลุนิติภาวะแล้วและมีสติสัมปชัญญะตามปกติ (البلوغ والرشد) ถือว่ามีความสามารถที่สมบูรณ์ในการใช้สิทธิและในการทำนิติกรรมสัญญาประเภทต่างๆ

การแบ่งความสามารถเป็น 3 ประเภทนั้นเป็นทัศนะของมัซอับหะนะฟีย์ มัซอับมาลิกีย์และมัซอับฮัมบะลีย์ สำหรับมัซอับชาฟิอีย์เห็นว่า บุคคลนั้นหากคำนึงถึงความสามารถในการใช้สิทธิเพื่อทำนิติกรรมสัญญาแล้ว จะมี 2 สถานภาพเท่านั้น คือ มีความสามารถและไม่มีความสามารถ ดังนั้นบุคคลที่มีความสามารถในการใช้สิทธิที่ไม่สมบูรณ์ตามทัศนะมัซอับของหะนะฟีย์ แต่ตามทัศนะของมัซอับชาฟิอีย์จะถือว่า เป็นบุคคลที่ไม่ความสามารถ[35]

ค. สิ่งที่มีผลกระทบต่อความสามารถ (عوارض الاهلية)

ความสามารถในการใช้สิทธิที่สมบูรณ์นั้นอาจกระทบกระเทือนได้มากหรือน้อยแล้วแต่กรณี โดยในบางกรณีอาจทำให้ความสามารถนี้หมดสภาพไปโดยสิ้นเชิง ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับสิ่งที่เกิดขึ้นกับผู้มีความสามารถอันนี้ สิ่งที่มีผลกระทบต่อความสามารถมี 2 ประเภท คือ

1. สิ่งที่เกิดตามธรรมชาติ

สิ่งที่มีผลกระทบต่อความสามารถที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ มีดังต่อไปนี้[36]

ก. วิกลจริต คือ ความผิดปกติทางจิตใจที่ทำให้ความประพฤติทั้งทางกายและทางวาจาไม่เป็น ไปตามที่วิญญูชนควรปฏิบัติ ความวิกลจริตนั้นมีผลกระทบต่อความสามารถอย่างแรง คือจะทำให้ความสามารถในการใช้สิทธิหมดสภาพไปโดยสิ้นเชิง อย่างไรก็ตาม ถ้าหากผู้วิกลจริตเป็นเหตุทำให้ทรัพย์สินของผู้อื่นได้รับความเสียหาย ก็จะต้องรับผิดชอบด้วยการชดใช้จากทรัพย์สินของผู้วิกลจริตเอง

ข. สติฟั่นเฟือน คือ มีความบกพร่องทางสติปัญญาที่ทำให้การตัดสินใจในบางกรณีไม่เป็นไปตามที่ควร ดังนั้น ผู้ที่มีสติฟั่นเฟือนหากมีสติปัญญาอยู่บ้างก็ให้มีสถานภาพเหมือนกับผู้เยาว์ที่รู้สึกผิดชอบแล้ว กล่าวคือ จะต้องดูลักษณะของนิติกรรมว่า อยู่ในประเภทใด บางครั้งมีผลสมบูรณ์ หากได้รับความเห็นชอบจากผู้ปกครอง และบางครั้งจะไม่มีผลเลย แม้จะได้รับความเห็นชอบจากผู้ปกครองก็ตาม

ค. นอนหลับหรือเป็นลม คือ ในช่วงที่นอนหลับหรือเป็นลมนั้น ถือว่าไม่มีสติ ดังนั้น คำกล่าวของผู้นอนหลับหรือเป็นลมนั้น จะไม่มีผลใดๆ ทางกฎหมาย เพราะเป็นการกระทำในช่วงที่ขาดความสามารถ

ง. เจ็บป่วย คือ การเจ็บป่วยที่เป็นสาเหตุของการตาย นักกฎหมายอิสลามเห็นว่า สิทธิของเจ้าหนี้ที่จะได้รับการรับชำระหนี้นั้น จะเกี่ยวข้องกับทรัพย์สินของลูกหนี้ที่เป็นผู้ป่วยจะตาย เริ่มตั้งแต่วันเริ่มเจ็บป่วย เจ้าหนี้จึงมีสิทธิที่จะได้รับการคุ้มครองสิทธิของตนจากการทำนิติกรรมของลูกหนี้ที่กำลังเจ็บป่วยที่มีผลกระทบในทางลบต่อสิทธิของตน ทั้งนี้ เพื่อเป็นการคุ้มครองสิทธิของตนที่จะได้รับการชำระหนี้ขณะเดียวกัน ทายาทของผู้ป่วยก็มีสิทธิเกี่ยวข้องกับทรัพย์สินของผู้ป่วยในเวลาเดียวกัน โดยทายาทมีสิทธิที่จะได้รับการรักษาสิทธิของตน ภายในขอบเขตสองในสามจากทรัพย์สินทั้งหมดของผู้ป่วย จากการ

---

[35] *อันนะวะวีย์, ยะหยา อิบนุ ชะรีฟ 1974 المجموع เจดดาห์ มักตะบะตุลอิรชาด 9 : 142*

[36] *อัตตุรกุมานีย์, หน้า 96-99*

กระทำที่อาจมีผลกระทบต่อสิทธิของพวกตนที่จะรับมรดกเช่นกัน

แต่ทั้งนี้ ไม่นับการกระทำของผู้ป่วยที่อยู่ภายในขอบเขตความจำเป็นในการดำรงชีพ เช่น ค่าใช้จ่ายในแต่ละวันตามปกติ และค่าใช้จ่ายในการรักษาโรค เป็นต้น การกระทำเช่นนี้ บุคคลทั้งสองไม่อาจที่จะคัดค้านได้

ดังนั้น การใช้สิทธิของผู้ป่วยที่มีผลกระทบต่อสิทธิของเจ้าหนี้ หรือต่อสิทธิของทายาทนั้น เจ้าหนี้หรือทายาทที่ได้รับผลกระทบ สามารถคัดค้านโดยการขอให้ศาลเพิกถอนนิติกรรมที่กระทำโดยผู้ป่วยและทำให้ตนเสียสิทธิไปได้

2. สิ่งที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์

สิ่งที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ ซึ่งมีผลกระทบต่อความสามารถในการใช้สิทธินั้น มีดังต่อไปนี้

ก. ความสุรุ่ยสุร่าย คือการมีพฤติกรรมในการใช้ทรัพย์สินของตนเองในทางที่ไม่ควร แม้ว่าสติปัญญาและวิจารณญาณของผู้มีพฤติกรรมดังกล่าวยังอยู่ในภาวะปกติทุกประการก็ตาม

ความจริง ความสุรุ่ยสุร่ายนั้น จะไม่มีผลกระทบต่อความสามารถของบุคคลด้านหุกมใดๆ ทั้งสิ้น ทั้งไม่น่าที่จะมีผลกระทบต่อความสามารถในการใช้สิทธิของบุคคลด้วย แต่เพื่อรักษาผลประโยชน์และทรัพย์สินของมนุษย์ อิสลามจึงจำกัดหรือลดระดับความสามารถของผู้สุรุ่ยสุร่าย โดยกำหนดมิให้ทำนิติกรรมต่อทรัพย์สินของตน แม้ว่าจะเป็นการกระทำในหนทางที่ดีก็ตาม เช่น การสร้างมัสยิด การบริจาคเพื่อสาธารณกุศลและอื่นๆ เป็นต้น[37]

ข. การล้มละลาย คือการที่บุคคลมีหนี้สินล้นพ้นตัวจนไม่อาจชำระหนี้จากทรัพย์สินของตนซึ่งมีจำนวนน้อยกว่าได้ บุคคลที่มีลักษณะดังกล่าว จะถือว่าเป็นบุคคลล้มละลายได้ก็ต่อเมื่อ ศาลได้มีคำสั่งแล้วเท่านั้น การล้มละลายจึงเป็นเหตุทำให้ความสามารถในการใช้สิทธิที่มีต่อทรัพย์สินของตนหมดไป ทั้งนี้เพื่อพิทักษ์สิทธิประโยชน์ของบรรดาเจ้าหนี้จากการกระทำอันจะมีผลเสียต่อพวกเขาได้[38]

ค. การหมดสติเพราะเสพของมึนเมา การเสพของมึนเมา หากกระทำไปโดยไม่รู้ หรือมิได้ตั้งใจจนหมดสติ ก็จะมีฐานะเหมือนกับคนนอนหลับหรือเป็นลม

แต่ถ้าหากเสพของมึนเมาไปด้วยความตั้งใจ อีกทั้งรู้ถึงผลของการเสพด้วยแล้ว ตามทัศนะของมัซฮับชาฟิอีย์ถือว่าไม่มีผลกระทบต่อความสามารถแต่อย่างใด เพราะการหมดสติไปด้วยการฝ่าฝืนบทบัญญัติของอัลลอฮฺ การกระทำของเขาทุกอย่างจะมีผลตามกฎหมาย

สำหรับมัซฮับมาลิกีย์และมัซฮับหัมบะลีย์มีความเห็นว่า ไม่มีความสามารถในการที่จะทำนิติกรรมทั้งนี้ โดยคำนึงถึงสภาพความเป็นจริงของผู้มึนเมา[39]

---

[37] *อัตตุรกุมานีย์, หน้า 106-107*

[38] *อ้างแล้ว หน้า 110-111*

[39] *อัลคุเฎาะรีย์, หน้า 107*

บทที่ 2

แหล่งที่มาของ "หุกม" (أدلة الأحكام)

ตามที่ทราบมาแล้วว่า แหล่งที่มาหลักของกฎหมายอิสลามซึ่งเป็นที่ยอมรับของบรรดานักกฎหมายอิสลาม คือ อัลกุรอาน ทั้งยังเป็นแกนของศาสนาอิสลามอีกด้วย นอกจากนั้น บรรดาปราชญ์กฎหมายอิสลามเห็นพ้องกันว่า แหล่งที่มาลำดับรองลงมาของกฎหมายอิสลาม คือ สุนนะฮฺหรือหะดีษ ซึ่งทำหน้าที่อธิบาย ขยาย จำกัด และเจาะจงความหมายของอัลกุรอาน พร้อมทั้งกำหนดบทบัญญัติต่างๆ ที่อัลกุรอานมิได้กำหนดไว้ด้วย นอกเหนือจากสองแหล่งที่กล่าวมาแล้ว บรรดานักกฎหมายอิสลามมีทัศนะที่แตกต่างกันเกี่ยวกับแหล่งที่มาของกฎหมายอิสลาม แต่ส่วนใหญ่จะยอมรับว่า อิจญ์มาอฺและกิยาสนั้นเป็นแหล่งที่มาของกฎหมายอิสลามด้วย นอกเหนือจากแหล่งทั้งสี่ ที่กล่าวมาแล้ว ก็จะมีทัศนะแตกต่างกันไป

ดังนั้น แหล่งที่มาของกฎหมายอิสลามจึงมีมากกว่าที่กล่าวมา แต่ละแหล่งนักกฎหมายอิสลามมีทัศนะที่แตกต่างกันไป อย่างไรก็ตาม แหล่งที่มาเหล่านี้อาจแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มแหล่งที่มาซึ่งเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป และกลุ่มที่บรรดาปราชญ์กฎหมายอิสลามมีทัศนะที่ขัดแย้งกัน

ในบทนี้ เราจะกล่าวถึงเฉพาะกลุ่มแหล่งที่มาของกฎหมายอิสลามที่เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป ซึ่งมีอัลกุรอาน สุนนะฮฺ อิจญ์มาอฺ และกิยาส เป็นสำคัญ

2.1 อัลกุรอาน (القرآن)

ก. ความหมายของ "อัลกุรอาน"

"อัลกุรอาน" มาจากรากศัพท์ قراءة – قرأ หมายถึง การอ่าน หรือการรวบรวม เพราะการอ่านนั้น เกิดจากการรวบรวมอักษรหลายๆ ตัว นอกจากนั้น อัลกุรอานยังเป็นที่รวบรวมของความรู้แขนงต่างๆ ไว้ในเล่มเดียวกัน ดังปรากฏในอัลกุรอานว่า

ونزلنا عليك الكتاب تبيانا لكل شيئ

النحل (من آية) : 89

ความว่า *"และเราได้ประทานให้คัมภีร์ลงมาแก่เจ้า เพื่อเป็นการแจกแจงทุกๆ สิ่ง"*

อัลนะฮฺลิ ส่วนหนึ่งของ : 89

สำหรับความหมายของ อัลกุรอาน ในทางวิชาการ คือ "คำตรัสของอัลลอฮฺที่ทรงประทานแก่

นบีมุฮัมมัด (ศ็อลฯ) ซึ่งได้รับการรายงานจากผู้รายงานมากมายในลักษณะที่เป็น มุตะวาติรฺ และการอ่านอัลกุรอานนั้น เป็นอิบาดะฮฺอย่างหนึ่ง"

จากนิยามดังกล่าว จึงมีข้อปลีกย่อยเกี่ยวกับ อัลกุรอาน ดังต่อไปนี้

1. สิ่งที่อัลลอฮฺทรงดลใจให้แก่ท่านนบี(ศ็อลฯ) ที่มิใช่คำตรัสของพระองค์เอง แต่เป็นสิ่งที่ท่านนบีอธิบายด้วยสำนวนของท่านเอง เรียกว่า "หะดีษกุดซีย์" (حديث قدسي) ซึ่งไม่ถือว่าเป็นอัลกุรอานหรือมีฐานะเหมือนกับอัลกุรอาน แม้ว่า เนื้อหาจะมาจากอัลลอฮฺก็ตาม จึงใช้ในการละหมาดไม่ได้ และการอ่านสิ่งดังกล่าว ก็ไม่ถือว่าเป็นอิบาดะฮฺด้วย

2. คำอธิบาย อัลกุรอาน ด้วยภาษาอาหรับ ถึงแม้ว่าจะมีความหมายเหมือนกับเจตนารมณ์ของของอัลกุรอานจริงทุกประการก็ตาม ก็ไม่ถือว่าเป็นอัลกุรอาน นอกจากนั้น คำแปลอัลกุรอานที่เป็นภาษาอื่นแม้ว่าคำแปลนั้น จะถูกต้องเพียงใดก็ตามก็ไม่ถือว่า เป็นอัลกุรอานด้วยเช่นกัน

3. อัลกุรอาน บางส่วนที่ได้รับการรายงานโดยรายบุคคล ซึ่งไม่มีลักษณะเป็นมุตะวาติรฺไม่ถือว่าเป็นอัลกุรอาน เช่น การอ่านของ อิบนุมัสอูด ในซูเราะฮฺอัลมาอิดะฮฺ อายะฮฺ ที่ว่า

فصيام ثلاثة أيام (متتابعات)

ความว่า *"ดังนั้น จงถือศีลอดสามวัน (ติดต่อกัน)"*

คำว่า (متتابعات) ซึ่งหมายความว่า "ติดต่อกัน" เป็นการรายงานของอิบนุมัศอูดเท่านั้น จึงไม่ถือว่าเป็นอัลกุรอาน สำหรับการใช้เป็นหลักฐานในการกำหนดบทบัญญัตินั้น บรรดาปราชญ์สาขาวิชาอุศูลุลฟิกฮฺแบ่งออกเป็นสองทัศนะ ทัศนะที่หนึ่ง เห็นว่า ใช้เป็นหลักฐานได้ เพราะมีฐานะเสมือนหะดีษที่รายงานโดยรายบุคคล ที่อาจใช้เป็นหลักฐานในการกำหนดบทบัญญัติได้ อีกทัศนะหนึ่งเห็นว่า ใช้เป็นหลักฐานไม่ได้ เพราะเมื่อในไม่ใช่อัลกุรอานแล้ว ก็จะนำมาใช้เป็นหลักฐานไม่ได้[1]

ข. อิอฺญาซฺของอัลกุรอาน (اعجاز القرآن)

อิอฺญาซฺ มาจากรากศัพท์ อะญะซะ (عجز) หมายถึง ไม่มีความสามารถ และอิอฺญาซฺ (إعجاز) หมายถึง การทำให้ผู้อื่นหมดความสามารถ ดังนั้น อิอฺญาซฺ อัลกุรอานจึงหมายความว่า อัลกุรอานมีความเป็นเลิศจนมนุษย์หมดความสามารถที่จะเลียนแบบได้ ทั้งนี้เพราะ อัลกุรอานเป็นคัมภีร์แห่งพระเจ้าที่จะนำมวลมนุษย์ไปสู่เป้าหมายอันเที่ยงตรงและชัดเจน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าว อัลลอฮฺได้ทรงประทานอัลกุรอานซึ่งเป็นคัมภีร์ที่มีความเป็นเลิศในลักษณะที่ไม่มีมนุษย์คนใดสามารถเลียนแบบได้ อัลลอฮฺได้ทรงท้าทายชาวอาหรับในสมัยของท่านนบี ศ็อลฯ ซึ่งมีความสามารถสูงในการใช้ภาษา ให้

---

[1] *ค็อลลาฟ A, หน้า 23-24*

เรียบเรียงมาสักหนึ่งซูเราะฮฺ เหมือนกับอัลกุรอาน แต่ก็ไม่มีใครสามารถทำได้ เหตุผลหนึ่งในการท้าทายดังกล่าว ก็เพื่อที่จะไม่ให้พวกเขามีข้ออ้างใดๆ ที่จะปฏิเสธ หรือไม่ยอมรับอัลกุรอาน อีกต่อไป[2]

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

ام يقولون افتراه، قل فأتوا بسورة مثله، وادعوا من
استطعتم من دون الله إن كنتم صادقين.

يونس : 38

ความว่า *"หรือพวกเขาจะกล่าวว่า เขา (มุฮัมมัด) แต่ง (อัลกุรอาน) ขึ้นเอง เจ้า (มุฮัมมัด) จงกล่าวเถิดว่า ดังนั้น พวกเจ้าจงนำมาสักซูเราะฮฺหนึ่งเยี่ยงอัลกุรอาน และจงเชิญชวนผู้ที่พวกเจ้าสามารถกระทำได้นอกเหนือไปจากอัลลอฮฺ หากพวกเจ้าเป็นผู้สัจจริง"*

ยูนุส : 38

บรรดาปราชญ์มุสลิมได้ศึกษาเกี่ยวกับอิอฺญาซฺของอัลกุรอาน และมีความเห็นว่า ความไม่สามารถของมนุษย์ในอันที่จะนำสิ่งที่เหมือนกับอัลกุรอานมาได้นั้น มีหลายด้าน ซึ่งอาจสรุปได้ดังนี้[3]

1. ด้านความเป็นเลิศของสำนวน ความหมาย บทบัญญัติ และทฤษฎีต่างๆ ที่มีในอัลกุรอาน

อัลกุรอานประกอบด้วย หกพันสองร้อย กว่าอายะฮฺ อายะฮฺเหล่านี้มีสำนวนที่หลากหลาย โดยอายะฮฺเหล่านี้ได้กล่าวถึงเรื่องต่างๆ มากมาย ทั้งที่เกี่ยวกับหลักความศรัทธา หลักจริยธรรม และหลักกฎหมาย นอกจากนั้น ยังได้กำหนดทฤษฎีต่างๆ ไว้อีกมากมาย โดยระดับความเป็นเลิศทางสำนวนอันหลากหลายของทุกอายะฮฺนั้น จะอยู่ในระดับเดียวกันหมด และความหมายของอัลกุรอานในทุกอายะฮฺนั้นจะสอดคล้องกัน ไม่มีความขัดแย้งระหว่างกันเลย

2. การพิสูจน์ทางวิชาการ ตลอดจนการค้นพบทฤษฎีใหม่ๆ ทางวิชาการจะสอดคล้องทุกประการกับสัจจะต่างๆ ที่มีในอัลกุรอาน เช่น ทฤษฎีการผสมพันธุ์ของพืชโดยอาศัยลมพัดพา

อัลลอฮฺ ตรัสไว้ว่า

وارسلنا الرياح لواقح، فأنزلنا من السماء ماء
فأسقيناكموه، ومآأنتم بخازنين.

الحجر : 22

ความว่า *"และเราได้ส่งลมที่พัดพา เพื่อผสมเกสรดอกไม้ (ตัวผู้และตัวเมีย*

---

[2] *อัลก็อฏฏอน, มันนาอฺ 1976* مباحث في علوم القرآن *เบรูต มุอัสสะสะฮฺ อัรริซาละฮฺ หน้า 262-263*

[3] *อ้างแล้ว, หน้า 264-280*

ให้ผสมพันธุ์กัน) แล้วเราได้ให้น้ำฝนหลั่งลงมาจากฟากฟ้า จากนั้นเราได้ให้พวกเจ้าได้ดื่มน้ำนั้น ทั้งๆ ที่พวกเจ้าใช่เป็นผู้ที่สะสมเก็บกักน้ำนั้นแต่ประการใด"

อัลอิจญ์ริ : 22

3. อัลกุรอานได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งไม่มีผู้ใดสามารถรู้ได้ นอกจากอัลลอฮฺผู้ทรงรอบรู้เท่านั้น ดังเช่น เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างชาวโรมกับชาวเปอร์เซีย อัลกุรอานได้เล่าถึงสองประเทศมหาอำนาจนี้ว่า จะทำสงครามกัน โดยจะผลัดกันแพ้ ผลัดกันชนะ เมื่อพวกมุชริกมักกะฮฺได้ทราบข่าวว่า ชาวโรมได้รับความพ่ายแพ้ต่อชาวเปอร์เซีย พวกเขาต่างพากันดีอกดีใจ จึงได้จัดงานเฉลิมฉลองกันใหญ่โต เพราะพวกมุชริกมักกะฮฺ สนับสนุนพวกเปอร์เซียในฐานะที่ต่างก็บูชาเจว็ดเหมือนกัน ซึ่งตรงกันข้ามกับชาวมุสลิมที่มีความศรัทธาต่อพระเจ้าเหมือนกับชาวโรม พวกเขาต่างก็ได้แสดงความโศกเศร้าเสียใจต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

หลังจากนั้นไม่นาน อัลลอฮฺก็ได้ประทานอายะฮฺอัลกุรอานลงมาเพื่อชี้แจงเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตว่า ภายหลังจากที่พวกโรมได้รับความพ่ายแพ้ในครั้งนี้แล้ว ในอีกไม่กี่ปีข้างหน้า ชาวโรมก็สามารถเอาชนะชาวเปอร์เซียได้ ช่วงเวลาที่ชาวโรมได้รับความพ่ายแพ้ในครั้งนี้ คือ ในปี ค.ศ. 614-615 และปีที่ชาวโรมกลับมาได้รับชัยชนะนั้น คือปี ค.ศ. 622 ห่างกันเป็นเวลาประมาณ 7 ปี ซึ่งเป็นไปตามที่อัลกุรอานได้ระบุไว้

อัลลอฮฺได้ทรงเล่าเหตุการณ์ครั้งนี้ว่า

الم ۰ غلبت الروم ۰ في أدنى الارض وهم من بعد غلبهم
سيغلبون ۰ في بضع سنين لله الامر من قبل ومن بعد
ويومئذ يفرح المؤمنون ۰ بنصر الله ينصر من يشاء وهو
العزيز الرحيم۰

الروم : 1– 5

ความว่า *"อะลิฟ ลาม มีม ชาวโรมได้ถูกพิชิตแล้ว ในแผ่นดินที่ใกล้เคียงกัน (คือเมืองโรม และเมืองเปอร์เซีย) และภายหลังจากถูกพิชิตแล้ว พวกเขาจะเป็นฝ่ายพิชิตบ้างในเวลาอีกไม่กี่ปีข้างหน้า อันกิจการงานนั้นย่อมเป็นอำนาจของอัลลอฮฺเท่านั้น ไม่ว่าก่อนหน้า (ที่พวกเขาจะพ่ายแพ้) และในภายหลัง (ที่พวกเขาชนะ) และในวันนั้น (ที่ชาวโรมชนะ) บรรดาศรัทธาชนต่างก็พากันดีใจ ทั้งนี้ เป็นไปโดยการสนับสนุนของอัลลอฮฺ ซึ่งพระองค์จะทรงสนับสนุนเฉพาะบุคคล*

ที่พระองค์ทรงประสงค์ และพระองค์นั้น ทรงอำนาจยิ่ง ทรงเมตตายิ่ง"

อัรรูม : 1-5

4. ภาษาของอัลกุรอานนั้นมีความไพเราะ แต่ละคำ แต่ละประโยคใช้ศัพท์ที่สละสลวยมีความเหมาะสมกับทุกกาลเทศะ จนไม่มีใครสามารถจะหาความบกพร่องได้เลยแม้แต่น้อย เรื่องนี้เป็นที่ยอมรับกันของบรรดาผู้รู้ภาษาอาหรับในทุกยุคทุกสมัย แม้แต่ อัลวะลีด อิบนุ อัลมุฆีเราะฮฺ ศัตรูตัวฉกาจของท่าน รสูลเอง ก็ยอมรับในเรื่องนี้ จะเห็นได้จากคำพูดของเขา ภายหลังที่ได้รับมอบหมายจากพรรคพวกให้ไปแอบฟังอัลกุรอานเพื่อหาจุดบกพร่องเอามาวิพากษ์วิจารณ์ และแม้เขาจะไม่ศรัทธาต่ออิสลาม แต่เขากลับพูดถึงอัลกุรอานโดยสรุปอย่างตรงไปตรงมาว่า

ان له لحلاوة، وان عليه لطلاوة، وان أسفله لمغدق، وان اعلاه لمثمر، ما يقول هذا بشر.

الحاكم وصححه والبيهقي

ความว่า *"แท้จริง อัลกุรอานนั้น เป็นคำพูดที่มีความอ่อนหวาน ทั้งมีความสวยงาม ข้างล่างของอัลกุรอานนั้นมีความสมบูรณ์ ข้างบนของอัลกุรอานนั้นมีผลผลิต ทั้งหมดนี้ จะไม่กล่าวโดยมนุษย์"*

รายงานโดย อัลฮากิมโดยถือว่าเป็นหะดีษเศาะฮีฮฺและอัลบัยฮะกีย์

ค. ประเภทของหุกมในอัลกุรอาน

เนื้อหาของอัลกุรอานนั้น มีทั้งที่เกี่ยวกับหลักศรัทธา หลักจริยธรรม และหลักกฎหมาย สำหรับอายะฮฺที่เกี่ยวกับหลักกฎหมายนั้น มี 2 ประเภท คือ

1. บทบัญญัติที่เกี่ยวกับการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับอัลลอฮฺในการปฏิบัติศาสนกิจต่างๆ เช่น การละหมาด การถือศีลอด การจ่ายซะกาฮฺ และการประกอบพิธีฮัจญ์ เป็นต้น

2. บทบัญญัติที่เกี่ยวกับการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกันทางกฎหมายในด้านต่างๆ เช่น กฎหมายครอบครัวและมรดก กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กฎหมายอาญา กฎหมายวิธีพิจารณาคดี กฎหมายปกครอง กฎหมายระหว่างประเทศ บทบัญญัติเกี่ยวกับการคลังและเศรษฐกิจ[4]

ปราชญ์มุสลิมในยุคปัจจุบันได้พยายามจำแนกอายะฮฺอัลกุรอาน ที่เกี่ยวกับกฎหมายลักษณะต่างๆ สรุปแล้ว มีดังต่อไปนี้[5]

---

[4] *ค็อลลาฟ A, หน้า 32*

[5] *อ้างแล้ว, หน้า 32-33*

1) บทบัญญัติที่เกี่ยวกับอิบาดาต ซึ่งครอบคลุมบทบัญญัติที่กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับอัลลอฮฺ เช่น การละหมาด การถือศีลอด การจ่ายซะกาฮฺ การประกอบพิธีฮัญ และญิฮาด อายะฮฺที่เกี่ยวกับเนื้อหาดังกล่าวนี้ มีประมาณ 200 อายะฮฺ

2) บทบัญญัติที่เกี่ยวกับกฎหมายครอบครัวและมรดก ซึ่งครอบคลุมการสมรส การหย่าร้าง สิทธิของบุตร มรดก พินัยกรรม และการจำกัดความสามารถในการใช้สิทธิของบุคคล อายะฮฺที่เกี่ยวกับเนื้อหาดังกล่าวนี้ มีประมาณ 70 อายะฮฺ

3) บทบัญญัติที่เกี่ยวกับกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับนิติสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เช่น การแลกเปลี่ยน การซื้อขาย การเช่า การจำนำจำนอง การประกัน การบรรษัทและการกู้ยืม อายะฮฺที่เกี่ยวกับเนื้อหาดังกล่าวนี้ มีประมาณ 70 อายะฮฺ

4) บทบัญญัติลักษณะอาญา ซึ่งเกี่ยวข้องกับการกระทำต่างๆ ที่ถือว่าเป็นความผิดทางอาญาและบทลงโทษที่ถูกกำหนดไว้ ทั้งนี้ เพื่อรักษาไว้ซึ่งศาสนา ชีวิต ทรัพย์สิน สติปัญญา สายตระกูล ศักดิ์ศรีและสิทธิต่างๆของมวลมนุษย์จากการถูกละเมิด อายะฮฺที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ มีประมาณ 30 อายะฮฺ

5) บทบัญญัติที่เกี่ยวกับวิธีพิจารณาคดีและการตัดสินคดี ซึ่งประกอบด้วยการสอบสวนพยานหลักฐาน การสาบาน และการตัดสินคดี วัตถุประสงค์ก็คือ เพื่อกำหนดระบบและรูปแบบของศาลที่จะนำไปใช้ในการพิจารณาคดีต่างๆ อย่างยุติธรรมระหว่างคู่กรณี อายะฮฺที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ มีประมาณ 13 อายะฮฺ

6) บทบัญญัติเกี่ยวกับกฎหมายรัฐธรรมนูญ ซึ่งประกอบด้วยระบบการปกครอง การกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับรัฐ ตลอดจนการกำหนดสิทธิและหน้าที่ของประชาชนและชุมชน อายะฮฺที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว มีประมาณ 10 อายะฮฺ

7) บทบัญญัติเกี่ยวกับกฎหมายระหว่างประเทศ ซึ่งกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐอิสลามกับรัฐที่ไม่ใช่อิสลาม ทั้งในภาวะปกติและภาวะสงคราม อายะฮฺที่มีเนื้อหาทางด้านนี้ มีประมาณ 25 อายะฮฺ

8) บทบัญญัติเกี่ยวกับเศรษฐกิจและการคลัง ซึ่งกำหนดบทบัญญัติทางด้านการคลัง รายรับและรายจ่ายของรัฐ อายะฮฺที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องนี้ มีประมาณ 10 อายะฮฺ

ง. ลักษณะการบัญญัติหุกมในอัลกุรอาน

จากการสังเกตุอายะฮฺทั้งหลายที่เป็นการบัญญัติด้านต่างๆ ในอัลกุรอานจะเห็นได้ว่า ลักษณะการบัญญัติหุกมต่างๆ ที่กล่าวมานั้น จะมี 4 รูปแบบดังนี้

1. การบัญญัติหุกมโดยสังเขป ส่วนใหญ่จะเป็นบทบัญญัติที่เกี่ยวกับอิบาดาต หรือการประกอบศาสนกิจต่างๆ จึงเป็นหน้าที่ของท่านนบี ศ็อลฯ ที่จะต้องชี้แจง และกำหนดรายละเอียดของวิธีการประกอบศาสนกิจแต่ละประเภทต่อไป อัลลอฮฺ ตรัสว่า

وأقيموا الصلاة وآتوا الزكاة

البقرة (من آية) : 43

ความว่า *"และพวกเจ้าจงดำรงการละหมาด และพวกเจ้าจงจ่ายซะกาฮฺเถิด"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 43

สำหรับรายละเอียดและวิธีการละหมาดนั้น ท่านนบีเป็นผู้ชี้แจงด้วยการกระทำของท่านเอง ท่านได้กล่าวว่า

صلوا كما رأيتموني أصلي·

رواه البخاري

ความว่า *"พวกท่านจงละหมาดเหมือนกับที่พวกท่านเห็นฉันละหมาด"*

รายงานโดย บุคอรีย์

เศาฮาบะฮฺซึ่งมีชีวิตอยู่ในสมัยของท่านนบี(ศ็อลฯ) สามารถดูการละหมาดของท่านด้วยตัวของพวกเขาเอง สำหรับชนมุสลิมรุ่นหลัง ก็สามารถรู้วิธีการละหมาดของท่านนบีได้อย่างละเอียดจากหะดีษต่างๆ ที่รายงานเกี่ยวกับการละหมาดของท่านเช่นเดียวกัน

สำหรับบทบัญญัติที่เกี่ยวกับซะกาฮฺ ท่านนบีก็ได้ชี้แจงรายละเอียดของซะกาฮฺทุกประเภท ทั้งซะกาฮฺทรัพย์สิน ผลผลิตทางการเกษตรและปศุสัตว์ เป็นต้น

2. การบัญญัติหุกมโดยมีรายละเอียดระดับหนึ่ง เช่น บทบัญญัติที่เกี่ยวกับการป้องกันตัวเองจากข้าศึก และการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐอิสลามกับรัฐที่ไม่ใช่อิสลาม เช่น อัลลอฮฺ ตรัสว่า

وقاتلوا في سبيل الله الذين يقاتلونكم ولا تعتدوا ان الله لا
يحب المعتدين· واقتلوهم حيث ثقفتموهم وأخرجوهم من
حيث اخرجوكم والفتنة أشد من القتل ولا تقاتلوهم عند
المسجد الحرام حتى يقاتلوكم فيه فإن قاتلوكم فاقتلوهم
كذلك جزاء الكافرين· فان انتهوا فان الله غفور رحيم·
وقاتلوهم حتى لا تكون فتنة ويكون الدين لله فان انتهوا
فلا عدوان الا على الظالمين·

البقرة : 190-193

ความว่า *"และพวกเจ้าจงทำสงครามในหนทางของอัลลอฮฺกับบรรดาผู้ที่ทำสงครามกับพวกเจ้า และพวกเจ้าจงอย่าทำการละเมิด แท้จริงอัลลอฮฺไม่ทรงชอบบรรดาผู้ละเมิด และพวกเจ้าจงฆ่าพวกเขาเถิด ไม่ว่าพวกเจ้าจะเผชิญหน้ากับพวก ณ ที่ใดก็ตาม และพวกเจ้าจง*

ขับไล่พวกเขาเช่นเดียวกับพวกเขาเคยขับไล่พวกเจ้ามาก่อน และฟิตนะฮฺ (ความปั่นป่วน) นั้น ร้ายแรงยิ่งกว่าการฆ่ากันมากนัก และพวกเจ้าจงอย่าทำสงครามกับพวกเขาเหล่านั้น ณ มัสญิดหะรอม จนกว่าพวกเขาจะทำสงครามกับพวกเจ้าในนั้นก่อน ดังนั้น หากพวกเขาทำสงครามกับพวกเจ้า พวกเจ้าก็จงทำสงครามกับพวกเขาเถิด นั่นแหละ เป็นการลงโทษบรรดาผู้ปฏิเสธศรัทธา หากพวกเขายุติ แท้จริงอัลลอฮฺนั้นเป็นผู้ทรงอภัยยิ่งและทรงปรานียิ่ง และพวกเจ้าจงทำสงครามกับพวกเขาจนกว่าความปั่นปวนนั้นจะหมดไป และจนกว่าศาสนานั้นจะเป็นของอัลลอฮฺแต่เพียงผู้เดียวเท่านั้น และหากพวกเขายุติการสงคราม ก็ไม่มีการเป็นปฏิปักษ์กัน เว้นแต่สำหรับบรรดาผู้อธรรมเท่านั้น"

อัลบะเกาะเราะฮฺ : 190-193

สำหรับรายละเอียดอย่างสมบูรณ์เกี่ยวกับเรื่องนี้นั้น ได้รับการชี้แจงจากท่านนบี (ศ็อลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลัม) ตามที่ปรากฏในหะดีษต่างๆ เกี่ยวกับเรื่องนี้

3. การบัญญัติหุกมอย่างละเอียดถี่ถ้วน เช่น การกิศ็อศ (การลงโทษด้วยการประหารชีวิตฐานฆ่าคนอื่นตาย) บทลงโทษคดีอาญาต่างๆ สิ่งอนุมัติและไม่อนุมัติ และเรื่องอาหารการกิน สิ่งเหล่านี้มีการบัญญัติไว้อย่างละเอียดมาก จนนักกฎหมายอิสลามไม่จำเป็นต้องทำการวิเคราะห์และวินิจฉัยแต่อย่างใด เพียงแต่พยายามตีความตัวบทของอายะฮฺให้ถูกต้องเท่านั้น ตัวอย่างเช่น การกำหนดบทลงโทษในความผิดฐานกล่าวหาคนอื่นผิดประเวณี อัลลอฮฺ ตรัสว่า

والذين يرمون المحصنات ثم لم يأتو بأربعة شهداء
فاجلدوهم ثمانين جلدة ولا تقبلوا لهم شهادة أبدا وأولئك هم
الفاسقون.

النور : 4

ความว่า *"และบรรดาผู้ซึ่งกล่าวหาเหล่าสตรีผู้บริสุทธิ์ว่า ผิดประเวณี หลังจากนั้นพวกเขามิได้นำพยานสี่คนมายืนยัน พวกเจ้าจงโบยพวกเขาแปดสิบครั้ง และพวกเจ้าจงอย่ารับการเป็นพยานของพวกเขาต่อไปอีกตลอดกาล และพวกเขาเหล่านั้นคือบรรดาผู้ละเมิด"*

อันนูร : 4

อายะฮฺดังกล่าวนี้ ได้กำหนดลักษณะของความผิดและบทลงโทษไว้อย่างชัดเจน

4. การบัญญัติหุกมในลักษณะกำหนดหลักทั่วไปของกฎหมาย ที่นักกฎหมายอิสลามทุกยุคทุกสมัยสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับแต่ละยุคแต่ละสมัย เช่น อัลลอฮฺ ตรัสว่า

وأمرهم شوري بينهم

الشوري (من آية) : 38

ความว่า *"และกิจการของพวกเขาคือ การปรึกษาหารือกันในระหว่างพวกเขา"*

อัชชูรอ ส่วนหนึ่งของ : 38

อายะฮฺนี้ ได้พูดถึงหลักการปกครองที่จะต้องอยู่บนพื้นฐานของการปรึกษาหารือกัน ไม่มีการเผด็จการในการปกครอง แต่มิได้กล่าวถึงรูปแบบหรือวิธีปรึกษาหารือกัน จึงเป็นหน้าที่ของนักกฎหมายที่จะต้องกำหนดรูปแบบและวิธีการปรึกษาหารือให้เหมาะสมกับสภาพการณ์

จ. นัสคฺ (النسخ)

1. ความหมาย

นัสคฺ (النسخ) หมายถึง การลบล้าง (الازالة) เช่น نسخت الشمس الظل หมายความว่า "แสงดวงอาทิตย์ลบเงาของสิ่งของ" และอีกความหมายหนึ่งของนัสคฺ คือ การคัดสำเนา (النقل) เช่น การคัดลอกอีกฉบับหนึ่งของจดหมาย หรือหนังสือ (نسخ الكتاب أو الرسالة)

นัสคฺทางวิชาการคือ การยกเลิกบทบัญญัติเก่าโดยบทบัญญัติใหม่[6]

มันสูคฺ (المنسوخ) หมายถึง สิ่งที่ถูกลบล้างหรือที่ถูกยกเลิก เช่นบทบัญญัติเก่าที่ถูกยกเลิกโดยบทบัญญัติใหม่

นาสิคฺ (الناسخ) หมายถึง สิ่งที่ลบล้างหรือยกเลิก เช่น บทบัญญัติใหม่ที่ยกเลิกบทบัญญัติเก่า บทบัญญัติใหม่เป็นนาสิคและบทบัญญัติเก่าเป็นมันสูคฺ

นัสคฺมีหลักการสำคัญดังต่อไปนี้

ก. นัสคฺ จะเกิดกับทั้งในอัลกุรอานและในหะดีษ

ข. นัสคฺ จะปรากฏในอายะฮฺที่เกี่ยวกับบทบัญญัติที่เป็นกฎหมายเท่านั้น

ค. นัสคฺ จะไม่ปรากฏกับอายะฮฺที่เกี่ยวกับหลักการศรัทธา กฎเกณฑ์ทั่วไปเกี่ยวกับหลักจริยธรรมและหลักการเกี่ยวกับอิบาดะฮฺ

นอกจากนี้ การยกเลิกนั้นอาจกระทำโดยตรงหรือโดยปริยายก็ได้

การยกเลิกที่กระทำโดยตรงคือการที่ตัวบทที่ประทานมาภายหลังระบุอย่างชัดเจนว่ายกเลิกตัวบทที่ประทานลงมาก่อน เช่น อัลลอฮฺ ตรัสว่า

[6] *อัชชันกีฏีย์ , หน้า 65-66*

يآ ايها النبى حرض المؤمنين على القتال إن يكن منكم
عشرون صابرون يغلبوا مائتين وإن يكن منكم مائة يغلبوا
ألفا من الذين كفروا بأنهم قوم لا يفقهون· الئن حفف
الله عنكم وعلم أن فيكم ضعفا فإن يكن منكم مائة صابرة
يغلبوا مائتين وإن يكن منكم ألف يغلبوا ألفين بإذن الله
والله مع الصابرين·

الأنفال : 65-66

ความว่า *"โอ้ นบีจงปลุกใจบรรดาผู้ศรัทธาในการสู้รบเถิด หากแม้นในหมู่พวกเจ้ามียี่สิบคนที่อดทน แน่นอน พวกเขาจะเอาชนะสองร้อยคนได้ และหากแม้นในหมู่พวกเจ้ามีหนึ่งร้อยคนที่อดทน แน่นอน พวกเขาจะเอาชนะหนึ่งพันคนจากบรรดาผู้ปฏิเสธศรัทธาได้ ทั้งนี้เพราะ พวกเขาเป็นกลุ่มที่ไม่เข้าใจ บัดนี้ อัลลอฮฺได้ทรงผ่อนปรนให้แก่พวกเจ้า แล้ว และพระองค์ทรงรู้ว่า ในหมู่พวกเจ้านั้นมีความอ่อนแอ ดังนั้น หากแม้นในหมู่พวกเจ้ามีหนึ่งร้อยคนที่อดทน แน่นอน พวกเขาจะเอาชนะสองร้อยคนได้ และหากแม้นในหมู่พวกเจ้ามีหนึ่งพันคน แน่นอนพวกเขาจะเอาชนะสองพันคนได้ด้วยอนุมัติของอัลลอฮฺ และอัลลอฮฺนั้น อยู่พร้อมกับบรรดาผู้อดทนเสมอ*

อัลอันฟาล : 65-66

การกำหนดให้กองกำลังของมุสลิมจะต้องยืนหยัดต่อสู้กับกองกำลังของศัตรูหนึ่งต่อสิบ ตาม ที่ปรากฏในอายะฮฺแรกนั้น ถูกยกเลิกด้วยอายะฮฺที่สองที่เปลี่ยนเป็นหนึ่งต่อสองโดยอายะฮฺที่สองระบุการยกเลิกบทบัญญัติของอายะฮฺแรกอย่างชัดเจน

ส่วนการยกเลิกโดยปริยายนั้น คือตัวบทที่ประทานลงมาภายหลัง มิได้ระบุถึงการยกเลิกตัวบทที่ประทานมาก่อน แต่ตัวบทที่ประทานมาภายหลังนั้น จะบัญญัติหุกมที่ขัดแย้งกับบทบัญญัติของตัวบทที่ประทานมาก่อนโดยที่ทั้งสองตัวบทนั้นไม่อาจประสานกันได้ นอกจากจะต้องยกเลิกอันใดอันหนึ่งเท่านั้น การยกเลิกโดยปริยายนั้น จะเป็นวิธีการที่ปรากฏเป็นส่วนใหญ่ในอัลกุรอาน[7]

---

[7] *คือลลาฟB, อับดุลวะฮฺฮาบ 1972* مصادر التشريع الاسلامى *คูเวต ดารุลเกาะลัม หน้า 223*

อย่างไรก็ตามการนัสคฺนั้น สามารถที่จะรู้ได้ด้วยวิธีใดวิธีหนึ่งดังต่อไปนี้

1. รายงานที่ชัดเจนจากท่านนบีหรือเศาะฮาบะฮฺว่า มีการนัสคฺ เช่น หะดีษที่ท่านนบี กล่าวว่า

كنت نهيتكم عن زيارة القبور، فزوروها، فإنها تذكركم الموت.

رواه مسلم

ความว่า *"เมื่อก่อนฉันเคยห้ามพวกท่านมิให้ไปเยี่ยมกุโบร์ (สุสาน) บัดนี้ จงไปเยี่ยมกุโบร์เถิด เพราะมันทำให้พวกท่านรำลึกถึงความตาย"*

รายงานโดยมุสลิม

หรือมาจากการกล่าวของเศาะฮาบะฮฺว่า ถูกยกเลิกไปแล้ว เช่น มีรายงานว่า "อายะฮฺนี้ หรือหะดีษนี้ถูกยกเลิกไปแล้ว"

2. มติเอกฉันท์ของบรรดาปราชญ์มุสลิมว่า อายะฮฺใดอายะฮฺหนึ่งเป็นที่มันสูคไปแล้ว มติเอกฉันท์หรืออิจญ์มาอฺเป็นเพียงสิ่งแสดงให้รู้ว่า มีหลักฐานที่แสดงว่าถูกยกเลิกแล้วเท่านั้น แต่อายะฮฺหรือหะดีษนั้นไม่อาจถูกยกเลิกด้วยมติเอกฉันท์ได้

3. การรู้เวลาของการประทานอายะฮฺ คือ รู้ว่าอายะฮฺหนึ่งถูกประทานลงมาก่อน และอีกอายะฮฺหนึ่งถูกประทานลงมาภายหลัง ถ้าอายะฮฺทั้งสองกล่าวถึงเรื่องเดียวกันในลักษณะที่ขัดแย้งกัน ให้ถือว่าอายะฮฺที่ถูกประทานลงมาก่อนนั้น ถูกยกเลิกด้วยอายะฮฺที่ถูกประทานลงมาภายหลัง[8]

2. ปรัชญาของนัสคฺ

กฎหมายอิสลามมีจุดประสงค์เพื่อชี้นำมวลมนุษย์ไปสู่ทิศทางที่อิสลามกำหนดไว้ ทั้งในด้านหลักการศรัทธา ด้านอิบาดะฮฺ ด้านจริยธรรมและด้านนิติสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน (มุอามะลาต) สำหรับเรื่องหลักการศรัทธานั้น เป็นสัจธรรมที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงโดยสิ้นเชิง แต่เรื่องอิบาดาตและมุอามะลาตนั้น แม้ว่าจะมีหลักการและเป้าประสงค์ที่แน่นอนคือ การปลูกฝังความสำนึกทางจิตใจและสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างถูกต้อง มีความผูกพันฉันพี่น้อง ให้ความร่วมมือกันในหนทางที่ดี และดำเนินกิจการต่างๆ อย่างยุติธรรม แต่รายละเอียดนั้น อาจมีความแตกต่างตามกาลเวลาและกลุ่มคน สิ่งที่ดีงามเหมาะสมสำหรับคนกลุ่มหนึ่งอาจจะไม่เหมาะสมสำหรับคนอีกกลุ่มหนึ่งก็เป็นได้ และบทบัญญัติบางอย่างนั้นถูกบัญญัติขึ้นมาเป็นการเฉพาะกาล เมื่อเหตุผลที่ต้องบัญญัติเช่นนั้นหมดไป ก็ไม่มีความจำเป็นที่จะให้บทบัญญัตินั้นยังคงมีผลบังคับอีกต่อไป จึงจำเป็นต้องยกเลิกไป

---

[8] *อัลกิฏฏอน, หน้า 234*

เหตุผลในการนัสคุนั้นกล่าวโดยสรุป มีดังต่อไปนี้ คือ[9]

ก. เพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าของชาวมุสลิม เช่น เคยมีการบัญญัติห้ามสะสมเนื้ออุฎฮียะฮฺหรือกุรบาน แต่หลังจากนั้น ก็มีการอนุมัติให้สะสมได้ ท่านนบี (ศ็อลฯ) ได้กล่าวว่า

انما نهيتكم عن ادخار لحوم الأضاحي لأجل الدافة، ألا فادخروا.

رواه البخاري ومسلم

ความว่า *"แท้จริงฉัน ได้เคยห้ามพวกท่านมิให้สะสมเนื้ออุฎฮียะฮฺเอาไว้ เพื่อให้แขกที่มาเยือน พึงทราบเถิดว่า บัดนี้พวกท่านจงสะสมกันได้แล้ว"*

รายงานโดย บุคอรีย์และมุสลิม

การห้ามสะสมเนื้อกุรบานนั้นได้บัญญัติขึ้นมาเพื่อประโยชน์ของตัวแทนจากเผ่าต่างๆ จะได้มีเนื้อบริโภค เมื่อพวกเขาเหล่านั้นไปพบท่านนบี หลังจากเหตุผลดังกล่าวหมดไป ก็ไม่มีประโยชน์ใดๆ ในการห้ามสะสมอีกต่อไป จึงมีการยกเลิกการห้ามดังกล่าว ด้วยการอนุมัติให้สะสมไว้เพื่อบริโภคในยามจำเป็นได้

ข. เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ด้านบทบัญญัติ โดยไม่สร้างความลำบากใจแก่ผู้ที่ถูกบังคับใช้ เช่น การบัญญัติในการยกเลิกประเพณีบางอย่างที่มีรากเหง้าอย่างแข็งขันในสังคมของชาวอาหรับ ซึ่งการยกเลิกโดยกระทันหันนั้น เกือบจะทำไม่ได้อย่างราบรื่น เช่น การยกเลิกระบบมรดกของชาวอาหรับที่มีการปฏิบัติกันมาเป็นเวลาช้านาน จึงมีการบัญญัติในลักษณะค่อยเป็นค่อยไปจนสามารถไปสู่จุดที่อิสลามได้กำหนดไว้

ค. เพื่อทดสอบว่ามุสลิมจะปฏิบัติตามและยอมรับบทบัญญัติต่างๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลงได้มากน้อยเพียงใด อันเป็นเครื่องวัดอีมาน หรือความศรัทธาของเขาได้

ง. เพื่อเพิ่มพูนความดีและความสมบูรณ์ให้แก่ชาวมุสลิม ทั้งนี้ หากยกเลิกโดยหันไปใช้บทบัญญัติที่เบากว่า มุสลิมก็จะได้รับความสะดวกยิ่งขึ้น แต่หากยกเลิก แล้วไปใช้บทบัญญัติที่หนักกว่า ก็จะเป็นการเพิ่มผลบุญแก่มุสลิม

อัลลอฮฺ ได้ตรัสถึงเรื่องการยกเลิกว่า

ما ننسخ من آية اونسها نأت بخير منها اومثلها، ألم تعلم أن الله على كل شئ قدير.

البقرة : 106

---

[9] *อัลก็อฏฏอน หน้า 240*

ความว่า *"เราจะไม่ยกเลิกหรือลืมอายะฮฺหนึ่งอายะฮฺใด เว้นแต่ เราจะนำสิ่งที่ดีกว่าอายะฮฺนั้นมา หรือสิ่งที่เท่าเทียมกับอายะฮฺนั้น เจ้าไม่รู้ดอกหรือว่า แท้จริง อัลลอฮฺนั้นทรงเดชานุภาพเหนือทุกสิ่งทุกอย่าง"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ : 106

3. ประเภทของการนัสคฺ

การนัสคฺหรือการยกเลิกมี 4 ประเภท คือ[10]

การยกเลิกอัลกุรอานด้วยอัลกุรอาน

การยกเลิกอัลกุรอานด้วยอัลกุรอาน เช่น อายะฮฺที่กล่าวเกี่ยวกับช่วงเวลาการรอคอย (อิดดะฮฺ) ของสตรีที่สามีเสียชีวิต ซึ่งกำหนดเป็นเวลา 1 ปี ต่อมาได้ยกเลิกบทบัญญัติช่วงอิดดะฮฺ 1 ปี ด้วยการบัญญัติให้อยู่ในอิดดะฮฺ 4 เดือนกับ 10 วัน ตามที่อัลลอฮฺได้ตรัสว่า

والذين يتوفون منكم ويذرون ازواجا وصية لأزواجهم
متاعا الى الحول غير اخراج، فان خرجن فلا جناح عليكم
فيما فعلن في انفسهن من معروف، والله عزيز حكيم.
البقرة : 240

ความว่า *"และบรรดาผู้ที่กำลังจะตายในหมู่พวกเจ้า และเขาได้ทิ้งบรรดาคู่สมรสไว้ ก็ต้องสั่งเสียสิ่งอำนวยความสุข (คือค่าอุปการะเลี้ยงดูของพวกนาง) ไว้เพื่อบรรดาคู่สมรสของพวกเขาให้ครบหนึ่งปี โดยไม่มีการขับไล่ให้นางออกไป (จากบ้านไปที่อื่น) แต่ถ้าพวกนางออกจากบ้านไปเอง ดังนั้น จึงไม่เป็นบาปแก่พวกเจ้าในกรณีที่พวกนางได้กระทำลงไปในเรื่องของตัวพวกนางเองจาก (การกระทำที่เป็น) คุณธรรม (ตามบทบัญญัติทางศาสนา) และอัลลอฮฺทรงเป็นผู้อำนาจยิ่ง อีกทั้งยังเป็นผู้ทรงปรีชาญาณยิ่ง"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ : 240

ต่อมาอายะฮฺนี้ได้ถูกนัสคฺโดยอายะฮฺในซูเราะฮฺเดียวกัน คือคำตรัสของอัลลอฮฺที่ว่า

والذين يتوفون منكم ويذرون ازواجا يتربصن بأنفسهن
اربعة أشهر وعشرا فاذا بلغن أجلهن فلا جناح عليكم فيما
فعلن في انفسهن بالمعروف والله بما تعملون خبير.
البقرة : 234

[10] อัลก็อฏฏอน. หน้า 236-237

ความว่า *"และบรรดาผู้ที่จวนจะถึงแก่ความตายในหมู่พวกเจ้า และพวกเขาได้ทิ้งบรรดาคู่สมรสไว้ พวกนางก็จะต้องรอคอยตัวของพวกนางเองเป็นเวลาสี่เดือนกับสิบวัน ดังนั้น เมื่อพวกนางครบกำหนดของพวกนางแล้ว ก็ไม่เป็นบาปแก่พวกเจ้าในการที่พวกนางได้กระทำลงไปด้วยตัวของพวกนางเองโดยชอบธรรม และอัลลอฮฺทรงเป็นผู้รอบรู้ในสิ่งที่พวกเจ้ากระทำ"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ : 234

อีกตัวอย่างหนึ่งของการนัสคุคือ การบัญญัติบทลงโทษในการผิดประเวณีดังที่อัลลอฮฺ ตรัสไว้ว่า

واللاتي يأتين الفاحشة من نسائكم فاستشهدوا عليهن
أربعة منكم، فإن شهدوا فأمسكوهن في البيوت حتى
يتوفاهن الموت أو يجعل الله لهن سبيلا.

النساء : 15

ความว่า *"และบรรดาสตรีที่ประกอบการลามก (มีชู้) จากบรรดาสตรี (ผู้เป็นภริยา) ของพวกเจ้า พวกเจ้าก็จงนำพยานจำนวนสี่คนจากพวกเจ้ามายืนยัน (พฤติกรรมของ) พวกนาง ซึ่งถ้าหากพวกเขาทั้งสี่ที่เป็นพยานสามารถยืนยันว่า (นางคบชู้จริง) พวกเจ้าก็จงกักตัวพวกนางไว้ในบ้าน จนกว่าความตายจะเข้ามาเยือนพวกนาง หรือจนกว่าอัลลอฮฺจะทรงเปิดหนทางให้แก่พวกนาง (ได้มีโอกาสออกไปนอกบ้าน)*

อันนิซาอ์ : 15

บทลงโทษนี้ ประกาศใช้ในช่วงแรกของอิสลาม ต่อมาถูกยกเลิก โดยเปลี่ยนบทลงโทษเป็นการเฆี่ยน 100 ครั้ง และเนรเทศ 1 ปี สำหรับสตรีที่ไม่เคยผ่านการสมรสมาก่อน และให้ขว้างด้วยก้อนหินจนตายสำหรับสตรีที่เคยผ่านการสมรสมาก่อน อายะฮฺที่กล่าวมานี้ถูกยกเลิกโดยอายะฮฺต่อไปนี้

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

الزانية والزاني فاجلدوا كل واحد منهما مائة جلدة ولا
يأخذكم بهما رأفة في دين الله إن كنتم تؤمنون بالله واليوم
الاخر، وليشهد عذابهما طائفة من المؤمنين.

النور: 2

ความว่า *"หญิงผู้ผิดประเวณี และชายผู้ผิดประเวณี พวกเจ้าจงโบยแต่ละคน*

ของทั้งสอง 100 ครั้ง และพวกเจ้าอย่าปล่อยให้ความสงสารแก่คนทั้งสองเข้ามาครอบงำพวกเจ้าใน (การดำเนินตามแนวทาง) ศาสนาของอัลลอฮฺ หากแม้นพวกเจ้าศรัทธาต่ออัลลอฮฺ และวันอาคิเราะฮฺ และจงให้มีกลุ่มหนึ่งจากมวลศรัทธาชนมาเป็นสักขีพยานในการลงโทษบุคคลทั้งสองด้วยเถิด"

อันนูร : 2

ข. การนัสคฺอัลกุรอาน ด้วยสุนนะฮฺ

การนัสคฺอัลกุรอานด้วยสุนนะฮฺนี้ ปราชญ์กฎหมายอิสลามกลุ่มหนึ่งเห็นว่า เป็นไปไม่ได้เพราะอัลกุรอานมีฐานะสูงส่งกว่าหะดีษ จึงเป็นไปไม่ได้ที่จะให้อัลกุรอานถูกยกเลิกด้วยหะดีษซึ่งมีฐานะต่ำกว่า

แต่มีปราชญ์กฎหมายอิสลามอีกกลุ่มหนึ่งเห็นว่า เป็นไปได้ เพราะคำพูดและการกระทำของท่านนบี (ศ็อลฯ) ที่เรียกว่าสุนนะฮฺเป็นส่วนหนึ่งของวะหฺยูจากอัลลอฮฺเช่นเดียวกับอัลกุรอาน ดังนั้น ทั้งอัลกุรอานและหะดีษจึงมาจากแหล่งเดียวกันคือ อัลลอฮฺ

ตัวอย่างของบทบัญญัติที่ได้รับการกำหนดโดยอายะฮฺ แต่ถูกยกเลิกด้วยหะดีษ เช่น คำตรัสของอัลลอฮฺ ว่า

قل لا أجد فيما اوحي الى محرما على طاعم يطعمه الا أن
يكون ميتة أو دما مسفوحا او لحم خنزير فانه رجس أهل
لغير الله به.

الانعام(من اية): 145

ความว่า *"จงประกาศเถิดว่า ฉันไม่พบเลยในสิ่งที่ฉันได้รับวะหฺยูมาว่า เป็นที่ต้องห้ามสำหรับผู้บริโภคจะพึงบริโภคสิ่งนั้น เว้นแต่มันเป็นซากสัตว์ หรือโลหิตที่ไหล หรือเนื้อสุกร แท้จริง มันเป็นสิ่งโสมมที่ได้รับการเปล่งนามอื่นนอกจากอัลลอฮฺ"*

อัลอันอาม ส่วนหนึ่งของ : 145

จากอายะฮฺนี้ ลาก็ถือว่าเป็นสัตว์ที่อนุมัติให้กินได้ เพราะมิได้ถูกระบุในอายะฮฺดังกล่าวว่า เป็นสิ่งต้องห้าม แต่ได้รับการยกเลิกการอนุมัติให้กินมันขณะที่ท่านนบีกำลังทำสงครามที่คอยบัรฺ ดังปรากฏในหะดีษต่อไปนี้

عن البراء بن عازب قال : نهانا رسول الله صلى الله عليه
وسلم يوم خيبر عن لحوم الحمر الانسية نضيجا ونيئا.

متفق عليه

ความว่า *"อัลบะรออฺ บิน อาซิบ ได้รายงานว่าท่านรสูล (ศ็อลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลัม) ได้ห้ามพวกเรามิให้กินเนื้อลา ทั้งเนื้อสุกและเนื้อดิบในวันทำสงครามคอยบัรฺ"*

รายงานโดย บุคอรีย์และมุสลิม

ค. การนัสคฺสุนนะฮฺด้วยอัลกุรอาน

ระยะแรกเริ่มในการบัญญัติการละหมาดนั้น มุสลิมจะละหมาดโดยหันหน้าไปสู่บัยติลมักดิส (ปัจจุบันตั้งอยู่ในปาเลสไตน์) การสั่งให้หันหน้าไปยังทิศทางนั้นไม่ปรากฏในตัวบทของอัลกุรอานแต่เป็นการปฏิบัติตามสุนนะฮฺของท่านนบี ต่อมาสุนนะฮฺนี้ได้ถูกนัสคฺด้วยอัลกุรอานหลังจากที่ชาวมุสลิมอพยพไปอยู่ในมะดีนะฮฺได้ 1 ปี 6 เดือน (รายงานบางกระแสระบุว่า 6 เดือน) การละหมาดจึงเริ่มหันไปสู่มัสยิดอัลฮะรอมด้วยคำตรัสของอัลลอฮฺว่า

قد نرى تقلب وجهك في السماء فلنولينك قبلة ترضاها
فول وجهك شطر المسجد الحرام وحيثما كنتم فولوا
وجوهكم شطره، وان الذين أوتوا الكتاب ليعلمون انه
الحق من ربهم، وما الله بغافل عما يعملون.

البقرة :144

ความว่า *"แท้จริงเราย่อมมองเห็นเจ้าแหงนหน้าขึ้นไปบนทางฟากฟ้า (เพื่อรอรับวะหยูให้เปลี่ยนกิบลัตกลับมายังกะอฺบะฮฺ) ขอยืนยันว่า เราจักผินหน้าเจ้ากลับไปสู่กิบลัตที่เจ้าพึงใจอย่างแน่นอน ดังนั้น เจ้าจงผินหน้าของเจ้าไปทางมัสยิดหะรอม (คือกะอฺบะฮฺ) เถิด และไม่ว่าพวกเจ้าจะอยู่ ณ ที่ใด พวกเจ้าก็จงหันหน้าไปทางทิศนั้น และแท้จริงบรรดา (ชาวยิว) ผู้ที่ได้รับประทานคัมภีร์นั้น พวกเขารู้ดีว่า แท้จริง เรื่อง (การหันไปสู่กะอฺบะฮฺ) นั้น เป็นสัจธรรมจากองค์อภิบาลของพวกเขา และอัลลอฮฺไม่ทรงละเลย ต่อสิ่งที่พวกเขาปฏิบัติอย่างแน่นอน"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ : 144

ง. การนัสคฺสุนนะฮฺด้วยสุนนะฮฺ

การยกเลิกสุนนะฮฺด้วยสุนนะฮฺนั้น จะเห็นได้จากตัวอย่างของหะดีษซึ่งรายงานโดย สะอัล อิบนุอัลฮันเซาะลียะห์รายงานว่า ท่านนบี (ศ็อลฯ) กล่าวว่า

من اكل لحما فليتوضأ.

رواه احمد

ความว่า *"ใครก็ตามที่รับประทานเนื้อ เขาจงอาบน้ำละหมาดเถิด"*

รายงานโดย อะหมัด[11]

ต่อมาหะดีษนี้ถูกยกเลิกด้วยหะดีษที่มาภายหลัง ดังต่อไปนี้

عن ابن عباس أن رسول الله صلى الله عليه وسلم اكل
كتف شاة، ثم صلى و لم يتوضأ.

رواه البخارى ومسلم

ความว่า *"ท่านรสูลลุลลอฮฺได้รับประทานเนื้อไหล่ของแกะ หลังจากนั้น ท่านก็ไปละหมาดโดยมิได้อาบน้ำละหมาด"*

รายงานโดย บุคอรีย์และมุสลิม

บางทัศนะถือว่า การรับประทานเนื้อทุกชนิดถูกยกเลิกยกเว้นเพียงเนื้ออูฐอย่างเดียวเท่านั้น คือ เมื่อกินเนื้ออูฐแล้วจะทำให้เสียน้ำละหมาด

4. ลักษณะของการนัสคฺ

ลักษณะของการยกเลิกมี 3 ลักษณะ คือ[12]

ก. การยกเลิกทั้งตัวบทและหุกม (บทบัญญัติ)

อายะฮฺหรือหะดีษที่ถูกยกเลิกทั้งตัวบทและหุกมนี้จะมีปรากฏเฉพาะในช่วงที่ยังไม่ถูกยกเลิกเท่านั้น เมื่อถูกยกเลิกไปแล้ว ก็ไม่มีการอ่าน และการปฏิบัติอีกต่อไป เช่น หะดีษที่ท่านหญิงอาอิชะฮฺ (เราะฎิ) รายงานว่า

كان فيما نزل من القرآن عشر رضعات معلومات يحرمن،
ثم نسخن بخمس معلومات، فتوفى رسول الله صلى الله
عليه وسلم وهن فيما يقرأ من القرآن.

رواه مسلم وابوداود والنسائي

---

[11] *เป็นหะดีษเศาะฮีฮ*

[12] *อัลก็อฏฏอน, หน้า 238-240*

ความว่า *"ในบรรดาอายะฮฺที่ถูกประทานลงมาแล้วนั้น การให้นมสิบครั้งแก่ทารก ถือว่า เป็นบุคคลต้องห้ามในการสมรส ต่อมา ถูกยกเลิกให้เหลือเพียงห้าครั้ง ท่านนบีได้เสียชีวิตไปโดยที่อายะฮฺดังกล่าวนั้นเป็นส่วนหนึ่งของอัลกุรอานที่ได้รับการอ่าน"*

รายงานโดย มุสลิม อบูดาวูดและอันนะซาอีย์

อายะฮฺ การให้น้ำนมสิบครั้งไม่ปรากฏในอัลกุรอานอีก อีกทั้งไม่มีการปฏิบัติตามบทบัญญัติดังกล่าวอีกด้วย เพราะอัลลอฮฺได้ประทานอายะฮฺลงมายกเลิกและเปลี่ยนหุกมอีกด้วย ปัจจุบันที่ถือปฏิบัติกันคือการให้นมเพียงห้าครั้ง ถือว่าเป็นบุคคลต้องห้ามมิให้สมรสกัน

ข. การยกเลิกหุกมแต่ไม่ยกเลิกตัวบท

การยกเลิกเฉพาะหุกมแต่ไม่ยกเลิกตัวบท คือ อายะฮฺยังปรากฏอยู่ในอัลกุรอานทั้งยังถือเป็นส่วนหนึ่งของอัลกุรอานด้วย แต่เราไม่ถือปฏิบัติตามหุกมของอายะฮฺนั้นอีกต่อไป เพราะถูกยกเลิกไปแล้ว เช่น ในซูเราะฮฺอัลบะเกาะเราะฮฺ อายะฮฺที่ 240 อัลลอฮฺ ได้ตรัสว่า

والذين يتوفون منكم ويذرون أزواجا وصية لأزواجهم
متاعا الى الحول غير اخراج فان خرجن فلا جناح عليكم
فيما فعلن في أنفسهن من معروف، والله عزيز حكيم.

البقرة : 240

ความว่า *"และบรรดาผู้ที่จวนจะตายในหมู่พวกเจ้า และได้ทิ้งบรรดาคู่สมรสไว้ ก็ต้องสั่งเสียซึ่งสิ่งอำนวยสุข (คือค่าอุปการะเลี้ยงดู) ไว้แก่บรรดาคู่สมรสของพวกเขาให้ครบหนึ่งปี โดยไม่มีการขับไล่ให้พวกนางออกจากบ้าน แต่ถ้าพวกนางออกจากบ้านไปเอง ก็จะไม่เป็นบาปแก่พวกเจ้าในกรณีที่พวกนางได้กระทำลงไปในเรื่องของตัวพวกนางเองจาก (การกระทำที่เป็น) คุณธรรม (ตามบทบัญญัติศาสนา) และอัลลอฮฺทรงอำนาจยิ่ง อีกทั้งทรงปรีชาญาณยิ่ง"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ : 240

การอยู่ในอิดดะฮฺเป็นเวลาหนึ่งปี ของสตรีที่สามีเสียชีวิตนั้น ถูกยกเลิกโดยบท บัญญัติใหม่ที่เปลี่ยนเป็นเวลา สี่ เดือน สิบ วัน

เช่นเดียวกับในซูเราะฮฺ อัลมุญาดะละฮฺ อัลลอฮฺ ได้ตรัสว่า

يا أيها الذين آمنوا اذا ناجيتم الرسول فقدموا بين يدي نجواكم صدقة ذلكم خير لكم وأطهر، فان لم تجدوا فإن الله غفور رحيم.

المجادلة : 12

ความว่า *"โอ้ บรรดาผู้มีศรัทธาทั้งหลาย เมื่อพวกเจ้าได้เข้าพบท่านรสูลเป็นการส่วนตัว พวกเจ้าก็จงบริจาคทานล่วงหน้าไว้ก่อนการเข้าพบของพวกเจ้า นั่นเป็นความดีสำหรับพวกเจ้า และเป็นความสะอาดยิ่ง (แก่จิตใจและทรัพย์สินของพวกเจ้า) แต่หากพวกเจ้าทำไม่ได้ แท้จริงอัลลอฮฺทรงให้อภัย อีกทั้งทรงเมตตายิ่ง"*

อัลมุญาดะละฮฺ : 12

การบัญญัติให้บริจาคทานก่อนการเข้าพบท่านนบีนั้นได้ถูกยกเลิกไปแล้ว แต่ตัวบทยังคงเป็นส่วนหนึ่งของอัลกุรอานต่อไป

ค. การยกเลิกเฉพาะตัวบท

การยกเลิกเฉพาะตัวบท(อายะฮฺ) แต่ไม่ยกเลิกหุกม เป็นการยกเลิกอายะฮฺของอัลกุรอาน โดยอายะฮฺที่ถูกยกเลิกจะไม่ปรากฏในอัลกุรอานอีกต่อไป แต่หุกมที่ถูกบัญญัติโดยอายะฮฺนั้น ยังมีผลบังคับต่อไป เช่นอายะฮฺที่ว่า

الشيخ والشيخة اذا زنيا فارجموهما البتة نكالا من الله، والله عزيز حكيم.

رواه احمد والترمذى والنسائى وصححه ابن حبان والحاكم ووافقه الذهبي

ความว่า *"ชายชราและหญิงชรา หากทั้งสองได้ทำผิดประเวณี พวกเจ้าจงขว้างทั้งสองด้วยก้อนหินจนตายอย่างเด็ดเดี่ยว เป็นการลงโทษจากอัลลอฮฺ และอัลลอฮฺนั้นทรงอำนาจอีกทั้งทรงปรีชาญาณยิ่ง"*

รายงานโดย อะหมัด อัตตัรมิซีย์ และอันนะซาอีย์ ซึ่งอิบนุ ฮิบบาและอัลฮากิมถือว่าเป็นหะดีษเศาะฮีฮและอัซซะหะบีย์ก็เห็นด้วย

ปัจจุบันเราจะไม่พบอายะฮฺนี้ในอัลกุรอาน แต่หุกมของมันเรายังถือปฏิบัติกันอยู่ต่อไป

5. **รูปแบบของการยกเลิก**

การยกเลิก หากคำนึงถึงการมีบทบัญญัติใหม่มาทดแทนบทบัญญัติเก่าหรือไม่นั้นมีสี่รูปแบบดังนี้[13]

ก. การยกเลิกหุกม โดยไม่มีการทดแทนหุกมใหม่ เช่น อายะฮฺที่บัญญัติเกี่ยวกับผู้ที่เข้าพบท่านนบีว่า จะต้องจ่ายทานบริจาคก่อนเข้าพบท่าน ดังปรากฏในซูเราะฮฺอัลมุญาดะละฮฺที่ผ่านมา ต่อมาอายะฮฺนี้ได้ถูกยกเลิกหุกมไปโดยอายะฮฺที่ 13 ของซูเราะฮฺเดียวกัน อัลลอฮฺ ได้ตรัสว่า

أأشفقتم أن تقدموا بين يدي نجواكم صدقات، فان لم تفعلوا وتاب الله عليكم فأقيموا الصلاة وآتوا الزكاة وأطيعوا الله ورسوله والله خبير بما تعملون.

المجادلة : 13

ความว่า *"พวกเจ้ากลัว (ยากจน) กระนั้นหรือ? ในการที่พวกเจ้าจะทำทานก่อนการเข้าพบเป็นการส่วนตัวของพวกเจ้า ดังนั้น หากพวกเจ้าไม่ได้กระทำ และอัลลอฮฺได้ทรงรับการสารภาพโทษให้แก่พวกเจ้าแล้ว ดังนั้นพวกเจ้าจงดำรงการละหมาดและบริจาคทานซะกาฮฺ และพวกเจ้าจงภักดีต่ออัลลอฮฺ และรสูลของพระองค์เถิด และอัลลอฮฺทรงรอบรู้ยิ่งในสิ่งที่พวกเจ้ากระทำ"*

อัลมุญาดะละฮฺ : 13

ข. การยกเลิกหุกมโดยมีการทดแทนที่เบากว่า เช่น อายะฮฺในซูเราะฮฺอัลบะเกาะเราะฮฺ ที่บัญญัติให้ถือศีลอดในสมัยแรกเริ่มของอิสลาม คือ

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

يا أيها الذين آمنوا كتب عليكم الصيام كما كتب على الذين من قبلكم لعلك تتقون.

البقرة : 183

ความว่า *"โอ้ บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลาย ได้มีการบัญญัติแก่พวกเจ้าทั้งหลายให้ทำการถือศีลอดเช่นเดียวกับที่เคยบัญญัติแก่บรรดาชนในยุคก่อนหน้าพวกเจ้ามาแล้ว ทั้งนี้ เพื่อพวกเจ้าจะได้มีความยำเกรง"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ : 183

[13] *อัลกีฎฎอน, หน้า 240-241*

ต่อมา มีการยกเลิกหุกมให้เบาลง ทั้งนี้เพราะ การถือศีลอดที่บัญญัติแก่ชนยุคก่อนๆ นั้น มีการบัญญัติห้ามร่วมเพศกับภริยาในตอนกลางคืนด้วย ซึ่งบทบัญญัติดังกล่าวถูกยกเลิกด้วยอายะฮฺในซูเราะฮฺเดียวกัน คือ

أحل لكم ليلة الصيام الرفث الى نسائكم، هن لباس لكم
وأنتم لباس لهن.

البقرة(من اية) :187

ความว่า *"เป็นที่อนุมัติแก่พวกเจ้าในค่ำคืนของการถือศีลอดให้ทำการร่วมเพศกับภริยาของพวกเจ้าได้ เพราะพวกนางเป็น (ประหนึ่ง) อาภรณ์ของพวกเจ้า และพวกเจ้าก็เป็น (ประหนึ่ง) อาภรณ์ของพวกนาง"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 187

ค. การยกเลิกหุกมโดยมีการทดแทนที่เหมือนกัน เช่น การยกเลิกหะดีษที่สั่งให้ผินหน้าไปยังบัยติลมักดิส ด้วยการให้ผินหน้าไปยังบัยติลลาฮฺแทน ดังปรากฏในซูเราะฮฺอัลบะเกาะเราะฮฺ อายะฮฺที่ 144 ที่กล่าวมาแล้ว การผินหน้าไปยังบัยติลลาฮฺนั้น ไม่หนักไม่เบาไปกว่าการผินหน้าไปยังบัยติลมักดิสแต่อย่างใด

ง. การยกเลิกหุกมโดยมีการทดแทนที่หนักกว่า เช่น ยกเลิกการลงโทษสตรีที่ผิดประเวณีจากการลงโทษด้วยการกักบริเวณให้อยู่เฉพาะในบ้าน มาเป็นการลงโทษด้วยการโบย 100 ครั้ง ดังปรากฏในซูเราะฮฺอันนิซาอ์

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

واللاتي يأتين الفاحشة من نسائكم فاستشهدوا عليهن اربعة
منكم فان شهدوا فأمسكوهن في البيوت حتى يتوفاهن الموت
أويجعل الله لهن سبيلا
النساء : 15

ความว่า *"และบรรดาสตรีที่ประพฤติการลามก (มีชู้) จากบรรดาหญิง (ผู้เป็นภรรยา) ของพวกเจ้า พวกเจ้าก็จงหาพยานยืนยัน (พฤติกรรม) ของพวกนางมาจำนวนสี่คนในหมู่พวกเจ้า ซึ่งถ้าพวกเขาทั้งสี่นั้นเป็นพยาน (ว่านางคบชู้จริง) พวกเจ้าก็จงกักตัวพวกนางไว้ในบ้านจนกว่าความตายจะเข้ามายังพวกนาง หรือจนกว่า อัลลอฮฺจะทรงเปิดทางให้แก่พวกนาง (ได้มีโอกาสออกไปจากบ้าน)*

อันนิซาอ์ : 15

บทลงโทษนี้ประกาศใช้ในระยะแรก ต่อมาก็ให้เปลียนเป็นเฆี่ยน 100 ครั้ง และเนรเทศ 1 ปี สำหรับสตรีที่ไม่เคยมีสามี และให้ขว้างด้วยก้อนหินจนตาย สำหรับหญิงที่เคยมีสามีมาแล้ว ด้วยอายะฮฺต่อไปนี้

الزانية والزاني فاجلدوا كل واحد منهما مائة جلدة.

النور (من آية) : 2

ความว่า *"หญิงมีชู้และชายมีชู้ พวกเจ้าจงโบยแต่ละคนคนละหนึ่งร้อยครั้ง"*

อันนูร ส่วนหนึ่งของ : 2

ส่วนที่เกี่ยวกับสตรีที่เคยสมรสมาก่อนแล้ว ถูกยกเลิกด้วยอายะฮฺการลงโทษหญิงชราและชายชราที่ถูกยกเลิกเฉพาะการอ่าน ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

นอกจากนี้ การยกเลิกนั้นอาจเป็นการยกเลิกบทบัญญัติที่กำหนดมาก่อนทั้งหมด เช่น การยกเลิกอิดดะฮฺ 1 ปีของสตรีที่สามีเสียชีวิต โดยกำหนดอิดดะฮฺใหม่เป็น 4 เดือน 10 วัน และอาจเป็นการยกเลิกบางส่วน เช่น คำตรัสของอัลลอฮฺ ที่ว่า

والذين يرمون المحصنات ثم لم يأتوا بأربعة شهداء فاجلدوهم

ثمانية جلدة.

النور (من آية) : 4

ความว่า *"และบรรดาผู้ซึ่งกล่าวหาบรรดาสตรีผู้บริสุทธิ์ว่าผิดประเวณี หลังจากนั้นพวกเขามิได้นำพยานสี่คนมายืนยัน พวกเจ้าจงโบยพวกเขาแปดสิบครั้ง"*

อันนูร ส่วนหนึ่งของอายะฮฺ : 4

อายะฮฺดังกล่าวนี้บัญญัติว่า ผู้กล่าวหาผู้หญิงบริสุทธิ์ว่า ผิดประเวณี และไม่สามารถนำพยานสี่คนมายืนยันข้อกล่าวหาได้ ก็จะถูกลงโทษโดยการโบย 80 ครั้ง ไม่ว่าผู้กล่าวหานั้นจะเป็นสามีหรือไม่ก็ตาม แต่เฉพาะบทบัญญัติที่เกี่ยวกับผู้กล่าวหาที่เป็นสามีนั้น ถูกยกเลิกด้วยอายะฮฺ ที่ว่า

والذين يرمون ازواجهم ولم يكن لهم شهداء إلا أنفسهم،

فشهادة احدهم اربع شهادات بالله إنه لمن الصادقين.

النور : 6

ความว่า *"และบรรดาผู้ซึ่งกล่าวหาบรรดาภรรยาของพวกเขาว่า ผิดประเวณี และพวกเขาไม่มีพยาน นอกจากตัวของพวกเขาเองเท่านั้น ก็ให้การเป็นพยานคนหนึ่งของพวกเขาด้วยการให้คำสัตย์ปฏิญาณสี่ครั้งต่ออัลลอฮฺว่า แท้จริงเขาเป็นผู้หนึ่งในบรรดาผู้สัจจะ"*

อันนูร : 6

กล่าวคือ สามีที่กล่าวหาภรรยาของตนว่าผิดประเวณี และให้คำสัตย์ปฏิญาณยืนยัน ก็จะไม่ถูกลงโทษฐานกล่าวหาผู้อื่นว่า ผิดประเวณีอีกต่อไป[14]

2.2 สุนนะฮฺ (السنة)

ก. ความหมายของ "สุนนะฮฺ"

ความหมายของ "สุนนะฮฺ" ในทางภาษาคือ แนวทาง (الطريقة) หรือวิถีทาง (السيرة) ในทางวิชาการสุนนะฮฺ มีความหมายว่า สิ่งที่มาจากท่านนบี (ศ็อลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลัม) หรือสิ่งที่ถูกพาดพิงไปยังท่านนบี (ศ็อลฯ) (ما اضيف إلى النبي صلى الله عليه وسلم) ไม่ว่าจะเป็นวจนะ การประพฤติปฏิบัติ หรือการยอมรับของท่าน จากนิยามดังกล่าว อาจแบ่งประเภทของสุนนะฮฺเป็น 3 ประเภท คือ

1. สุนนะฮฺ ที่เป็นวจนะ ซึ่งก็มีมากมายที่ท่านนบีได้พูดชี้แจงบทบัญญัติต่างๆ ของอิสลามในโอกาสที่แตกต่างกัน เช่น

ท่านนบี(ศอลฯ) กล่าวเกี่ยวกับบทบัญญัติของน้ำทะเลว่า

هو الطهور ماؤه الحل ميته.

رواه الخمسة وصححه الترمذى

ความว่า *"น้ำทะเลนั้น สะอาด และซากสัตว์ทะเลก็หะลาล(รับประทาน)"*

รายงานโดย ผู้รายงานทั้งห้า และอัตติรมิซีย์ถือว่าเศาะฮีฮฺ[15]

ท่านนบีศ็อลฯ กล่าวว่า

من مات وهو يعلم انه لا اله الا الله دخل الجنة.

رواه مسلم

---

[14] *ค็อลลาฟ B, หน้า 224-225*

[15] *เป็นหะดีษเศาะฮีฮฺ, ดูอัลอัลบานีย์, 1 42-43*

ความว่า *"ผู้ใดก็ตามเสียชีวิต โดยที่เขารู้ว่า ไม่มีพระเจ้าที่แท้จริง เว้นแต่อัลลอฮฺ เขาได้เข้าสวรรค์"*

รายงานโดย มุสลิม

ท่านนบี กล่าวอีกว่า

سباب المؤمن فسوق، وقتاله كفر.

متفق عليه

ความว่า *"การด่ามุมิน (ผู้ศรัทธา) นั้น ถือว่าเป็นการฝ่าฝืน และการสู้รบกับมุมินนั้น ถือว่าเป็นการปฏิเสธศรัทธา"*

รายงานโดย บุคอรีย์และมุสลิม

2. สุนนะฮฺ ที่เป็นการกระทำ คือ การกระทำทุกอย่างของท่านนบี(ศ็อลฯ) ไม่ว่าจะเป็นการอาบน้ำละหมาด การประกอบพิธีฮัจญ์ การละหมาด เป็นต้น สุนนะฮฺประเภทนี้มีมากมาย เช่น ท่านหญิงอาอิชะฮฺ (เราะฎิฯ) รายงานเกี่ยวกับการกระทำของท่านนบี (ศ็อลฯ) ว่า

كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يحب التيامن في تنعله

وترجله وطهوره وفي شأنه كله.

متفق عليه

ความว่า *"ท่านรสูลุลลอฮฺ (ศ็อลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลัม) ชอบเริ่ม ด้วยด้านขวาเสมอ ไม่ว่าจะเป็นการสวมรองเท้า การหวีผม การทำความสะอาด ตลอดจนกิจการทุกอย่างของท่าน"*

รายงานโดย บุคอรีย์และมุสลิม

3. สุนนะฮฺ ที่เป็นการยอมรับของท่านนบี คือการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งของเศาะฮาบะฮฺทั้งต่อหน้าหรือลับหลังท่านโดยที่ท่านนบี(ศ็อลฯ) ทราบการกระทำดังกล่าว และท่านมิได้ปฏิเสธหรือห้ามปรามแต่อย่างใด ก็ถือว่า ท่านนบี(ศ็อลฯ) ยอมรับสิ่งนั้น และเป็นสุนนะฮฺอันเป็นแหล่งที่มาของหุกมอีกด้วย ทั้งนี้เพราะ หากการกระทำดังกล่าวผิดกับหลักการของอิสลามแล้ว ท่านก็จะไม่นิ่งเฉย แต่จะรีบปฏิเสธและห้ามปรามทันที

ดังเช่นกรณีที่มีเศาะฮาบะฮฺ สามท่านได้ตั้งใจจะกระทำสิ่งที่ไม่สอดคล้องกับหลักการ โดยที่ท่านหนึ่ง ตั้งใจจะดำรงการละหมาดตลอดคืนตลอดชีวิต อีกท่านหนึ่ง ตั้งใจจะทำการถือศีลอดทุกวันตลอดชีวิต และอีกท่านหนึ่ง จะไม่ยอมสมรสตลอดชีวิต เพื่อจะได้อุทิศเวลาทุกวินาทีในการทำอิบาดะฮฺหรือทำการเคารพภักดีต่ออัลลอฮฺ เมื่อท่านนบีได้ทราบความตั้งใจดังกล่าวของเศาะฮาบะฮฺทั้งสาม ท่านก็รีบ

ห้ามปรามพร้อมกับกล่าวว่า

اما والله إني لأخشاكم لله واتقاكم له، لكني أصوم وأفطر، واصلي وارقد واتزوج النساء، فمن رغب عن سنتي فليس مني.

متفق عليه

ความว่า *"ขอสาบานต่ออัลลอฮฺ ที่จริงฉันเป็นผู้ที่มีความเกรงกลัวและยำเกรงต่ออัลลอฮฺมากที่สุดในหมู่พวกท่าน แต่ฉันถือศีลอด และงดการถือศีลอด ฉันละหมาดและนอนหลับ และฉันสมรสกับสตรี ดังนั้นผู้ใดก็ตาม ที่ไม่ชอบแนวทางของฉัน เขาก็มิใช่ประชาชาติของฉัน"*

รายงานโดย บุคอรีย์และมุสลิม

ตัวอย่างของสุนนะฮฺประเภทการยอมรับของท่านนบี (ศ็อลฯ) เช่น มีรายงานว่า

ان صحابيين خرجا في سفر، فحضرتهما الصلاة و لم يجدا ماء فتيمما وصليا، ثم وجدا الماء في الوقت، فأعاد أحدهما و لم يعد الآخر، فلما قصا على النبي صلى الله عليه وسلم أقر كلا على ما فعل، فقال للذي لم يعد : أصبت السنة وأجزأتك صلاتك وقال للذي أعاد : لك الاجر مرتين.

رواه ابوداود والنسائي

ความว่า *"มีเศาะฮาบะฮฺสองท่านได้ออกเดินทาง เมื่อถึงกำหนดเวลาละหมาด ทั้งสองไม่พบน้ำ ดังนั้น ทั้งสองจึงได้ทำการตะยัมมุม (แทนการอาบน้ำละหมาด) และทั้งสองก็ได้ละหมาด หลังจากนั้นทั้งสองได้พบน้ำในขณะที่เวลาละหมาดยังคงมีอยู่ ท่านหนึ่งจึงได้ทำการละหมาดใหม่ อีกท่านหนึ่ง ไม่ได้ทำการละหมาดใหม่ เมื่อทั้งสองได้เล่าเรื่องที่เกิดกับทั้งสองแก่ท่านนบี ท่านนบี ก็ยอมรับการกระทำของทั้งสอง ทั้งยังได้กล่าวแก่เศาะฮาบีย์ผู้ที่มิได้ทำการละหมาดใหม่ว่า ท่านทำถูกต้องตามสุนนะฮฺและการละหมาดของท่านนั้นเพียงพอแล้วสำหรับท่าน และท่านได้กล่าวแก่ผู้ที่ได้ทำการละหมาดใหม่ว่าท่านได้รับผลบุญสองครั้ง"*

รายงานโดย อบูดาวูและอันนะซาอีย์[16]

[16] เป็นหะดีษเศาะฮีฮฺ ดูอัชเชากานีย์, มุฮัมมัด บิน อาลีย์ มปพ. نيل الاوطار ไคโร ชะรีกะฮฺมักตะบะฮฺ วะมัฏบะอะฮฺ มุศเฏาะฟา อัลบาบีย์ อัลหะละบีย์ 1 : 311-312

ในยุคแรกนั้น สุนนะฮฺหมายถึง แนวทางที่ถือปฏิบัติในสมัยของท่านนบี สำหรับหะดีษนั้นใช้สำหรับเรียกวจนะของท่านนบี แต่ในระยะหลังๆ ทั้งสองคำนี้ใช้ในความหมายเดียวกัน ดังนั้น สุนนะฮฺก็คือหะดีษตามความหมายที่ได้กล่าวมานั้นเอง[17]

ข. สุนนะฮฺกับการเป็นแหล่งที่มาของหุกม

บรรดานักกฎหมายอิสลามมีความเห็นสอดคล้องกันว่า สุนนะฮฺเป็นแหล่งที่มาของหุกมหรือบทบัญญัติของกฎหมายอิสลามรองจากอัลกุรอาน ทั้งนี้เพราะ สุนนะฮฺนั้นถือว่า เป็นวะหยูเช่นเดียวกับอัลกุรอาน ดังที่อัลลอฮฺ ตรัสไว้ว่า

وما ينطق عن الهوى· ان هو الا وحي يوحى·

النجم : 4-3

ความว่า *"และเขา (มุฮัมมัด) จะไม่พูดด้วยอารมณ์ หากแต่เป็นวะหยูที่ถูกประทานลงมา"*

อันนัจญ์มิ : 3-4

นอกจากนี้ ยังมีหลักฐานอีกมากมาย ทั้งจากอัลกุรอานและหะดีษ ที่แสดงถึงความจำเป็นในการปฏิบัติตามสุนนะฮฺ ทั้งนี้นอกเหนือจากเหตุผลจากการกระทำของบรรดาเศาะฮาบะฮฺ และความจำเป็นในทางปฏิบัติอีกด้วย

1. หลักฐานจากอัลกุรอานที่แสดงว่า สุนนะฮฺเป็นแหล่งที่มาของหุกมมี เช่น อัลลอฮฺ ตรัสว่า

وما آتاكم الرسول فخذوه، وما نهاكم عنه فانتهوا·

الحشر (من آية) : 7

ความว่า *"และสิ่งใดที่รสูลได้นำมายังพวกเจ้า พวกเจ้าจงปฏิบัติตามเถิด และสิ่งใดที่ท่านได้ห้ามพวกเจ้า พวกเจ้าก็จงยุติเถิด"*

อัลหัชริ ส่วนหนึ่งของอายะฮฺ : 7

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

فلا وربك لا يؤمنون حتى يحكموك فيما شجر بينهم ثم لا
يجدوا في أنفسهم حرجا مما قضيت ويسلموا تسليما·

النساء : 65

---

[17] *อัซซัรกอ, มุศเตาะฟา 1967-1968* المدخل الفقهي العام *พิมพ์ครั้งที่ 9 ดามัสกัส ส. อลิฟบาอ์ อัลดะดีบ 1 : 63*

ความว่า *"ขอสาบานด้วยพระผู้อภิบาลของเจ้าว่า พวกเขาจะยังไม่มีความศรัทธา (อีมาน) จนกว่าพวกเขาจะถือเอาเจ้า(มุฮัมมัด) เป็นผู้ตัดสินในสิ่งที่พวกเขามีความขัดแย้งกัน หลังจากนั้น พวกเขาจะไม่พบว่ามีความรู้สึกคับข้องใจใดๆในตัวของพวกเขา ต่อสิ่งที่เจ้าได้ตัดสินไปและพวกเขายอมรับโดยดุษฎี"*

อันนิซาอ์ : 65

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

فليحذر الذين يخالفون عن امره أن تصيبهم فتنة أو يصيبهم عذاب اليم.

النور (من اية) : 63

ความว่า "ดังนั้น จงระมัดระวังเถิด บรรดาผู้ซึ่งฝ่าฝืนคำสั่งของเขา (นบี) นั้น เหตุวิกฤติจะต้องประสบแก่พวกเขา หรือมิฉะนั้นการลงโทษอันเจ็บแสบจะประสบแก่พวกเขา"

อันนูร ส่วนหนึ่งของ : 63

ทั้งสามอายะฮฺที่กล่าวมานั้น มีความหมายที่ชัดเจนว่ามุสลิมทุกคนจะต้องปฏิบัติตามสุนนะฮฺของท่านนบี นอกจากนี้ยังมีอายะฮฺอีกมากมายที่มีลักษณะเช่นนี้ คือ การสั่งให้ปฏิบัติตามสุนนะฮฺของท่าน นบี และให้ละเว้นจากสิ่งที่ท่านได้ห้ามไว้

2. หลักฐานจากหะดีษที่แสดงว่า สุนนะฮฺเป็นแหล่งที่มาของหุกมมี เช่น มีรายงานว่า

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : ألا اني أوتيت القرآن ومثله معه ، ألا يوشك رجل شبعان على أريكته يقول : عليكم بهذا القرآن، فما وجدتم فيه من حلال فأحلوه، وما وجدتم فيه من حرام فحرموه، ألا وان ماحرم رسول الله كما حرم الله.

رواه ابو داود وابن ماجه

ความว่า *"ท่านรสูลุลลอฮฺได้กล่าวว่า พึงทราบเถิดว่า แท้จริง ฉันได้รับอัลกุรอานและสิ่งที่เหมือนอัลกุรอานมาพร้อมกัน พึงทราบเถิดว่า สักวันหนึ่งข้างหน้าจะมีชายอิ่มหมีพีมันอยู่บนเตียงตั่ง กล่าวว่า "พวกเจ้าจงยึดในอัลกุรอานเถิด สิ่งใดที่พวกเจ้าพบว่า หะลาลในอัลกุรอาน พวกเจ้าจงถือว่าหะลาล (อนุมัติ) และสิ่งใดที่พวกเจ้า*

พบว่าหะรอม (ต้องห้าม) พวกเจ้าจงถือว่ามันเป็นสิ่งต้องห้าม" พึงทราบเถิดว่า แท้จริงสิ่งที่รสูลุลลอฮฺห้าม ก็เหมือนกับสิ่งที่อัลลอฮฺทรงห้าม"

รายงานโดย อบูดาวูดและอิบนุมาญะฮฺ[18]

มีรายงานอีกว่า

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : تركت فيكم أمرين لن تضلوا ماتمسكتم بهما، كتاب الله وسنة رسوله.

رواه مالك مرسلا

ความว่า *"ท่านรสูลุลลอฮฺ (ศ็อลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลัม) ได้กล่าวว่า "ฉันได้ทิ้งสองสิ่งไว้สำหรับพวกเจ้า ซึ่งพวกเจ้าจะไม่หลงทางเป็นอันขาด ตราบใดที่พวกเจ้ายึดสองสิ่งดังกล่าวไว้ นั่นคือ คัมภีร์ของอัลลอฮฺ และสุนนะฮฺรสูลของพระองค์"*

รายงานโดย มาลิก เป็นหะดีษมุรสัล[19]

3. มติเอกฉันท์ของบรรดาเศาะฮาบะฮฺที่เห็นว่าสุนนะฮฺนั้น เป็นแหล่งที่มาของหุกมที่จะต้องปฏิบัติตาม ซึ่งเห็นได้ชัดจากการกระทำของพวกเขาภายหลังที่ท่านรสูลได้เสียชีวิต กล่าวคือ เมื่อมีปัญหาทางกฎหมายเกิดขึ้น บรรดาเศาะฮาบะฮฺก็จะพยายามหาหุกมจากอัลกุรอาน หากไม่ปรากฏมีหุกมในอัลกุรอานก็จะพยายามหาหุกมจากสุนนะฮฺของท่านนบี

4. หลักฐานจากเหตุผลทั่วไป กล่าวคือมีคำสั่งในอัลกุรอานมากมายที่มีความหมายไม่ชัดเจนหรือไม่มีการระบุรายละเอียด จึงไม่สามารถปฏิบัติตามได้ หากไม่มีสุนนะฮฺมาขยายความหมาย

ดังเช่น อัลลอฮฺ ตรัสว่า

وأقيموا الصلاة وآتوا الزكاة.

البقرة(من آية) : 43

ความว่า *"และพวกเจ้าจงดำรงการละหมาดและจงจ่ายซะกาฮฺเถิด"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ ส่วนหนึ่งของอายะฮฺ : 43

---

[18] *เป็นหะดีษเศาะฮีฮฺ*

[19] *มีหะดีษที่สนับสนุนหะดีษนี้ รายงานโดยอัลฮากิมเป็นสายรายงานที่หะสัน*

อายะฮฺดังกล่าว มิได้ระบุวิธีการละหมาดว่าเป็นอย่างไร ดังนั้น จึงจำเป็นต้องอาศัยการกระทำของท่านนบี ว่าท่านได้ละหมาดอย่างไร ในเรื่องนี้ ท่านก็ได้กล่าวไว้มีความว่า "พวกท่านจงละหมาดดังที่พวกท่านเห็นฉันละหมาด" การจ่ายซะกาฮฺก็เช่นเดียวกัน อายะฮฺดังกล่าวมิได้ระบุว่า ทรัพย์สินประเภทใดบ้างที่ต้องจ่ายซะกาฮฺ ต้องจ่ายเท่าไร และมีเงื่อนไขอะไรบ้าง ดังนั้น เราจึงจำเป็นต้องอาศัยสุนนะฮฺเพื่อที่จะได้ปฏิบัติตามคำสั่งของอัลลอฮฺอย่างถูกต้อง

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีผู้แหวกแนวดังกล่าวในประวัติศาสตร์อิสลามเป็นระยะๆ คือ จะปฏิเสธการใช้หะดีษ อีกทั้งเรียกร้องให้เลิกการใช้หะดีษด้วย เริ่มตั้งแต่สมัยของอิมามชาฟิอีย์จนถึงปัจจุบัน โดยมีเหตุผลที่ซ้ำๆ กัน แต่มีเบื้องหลังที่แตกต่างกัน และทุกครั้งที่เกิดเหตุการณ์เช่นนี้ ก็จะได้รับการตอบโต้ทันทีอย่างพร้อมเพรียงกันจากบรรดานักปราชญ์มุสลิม[20]

ค. ความสัมพันธ์ระหว่างอัลกุรอานกับสุนนะฮฺ

ความสัมพันธ์ระหว่างอัลกุรอานกับสุนนะฮฺมีดังต่อไปนี้[21]

1. สุนนะฮฺ จะยืนยันบทบัญญัติที่ได้กล่าวไว้ในอัลกุรอาน เช่นท่านนบี(ศ็อลฯ) กล่าวว่า

لا يحل مال امرئ مسلم الا بطيب من نفسه.

رواه الدارقطني واحمد

ความว่า *"ทรัพย์สินของมุสลิมนั้น ไม่เป็นที่อนุมัติ (หะลาล) เว้นแต่ด้วยความพึงพอใจของเขา"*

รายงานโดย อัดดารุกฏนีย์และอะหมัด[22]

หะดีษนี้เป็นการยืนยันคำตรัสของอัลลอฮฺ ที่ว่า

يا أيها الذين آمنوا لا تأكلوا أموالكم بينكم بالباطل الا أن تكون تجارة عن تراض منكم

النساء(من آية) : 29

ความว่า *"โอ้ บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลาย พวกเจ้าจงอย่ากินทรัพย์สินของพวกเจ้าในระหว่างพวกเจ้าด้วยกันโดยไม่ชอบธรรม เว้นแต่เป็นการค้าขายที่เกิดจากการยินยอมกันระหว่างพวกเจ้า"*

อันนิซาอ์ ส่วนหนึ่งของอายะฮฺ : 29

---

[20] *ดู อัสสิบาอีย์. มุศเฏาะฟา 1985* السنة ومكانتها في التشريع الاسلامي *พิมพ์ครั้งที่ 4 เบรูต อัลมักตะบุลอิสลามีย์ หน้า 143-166*

[21] *คือลลาฟ A หน้า 39-40*

[22] *หะดีษเศาะฮีฮฺ ดู อัลอัลบานีย์. 5 : 279*

2. สุนนะฮฺ จะอธิบายหรือให้ความชัดเจนต่อบทบัญญัติที่อัลกุรอานได้กำหนดไว้ เช่น วิธีการละหมาด การจ่ายซะกาฮฺและอื่นๆ ที่อัลกุรอานมีคำสั่งเพียงสั้นๆ เช่น อัลลอฮฺตรัสว่า

وأقيموا الصلاة وآتوا الزكاة

البقرة(من آية) : 43

ความว่า *"และพวกเจ้าจงดำรงการละหมาดและจงจ่ายซะกาฮฺ"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 43

ท่านนบีศ็อลฯ ก็ได้อธิบายวิธีการละหมาด และการจ่ายซะกาฮฺ ท่านได้อธิบายวิธีการละหมาดว่า

صلوا كما رأيتموني أصلي.

رواه البخاري

ความว่า *"พวกท่านจงละหมาด ดังที่พวกท่านเห็นฉันละหมาด"*

รายงานโดย บุคอรีย์

3. สุนนะฮฺจะกำหนดหุกมซึ่งอัลกุรอานมิได้กล่าวถึงเลย เช่น การจ่ายซะกาฮฺฟิฏเราะฮฺ และการห้ามรับประทานเนื้อลา เป็นต้น ดังปรากฏในหะดีษต่อไปนี้

ในการกำหนดซะกาฮฺฟิฏเราะฮฺ มีรายงานว่า

فرض رسول الله صلى الله عليه وسلم زكاة الفطر من رمضان

صاعا من تمر او صاعا من شعير، على العبد والحر والذكر

والانثى والصغير والكبير من المسلم.

رواه الجماعة

ความว่า *"ท่านรสูลุลลอฮฺได้กำหนดซะกาฮฺฟิฏรฺ อันเนื่องจากเดือนเราะมะฎอน จำนวนหนึ่งศออฺ (มาตราตวงประมาณสี่ลิตร) จากผลอินทผลัมหรือหนึ่งศออฺจากข้าวสาลี เป็นข้อบังคับสำหรับผู้ที่เป็นทาส ไท ชาย หญิง เด็กเล็กและผู้ใหญ่ที่เป็นมุสลิม*

รายงานโดย ญะมาอะฮฺ[23]

สำหรับการห้ามรับประทานเนื้อลานั้นมีรายงานว่า

---

[23] *หมายถึง รายงานโดย บุคอรีย์ มุสลิม อะหมัด อบูดาวูด อัตตัรมีซีย์ อันนะซาอีย์และอิบนุมาญะฮฺ*

نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم خيبر عن لحوم
الحمر الاهلية وأذن في لحوم الخيل.

متفق عليه

ความว่า *"ท่านรสูลลุลลอฮฺ ศ็อลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลัม ได้ห้ามรับประทานเนื้อลาในวันสงครามค็อยบัรฺ และท่านได้อนุญาตให้รับประทานเนื้อม้า"*

รายงานโดย บุคอรีย์และมุสลิม

นอกจากนั้น การห้ามผู้ชายสวมใส่ผ้าไหม ทองคำและอื่นๆ นั้น ก็ถูกบัญญัติด้วยตัวบทของหะดีษทั้งสิ้น อิมามชาฟิอีย์ กล่าวเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า "ฉันไม่ทราบเลยว่า ในบรรดาปราชญ์มีผู้ที่ไม่เห็นด้วยว่าสุนนะฮฺของท่านนบี (ศ็อลฯ) มี 3 ลักษณะ โดยพวกเขามีความเห็นสอดคล้องกันสองลักษณะ สองลักษณะที่พวกเขามีความสอดคล้องกันคือ ลักษณะแรก คือสิ่งที่อัลลอฮฺได้ทรงประทานลงมาเป็นตัวบทของอัลกุรอานโดยท่านรชูลได้ชี้แจงเช่นเดียวกับที่อัลลอฮฺได้กำหนดเป็นตัวบทในอัลกุรอานอีกลักษณะหนึ่ง เป็นสิ่งที่อัลลอฮฺได้ทรงประทานอย่างสังเขป ท่านนบี(ศ็อลฯ)จึงได้ชี้แจงเจตนาของอัลลอฮฺ สองลักษณะนี้ พวกเขาไม่มีความขัดแย้งกันเลย

ลักษณะที่สามเป็นสิ่งที่ท่านนบีได้กำหนดหุกมในสิ่งที่ไม่มีตัวบทของอัลกุรอานเลย"[24]

ง. ประเภทของสุนนะฮฺหรือหะดีษ

สุนนะฮฺซึ่งหมายถึงคำพูด การกระทำและการยอมรับของท่านนบี (ศ็อลฯ) นั้น ยังไม่มีการบันทึกอย่างเป็นทางการและเป็นระบบในสมัยของท่านนบีและสมัยเศาะฮาบะฮฺ ผิดจากอัลกุรอานที่มีการบันทึกอย่างเป็นระบบ ในช่วงที่ท่านนบียังมีชีวิตอยู่ สุนนะฮฺจะเริ่มมีการบันทึกเมื่อศตวรรษแรกของฮิจญ์เราะฮฺศักราชได้ผ่านพ้นไปแล้ว ในยุคแรกนั้นเศาะฮาบะฮฺจะรับสุนนะฮฺจากท่านนบีโดยตรง หรือจากเศาะฮาบะฮฺด้วยกัน จึงไม่มีปัญหาในเรื่องความถูกต้องของการรายงาน[25] ในเวลาต่อมา มีการสร้างหะดีษปลอมขึ้นเพื่อเหตุผลทางการเมือง ซึ่งเริ่มเกิดขึ้นหลังปี ฮ.ศ. 41 โดยเหตุนี้ เศาะฮาบะฮฺจึงเริ่มมีความระมัดระวังในการรับและรายงานหะดีษ พวกเขาจะรับเฉพาะสุนนะฮฺที่รายงานโดยบุคคลที่เชื่อถือได้เท่านั้น เมื่อระยะเวลายิ่งห่างจากสมัยของท่านนบี การระมัดระวังยิ่งมีมากขึ้น จนในที่สุดก็ได้มีการกำหนดกฎเกณฑ์ คุณสมบัติและเงื่อนไขของผู้รายงาน ตลอดจนมีการกำหนดลักษณะของสุนนะฮฺที่ใช้เป็นหลักฐานได้ และสุนนะฮฺที่ใช้เป็นหลักฐานไม่ได้ และมีการจำแนกประเภทต่างๆ ของ

[24] *ดูอัชชาฟิอีย์, มุฮัมมัด บิน อิดรีส 1979 الرسالة ไคโร มักตะบะฮดารุตตุรอษ หน้า 91-92*

[25] *ดูอัสสิบาอีย์, หน้า 103-107*

สุนนะฮฺตามคุณสมบัติของผู้รายงานและสายรายงาน

ในเบื้องต้น หากเราคำนึงถึงจำนวนของผู้รายงาน สุนนะฮฺหรือหะดีษจะแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

1. หะดีษมุตะวาติรฺ

หะดีษ "มุตะวาติรฺ" (الحديث المتواتر) คือ หะดีษที่รายงานโดยผู้รายงานจำนวนมาก ซึ่งโดยปกติแล้วจำนวนผู้รายงานดังกล่าวนี้ไม่อาจตกลงกันเพื่อรายงานเท็จได้ ตามคำนิยามของหะดีษมุตะวาติรฺดังกล่าวนี้ เราพอที่จะสรุปเงื่อนไขของหะดีษมุตะวาติรฺได้ดังต่อไปนี้

ก. มีผู้รายงานเป็นจำนวนมาก

ข. จำนวนดังกล่าวนี้ จะต้องมีในทุกระดับขั้นของสายรายงาน จนมีการบันทึกหะดีษนั้นๆ

ค. ตามปกติแล้ว ผู้รายงานจำนวนดังกล่าวนี้ไม่อาจตกลงกันเพื่อรายงานเท็จได้

ง. ผู้รายงานหะดีษแต่ละราย จะต้องรับหะดีษโดยประสาทสัมผัส เช่น ได้ยิน ได้เห็น เป็นต้น[26]

หะดีษมุตะวาติรฺมีจำนวนน้อยมากหากเปรียบเทียบกับหะดีษอาฮาด ตัวอย่างของหะดีษมุตะวาติร เช่น ท่านนบี ได้กล่าวว่า

من كذب على متعمدا فليتبوأ مقعده من النار·

رواه البخاري ومسلم

ความว่า *"ผู้ใดก็ตามที่จงใจรายงานเท็จจากฉัน เขาจงเตรียมที่อยู่ไว้ในนรก"*

รายงานโดย บุคอรีย์และมุสลิม

หะดีษนี้ รายงานโดยเศาะฮาบะฮฺมากกว่าเจ็ดสิบท่าน และชนรุ่นหลังที่รายงานหะดีษนี้มีมากกว่าจำนวนของผู้รายงานระดับเศาะฮาบะฮฺ

2. หะดีษอาหาด

"หะดีษ อาหาด" (حديث الاحاد) คือ หะดีษที่ขาดเงื่อนไขข้อใดข้อหนึ่งของหะดีษมุตะวาติรฺ ซึ่งแบ่งตามจำนวนผู้รายงานเป็น 3 ประเภท คือ[27]

ก) "หะดีษ มัชฮูร" (الحديث المشهور) คือ หะดีษที่มีผู้รายงานในแต่ละระดับขั้นตั้งแต่สามคนขึ้นไป แต่ไม่ถึงขั้นมุตะวาติรฺ

ข) "หะดีษ อะซีซ" (الحديث العزيز) คือ หะดีษที่มีผู้รายงานในแต่ละระดับขั้นไม่น้อยกว่าสองคน

---

[26] *อัฏเฏาะฮฮาน, มะหมูด 1981* تيسير مصطلح الحديث *เบรูต ดาร์ อัลกุรอาน อัลกะรีม หน้า 18-19*

[27] *อัฏเฏาะฮฮาน, หน้า 21-27*

ค) "หะดีษ เฆาะรีบ" (الحديث الغريب) คือ หะดีษที่มีผู้รายงานเพียงคนเดียว แม้ในบางระดับขั้นก็ตาม

จ. หะดีษอาหาดที่ใช้ได้

หะดีษที่ใช้ได้ หมายถึง หะดีษที่ใช้เป็นหลักฐานในการกำหนดบทบัญญัติทางกฎหมายอิสลามได้ หะดีษที่ใช้ได้มี 2 ประเภท คือ

1. "หะดีษเศาะฮีหฺ" (الحديث الصحيح) คือ หะดีษที่มีสายรายงานติดต่อกันอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่ต้นสายจนถึงปลายสาย โดยผู้รายงานที่มีคุณสมบัติเป็นอัดลฺ[28] รักษาการรายงานด้วยดี ไม่มีความแปลกแยก (الشذوذ) และไม่มี อิลละฮฺ (العلة)

จากคำนิยามดังกล่าว หะดีษเศาะฮีหฺจะต้องสมบูรณ์ด้วยเงื่อนไขดังต่อไปนี้[29]

ก. มีสายรายงานที่ติดต่อกัน คือผู้รายงานทุกคนจะต้องรับหะดีษจากผู้ที่อยู่ในลำดับขั้นที่สูงกว่าจนถึงปลายสาย คือ ท่านนบี (ศ็อลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลัม)

ข. ผู้รายงานทุกคนต้องเป็นอัดลฺ คือ เป็นมุสลิมที่บรรลุนิติภาวะแล้ว มีสติสัมปชัญญะ ไม่เป็นฟาสิก (กระทำบาปใหญ่ แม้ครั้งเดียวหรือกระทำบาปเล็กเป็นอาจิณ) และไม่กระทำในสิ่งที่มีผลกระทบต่อศักดิ์ศรีของตนเอง

ค. ผู้รายงานทุกคนจะต้องเป็นผู้รักษาการรายงานด้วยการท่องจำอย่างแม่นยำ หรือบันทึกลงในสมุดอย่างถูกต้อง

ง. ไม่มีความแปลกแยก (الشذوذ) หะดีษที่มีลักษณะแปลกแยก คือ หะดีษที่รายงานโดยผู้ที่เชื่อถือได้ แต่ขัดกับหะดีษที่รายงานโดยผู้ที่เชื่อได้มากกว่า เพราะความจำดีกว่า หรือมีจำนวนมากกว่า

จ. ไม่มีอิลละฮฺ (العلة) หะดีษที่มีอิลละฮฺเรียกว่า หะดีษมะอฺลูล (الحديث المعلول) คือหะดีษที่มีความบกพร่องอันซ่อนเร้น ที่ส่งผลกระทบต่อความเป็นหะดีษเศาะฮีหฺ แม้จะปรากฏแก่บุคคลทั่วไปว่าเป็นหะดีษที่ปราศจากลักษณะดังกล่าวก็ตาม

ผู้ที่สามารถจะชี้ว่าหะดีษหนึ่งๆ มีลักษณะดังกล่าวได้ ต้องเป็นผู้รู้เกี่ยวกับหะดีษอย่างแตกฉานและมีความเชี่ยวชาญเรื่องต่างๆ ของหะดีษเป็นอย่างดี

หนังสือที่รวบรวมหะดีษเศาะฮีหฺ

หนังสือที่รวบรวมหะดีษเศาะฮีหล้วนๆ เป็นเล่มแรก คือ เศาะฮีหฺอัลบุคอรีย์ (صحيح البخاري) และเศาะฮีหฺมุสลิม (صحيح مسلم) โดยที่เศาะฮีหฺอัลบุคอรีย์อยู่ในลำดับแรก แต่มิได้หมายความว่า

---

[28] อัดลฺคือ มุสลิมที่บรรลุนิติภาวะแล้ว มีสติสัมปชัญญะ ไม่เป็นฟาสิก (ไม่ทำบาปหนักแม้แต่ครั้งเดียว หรือบาปเล็กเป็นอาจิน) และไม่กระทำสิ่งที่ทำให้มีผลกระทบต่อศักดิ์ศรีของตัวเอง

[29] อ้างแล้ว, หน้า 33-34

หะดีษเศาะฮีหฺนั้นจะถูกรวบรวมอยู่เฉพาะในหนังสือทั้งสองเล่มนี้เท่านั้น ยังมีหะดีษเศาะฮีหฺอีกมากมายซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในหนังสือเล่มอื่นๆ เช่น สุนันทั้งสี่ (السنن الاربعة) ซึ่งมีสุนันอัตติรมิซีย์สุนันอบีดาวูด สุนันอันนะซาอีย์ และสุนันอิบนิมาญะฮฺ เป็นต้น[30]

2. "หะดีษหะสัน" (الحديث الحسن) คือ หะดีษที่มีลักษณะเหมือนหะดีษเศาะฮีหฺทุกประการยกเว้น เรื่องการรักษาการรายงานของผู้รายงานที่มีสมรรถภาพหย่อนกว่าผู้รายงานหะดีษเศาะฮีหฺเท่านั้น[31]

หะดีษหะสัน เป็นหะดีษที่ใช้เป็นหลักฐานในการกำหนดหุกม หรือบทบัญญัติทางกฎหมายอิสลามได้ เช่นเดียวกับหะดีษเศาะฮีหฺ

หนังสือที่คาดว่าจะมีหะดีษหะสัน

หนังสือที่มีหะดีษหะสันมีดังต่อไปนี้[32]

1. สุนันอบีดาวูด (سنن ابي داود) อบูดาวูดซึ่งเป็นผู้บันทึก ได้กล่าวในจดหมายที่ท่านได้ส่งไปยังชาวมักกะฮฺว่า ท่านได้บันทึกหะดีษต่างๆ ไว้ในหนังสือของท่านเฉพาะที่เป็นหะดีษเศาะฮีหฺหรือหะดีษที่มีความคล้ายคลึงหรือใกล้เคียงกับหะดีษเศาะฮีหฺ หะดีษที่อ่อนมากท่านก็ได้ชี้แจงไว้ และหะดีษที่ท่านมิได้ตั้งข้อสังเกตก็เป็นหะดีษที่ใช้ได้ ดังนั้น ทุกหะดีษที่มีในสุนันอบีดาวูด และหะดีษที่อบีดาวูดและนักวิชาการท่านอื่นไม่ได้ตั้งข้อสังเกตว่าเป็นหะดีษเศาะฮีหฺนั้น ในทัศนะของอบีดาวูดก็จัดอยู่ในประเภทหะดีษหะสันทั้งสิ้น

2. สุนันอัตตัรมีซีย์ (سنن الترمذي) หนังสือเล่มนี้ ส่วนมากประกอบด้วยหะดีษหะสัน

3. สุนันอัดดาเราะกุฏนีย฿ (سنن الدارقطني) ผู้รวบรวมได้ระบุอย่างชัดเจนว่า เป็นหะดีษหะสัน

อย่างไรก็ตาม หนังสือที่รวบรวมหะดีษดังกล่าวอาจมีหะดีษประเภทอื่นๆ ปะปนอยู่ด้วย เช่น หะดีษเศาะฮีหฺ และหะดีษเฎาะอีฟ

ฉ. หะดีษอาหาดที่ใช้ไม่ได้

หะดีษที่ใช้ไม่ได้นั้น มีรายละเอียดของสาเหตุมากมาย ซึ่งมาจากสาเหตุหลักเพียง 2 ประการ คือ

1. สายรายงานขาด

2. ความบกพร่องของผู้รายงานในเรื่องความจำ หรือความน่าเชื่อถือ[33]

---

[30] *อัฏเฏาะฮฺฮาน, หน้า 36-37*

[31] *อ้างแล้ว หน้า 44*

[32] *อ้างแล้ว หน้า 48-49*

[33] *อ้างแล้ว, หน้า 61*

หะดีษที่ใช้ไม่ได้นั้นจะเรียกโดยทั่วไปว่า "หะดีษเฎาะอีฟ" (حديث ضعيف) ในบรรดาหะดีษที่ขาดสายรายงานนั้น จะมีหะดีษประเภทหนึ่งเรียกว่า "หะดีษมุรสัล" (الحديث المرسل) ซึ่งโดยหลักการแล้วถือว่า เป็นหะดีษที่ใช้ไม่ได้ เพราะสายรายงานขาด แต่บรรดาปราชญ์มีทัศนะที่ขัดแย้งกัน จึงจำเป็นจะต้องศึกษาหะดีษมุรสัลและทัศนะของบรรดาปราชญ์เกี่ยวกับหะดีษมุรสัลต่อไป

หะดีษมุรสัล คือ หะดีษที่สายรายงานขาดตอนปลายหลังตาบิอีย์ หรือหะดีษที่รายงานโดยตาบิอีย์จากท่านนบี(ศ็อลฯ) เพราะตาบิอีย์เป็นผู้ที่ไม่เคยพบเห็นท่านนบี ดังนั้น หะดีษที่ตาบิอีย์รายงานนั้นจะต้องรายงานมาจากเศาะฮาบีย์ หรือตาบิอีย์อาจจะรับหะดีษนั้นจากผู้อื่นที่ไม่ใช่เศาะฮาบะฮฺอีกทอดหนึ่งก็ได้[34]

ตัวอย่างเช่น มุสลิมรายงานว่า

حدثني محمد بن رافع ثناحجين ثنا الليث عن عقيل عن ابن شهاب عن سعيد بن المسيب أن رسول الله صلى عليه وسلم نهي عن المزابنة.

رواه مسلم

ความว่า *"มุหัมมัดบินรอฟิอฺ ได้รายงานให้ฉัน หุญัยนฺได้รายงานให้เรา อัลลัยษฺ ได้รายงานให้เราจากอุกัยลฺ จากอิบนิชิหาบ จากสะอีด อิบนุอัลมุสัยยิบ ว่าท่านรสูลุลลอฮฺ ศ็อลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลัม ได้ห้ามการซื้อค้าขาย "มุซาบะนะฮฺ" (คือการแลกผลอินทผลัมบนต้นกับอินทผาลัมแห้งโดยการตวง)*

รายงานโดย มุสลิม

สะอีดอิบนุอัลมุสัยยิบ เป็นตาบิอีย์ ได้รายงานหะดีษดังกล่าวนี้จากท่านนบี โดยมิได้ระบุผู้รายงานระดับเศาะฮาบีย์ เป็นที่แน่นอนว่า ท่านได้ตัดผู้รายงานที่เป็นเศาะฮาบีย์ออก และอาจเป็นไปได้ที่ท่านได้ตัดผู้รายงานระดับตาบิอีย์ด้วย หากมั่นใจว่า ผู้รายงานที่ถูกตัดออกนั้นเป็นเศาะฮาบีย์เท่านั้น ก็ไม่มีปัญหา เพราะเศาะฮาบะฮฺทุกคนเชื่อถือได้โดยไม่มีข้อสงสัย แต่ที่ทำให้หะดีษมุรสัลมีปัญหา ก็เพราะมีความเป็นไปได้ที่ผู้รายงานที่ถูกตัดออกนั้นอาจมีผู้รายงานระดับตาบิอีย์รวมอยู่ด้วย

ฐานะของหะดีษมุรสัล

ตามหลักการแล้ว หะดีษที่สายรายงานขาดถือว่า เป็นหะดีษเฎาะอีฟ แต่สำหรับหะดีษมุรสัลแม้จะมีลักษณะดังกล่าวก็ตาม แต่บรรดาปราชญ์มุสลิมมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันเป็นสามทัศนะ

[34] *อัฎเฎาะฮฺฮาน, หน้า 70*

ดังต่อไปนี้[35]

1. เป็นหะดีษเฎาะอีฟที่ใช้ไม่ได้ เป็นความเห็นของปราชญ์สาขาวิชาหะดีษส่วนใหญ่ โดยให้เหตุผลว่า ผู้รายงานที่ถูกตัดออกนั้น ไม่สามารถที่จะรู้ได้ว่ามีคุณสมบัติอย่างไร

2. เป็นหะดีษเศาะฮีหฺ ที่ใช้เป็นหลักฐานได้ เป็นความเห็นของอิมามอะบูหะนีฟะฮฺ อิมามมาลิก และอิมามอะหมัดอิบนุหัมบัล โดยให้เหตุผลว่า ผู้รายงานที่เป็นตาบิอีย์คงไม่กล้าตัดผู้รายงานออกไป เว้นแต่ ผู้ที่ถูกตัดออกนั้นเป็นบุคคลที่เชื่อถือได้

3. เป็นหะดีษที่ใช้เป็นหลักฐานได้ หากมีเงื่อนไขตามที่ได้กำหนดไว้ เป็นทัศนะของอิมามชาฟิอีย์ ซึ่งเงื่อนไขในการยอมรับหะดีษมุรสัลตามทัศนะของอิมามชาฟิอีย์มีดังนี้ คือ

1) เป็นหะดีษที่รายงานโดยตาบิอีย์อาวุโส

2) เมื่อตาบิอีย์ผู้รายงานหะดีษมุรสัลกล่าวถึงชื่อผู้รายงานในหะดีษอื่นๆ จะเป็นผู้ที่ไว้ใจได้

3) เมื่อรายงานหะดีษเดียวกันกับผู้รายงานที่เชื่อถือได้ หะดีษของเขาจะไม่ขัดกับหะดีษที่รายงาน โดยผู้รายงานที่เชื่อถือได้

4) มีหนึ่งในสี่ของสิ่งต่อไปนี้มาสนับสนุน คือ

ก. มีสายรายงานอื่นที่ไม่ขาดสาย

ข. มีมุรสัลอื่นที่มีสายรายงานที่แตกต่างกัน

ค. หะดีษนั้นสอดคล้องกับทัศนะของเศาะฮาบะฮฺ หรือ

ง. ปราชญ์ส่วนใหญ่ได้ฟัตวาตามเนื้อหาของหะดีษนั้น[36]

ที่กล่าวมานี้คือ หะดีษมุรสัลตามทัศนะของปราชญ์สาขาวิชาหะดีษ แต่สำหรับฟุเกาะหาอ์ (الفقهاء) หรือบรรดาปราชญ์กฎหมายอิสลามนั้น มุรสัลคือหะดีษที่สายรายงานขาด ไม่ว่าจะขาดช่วงไหนก็ตาม ลักษณะที่ขาดเช่นนี้นักวิชาการหะดีษเรียกว่า "มุนเกาะติอฺ" (المنقطع) ดังนั้น หะดีษมุรสัลตามความหมายนี้ จึงเป็นหะดีษเฎาะอีฟโดยไม่มีข้อแม้แต่อย่างใด เพราะไม่สามารถรู้คุณสมบัติของผู้รายงานที่ถูกตัดออกไปได้[37]

ฐานะของหะดีษอาฮาด

หะดีษอาฮาดที่ผู้รายงานมีคุณสมบัติที่สมบูรณ์และสายรายงานมีความต่อเนื่อง ซึ่งอาจเป็นหะดีษเศาะฮีฮฺหรือหะดีษหะสันนั้น โดยหลักการเป็นหะดีษที่ใช้เป็นหลักฐานในการกำหนดหุกมได้ โดยไม่มีปัญหา ยกเว้นใน สอง กรณีต่อไปนี้ ที่บรรดาปราชญ์กฎหมายอิสลามมีทัศนะที่ขัดแย้งกัน

---

[35] *อัฎเฎาะฮฺฮาน, หน้า 71-72*

[36] *อัชชาฟิอีย์, หน้า 461-464*

[37] *อัฎเฎาะฮฺฮาน, หน้า 71*

1. หะดีษอาฮาดที่เกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย

หะดีษอาฮาดที่เกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย (حديث الاحاد فيما يعم به البلوي) โดยหลักการแล้ว ถือว่าใช้ได้ตามทัศนะของมัซฮับชาฟิอีย์ ผิดกับมัซฮับหะนะฟีย์ที่ถือว่า หะดีษอาฮาดที่มีลักษณะดังกล่าวนั้น ใช้ไม่ได้38 เช่น การยกมือตักบีรฺเวลาจะเคลื่อนจากร็อกอัต (ركعة) หนึ่งไปยังอีกร็อกอัตหนึ่งในเวลาละหมาด ซึ่งหะดีษที่รายงานเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นหะดีษอาฮาด เช่นเดียวกับการแตะต้องอวัยวะเพศของตนเอง เป็นการทำให้เสียน้ำละหมาดหรือไม่ เกี่ยวกับประเด็นนี้มี 2 หะดีษที่มีความขัดแย้งกันคือ

1) หะดีษ บุสเราะฮฺ บินติ ศ็อฟวาน (เราะฎิฯ) รายงานจากท่านนบี (ศ็อลฯ) ท่านได้กล่าวว่า

من مس ذكره فلا يصلى حتى يتوضأ.

رواه احمد وابوداود والنسائي والترمذي وابن ماجه

ความว่า *"ผู้ใดก็ตามที่จับต้องอวัยวะเพศของตนเอง เขาจงอย่าละหมาดจนกว่าเขาจะอาบน้ำละหมาดใหม่"*

รายงานโดย อะหมัด อบูดาวูด อันนะซาอีย์ อัตติรมีซีย์และอิบนุมาญะฮฺ[39]

ที่กล่าวมานี้ เป็นทัศนะของอุลามาอ์ส่วนใหญ่ สำหรับมัซฮับหะนะฟีย์จะยึดหะดีษต่อไปนี้

2) หะดีษของก็อยสฺ อิบนุฏอลกฺ ดังต่อไปนี้

عن قيس بن طلق عن أبيه انه سأل النبي صلى الله عليه وسلم عمن مس ذكره هل عليه أن يتوضأ؟ فقال : لا ، هل هو الا بضعة منك.

رواه احمد والنسائى

ความว่า *"จากก็อยสฺ อิบนุฏ็อลกฺ จากบิดาของเขาว่า เขาได้ถามท่านนบีถึงบุคคลที่จับต้องอวัยวะเพศของตนเองว่า เขาต้องอาบน้ำละหมาดหรือไม่ ท่านนบีกล่าวว่า ไม่ มันมิได้เป็นสิ่งอื่นใดเว้นแต่เป็นส่วนหนึ่งของเจ้า"*

รายงานโดย อะหมัดและอันนะซาอีย์[40]

---

[38] *อัลเฌาะซาลีย์, 1 : 171*

[39] *เป็นหะดีษเศาะฮีฮฺ ดูอัลอัลบานีย์, 1 : 150*

[40] *ปราชญ์สาขาวิชาหะดีษมีทัศนะที่ไม่ตรงกันเกี่ยวกับสถานภาพของหะดีษนี้ บ้างเห็นว่าเป็นหะดีษเศาะฮีฮฺ เช่น อิบนุ ฮิบบาน และบ้างเห็นว่าเป็นหะดีษเฎาะอีฟ เช่น อิมามชาฟิอีย์*

มัซฮับหะนะฟีย์ ได้ปฏิเสธหะดีษแรก เพราะเป็นหะดีษอาฮาด ที่เกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย หะดีษที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ มีเหตุผลที่จะทำให้หะดีษดังกล่าวได้รับการรายงานในลักษณะที่เป็นหะดีษมุตะวาติรฺ เพราะเป็นหะดีษที่มุสลิมทุกคนจะต้องรับรู้ เพราะมีเนื้อหาเกี่ยวกับกิจวัตรประจำวันของมุสลิมทุกคน ในเมื่อหะดีษเช่นนี้กลับได้รับการรายงานโดยรายบุคคล จึงทำให้เกิดข้อสงสัยในความถูกต้องเกี่ยวกับการรายงานหะดีษดังกล่าว จึงไม่อาจที่จะรับได้[41]

2. หะดีษอาฮาดที่ขัดกับหลักการทั่วไป

หะดีษอาฮาดที่ขัดกับหลักการทั่วไป (حديث الاحاد فيما يخالف القياس) นั้น ตามทัศนะมัซฮับหะนะฟีย์ถือว่า ใช้ไม่ได้ เช่น ท่านนบี (ศ็อลฯ) กล่าวว่า

لا تصروا الابل أو الغنم، فمن ابتاعها بعد ذلك فهو بخير النظرين بعد أن يحلبها، ان رضيها امسكها، وان سخطها ردها وصاعا من تمر.

متفق عليه

ความว่า *"พวกท่านจงอย่าผูกเต้านมอูฐหรือแพะ (เพื่อให้โตและเป็นที่เข้าใจว่ามีน้ำนมมาก) ใครก็ตามที่ซื้อหลังจากนั้น เขามีสิทธิเลือกหนึ่งในสองอย่างหลังจากเขาได้รีดนมแล้ว หากเขาพอใจ ก็จะถือเอาไว้ และหากเขาโกรธ ก็จะส่งคืน พร้อมกับผลอินทผลัมหนึ่งศออฺ"*

รายงานโดย บุคอรีย์และมุสลิม

มัซฮับหะนะฟีย์ไม่ยอมรับหะดีษเช่นนี้ เพราะขัดกับหลักการ กล่าวคือ ตามหลักการแล้ว เมื่อ ส่งคืน ก็ต้องส่งคืนน้ำนมที่ได้รีดไปตามปริมาณที่ได้ หรือประเมินเป็นราคาก็ได้ มิใช่ผลอินทผลัมหนึ่งศออฺซึ่งปริมาณประมาณหนึ่งกันตัง

สำหรับปราชญ์กฎหมายอิสลามส่วนใหญ่เห็นว่า หะดีษอาฮาด ที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ ถือว่าใช้ได้ ทั้งนี้เพราะ หะดีษนั้นเป็นหลักฐานในตัวของมันเอง หลักฐานอื่นนั้นจะใช้ได้ก็ต่อเมื่อไม่มีหะดีษใดๆ เท่านั้น ในเมื่อมีหะดีษก็ต้องใช้หะดีษก่อน แม้ว่าจะขัดกับหลักฐานอื่นๆ ก็ตาม[42]

2.3 อิจญ์มาอฺ (الاجماع)

ก. ความหมายของ "อิจญ์มาอฺ"

---

[41] *อัซซันกีฏีย์, หน้า 144-145*

[42] *อัซซันกีฏีย์, หน้า 146-148*

"อิจญ์มาอฺ" (الاجماع) เป็นคำภาษาอาหรับ มี สอง ความหมาย คือ

1. การตั้งใจอย่างแน่วแน่ (العزم المصمم) เช่น ท่านนบี(ศ็อลฯ) กล่าวว่า

من لم يجمع الصيام قبل الفجر فلا صيام له.

رواه الخمسة

ความว่า *"ผู้ใดก็ตามที่ไม่ได้ตั้งเจตนาอย่างแน่วแน่ (นียัต) ในการถือศีลอดก่อนรุ่งอรุณ ก็ไม่ถือว่า เป็นการถือศีลอดสำหรับเขา"*

รายงานโดย นักรายงานทั้งห้า[43]

2. ความเห็นที่เหมือนกัน หรือสอดคล้องกัน (الاتفاق) ไม่ว่าความเห็นนั้นจะเกี่ยวกับเรื่องศาสนาหรือเรื่องอื่นๆ ก็ตาม

สำหรับความหมายของอิจญ์มาอฺในทางวิชาการนั้น บรรดาปราชญ์วิชาอุศูลุลฟิกฮฺได้ให้ความหมายหลากหลาย แต่ความหมายที่เป็นที่ยอมรับ คือ

اتفاق مجتهدى امة محمد صلى الله عليه وسلم بعد وفاته في

عصر من العصور على امر من الامور.

ความว่า *"อิจญ์มาอฺ คือความเห็นที่สอดคล้องกันของบรรดามุจญ์ตะฮิดของประชาชาติมุฮัมมัดที่เกิดขึ้นภายหลังการเสียชีวิตของท่าน ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง"*[44]

กล่าวคือ ในเมื่อมีปัญหาทางกฎหมายเกิดขึ้นภายหลังจากที่ท่านรสูลได้เสียชีวิตแล้วโดยที่อัลกุรอานหรือสุนนะฮฺก็มิได้ระบุหุกมของปัญหาดังกล่าวเอาไว้อย่างชัดเจน บรรดามุจญ์ตะฮิดก็จะทำการวิเคราะห์วินิจฉัยเพื่อหาบทบัญญัติของปัญหานั้นๆ บางครั้งผลของการวิเคราะห์วินิจฉัยจะมีความแตกต่างกันและบางครั้งจะมีความเหมือนกัน ผลของการวิเคราะห์วินิจฉัยที่เหมือนกันนี้เรียกว่า "อิจญ์มาอฺ" หรือมติเอกฉันท์ เช่น บรรดามุจญ์ตะฮิดได้มีความเห็นที่เหมือนกันว่า สตรีที่เป็นยายของผู้ตายนั้น มีสิทธิรับมรดกได้ ในเมื่อมารดาของผู้ตายได้ตายไปก่อนแล้ว และหลานชาย (บุตรชายที่เกิดแต่บุตรชาย) นั้นจะถูกตัดสิทธิจากกองมรดก โดยบุตรชายของผู้ตาย ไม่ว่าบุตรชายนั้น จะเป็นของพ่อของหลานชายเองหรือไม่ก็ตาม เป็นต้น

[43] *เป็นหะดีษเศาะฮีฮฺ ดู อัลอัลบานีย์, 4 : 25-26*

[44] *อัลคิน, มุศเฏาะฟา 1972* اثر الخلاف في القواعد الاصولية *เบรูต มุอัสสะสะฮฺ อัรริซาละฮฺ หน้า 455*

ข. องค์ประกอบของอิจญ์มาอฺ

องค์ประกอบของอิจญ์มาอฺมี 4 ประการ คือ[45]

1. ต้องมีมุจญ์ตะฮิดหลายคน กล่าวคือ ในช่วงที่มีปัญหาทางฟิกฮฺเกิดขึ้นนั้น มุจญ์ตะฮิดที่ทำการวิเคราะห์และวินิจฉัยปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นต้องมีหลายคน เพราะหากมีมุจญ์ตะฮิดเพียงคนเดียวก็จะไม่มีการอิจญ์มาอฺ เพราะอิจญ์มาอฺนั้น เป็นผลของความเห็นที่ตรงกันของมุจญ์ตะฮิดหลายๆ คน

2. บรรดามุจญ์ตะฮิดทุกคน มีความเห็นพ้องกันในการกำหนดบทบัญญัติที่เหมือนกันของปัญหาที่เกิดขึ้น โดยไม่คำนึงถึงประเทศและเชื้อชาติของมุจญ์ตะฮิดแต่ละคน ดังนั้น จึงไม่เป็นการเพียงพอที่จะถือว่าเป็นอิจญ์มาอฺ หากเป็นเพียงมติเอกฉันท์ของบรรดามุจญ์ตะฮิดในประเทศใดประเทศหนึ่งเท่านั้น

3. มุจญ์ตะฮิดแต่ละคน จะต้องแสดงความคิดเห็นอย่างชัดเจนต่อปัญหาที่เกิดขึ้น หมายความว่ามุจญ์ตะฮิดทุกคนจะต้องแสดงความคิดเห็นของตนเองอย่างชัดแจ้งไม่ว่า จะเป็นการแสดงความคิดเห็นโดยวาจา หรือโดยการตัดสินคดี หรือโดยการให้ฟัตวาก็ตาม

4. จะต้องมีความมั่นใจในการอิจญ์มาอฺของบรรดามุจญ์ตะฮิด กล่าวคือ มีหลักฐานที่แสดงอย่างชัดแจ้งในความสอดคล้องทางความเห็นของบรรดามุจญ์ตะฮิด นอกจากนั้น มุจญ์ตะฮิดทุกคนจะต้องมีความอิสระในการแสดงความคิดเห็นอีกด้วย หากมีมุจญ์ตะฮิดเพียงบางคนมีความเห็นที่ขัดแย้งกับความคิดเห็นของบรรดามุจญ์ตะฮิดส่วนใหญ่ ถือว่าไม่มีการอิจญ์มาอฺ เพราะความถูกต้องนั้นอาจอยู่กับมุจญ์ตะฮิดกลุ่มน้อยก็ได้

ในกรณีที่มีมุจญ์ตะฮิดส่วนหนึ่งได้แสดงความคิดเห็น แต่อีกส่วนหนึ่งมิได้แสดงความคิดเห็น ก็ถือว่ายังไม่มีการอิจญ์มาอฺ เพราะการที่จะถือว่าผู้ที่ไม่แสดงความคิดเห็นนั้น มีความคิดเห็นที่เหมือนกับผู้แสดงความคิดเห็นนั้น มันไม่ชอบด้วยเหตุผล ทั้งนี้เพราะ การที่มีคนใดคนหนึ่งมิได้แสดงความเห็นนั้นอาจด้วยเหตุผลที่ตัวเองยังมิได้วิเคราะห์ปัญหานั้นๆ หรืออาจเป็นด้วยเหตุผลอย่างอื่นก็ได้

ค. อิจญ์มาอฺกับการเป็นแหล่งที่มาของหุกม

ปราชญ์กฎหมายอิสลามส่วนใหญ่มีความเห็นว่า อิจญ์มาอฺหรือมติเอกฉันท์ของบรรดาปราชญ์กฎหมายอิสลามนั้น เป็นแหล่งที่มาอย่างหนึ่งของกฎหมายอิสลามโดยจะต้องนำเอาผลของการอิจญ์มาอฺมาใช้ในการกำหนดบทบัญญัติประเภทต่างๆ โดยมีหลักฐานจากอัลกุรอาน สุนนะฮฺ และเหตุผลทั่วไปที่สนับสนุนความเห็นนี้ ดังต่อไปนี้

1. หลักฐานจากอัลกุรอาน เช่นอัลลอฮฺ ตรัสว่า

ومن يشاقق الرسول من بعد ماتبين له الهدى ويتبع غير سبيل

المؤمنين نوله ما تولى ونصله جهنم وساءت مصيرا.

النساء : 115

[45] คือลลาฟ A. หน้า 45-46

ความว่า *"ผู้ใดฝ่าฝืนท่านรสูลหลังจากที่เขาได้รับแนวทางที่ถูกต้องแล้ว และเขาปฏิบัติตาม นอกเหนือจากแนวทางของบรรดามุมินแล้ว เรา (อัลลอฮฺ) ก็จะหันหลังให้แก่เขาตามที่เขาได้หันหลังให้ และเราจะให้เขาเข้าสู่นรกญะฮันนัม ซึ่งเป็นสถานที่อยู่อันเลวร้าย"*

อันนิซาอ์ : 115

ในอายะฮฺดังกล่าว อัลลอฮฺได้ทรงประณามผู้ที่แหวกจากแนวทางของบรรดามุมินว่าเสมือนเป็นผู้ฝ่าฝืนแนวทางของรสูลของพระองค์ และเขาผู้นั้น จะได้รับการลงโทษอย่างหนักในวันอาคิเราะฮฺ (วันโลกหน้า) การแหวกแนวทางของบรรดามุมินคือ การขัดกับมติเอกฉันท์ของพวกเขานั่นเอง

อัลลอฮฺตรัสว่า

وما اختلفتم فيه من شئ فحكمه الى الله.

الشوري (من آية) : 10

ความว่า *"และสิ่งที่พวกเจ้ามีความขัดแย้งกันนั้น บทบัญญัติของมันก็อยู่ที่อัลลอฮฺ"*

อัชชูรอ ส่วนหนึ่งของอายะฮฺ : 10

ความหมายตรงข้าม (مفهوم المخالفة) ของอายะฮฺนี้คือ หากพวกเจ้ามีความเห็นพ้องกัน ก็ถือว่าเป็นความถูกต้องแล้ว

2. หลักฐานจากสุนนะฮฺ เช่น ท่านนบี (ศ็อลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลัม) ได้กล่าวว่า

إن امتي لا تجتمع على ضلالة.

رواه ابن ماجه

ความว่า *"แท้จริง ประชาชาติของฉันจะไม่มีวันรวมกันในการหลงทาง"*

รายงานโดย อิบนุมาญะฮฺ[46]

ท่านนบี (ศ็อลฯ) กล่าวอีกว่า

لن تجتمع امتي على ضلالة فعليكم بالجماعة، فان يد الله على الجماعة.

رواه الطبراني

[46] *หะดีษนี้มีหลายสายรายงาน ทุกสายรายงานมีปัญหา ซึ่งรวมกันแล้วทำให้หะดีษนี้ใช้ได้ คืออยู่ในระดับหะสัน*

ความว่า *"ประชาชาติของฉันจะไม่มีวันรวมตัวกันในการหลงทางเป็นอันขาด ดังนั้น พวกเจ้าจงยึดญะมาอะฮฺ (กลุ่มที่อยู่ในแนวทางที่ถูกต้อง) ทั้งนี้เพราะพระหัตถ์ของอัลลอฮฺนั้น อยู่กับญะมาอะฮฺ"*

รายงานโดย อัฏฏิรมิซีย์[47]

ในการอิจญ์มาอฺแต่ละครั้งนั้น จะต้องมีญะมาอะฮฺดังกล่าวนี้รวมอยู่ด้วย ซึ่งญะมาอะฮฺกลุ่มนี้จะเป็นหลักประกันในความถูกต้องของอิจญ์มาอฺแต่ละครั้งโดยปริยาย

หะดีษทั้งหลายที่กล่าวมานั้นได้ให้หลักประกันว่า ประชาชาติอิสลามโดยรวม ได้รับการคุ้มครองจากการกระทำความผิดหรือการหลงทาง

3. สำหรับเหตุผลทั่วไปคือ การที่บรรดามุจญ์ตะฮิดมีมติเป็นเอกฉันท์ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งนั้น เชื่อได้ว่า มติดังกล่าวจะต้องมีหลักฐานสนับสนุน ทั้งนี้ เพราะมุจญ์ตะฮิดทุกคนจะต้องทำการวิเคราะห์และวินิจฉัยภายในขอบเขตที่ไม่อาจออกนอกลู่นอกทางได้ หากมุจญ์ตะฮิดทำการวิเคราะห์ปัญหาที่ไม่มีนัศฺหรือตัวบท การวิเคราะห์ของพวกเขาก็จะอยู่ในลักษณะเป็นความพยายามที่จะเข้าใจหลักการทั่วไป เจตนารมณ์ หรือจิตวิญญาณของกฎหมายอิสลาม ดังนั้น การที่พวกเขามีมติเอกฉันท์ทั้งๆ ที่โอกาสจะเกิดความขัดแย้งกันนั้นมีมาก ย่อมแสดงให้เห็นว่า สัจธรรมนั้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แม้ว่า จะมาจากบุคคลหลายๆ คนก็ตาม

ง. อิจญ์มาอฺมีจริงหรือไม่

อิจญ์มาอฺ ตามความหมายและองค์ประกอบที่ได้กล่าวมานั้น ถ้าเกิดขึ้นแล้ว จะถือเป็นหลักฐานที่ไม่มีใครสามารถจะปฏิเสธ หรือยกเลิกบทบัญญัติที่ได้มาโดยการอิจญ์มาอฺได้ แต่นักกฎหมายอิสลามโดยทั่วไปมีความเห็นเป็นสองกลุ่มในเรื่องความเป็นไปได้ที่จะเกิดการอิจญ์มาอฺจริงในลักษณะดังกล่าวข้างต้น กลุ่มแรก มีความเห็นว่าอิจญ์มาอฺตามที่ได้กล่าวมานั้น ไม่อาจเกิดขึ้นได้จริง โดยมีเหตุผลดังต่อไปนี้[48]

1. ไม่มีเครื่องวัดที่แน่นอนว่า ผู้ใดมีฐานะถึงขั้นเป็นมุจญ์ตะฮิดหรือไม่ การอิจญ์มาอฺนั้น จะต้องอาศัยมติของมุจญ์ตะฮิดเท่านั้น การที่เราไม่สามารถรู้ได้ว่า ผู้ใดเป็นมุจญ์ตะฮิดหรือไม่นั้นจะทำให้เราไม่อาจรู้ได้ว่าปัญหานั้นๆ มีการอิจญ์มาอฺหรือไม่

2. หากเราสมมุติว่าบรรดามุจญ์ตะฮิดนั้น เป็นที่รู้จักกัน การที่เราจะรู้ความคิดเห็นของมุจญ์ตะฮิดแต่ละคนซึ่งมีสถานที่อยู่อาศัยกระจัดกระจายไปทั่วโลกนั้น เป็นสิ่งที่มิอาจกระทำได้

3. การอิจญ์มาอฺนั้น จะต้องกระทำโดยอาศัยหลักฐาน (دليل) เพราะมุจญ์ตะฮิดทุกคนจะต้องอาศัยหลักฐานในการกำหนดหุกม หากเป็นหลักฐานที่เด็ดขาด (دليل قطعى) ก็ไม่จำเป็นจะต้องอาศัย

---

[47] *สายรายงานเชื่อถือได้, ดูอัลฮัยษะมีย์, อะลีย์ อิบนุ อบีบักร 1982 مجمع الزوائد เบรูต ดารุลกิตาบ อัลอะเราะบีย์ 5:218*

[48] *อัลคุฎอะรีย์, หน้า 314-316*

อิจญ์มาอฺของบรรดามุจญ์ตะฮิดอีก แต่หากเป็นหลักฐานที่ไม่เด็ดขาด แต่ค่อนข้างเชื่อถือได้ มติเอกฉันท์ก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้ เพราะหลักฐานประเภทนี้ มีแต่จะทำให้เกิดความคิดเห็นที่แตกต่างกันเท่านั้น

กลุ่มที่สอง ซึ่งเป็นปราชญ์สาขาวิชาอุศูลุลฟิกฮฺส่วนใหญ่มีความเห็นว่า อิจญ์มาอฺนั้น มีจริงและเกิดขึ้นจริง เหตุผลของกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยนั้นไม่อาจลบล้างสิ่งที่เกิดขึ้นจริงได้ เพราะมีตัวอย่างมากมายพอสมควรที่บรรดามุจญ์ตะฮิดได้ทำการอิจญ์มาอฺ อย่างเช่นการเป็นเคาะลีฟะฮ์ของอบูบักรฺ ก็โดยอาศัยอิจญ์มาอฺของเศาะฮาบะฮฺ ตลอดจนได้มีการอิจญ์มาอฺในกรณีที่เจ้ามรดกไม่มีมารดา ก็ให้ผู้เป็นยายของเจ้ามรดกมีสิทธิรับ 1/6 จากกองมรดก และหลานชายที่เกิดแต่บุตรชายของเจ้ามรดกนั้น จะถูกตัดสิทธิจากกองมรดกโดยบุตรชาย ซึ่งอาจเป็นบิดาของหลานชายเอง หรือไม่ใช่บิดาก็ตาม เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม โอกาสในการอิจญ์มาอฺนั้น มีมากในยุคแรกของอิสลาม โดยเฉพาะในสมัยที่อุมัรฺ (เราะฎิฯ) เป็นเคาะลีฟะฮฺ เพราะท่านได้ห้ามมิให้บรรดาเศาะฮาบะฮออกไปตั้งหลักแหล่งนอกนครมะดีนะฮฺ แต่หลังจากที่บรรดาเศาะฮาบะฮฺและบรรดามุจญ์ตะฮิดได้กระจัดกระจายไปอยู่ตามเมืองต่างๆ แล้วโอกาสในการอิจญ์มาอฺจึงมีน้อยลง แต่ก็มิได้หมายความว่า โอกาสที่จะเกิดการอิจญ์มาอฺนั้นจะหมดไปโดยสิ้นเชิง

จ. ประเภทของอิจญ์มาอฺ

บรรดาปราชญ์สาขาวิชาอุศูลุลฟิกฮฺ ได้แบ่งอิจญ์มาอฺ เป็น 2 ประเภท คือ

1. "อิจญ์มาอฺที่มีลักษณะชัดเจน" (الاجماع الصريح) เป็นการอิจญ์มาอฺ ที่มุจญ์ตะฮิดทุกคนได้แสดงความคิดเห็นของตนโดยคำพูด หรือโดยการกระทำที่แสดงถึงทัศนะของพวกเขาอย่างชัดเจน

2. "อิจญ์มาอฺที่มีลักษณะเงียบ" (الاجماع السكوتي) คือ การที่มุจญ์ตะฮิดบางคนแสดงความเห็นอย่างชัดเจน ในขณะที่มุจญ์ตะฮิดที่เหลือได้เงียบเฉย โดยมิได้คัดค้านหรือสนับสนุน ซึ่งเหตุการณ์เช่นนี้ ได้เคยเกิดขึ้นก่อนที่มัชฮับต่างๆ จะเป็นที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลาย

ตัวอย่างของอิจญ์มาอฺประเภทนี้เช่น ได้มีการพยายามรวบรวมทัศนะของนักกฎหมายอิสลามในประเด็นใดประเด็นหนึ่ง แต่สามารถที่จะพบความเห็นของนักกฎหมายบางคนเท่านั้น โดยไม่สามารถพบความเห็นที่ขัดแย้งกันเลย[49]

อิจญ์มาอฺประเภทแรก เป็นอิจญ์มาอฺที่ถือว่าเป็นหลักฐานของหุกมโดยไม่มีข้อสงสัย แต่อิจญ์มาอฺประเภทหลังนั้น ปราชญ์ส่วนหนึ่งถือว่า ใช้เป็นหลักฐานมิได้ เพราะเราไม่สามารถที่จะรู้ทัศนะของผู้ที่เงียบได้ บางทีผู้ที่เงียบนั้นอาจเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยก็ได้

แต่ตามทัศนะของมัซฮับหะนะฟีย์ถือว่า อิจญ์มาอฺที่มีลักษณะเงียบนั้นใช้เป็นหลักฐานได้ โดยมีเหตุผลดังต่อไปนี้

ก. การถือว่า มุจญ์ตะฮิดทุกคนจะต้องแสดงความคิดเห็นอย่างชัดเจนเป็นเงื่อนไขข้อหนึ่งของ

---

[49] *อัลคุเฎาะยรีย์, มุฮัมมัด1999* الاجماع حقيقته وحجته *ในวารสาร Albayan, เล่มที่ 142 ลอนดอน หน้า 27*

อิจญ์มาอฺนั้น จะเท่ากับเป็นการปฏิเสธอิจญ์มาอฺโดยสิ้นเชิง เพราะโอกาสที่มุจญ์ตะฮิดทุกคนในแต่ละยุคแต่ละสมัยจะรวมตัวกันนั้น เกือบจะไม่มีเลย ที่มีการปฏิบัติโดยทั่วไปนั้น คือบรรดามุจญ์ตะฮิดอาวุโสจะแสดงความคิดเห็น และมุจญ์ตะฮิดท่านอื่นๆ ก็จะยอมรับ

ข. การเงียบนั้นเป็นหลักฐานในด้านหลักศรัทธา กล่าวคือ หากปราชญ์ท่านใดเงียบ ก็แสดงว่าเห็นด้วย ในด้านฟิกฮฺก็เช่นเดียวกัน นั่นคือ ปราชญ์ไม่อาจเงียบเฉยต่อความไม่ถูกต้องได้

อย่างไรก็ตาม อิจญ์มาอฺที่มีลักษณะเงียบนั้น มีบรรดาปราชญ์สาขาวิชาอุศูลุลฟิกฮฺมีทัศนะขัดแย้งกัน ทั้งนี้ นอกเหนือจากกรณีต่อไปนี้

1. อิจญ์มาอฺเงียบ ในประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างแพร่หลายนั้น ถือว่าเป็นหลักฐานโดยไม่มีข้อสงสัย ทั้งนี้เพราะ การที่มุจญ์ตะฮิดเงียบภายหลังมีการกระทำหลายๆ ครั้งนั้นแสดงว่า เขาเห็นด้วยกับการกระทำนั้นๆ

2. อิจญ์มาอฺเงียบที่เกิดขึ้นหลังจากมัซฮับต่างๆ เป็นที่ยอมรับแล้ว ไม่ถือว่า เป็นหลักฐานแต่อย่างใด[50]

อนึ่ง มุจญ์ตะฮิดที่รู้ทัศนะของคนอื่น โดยที่เขามีเวลาในการวิเคราะห์และวินิจฉัยแต่เขามิได้แสดงความคิดเห็น ทั้งๆ ที่เขามิได้เกรงกลัว หรือถูกบังคับข่มขู่ ก็แสดงว่า เขาเห็นด้วยกับทัศนะนั้นๆ เพราะหากเขาไม่เห็นด้วยแล้ว เขาจะทำตัวเฉยๆ ไม่ได้อย่างแน่นอน[51]

2.4 กิยาส (القياس)

ก. ความหมายของ "กิยาส"

"กิยาส" (القياس) เป็นคำภาษาอาหรับ ในทางภาษาหมายถึง การวัด (التقدير) เช่น มีการกล่าวว่า قست الثوب بالذراع แปลว่า "ฉันวัดผ้าด้วยศอก" เพื่อจะให้รู้ความยาวหรือเนื้อของผ้า

กิยาส ในทางวิชาการ คือ

الحاق مالا نص في حكمه بما فيه نص لعلة مشتركة بينهما.

หมายความว่า *"การผนวกสิ่งที่ไม่มีตัวบทกำหนดบทบัญญัติเข้ากับสิ่งที่มีตัวบทกำหนดบทบัญญัติ เพราะทั้งสองมีเหตุผล (อิลละฮ) ในการกำหนดบทบัญญัติที่เหมือนกัน"*

กล่าวคือ หากเราพบว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีการกำหนดบทบัญญัติไว้โดยตัวบทของอัลกุรอาน หรือสุนนะฮฺ โดยที่เราสามารถรู้เป้าหมายอันเป็นเหตุผลของการบัญญัติสิ่งนั้นโดยวิธีใดวิธีหนึ่ง จากนั้นเราพบ

---

[50] *อัลคุฎาะรีย์, 1999 หน้า 28*

[51] *ค็อลลาฟ A. หน้า 51*

ว่า มีเหตุผลเดียวกันในอีกสิ่งหนึ่งที่ไม่มีตัวบทกล่าวถึง เราก็สามารถที่จะรู้ว่า สิ่งทั้งสองนั้นมีบทบัญญัติที่เหมือนกัน ทั้งนี้เพราะ การกำหนดบทบัญญัติต่างๆ นั้น จะขึ้นอยู่กับเหตุผลในการบัญญัติขึ้นมา ดังนั้น กิยาสจึงหมายถึงการกำหนดบทบัญญัติของปัญหาโดยอาศัยหลักการเทียบเคียง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1. สุราเป็นสิ่งต้องห้ามดื่ม ด้วยตัวบทของอายะฮฺ ที่ว่า

يا أيها الذين آمنو انما الخمر والميسر والانصاب والازلام
رجس من عمل الشطان فاجتنبوه لعلكم تفلحون.

المائدة :90

ความว่า *"โอ้ บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลาย แท้จริง สุรา การพนัน การบูชายัญต์ และการเสี่ยงทายเป็นสิ่งชั่วช้า ซึ่งเป็นผลงานของชัยฏอน (มารร้าย) ดังนั้น พวกเจ้าจงห่างไกลมันเถิด เพื่อพวกเจ้าจะได้ประสบความสำเร็จ"*

อัลมาอิดะฮฺ : 90

การห้ามดื่มสุรา มีเหตุผล (อิลละฮฺ) คือ ทำให้เกิดความมึนเมา ดังนั้น เครื่องดื่มอย่างอื่นที่มีเหตุผลเดียวกัน ก็ต้องผนวกเข้ากับสุรา โดยใช้บทบัญญัติเดียวกัน คือ ห้ามดื่มเช่นเดียวกับสุรา

2. การซื้อขายขณะที่กำลังมีการอาซานเพื่อละหมาดวันศุกร์นั้นเป็นสิ่งต้องห้าม ด้วยคำตรัสของอัลลอฮฺที่ว่า

يا أيها الذين آمنوا اذا نودي للصلاة من يوم الجمعة فاسعوا
الى ذكر الله وذروا البيع، ذلكم خير لكم إن كنتم تعلمون.

الجمعة : 9

ความว่า *"โอ้บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลาย เมื่อมีการเรียกร้องเชิญชวนเพื่อให้ไปละหมาดในวันศุกร์ พวกเจ้าจงรีบเร่งไปยังการรำลึกถึงอัลลอฮฺกันเถิด และพวกเจ้าจงละเว้นการซื้อขายเสีย นั่นเป็นสิ่งที่ดีกว่าสำหรับพวกเจ้า หากแม้นพวกเจ้ารู้"*

อัลญุมุอะฮฺ : 9

การห้ามซื้อขายในขณะที่กำลังมีการอาซานอยู่นั้น ก็มีเหตุผล (อิลละฮฺ) นั่นคือ ทำให้รบกวนต่อการสนองตอบต่อคำเชิญชวนของอัลลอฮฺ ดังนั้น กิจกรรมอย่างอื่น นอกเหนือจากการซื้อขาย เช่น การ

เช่า การจำนำ หรือจำนอง ก็มีเหตุผลเดียวกัน จึงต้องใช้บทบัญญัติของอายะฮฺดังกล่าวนี้ด้วยเช่นกัน

3. การฆ่าเจ้ามรดกโดยทายาทผู้มีสิทธิรับมรดกมีตัวบทกำหนดไว้ว่า เป็นเหตุทำให้ทายาทถูกตัดสิทธิจากกองมรดก ตัวบทที่ว่านั้นคือ หะดีษที่ว่า

ليس للقاتل من الميراث شئ

رواه الدارقطني وابن عدي

ความว่า *"ผู้ฆ่าจะไม่มีสิทธิรับมรดกเลย"*

รายงานโดย อัดดาเราะกุฏนีย์และอิบนุอะดีย์[52]

ทั้งนี้ เพราะผู้ฆ่านั้น รีบร้อนที่จะได้มาซึ่งสิทธิในกองมรดกของผู้ตาย ก่อนถึงเวลาอันควร ดังนั้นเขาจึงถูกลงโทษด้วยการถูกตัดสิทธิออกจากกองมรดกเสีย

การฆ่าผู้ทำพินัยกรรมโดยผู้รับพินัยกรรม ถึงแม้ไม่มีตัวบทกำหนดบทบัญญัติไว้ แต่มีเหตุผลหรืออิลละฮฺเดียวกัน จึงจำเป็นจะต้องนำตัวบทดังกล่าวมาใช้ในกรณีนี้เช่นกัน[53]

ข. ความสำคัญของกิยาส

ถึงแม้กิยาส จะเป็นแหล่งที่มาของกฎหมายอิสลามที่จัดอยู่ในลำดับรองจากอิจญ์มาอฺ ก็ตาม แต่ใน ทางปฏิบัติ กิยาสมีความสำคัญมากกว่าอิจญ์มาอฺ ทั้งนี้เพราะ ปัญหาที่ได้มีการอิจญ์มาอฺนั้น มีอยู่อย่างจำกัดมากและไม่อาจเพิ่มได้อีกหลังยุคแรกของอิสลาม แต่สำหรับกิยาสนั้น มุจญ์ตะฮิดทุกคนในทุกยุคทุกสมัยสามารถกระทำได้ ถ้าหากเกิดปัญหาที่ไม่มีตัวบทในอัลกุรอาน สุนนะฮฺหรืออิจญ์มาอฺระบุไว้โดยไม่จำเป็น ต้องจัดให้มีการสำรวจความคิดเห็นของบรรดามุจญ์ตะฮิดแต่อย่างใด

เป็นที่ทราบโดยทั่วกันว่า ตัวบทของอัลกุรอานและสุนนะฮฺที่เกี่ยวข้องกับบทบัญญัติทางกฎหมายนั้น มีอย่างจำกัด ในขณะที่เหตุการณ์และปัญหาต่างๆ จะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ โดยไม่มีที่สิ้นสุด ตัวบทที่มีอย่างจำกัด จึงไม่อาจที่จะกำหนดบทบัญญัติของเหตุการณ์ และปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างไม่มีข้อจำกัดเหล่านี้ได้ จึงจำเป็นที่จะต้องใช้วิธีการวิเคราะห์วินิจฉัยด้วยการใช้ความคิดเห็นของมุจญ์ตะฮิด ซึ่งกิยาสนั้นเป็นการกำหนดบทบัญญัติโดยการวิเคราะห์วินิจฉัยประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญมาก

กิยาสเป็นวิธีการอย่างหนึ่งที่เชื่อถือได้ในการที่จะทราบบทบัญญัติต่างๆ ที่ไม่มีในตัวบท และเป็นวิธีการที่มีการนำมาใช้ตั้งแต่สมัยของท่านนบีจนถึงทุกวันนี้ อัลมุซะนีย์ (المزني) ศิษย์ของอิมามอัชชาฟิอีย์ซึ่งเสียชีวิตเมื่อปี ฮ.ศ. 264 ได้กล่าวเกี่ยวกับกิยาสไว้ ความว่า

"บรรดานักกฎหมายอิสลาม ตั้งแต่สมัยของท่านนบีจนถึงทุกวันนี้(สมัยของอัลมุซะนีย์) ได้ใช้วิธี

---

[52] *หะดีษเศาะฮีฮฺ ดู หน้า 10*

[53] *คือลลาฟ A. หน้า 53*

การเทียบเคียงในการกำหนดบทบัญญัติต่างๆ ของศาสนา และพวกเขาได้มีมติเป็นเอกฉันท์ว่า สิ่งที่คล้ายคลึงกับความถูกต้อง ก็คือความถูกต้อง และสิ่งที่คล้ายคลึงกับความผิด ก็คือความผิด จึงไม่มีปราชญ์กฎหมายอิสลามคนใดสามารถที่จะปฏิเสธหลักการกิยาสได้ เพราะกิยาสนั้นเป็นการเทียบเคียงกันและเป็นการหาความคล้ายคลึงกัน"[54]

ค. กิยาสกับการเป็นแหล่งที่มาของกฎหมายอิสลาม

นักกฎหมายอิสลามมีความเห็นพ้องกันว่ากิยาสนั้น เป็นแหล่งที่มาของฟิกฮฺใน 2 กรณี คือ[55]

1. กรณีที่ตัวบทซึ่งกำหนดบทบัญญัติของสิ่งหนึ่งสิ่งใดได้กำหนดเหตุผล (อิลละฮฺ) ในการบัญญัติด้วย เพราะการกำหนดเหตุผลนั้นแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ทุกสิ่งที่มีเหตุผลเดียวกันจะมีบทบัญญัติที่เหมือนกัน เช่น คำตรัสของอัลลอฮฺ ว่า

ويسألونك عن المحيض قل هو أذي فاعتزلوا النساء في المحيض

ولا تقربوهن حتى يطهرن·

البقرة (من آية) : 222

ความว่า *"และพวกเขาจะถามเจ้าเกี่ยวกับประจำเดือน เจ้าจงตอบเถิดว่า มันเป็นความเดือดร้อนอย่างหนึ่ง ดังนั้น พวกเจ้าจงห่างไกลจากสตรีทั้งหลายในช่วงมีประจำเดือน และพวกเจ้าอย่าเข้าใกล้พวกนางจนกว่าพวกนางจะสะอาด"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ ส่วนหนึ่งของอายะฮฺ : 222

อายะฮฺนี้ได้บ่งบอกถึงบทบัญญัติอย่างหนึ่งนั้นคือ การห่างจากภรรยาในช่วงที่มีประจำเดือน โดยไม่มีเพศสัมพันธ์กันนั้น เป็นสิ่งวาญิบ หมายความว่า การมีเพศสัมพันธ์ในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นเป็นสิ่งต้องห้าม เหตุผลหรืออิลละฮฺของการกำหนดบทบัญญัตินี้ขึ้นมา มีการกล่าวถึงในอายะฮฺเช่นกัน นั่นคือ คำว่า " أذي " ซึ่งหมายถึง ความเดือดร้อนที่จะเกิดขึ้นแก่ทั้งสอง อันเป็นผลจากการมีเพศสัมพันธ์ขณะที่ภรรยามีประจำเดือน หากในกรณีที่มิใช่ประจำเดือน แต่มีเหตุผลหรืออิลละฮฺเหมือนกัน ก็ต้องใช้บทบัญญัติเดียวกัน

2. กิยาสที่กระทำขึ้นโดยท่านนบี (ศ็อลฯ) เพราะการวิเคราะห์วินิจฉัยของท่านนบีนั้น หากได้รับการรับรองจากอัลลอฮฺ ก็ถือได้ว่าเป็นสุนนะฮฺ ดังเช่น

---

[54] *อัลมุชะนีย์, อ้างถึงในอบูซุฮฺเราะฮฺ มุฮัมมัด* اصول الفقه *ไคโร ดารุลฟิกริลอะเราะบีย์ มปพ หน้า 174*

[55] *คือลลาฟB, หน้า 28-29*

نهى النبي صلى الله عليه وسلم أن تنكح المرأة على عمتها أو علي خالتها.

رواه الجماعة

ความว่า *"ท่านนบี ศ็อลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลัม ห้ามชายใดสมรสกับสตรีคนใดคนหนึ่งซ้อนกับอาสาวของนางหรือน้าสาวของนาง"*

รายงานโดย ญะมาอะฮฺ

ความหมายของหะดีษนี้ คือการห้ามรวบสตรีสองคนที่มีความสัมพันธ์ในระดับดังกล่าว สาเหตุในการห้ามนั้น มีระบุอีกในรายงานหนึ่งว่า

انكم إن فعلتم ذلك قطعتم ارحامكم.

رواه ابن حبان

ความว่า *"หากพวกเจ้ากระทำเช่นนั้น แน่นอน พวกเจ้าได้ตัดความสัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างพวกเจ้า"*

รายงานโดย อิบนุหิบบาน[56]

เป็นการเน้นให้เห็นถึงการเทียบเคียงของท่านนบี (ศ็อลฯ) ต่อบุคคลดังกล่าว กับการรวบระหว่างสตรีสองคนที่เป็นพี่น้องกันเป็นภรรยาของชายคนเดียวกันที่อัลลอฮฺ ตรัสว่า

وأن تجمعوا بين الأختين.

النساء (من آية) : 23

ความว่า *"และการที่พวกเจ้ารวบระหว่างหญิงสองพี่น้องไว้ด้วยกัน"*

อันนิซาอ์ ส่วนหนึ่งของ : 23

สำหรับกิยาส หรือการเทียบเคียง นอกเหนือจากสองกรณีที่กล่าวมานั้น บรรดาปราชญ์กฎหมายอิสลามมีความเห็นที่แตกต่างกันเป็นสองกลุ่ม ดังต่อไปนี้

1. กลุ่มที่ถือว่ากิยาสมิใช่แหล่งที่มาของฟิกฮฺ

กลุ่มที่ถือว่ากิยาส หรือการเทียบเคียงใช้กำหนดบทบัญญัติไม่ได้นั้น มีหลักฐานจากอัลกุรอาน

---

[56] *เป็นหะดีษหะสัน*

สุนนะฮฺ ทัศนะของเศาะฮาบะฮฺ และเหตุผลทั่วไป ดังต่อไปนี้

ก. หลักฐานจากอัลกุรอาน เช่น

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

ما فرطنا في الكتاب من شيئ.

الانعام (من آية) : 38

ความว่า *"เรามิได้ละเลยสิ่งใดเลยในกิตาบ (คัมภีร์)"*

อัลอันอาม ส่วนหนึ่งของ : 38

อัลลอฮฺ ตรัสอีกว่า

ونزلنا عليك الكتاب تبيانا لكل شيئ .

النحل (من آية) : 89

ความว่า *"และเราได้ประทานคัมภีร์ให้แก่เจ้า เพื่อเป็นการให้ความกระจ่างชัดต่อทุกๆ สิ่ง"*

อันนะหฺลิ ส่วนหนึ่งของ : 89

อายะฮฺทั้งสองนี้แสดงให้เห็นว่า ในอัลกุรอานนั้น มีบทบัญญัติของทุกๆ เรื่อง ดังนั้น จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องนำหลักการกิยาสหรือการเทียบเคียงมาใช้ในการกำหนดบทบัญญัติต่างๆ อีกต่อไป เพราะการกิยาสนั้น หากสอดคล้องกับอัลกุรอานก็ไม่จำเป็นที่จะต้องใช้ แต่ถ้าหากขัดกับอัลกุรอานกิยาสก็จะไม่มีความหมาย

ข. หลักฐานจากสุนนะฮฺ เช่น หะดีษซึ่งรายงานโดยอบูฮุร็อยเราะฮฺ ซึ่งบันทึกโดยอิบนุหัซมฺ ในหนังสืออัรริซาละฮฺ อัลกุบรอ (الرسالة الكبرى) ว่า

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم تعمل هذه الامة برهة بكتاب الله ثم تعمل برهة بسنة رسول الله ثم تعمل برهة بالقياس، فاذا عملوا ذلك فقد ضلوا واضلوا.

رواه ابو يعلى في مسنده

ความว่า *"ท่านรสูลุลลอฮฺ ศ็อลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลัม กล่าวว่า ประชาชาตินี้จะปฏิบัติตามอัลกุรอาน ชั่วระยะหนึ่ง จากนั้นจะปฏิบัติตามสุนนะฮฺชั่วระยะหนึ่ง และจากนั้นก็จะปฏิบัติตามกิยาสชั่วระยะหนึ่ง เมื่อพวกเขากระทำเช่นนั้น แน่แท้ พวกเขาได้หลงทาง และได้นำให้ผู้อื่นหลงทางด้วย"*

รายงานโดย อบูยะอฺลา

ค. หลักฐานจากทัศนะของเศาะฮาบะฮฺ เช่น อุมัร (เราะฎิฯ) ได้กล่าวว่า

اياكم واصحاب الرأي، فالهم اعداء السنة، اعيتهم الاحاديث

أن يحفظوها فقالوا بالرأي فضلوا واضلوا.

رواه الشعبي

ความว่า *"พวกเจ้าจงระมัดระวังบรรดาผู้นิยมใช้ความเห็น แท้จริงพวกเขาเป็นศัตรูของสุนนะฮฺ พวกเขาไม่สามารถท่องจำหะดีษได้ พวกเขาเลยพูดโดยใช้ความคิดเห็น พวกเขาจึงหลงทางและทำให้ผู้อื่นหลงทางไปด้วย"*[57]

รายงานโดย อัชชะอฺบีย์[58]

คำพูดดังกล่าว เป็นการปฏิเสธและเป็นการประณามในขณะเดียวกันของอุมัรฺ (เราะฎิฯ) ต่อกลุ่มบุคคลที่นิยมใช้ความคิดเห็น และเหตุผลในการบัญญัติหุกม

ง. หลักฐานจากเหตุผลทั่วไป คือ บทบัญญัติต่างๆ ของกฎหมายอิสลามนั้น ได้แยกสิ่งต่างๆ ที่คล้ายคลึงกันออกจากกัน และได้รวมสิ่งที่ต่างกันเข้าด้วยกัน เช่นให้สตรีที่มีประจำเดือนงดจากการละหมาดและการถือศีลอด แต่ให้ชดเชยการถือศีลอดเพียงอย่างเดียว ทั้งๆ ที่ทั้งสองเป็นฟัรฎูเหมือนกัน การกำหนดบทลงโทษสำหรับผู้กล่าวหาผู้อื่นว่าผิดประเวณี แต่มิได้กำหนดบทลงโทษสำหรับผู้กล่าวหาผู้อื่นว่าออกนอกศาสนา ทั้งๆ ที่ข้อกล่าวหาประเภทหลังนั้นจะหนักและรุนแรงกว่า นอกจากนั้น กฎหมายอิสลามได้กำหนดพยานบุคคลไว้เพียงสองคนในคดีฆ่าผู้อื่นตาย แต่ในคดีผิดประเวณี ได้กำหนดให้มีพยานบุคคลถึงสี่คน ทั้งๆ ที่ทั้งสองคดีมีบทลงโทษที่เหมือนกัน คือการประหารชีวิต ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ล้วนเป็นการแบ่งแยกสิ่งที่คล้ายคลึงกันออกจากกัน ในขณะที่กิยาสหรือการเทียบเคียงนั้น จะตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเหมือนกัน กล่าวคือ สิ่งที่มีความคล้ายคลึงกันจะต้องมีบทบัญญัติที่เหมือนกัน และสิ่งที่แตกต่างกันจะต้องมีบทบัญญัติที่แตกต่างกันด้วย นอกจากนี้ กฎหมายอิสลามยังได้รวบรวมสิ่งที่แตกต่างกันโดยให้ใช้บทบัญญัติเดียวกัน เช่น ใช้ดินแทนน้ำในการยกหะดัษ ดังนั้น กิยาสจึงไม่ใช่หลักการที่ถูกต้องในการนำมาใช้กำหนดบทบัญญัติของกฎหมายอิสลาม[59]

กลุ่มที่เห็นว่ากิยาสเป็นแหล่งที่มาของฟิกฮฺมีข้อโต้แย้งหลักฐานดังกล่าว ดังต่อไปนี้

ก. สำหรับหลักฐานจากอายะฮฺนั้น ความจริง อัลกุรอานมิได้พูดถึงเรื่องที่เป็นประเด็นปัญหาแต่

---

[58] *อิบนุก็อยยิม กล่าวใน* اعلام الموقعين *1 : 5 ว่า "สายรายงานของคำพูดนี้ถูกต้องมาก"*

[59] *คือลลาฟ, B หน้า 36-37*

อย่างใด ทั้งนี้เพราะ คำว่า "กิตาบ" ในอายะฮฺนี้ ก็มิได้หมายถึงอัลกุรอาน แต่เป็นหนังสือบันทึกสิ่งต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น สำนวนของอายะฮฺดังกล่าวก็บ่งชัดว่า มิได้กล่าวถึงเรื่องนี้แต่อย่างใด จะเห็นได้ว่าอายะฮฺดังกล่าวขึ้นต้นด้วย

وما من دابة في الارض ولا طائر يطير بجناحيه الا أمم
امثالكم ما فرطنا في الكتاب من شئ ثم إلى ربهم يحشرون

الانعام : 38

ความว่า *"และไม่มีสัตว์ใดๆ บนพื้นพิภพและนกซึ่งบินด้วยปีกทั้งสองข้างของมัน นอกจากเป็นประชาชาติเช่นเดียวกับพวกเจ้า เรามิได้ละเลยสิ่งใดเลยในกิตาบ (หนังสือ) จากนั้นพวกเขาจะถูกนำไปชุมนุมยังพระเจ้าของพวกเขา"*

อัลอันอาม : 38

สำหรับความหมายของอายะฮฺที่สอง ที่ว่า อัลกุรอานนั้น ให้ความกระจ่างชัดต่อทุกๆ สิ่งนั้น หมายความว่า การให้ความกระจ่างในหลักการทั่วไป มิใช่ให้รายละเอียดโดยมีตัวบทของทุกปัญหา

ข. สำหรับหลักฐานจากหะดีษนั้น มีข้อโต้แย้งสองประเด็น คือ ประเด็นแรก หะดีษดังกล่าวมีสายรายงานที่ไม่เป็นที่ยอมรับ ผู้รายงานบางคน เช่น อุษมาน อิบนุ อับดุรเราะฮฺมาน อัซซุฮฺรีย์ นักวิชาการหะดีษเห็นพ้องกันว่าเป็นผู้รายงานที่อ่อนแอ[60] ประเด็นที่สอง หากเรายอมรับหะดีษดังกล่าว ความหมายของหะดีษคือ ช่วงระยะที่พวกเขาปฏิบัติตามกิยาสนั้น พวกเขาจะเลิกใช้อัลกุรอานและสุนนะฮฺโดยสิ้นเชิง การปฏิบัติเช่นนั้นย่อมเป็นความผิดอย่างแน่นอน

ค. สำหรับหลักฐานจากความเห็นของเศาะฮาบะฮฺนั้น หากมีสายรายงานที่ใช้ได้ ก็จะหมายถึงความคิดเห็นที่ไม่มีกฎเกณฑ์จากอัลกุรอาน หรือสุนนะฮฺ หรือความคิดเห็นลอยๆ ที่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากหลักการ ทั้งนี้เพราะ ท่านอุมัรฺเองและเศาะฮาบะฮฺอีกหลายท่าน ต่างก็ยอมรับหลักการกิยาส ดังจะได้กล่าวต่อไป

ง. สำหรับหลักฐานจากเหตุผลทั่วไปนั้น ตามความจริงแล้ว กลุ่มนี้มองปัญหาไม่รอบด้าน แต่จะมองเพียงด้านเดียวเท่านั้น เช่นการที่สตรีไม่ต้องชดเชยการละหมาดนั้น เพราะจะทำให้พวกนางได้รับความยากลำบาก เพราะการละหมาดจะต้องปฏิบัติทุกๆ วัน วันละห้าเวลา แต่การถือศีลอดนั้น จะกระทำเพียงหนึ่งเดือนในหนึ่งปี สำหรับการลงโทษผู้กล่าวหาผู้อื่นว่าผิดประเวณีนั้น เมื่อผู้ถูกกล่าวหาไม่

[60] อัลฮัยษะมีย์, 1 : 178

อาจแสดงว่าตนบริสุทธิ์ได้ การลงโทษผู้กล่าวหาจึงเป็นทางออกที่ถูกต้องในการแสดงถึงความบริสุทธิ์ของผู้ถูกกล่าวหา แต่การกล่าวหาผู้อื่นออกนอกศาสนานั้น ผู้ถูกกล่าวหาไม่ได้รับความเสียหายเท่ากับการกล่าวหาว่าผิดประเวณี อีกทั้งยังสามารถปฏิเสธข้อกล่าวหาได้ และพฤติกรรมของผู้ถูกกล่าวหาเองอาจเป็นหลักฐานที่ปฏิเสธข้อกล่าวหานั้นได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

สำหรับการกำหนดให้มีพยานสองคนในคดีฆ่าคนก็เพราะ ถ้าหากกำหนดให้มีพยานถึงสี่คนแล้วก็จะทำให้ไม่อาจลงโทษผู้ฆ่าได้ แต่ในเรื่องการผิดประเวณีนั้น กฎหมายอิสลามได้พยายามปกปิดไว้ จึงไม่ลงโทษผู้ผิดประเภทนี้ นอกจากจะมีพยานถึงสี่คนที่เห็นการร่วมประเวณีอย่างชัดเจน ซึ่งผู้ทำเช่นนี้ถือได้ว่าเป็นการกระทำที่มีลักษณะเป็นการเยาะเย้ยต่อกฎหมายด้วย[61]

2. กลุ่มที่ถือว่ากิยาสเป็นแหล่งที่มาของฟิกฮฺ

กลุ่มที่ถือว่า กิยาสหรือการเทียบเคียง เป็นแหล่งที่มาของฟิกฮฺนั้น มีหลักฐานสนับสนุนจากอัลกุรอาน หะดีษ ทัศนะของเศาะฮาบะฮฺ และเหตุผลทั่วไปเช่นกัน

ก) หลักฐานจากอัลกุรอาน คือ อัลลอฮฺ ตรัสว่า

هو الذي أخرج الذين كفروا من أهل الكتاب من ديارهم لأول الحشر ما ظننتم أن يخرجوا، وظنوا أنهم مانعتهم حصونهم من الله، فأتاهم الله من حيث لم يحتسبوا وقذف في قلوبهم الرعب يخربون بيوتهم بأيديهم وأيدي المؤمنين فاعتبروا يا أولي الأبصار.

الحشر : 2

ความว่า *"พระองค์อัลลอฮฺ คือผู้ทรงให้บรรดาผู้ปฏิเสธการศรัทธาจากชาวคัมภีร์ออกจากบ้านเมืองของพวกเขา ในตอนเริ่มรวมกำลังพล (เพื่อต่อสู้) พวกเจ้าไม่เคยคาดคิดมาก่อนเลยว่าพวกเขาจะออกไป และพวกเขาคิดว่า ค่ายคูอันแข็งแรงของพวกเขา สามารถป้องกันพวกเขาให้พ้นจาก (การลงทัณฑ์ของ)อัลลอฮฺได้ ดังนั้น อัลลอฮฺจึงได้ทำลายพวกเขาโดยพวกเขาคาดไม่ถึง และทรงประจุความหวาดกลัวขึ้นในจิตใจของพวกเขา พวกเขาทำลายบ้านเรือนของพวกเขาด้วยมือของพวกเขาเองและด้วยมือของศรัทธาชน ดังนั้น พวกเจ้าจงพินิจพิเคราะห์เถิด (จงรับบทเรียนเถิด) โอ้ผู้มีวิจารณญาณทั้งหลาย"*

อัลหัชรฺ : 2

[61] *คือลลาฟB, หน้า 42-46*

หลังจากที่อัลลอฮฺได้ทรงเล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับบนีอันนะฎีรฺ (بني النضير) พระองค์ตรัสลงท้ายด้วยประโยคที่ว่า "พวกเจ้าจงพินิจพิเคราะห์เถิด" หมายความว่า พวกเจ้าจงเทียบเคียงสภาพของพวกเจ้ากับพวกเขา เพราะพวกเจ้าเป็นมนุษย์เหมือนกับพวกเขา หากพวกเจ้ากระทำสิ่งต่างๆ เหมือนกับการกระทำของพวกเขา แล้วพวกเจ้าก็จะได้รับการลงโทษเหมือนกับพวกเขา อายะฮฺนี้แสดงให้เห็นถึงกฎเกณฑ์ที่อัลลอฮฺได้ทรงกำหนดไว้ คือทุกสิ่งที่เกิดขึ้นนั้น ย่อมมีเหตุผล กิยาสหรือการเทียบเคียงก็คือ การยึดกฎเกณฑ์เหล่านี้มาใช้นั่นเอง

ข) หลักฐานจากสุนนะฮฺ คือมีหลายหะดีษที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ เช่น
หะดีษที่มีการรายงานดังต่อไปนี้

روي أن امرأة من جهينة جاءت إلى النبي صلى الله عليه وسلم
فقالت : إن أمي نذرت أن تحج و لم تحج حتى ماتت، أفأحج عنها؟
قال : نعم حجي عنها. ارأيت لوكان على أمك دين اكنت قاضيته؟
اقضوا الله فدين الله أحق بالوفاء.

روا البخاري

ความว่า *"มีรายงานว่า มีสตรีคนหนึ่งจากเผ่าญุฮัยนะฮฺได้ถามท่านรสูลุลลอฮฺว่า มารดาของดิฉันได้บนบานว่า จะประกอบพิธีฮัจญ์แต่ได้เสียชีวิตไป ก่อนที่จะประกอบพิธีฮัจญ์ ดิฉันจะประกอบพิธีฮัจญ์แทนท่านได้หรือไม่ ท่านรสูลตอบว่า ได้เธอจงประกอบพิธีฮัจญ์แทนท่านเถิด หากมารดาของเธอติดหนี้ เธอควรจะชำระหนี้แทนหรือไม่ หนี้ของอัลลอฮฺนั้น สมควรได้รับการชำระยิ่งกว่า"*

รายงานโดย บุคอรีย์

จากหะดีษดังกล่าว จะเห็นได้ชัดว่า ท่านรสูลได้ตอบคำถามโดยใช้วิธีเทียบเคียง นั่นคือ การเทียบเคียงหนี้ของอัลลอฮฺกับหนี้ของมนุษย์ ดังนั้น จึงถือได้ว่า การเทียบเคียงนั้น เป็นวิธีที่ถูกต้องในการกำหนดบทบัญญัติต่างๆ ของกฎหมายอิสลาม

ค) สำหรับหลักฐานจากทัศนะของเศาะฮาบะฮฺ อาจถือได้ว่าบรรดาเศาะฮาบะฮฺมีมติเป็นเอกฉันท์ว่า กิยาสหรือการเทียบเคียงนั้น เป็นแหล่งที่มาอย่างหนึ่งของหุกมซึ่งจะเห็นได้จากการกำหนดหุกมมากมายโดยอาศัยหลักการกิยาส เช่น

1. การแต่งตั้งท่านอบูบักรฺ (เราะฎิฯ) ให้เป็นเคาะลีฟะฮฺ โดยอาศัยการเทียบเคียงกับการเป็น

อิมามในการละหมาดของท่าน ทั้งนี้เพราะ ท่านรสูลเคยมอบหมายให้อบูบักรฺเป็นอิมามนำการละหมาดแทนท่าน จึงมีการกล่าวอ้างสนับสนุนให้อบูบักรฺเป็นคอลีฟะฮฺว่า "ท่านรสูลได้พอใจท่าน (อบูบักรฺ) ในการเป็นผู้นำกิจการศาสนาของเรา พวกเราจะไม่พอใจท่านในกิจการทางโลกของเรากระนั้นหรือ" นี่ก็เป็นการกิยาสการแต่งตั้งเป็นเคาะลีฟะฮฺกับการมอบหมายให้เป็นอิมามนำการละหมาด

2. ท่านอาลี(เราะฎิฯ)ได้กำหนดบทลงโทษฐานมีความผิดดื่มเหล้า ด้วยวิธีเทียบเคียงกับบทลงโทษฐานมีความผิดกล่าวหาผู้อื่นว่าผิดประเวณี (حد القذف) เพราะการดื่มเหล้าจะเป็นสาเหตุนำไปสู่การกล่าวหาผู้อื่นว่าผิดประเวณีได้ จึงเอาบทลงโทษของการกล่าวหาผู้อื่นผิดประเวณีมาใช้กับผู้ดื่มเหล้า

ง) หลักฐานจากเหตุผลทั่วไปมีดังต่อไปนี้

1. ทุกบทบัญญัตินั้นได้ถูกบัญญัติมาเพื่อประโยชน์ของมวลมนุษย์ ซึ่งถือว่าเป็นเป้าหมายหลักในการบัญญัติหุกม ดังนั้น เมื่อมีกรณีที่ไม่มีตัวบทกล่าวถึง แต่มีอิลละฮฺหรือสาเหตุที่เหมือนกับกรณีที่มีตัวบทกล่าวถึง ตัวบทดังกล่าวน่าจะมีผลบังคับต่อทั้งสองกรณี ทั้งนี้เพราะ เป็นไปไม่ได้ที่จะมีบทบัญญัติห้ามดื่มสุราเพราะสุราทำให้เกิดความมึนเมา แต่ไม่ห้ามดื่มสิ่งอื่นที่มีผลทำให้เกิดความมึนเมาเช่นเดียวกับสุรา

2. ตัวบทของหุกมนั้น มีอย่างจำกัด แต่ปัญหาต่างๆ นั้นจะเพิ่มขึ้นทุกเวลา ตัวบทที่มีอย่างจำกัดนั้น ไม่อาจสนองตอบต่อปัญหาที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ โดยไม่มีที่สิ้นสุด กิยาสจึงเป็นวิธีการหนึ่งที่จะทำให้กฎหมายอิสลามสามารถให้คำตอบต่อปัญหาใหม่ๆ ได้

3. การกำหนดบทบัญญัติโดยวิธีกิยาสนั้น สอดคล้องกับเหตุผลที่ปัญญาของมนุษย์ สามารถเข้าใจและรับได้ ทั้งนี้เพราะ เมื่อมีการบัญญัติห้ามมิให้กระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เพราะการกระทำสิ่งดังกล่าวเป็นการสร้างความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น การกระทำอย่างอื่นที่มีผลเช่นเดียวกัน ก็น่าจะมีบทบัญญัติเหมือนกัน คือห้ามมิให้กระทำเช่นเดียวกัน[62]

อนึ่ง กฎหมายทั่วไปก็ยอมรับการใช้การเทียบเคียง (Analogy) ว่า เป็นหลักของวิชานิติศาสตร์ในกฎหมายทุกระบบ โดยมีเหตุผลตามหลักที่ว่า "สิ่งที่เหมือนกันจะต้องได้รับการปฏิบัติที่เหมือนกัน" ซึ่งเป็นหลักทั่วไปแห่งความเป็นธรรม และเป็นการเรียกร้องขั้นพื้นฐานของมนุษยชาติ[63]

ง. องค์ประกอบของกิยาส

กิยาสมีองค์ประกอบ 4 ประการ ดังต่อไปนี้

1. อัลอัศลฺ (الاصل) คือ สิ่งที่เป็นบทแม่ในการเทียบเคียง หรือที่เรียกว่ามะกีสอะลัยฮฺ (المقيس عليه) คือสิ่งที่มีตัวบทหรือนัศศฺ (النص) กำหนดบทบัญญัติของสิ่งนั้นเอาไว้

2. อัลฟัรอฺ (الفرع) คือ สิ่งที่เป็นบทรองที่จะนำไปเทียบเคียงกับบทแม่ ซึ่งไม่มีตัวบทกำหนดบทบัญญัติเอาไว้ หรือที่เรียกว่า มะกีส (المقيس)

---

[62] *คือลลาฟB, หน้า 30-35*

[63] *สมยศ เชื้อไทย, 2539 ความรู้นิติปรัชญาเบื้องต้น พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์วิญญูชนจำกัด หน้า 195-197*

3. บทบัญญัติของบทแม่ (حكم الاصل) ซึ่งมีตัวบท (นัศศฺ) กำหนดไว้ซึ่งบทบัญญัติของบทแม่นั้น จะมีผลต่อบทรองด้วย

4. เหตุผล (العلة) คือ ลักษณะที่เป็นพื้นฐานในการกำหนดบทบัญญัติของบทแม่เมื่อลักษณะนั้นมีอยู่กับบทรองด้วยแล้ว จึงมีการนำบทบัญญัติของบทแม่ไปใช้กับบทรองด้วย

เงื่อนไขของบทแม่

บทแม่ที่จะถูกนำมาเป็นหลักหรือแกนในการเทียบเคียงนั้น จะต้องมีเงื่อนไข สอง ประการ คือ

ก. บทบัญญัติของบทแม่จะต้องถูกกำหนดด้วยนัศศฺ หรือตัวบทคืออัลกุรอานหรือหะดีษ หรืออิจญ์มาอฺ

ข. บทบัญญัติของบทแม่จะต้องเป็นบทบัญญัติทางฟิกฮฺหรือกฎหมายอิสลามที่เป็นไปตามหลักเกณฑ์ มิใช่บทบัญญัติที่เป็นข้อยกเว้นที่ถูกบัญญัติเฉพาะกรณี เช่น การแลกเปลี่ยนผลอินทผลัมแห้งกับผลอินทผลัมสดที่อยู่บนต้นหรือที่เรียกว่า อะรอยา (العرايا) ซึ่งตามหลักการแล้วกระทำไม่ได้ แต่มีหะดีษอนุญาตให้กระทำได้เป็นกรณียกเว้น จึงเอาสิ่งนี้มาเป็นสิ่งหลักในการกิยาสไม่ได้ เพราะเป็นสิ่งหลักที่มีการบัญญัติในลักษณะยกเว้นหลักการทั่วไป[64]

เงื่อนไขของบทรอง (ฟัรอฺ)

บทรองที่จะนำไปเทียบเคียงกับอัศลฺนั้น จะต้องมีสองเงื่อนไข คือ[65]

ก. เหตุผลหรืออิลละฮฺในการบัญญัติหุกมของบทแม่ จะต้องมีอยู่กับบทรองด้วย

ข. ไม่มีบทบัญญัติเฉพาะที่เกี่ยวกับบทรองโดยตรง ทั้งนี้เพราะหากบทรองมีบทบัญญัติอยู่แล้ว ก็ไม่อาจนำไปเทียบเคียงกับสิ่งอื่นเพื่อกำหนดบทบัญญัติได้ ตามหลักการที่ว่า *"ในเมื่อมีตัวบทอยู่แล้ว ก็ไม่สามารถเทียบเคียงกันได้"* (لاقياس مع النص)

เงื่อนไขของหุกมบทแม่ (อัศลฺ)

บทบัญญัติของบทแม่นั้น จะต้องมี 3 เงื่อนไขคือ[66]

ก. เป็นบทบัญญัติที่เกี่ยวกับฟิกฮฺซึ่งถูกกำหนดโดยนัศศฺ หรือตัวบท

ข. เป็นบทบัญญัติที่มนุษย์สามารถเข้าใจเหตุผลในการบัญญัติได้ ทั้งนี้ เพราะบทบัญญัติทางฟิกฮฺนั้นแม้จะถูกกำหนดขึ้นเพื่อผลประโยชน์ของมนุษย์และทุกบทบัญญัติจะมีเหตุผลในการบัญญัติก็ตาม แต่ลักษณะของบทบัญญัติเหล่านี้จะมี 2 ประเภท คือ

---

[64] *คือลลาฟB, หน้า 61*

[65] *อ้างแล้ว, หน้า 61*

[66] *อ้างแล้ว, หน้า 61-62*

1. บทบัญญัติที่มนุษย์ไม่อาจเข้าใจเหตุผลในการบัญญัติได้ (غير معقول المعنى) เช่น จำนวนร็อกอัตของการละหมาด และส่วนแบ่งของทายาทแต่ละคนจากกองมรดก เป็นต้น

2. บทบัญญัติที่มนุษย์สามารถเข้าใจเหตุผลในการบัญญัติได้ (معقول المعنى) เช่น การห้ามดื่มสุราและการอนุมัติในการซื้อขาย เป็นต้น บทบัญญัติประเภทนี้เท่านั้น ที่สามารถกำหนดโดยอาศัยวิธีการเทียบเคียง

ค. บทบัญญัติของบทแม่(อัศล)มิได้บัญญัติขึ้นเฉพาะกรณีของอัศลุเท่านั้น เพราะถ้าหากถูกบัญญัติเฉพาะอัศลุเท่านั้น ก็ไม่อาจที่จะให้บทบัญญัติดังกล่าวมีผลบังคับต่อสิ่งอื่นได้ บทบัญญัติ ที่มีลักษณะเช่นนี้ จะมีอยู่ 2 กรณี คือ

1. สาเหตุของหุกมจะไม่มีกับสิ่งอื่น นอกจากอัศลุเท่านั้น เช่น การก็อศรฺ(ย่อ)ละหมาดสำหรับผู้เดินทาง สาเหตุก็คือ การเดินทาง ซึ่งสาเหตุนั้น จะไม่มีกับผู้อื่นนอกจากกับผู้เดินทางเท่านั้น จึงไม่สามารถกิยาสสิ่งอื่นๆ กับการเดินทางได้

2. บทบัญญัติที่มีหลักฐานแสดงว่า เป็นการบัญญัติเฉพาะท่านนบี (ศ็อลฯ) เท่านั้น เช่นการห้ามสมรสกับภรรยาของท่านหลังจากที่ท่านได้เสียชีวิตไปแล้ว เป็นต้น[67]

จ. อิลละฮฺและประเภทต่างๆ ของอิลละฮฺ

อิลละฮฺหรือเหตุผลของหุกมนั้นถือว่า เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดในการเทียบเคียง จึงมีความจำเป็นที่จะต้องทำการศึกษาเรื่องอิลละฮฺอย่างละเอียดระดับหนึ่ง เพื่อให้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ สาระที่จะทำการศึกษาในส่วนที่เกี่ยวกับอิลละฮฺนั้นประกอบด้วย ความหมาย เงื่อนไข ประเภทต่างๆ และวิธีค้นหาอิลละฮฺ

1. ความหมายของอิลละฮฺหรือเหตุผล

อิลละฮฺเป็นลักษณะที่มีอยู่ในอัศล อันเป็นพื้นฐานในการกำหนดบทบัญญัติของบทแม่(อัศล) ซึ่งโดยอาศัยลักษณะดังกล่าวนี้เองทำให้เรารู้ว่า บทบัญญัติของอัศลุนั้น จะมีผลบังคับต่อฟัรอุด้วย เช่น การทำให้เกิดความมึนเมาเป็นลักษณะที่มีอยู่ในสุรา ซึ่งลักษณะของสุราที่ทำให้เกิดความมึนเมานี้เองเป็นเหตุผลที่ทำให้มีการบัญญัติว่า สุราเป็นสิ่งต้องห้าม และโดยอาศัยลักษณะดังกล่าวนี้เช่นเดียวกันทำให้เป็นที่เข้าใจว่า สิ่งอื่นๆ นอกเหนือจากสุราที่มีลักษณะดังกล่าวในตัว จะต้องมีบทบัญญัติห้ามดื่มเหมือนกับสุราด้วย[68]

---

[67] อ้างแล้ว, หน้า 61-63

[68] การใช้เหตุผลด้วยการเทียบเคียงในกฎหมายทั่วไปนั้นจะกระทำได้ก็ต่อเมื่อมีสาระสำคัญเหมือนกัน แม้ส่วนผลความ หรือส่วนที่ไม่ใช่สาระสำคัญจะต่างกันบ้างก็ถือว่ามีความคล้ายคลึงกันอย่างยิ่ง หรือคล้ายคลึงถึงขนาดใช้การเทียบเคียงกันได้ (ดู สมยศ เชื้อไทย, หน้า 197)

2. เงื่อนไขของอิลละฮฺ

อัศลุที่มีบทบัญญัติกำหนดโดยนัศศุนั้น อาจมีหลายๆ ลักษณะในตัว แต่มิได้หมายความว่า ทุกๆ ลักษณะที่มีอยู่นั้น จะเป็นเหตุผลหรืออิลละฮฺของหุกมได้ ลักษณะที่จะเป็นเหตุผลของหุกมได้นั้น จะต้องมีเงื่อนไข สามประการคือ[69]

ก. เป็นลักษณะที่ชัดเจน (وصف ظاهر) ทั้งนี้เพราะ อิลละฮฺนั้น เป็นสัญญาณของหุกม ดังนั้น จึงต้องรู้ว่ามันมีอย่างชัดเจน เช่นการบรรลุนิติภาวะ เราจะมากำหนดว่าเมื่อมีสติปัญญาที่สมบูรณ์ไม่ได้ เพราะมันเป็นลักษณะที่เป็นนามธรรมที่ไม่ชัดเจน ดังนั้น เราจะต้องหาลักษณะที่ชัดเจนที่เป็นรูปธรรม เช่น มีอายุครบ 15 ปีบริบูรณ์ หรือการหลั่งน้ำอสุจิ เป็นต้น

ข. เป็นลักษณะที่แน่นอน (وصف منضبط) คือมีลักษณะที่เป็นความจริง มีความแน่นอนและมีอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งสามารถพบได้ที่บทรอง(ฟัรอ)เช่นเดียวกับที่บทแม่(อัศลุ) เช่นการฆ่าที่ไม่ชอบโดยเจตนา เป็นลักษณะที่จะกำหนดได้อย่างแน่นอนว่ามีลักษณะเช่นนี้หรือไม่ ดังนั้น ลักษณะที่ไม่แน่นอนหรือลักษณะที่มีความยืดหยุ่นจึงไม่อาจถือว่าเป็นอิลละฮฺของหุกมได้ เช่น ความยากลำบากเป็นเหตุในการอนุมัติให้ละเว้นการถือศีลอดในเดือนเราะมะฎอน เพราะความยากลำบากนั้น เป็นลักษณะที่มีความยืดหยุ่นไม่แน่นอน ดังนั้น จึงต้องยึดเอาลักษณะอื่นที่แน่นอน เช่น การเดินทาง เป็นต้น

ค. เป็นลักษณะที่มีความเหมาะสม (وصف مناسب) คือ เมื่อยึดเอาลักษณะดังกล่าวมาเป็นสาเหตุในการกำหนดบทบัญญัติแล้ว จะทำให้เชื่อได้ว่าจะก่อให้เกิดผลประโยชน์อันเป็นการบรรลุตามเจตนารมณ์ของกฎหมายอิสลาม เช่น ได้ประโยชน์ หรือปลดเปลื้องความเสียหาย หรือความยุ่งยากอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นต้น ความจริง จุดมุ่งหมายของหุกมต่างๆ ก็คือ ผลดีที่จะได้จากการปฏิบัติตามบทบัญญัตินั้นๆ แต่ผลดีนั้น เป็นลักษณะที่ไม่แน่นอน จึงให้ยึดเอาลักษณะที่แน่นอนมาเป็นเกณฑ์

3. ประเภทของอิลละฮฺ

ลักษณะซึ่งมีความสัมพันธ์ หรือมีความเกี่ยวข้องกับหุกมหรือบทบัญญัตินั้น แบ่งเป็น สี่ ประเภท ดังต่อไปนี้[70]

ก. "อัลมุนาสิบ อัลมุอัษษิร" (المناسب المؤثر) คือ ลักษณะที่เหมาะสมกับหุกม ทั้งมีผลต่อหุกมอีกด้วย หมายความว่า เป็นลักษณะที่เหมาะสมในการกำหนดหุกม ขณะเดียวกันลักษณะดังกล่าว ก็มีผลจริงในการบัญญัติหุกมอีกด้วย โดยมีหลักฐานจากนัศศุที่แสดงว่า ในการกำหนดหุกมนั้น ได้ยึดเอาลักษณะนั้นๆ เป็นอิลละฮฺ เช่นการทำให้เกิดความมึนเมาของสุรานั้นถือว่า เป็นลักษณะที่เหมาะสมในการกำหนดบทบัญญัติ ด้วยการห้ามดื่ม และลักษณะดังกล่าว ก็มีผลจริงต่อการห้ามดื่มสุรา โดยมีนัศศุระบุเป็นเช่นนั้น คือหะดีษ ที่ว่า

---

[69] *คือลลาฟB, หน้า 68-70*

[70] *อ้างแล้ว, หน้า 71-75*

كل مسكر حرام

رواه مسلم

ความว่า *"ทุกสิ่งที่ทำให้เกิดความมึนเมานั้น เป็นสิ่งที่ต้องห้าม (หะรอม)"*

รายงานโดย มุสลิม

ข. "อัลมุนาสิบ อัลมุลาอิม" (المناسب الملائم) คือ ลักษณะที่เหมาะสมที่สมควรแก่การบัญญัติหุกม ทั้งเป็นลักษณะที่ได้รับการยึดถือในการบัญญัติหุกมในเรื่องอื่น เช่น ความเป็นผู้เยาว์เป็นลักษณะที่ได้รับการยึดถือในด้านการบัญญัติให้อยู่ในความปกครองทางด้านทรัพย์สิน ดังนั้น ความเป็นผู้เยาว์จึงถือได้ว่าเป็นสาเหตุที่จะต้องบัญญัติให้อยู่ภายในความปกครองทางด้านการสมรสด้วย ไม่ว่าผู้เยาว์นั้นจะเป็นโสดหรือเป็นหม้ายก็ตาม

ค. "อัลมุนาสิบ อัลมุรสัล" (المناسب المرسل) คือ ลักษณะที่เหมาะสมที่ถูกละเลยโดยไม่มีหลักฐานที่แสดงว่า ให้ยึดถือในการกำหนดหุกม ขณะเดียวกัน ไม่มีหลักฐานปฏิเสธด้วยว่าเป็นลักษณะที่ยึดถือในการบัญญัติหุกมไม่ได้ แต่เป็นลักษณะที่เหมาะสมในการกำหนดหุกม เพราะจะทำให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์หรือปลดเปลื้องความเสียหาย เช่นการเก็บภาษีที่ดิน การรวบรวมอัลกุรอานเป็นเล่มเดียวเป็นต้น

การยึดลักษณะเช่นนี้ในการกำหนดหุกมนั้น บรรดาปราชญ์กฎหมายอิสลามมีทัศนะที่แตกต่างกันเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มหนึ่งยอมรับ แต่อีกกลุ่มไม่ยอมรับ (รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้สามารถศึกษาได้ในหัวข้อมัศละหะฮฺ มุรสะละฮฺ)

ง. "อัลมุนาสิบ อัลมุลฆอ" (المناسب الملغى) คือ ลักษณะที่สมควรยึดถือในการกำหนดหุกมเพราะจะทำให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ แต่มีหลักฐานที่แสดงว่า ลักษณะนั้นๆ ใช้ไม่ได้ เช่น การให้บุตรสาวได้รับส่วนแบ่งจากกองมรดกเท่ากับบุตรชาย เพราะอยู่ในฐานะเดียวกัน และมีความสัมพันธ์ในระดับเดียวกันกับเจ้ามรดก

4. วิธีการหาอิลละฮฺ (مسالك العلة)

การรู้อิลละฮฺที่แท้จริงของหุกมนั้น เป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากในการกำหนดหุกมโดยใช้หลักการเทียบเคียง ทั้งนี้เพราะ ถ้าหากมีการกำหนดลักษณะที่ไม่ถูกต้องมาเป็นอิลละฮฺหรือสาเหตุแล้ว สิ่งที่จะตาม มาก็คือ ผลของการเทียบเคียงนั้น จะผิดพลาด และหุกมที่ได้มาก็จะผิดเพี้ยนไปด้วย ในการค้นหาอิลละฮฺนั้นมีสามวิธีคือ

ก. ตัวบท

คือ มีตัวบทหรือนัศฺกำหนดอิลละฮฺของหุกม การหาอิลละฮฺด้วยวิธีนี้จะมีสองลักษณะ

1. มีตัวบท ชัดเจนกำหนดอิลละฮฺของหุกม[71] เช่น

---

[71] *อัลเฆาะซาลีย์, อบูฮามิด มุฮัมมัด 1971* شفاء الغليل *พิมพ์ครั้งที่ 1 แบกแดด หน้า 24-26*

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

ما أفاء الله على رسوله من أهل القرى فلله وللرسول ولذى القربى واليتامى والمساكين وابن السبيل كى لا يكون دولة بين الأغنياء منكم.

الحشر (من آية) : 7

ความว่า *"ทรัพย์สินที่อัลลอฮฺได้ทรงประทานแก่รสูลของพระองค์ที่ได้มาจากชาวเมือง (โดยมิได้มีการสู้รบกัน) แน่นอนทรัพย์สินดังกล่าวย่อมเป็นของอัลลอฮฺ ของรสูล ของเครือญาติ ของเด็กกำพร้า ของคนอนาถาและของผู้เดินทาง เพื่อไม่ให้ทรัพย์สินดังกล่าว หมุนเวียนอยู่เฉพาะแต่คนรวยในหมู่พวกเจ้าเท่านั้น"*

อัลฮัชรฺ ส่วนหนึ่งของ : 7

ท่านนบี ได้กล่าวเกี่ยวกับการห้ามสะสมเนื้ออุฎฮียะฮฺ[72]ว่า

انما نهيتكم لأجل الدافة.

رواه مسلم وابو داود والنسائي

ความว่า *"แท้จริง ฉันได้ห้ามพวกท่านมิให้เก็บเนื้ออุฎฮียะฮฺ เพื่อให้บรรดาตัวแทนผู้มาเยี่ยมเยียน(ได้มีอาหารบริโภค)"*

รายงานโดย มุสลิม อบูดาวูและอันนาซาอีย์

ตัวอย่างทั้งสองนี้เห็นได้ชัดว่า สาเหตุของหุกมนั้น ถูกกำหนดโดยตัวบทหรือนัศศุที่ชัดเจน กล่าวคือ อิลละฮฺที่บัญญัติไม่ให้แบ่งทรัพย์สินที่ได้มาโดยไม่มีการสู้รบกันให้แก่บรรดานักรบในอายะฮฺดังกล่าว คือเพื่อที่จะไม่ให้ทรัพย์สินหมุนเวียนเฉพาะแต่ในหมู่ผู้มั่งมีเท่านั้น ส่วนการห้ามเก็บสะสมเนื้อกุรบาน ก็ด้วยสาเหตุเพื่อที่จะให้บรรดาผู้เยี่ยมเยียนมีอาหารกิน จึงถือได้ว่า เป็นสาเหตุหรืออิลละฮฺของหุกมที่มีตัวบทกำหนดไว้อย่างชัดเจนในการบัญญัติหุกม

2. มีตัวบทหรือนัศศุที่ไม่ชัดเจน ซึ่งมี 5 ประเภทดังต่อไปนี้[73]

ประเภทแรก เป็นการกำหนดหุกมหลังจากได้กล่าวถึงการกระทำ จึงอาจถือว่า การกระทำนั้นๆ

[72] *สัตว์ที่เชือดเนื่องในวัน อีด ิลอัฎฮา และวันถัดไปอีก 3 วัน (วันตัชรีก)*

[73] *อัลเมาะชาลีย์, 1971 หน้า 27-52*

เป็นสาเหตุของหุกม เช่น

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

الزانية والزاني فاجلدوا كل واحدمنهما مائة جلدة

النور (من آية) :2

ความว่า *"ผู้ชายที่ผิดประเวณี และผู้หญิงที่ผิดประเวณี พวกเจ้าจงโบยบุคคลทั้งสองหนึ่งร้อยครั้งเถิด"*

อันนูร ส่วนหนึ่งอายะฮฺ : 2

การลงโทษด้วยการโบยหนึ่งร้อยครั้งนั้น เป็นที่เข้าใจว่า มีสาเหตุมาจากการผิดประเวณี

ประเภทที่สอง เป็นการกำหนดหุกมของท่านรสูลุลลอฮฺ (ศ็อลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลัม) ในเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง ทั้งนี้ ภายหลังจากที่ได้มีการเล่าให้ท่านนบี(ศ็อลฯ)ได้ทราบเหตุการณ์ดังกล่าว เช่น เหตุการณ์ที่ปรากฏในหะดีษที่มีการรายงานดังต่อไปนี้

عن أبي هريرة رضى الله عنه قال : جاء رجل إلى النبي
صلى الله عليه وسلم فقال : هلكت يا رسول الله. قال :
وما اهلكك؟ قال : وقعت على اهلى في رمضان . فقال :
هل تجد ما تعتق رقبة؟..

رواه الجماعة

ความว่า *"รายงานจาก อบีฮุร็อยเราะฮฺ(เราะฎิยัลลอฮุอันฮุ) ว่ามีชายคนหนึ่งไปหาท่านรสูลุลลอฮฺ (ศ็อลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลัม) และกล่าวแก่ท่านรสูลว่า ฉันได้รับความพินาศแล้ว โอ้ ท่านรสูลุลลอฮฺ ท่านนบีกล่าวว่า อะไรเล่า ที่ทำให้เจ้าได้รับความพินาศ? ชายคนนั้นตอบว่า "ฉันได้ร่วมประเวณีกับภรรยาของฉันช่วงเวลากลางวันในเดือนเราะมะฎอน" ท่านรสูลถามว่า เจ้ามีทาสที่จะปล่อยหรือไม่ ?"*

รายงานโดย ญะมาอะฮฺ

จึงเป็นที่เข้าใจว่า การร่วมประเวณีในตอนกลางวันของเดือนเราะมะฎอนนั้น เป็นสาเหตุหรืออิลละฮฺที่ต้องจ่ายกัฟฟาเราะฮฺด้วยการปล่อยทาส

ประเภทที่สาม การกล่าวลักษณะใดลักษณะหนึ่งพร้อมกับหุกมโดยที่มิได้ระบุอย่างชัดเจนว่าลักษณะนั้นๆ เป็นสาเหตุของหุกม ซึ่งถ้าหากลักษณะดังกล่าวไม่มีผลต่อหุกม ก็ไม่มีประโยชน์ในการระบุลักษณะดังกล่าวพร้อมกับหุกมนั้นๆ เช่น มีการกล่าวลักษณะหนึ่งในคำถามตามที่มีรายงานว่า

انه صلى الله عليه وسلم دعى إلى ضيافة فأجاب، ودعى إلى اخرى فامتنع، فروجع فى ذلك. فقال : إن فى تلك الدار كلبا. فقيل له : في تلك الدار هرة. فقال : إنها ليست بنجسة، إنها من الطوافين عليكم والطوافات.

رواه احمد وابوداود والترمذى والنسائي وابن ماجه والبيهقى

ความว่า *"ท่านนบี (ศ็อลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลัม) ได้รับเชิญเป็นแขกที่บ้านหลังหนึ่ง ท่านก็รับคำเชิญดังกล่าว จากนั้น ท่านได้รับเชิญเป็นแขกที่บ้านหลังอีกหลัง แต่ท่านได้ปฏิเสธ จึงมีคนถามท่าน ท่านก็ชี้แจงว่า "บ้านหลังนั้นมีสุนัข" ก็มีคนกล่าวแก่ท่านว่า "บ้านหลังนั้นก็มีแมว" ท่านก็ตอบว่า "แมวมิได้เป็นสัตว์ที่นะญิส (สกปรก) มันเป็นสัตว์ที่วนเวียนอยู่ (คลุกคลีใกล้ชิด) กับพวกเจ้า"*

รายงานโดย อะหมัด อบูดาวูด อัตตัรมิซีย อันนะซาอีย์ อิบนุมาญะฮฺ และอัลบัยฮากีย์[74]

ซึ่งหากคำว่า "มันเป็นสัตว์ที่วนเวียนรอบพวกเจ้า" ไม่มีผลต่อหุกม ก็ไม่มีประโยชน์ในการหยิบยกขึ้นมาในคำตอบ จึงเป็นที่เข้าใจว่า ลักษณะดังกล่าวที่มีอยู่กับแมวเป็นสาเหตุที่ทำให้แมวเป็นสัตว์ที่ไม่นะญิส

ประเภทที่สี่ การกล่าวถึงสองสิ่งที่มีลักษณะแตกต่างกัน พร้อมทั้งบทบัญญัติของทั้งสองด้วย เช่น ท่านนบีได้กล่าวถึงวิธีการแบ่งทรัพย์สินที่ยึดได้จากข้าศึกว่า

للراجل سهم، وللفارس سهمان.

رواه البخاري ومسلم

ความว่า *"สำหรับผู้เดินเท้าได้รับหนึ่งส่วน และสำหรับผู้ขี่ม้าได้รับสองส่วน"*

รายงานโดย บุคอรีย์และมุสลิม

นี่แสดงว่า การได้ส่วนแบ่งมากหรือน้อยเนื่องจากความแตกต่างของลักษณะทั้งสอง คือการเป็นผู้เดินเท้า เป็นสาเหตุให้ได้รับหนึ่งส่วนและการเป็นผู้ขี่ม้าเป็นเหตุให้ได้รับสองส่วน

ประเภทที่ห้า การห้ามกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติสิ่งที่เป็นวาญิบ ทั้งนี้เพื่อ

---

[74] *เป็นหะดีษเศาะฮีฮฺ ดูอัลอัลบานีย์, 1 : 191-193*

เตือนให้ทราบว่าการห้ามกระทำสิ่งนั้นก็เพราะมันมีลักษณะดังกล่าวนั้นเอง เช่น

يا أيها الذين آمنوا إذا نودي للصلاة من يوم الجمعة فاسعوا إلى ذكر الله وذروا البيع

الجمعة (من آية) :9

ความว่า *"โอ้บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลาย ในเมื่อมีการเชิญชวนไปสู่การละหมาด ในวันศุกร์ พวกเจ้าก็จงรีบไปยังการรำลึกถึงอัลลอฮฺ และพวกเจ้าจงละทิ้งการซื้อขายเถิด"*

อัลญุมุอะฮฺ ส่วนหนึ่งของอายะฮฺ : 9

เป็นการห้ามซื้อขายในช่วงเวลาที่มีการอาซานวันศุกร์ เพราะจะเป็นการรบกวนต่อการสนองต่อคำเชิญชวนไปละหมาดวันศุกร์

ข. อิจญ์มาอฺ

อิจญ์มาอฺหรือมติเอกฉันท์ของบรรดามุจญ์ตะฮิดที่เห็นว่า ลักษณะใดลักษณะหนึ่งมีผลต่อหุกมนั้นถือว่าลักษณะนั้นเป็นอิลละฮฺหรือสาเหตุของหุกมโดยไม่มีข้อสงสัยเช่น[75]

1. การเป็นพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันเป็นสาเหตุทำให้มีสิทธิได้รับมรดกก่อนการเป็นพี่น้องร่วมแต่บิดาโดยอิจญ์มาอฺ ดังนั้น พี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันจึงมีสิทธิเป็นวะลีย์ (ผู้ปกครอง) ในการสมรสก่อนพี่น้องร่วมแต่บิดาด้วยการเทียบเคียงกับการมีสิทธิรับมรดก ทั้งนี้เพราะบรรดามุจญ์ตะฮิดได้มีมติเป็นเอกฉันท์แล้วว่า สาเหตุหรืออิลละฮฺที่ทำให้ได้สิทธิก่อนในเรื่องมรดกนั้น ก็เพราะมีความสัมพันธ์ที่สนิทกว่าในเรื่องการเป็นวะลีย์ก็เช่นกัน เพราะยึดเอาเรื่องความสนิทกันมาเป็นเกณฑ์ในการมีสิทธิก่อนหลัง

2. ทรัพย์ที่ถูกลักขโมยเมื่อเสียหาย ถือว่าเสียหายขณะที่อยู่ภายใต้การครอบครองโดยมิชอบ ผู้ครอบครองจึงจะต้องชดใช้ให้แก่เจ้าของ โดยเทียบเคียงกับทรัพย์ที่ถูกปล้น ผู้ปล้นจะต้องชดใช้ หากเกิดความเสียหาย โดยมีอิลละฮฺที่เหมือนกันคือการครอบครองโดยมิชอบ

ค. การวิเคราะห์และวินิจฉัย

การค้นหาอิลละฮิด้วยการวิเคราะห์และวินิจฉัย จะทำได้โดยวิธีดังต่อไปนี้ คือ

1. ด้วยวิธี "อัสสับรฺ วัตตักซีม (السبر والتقسيم) คือ ด้วยการรวบรวมลักษณะต่างๆ ที่มีอยู่ใน

---

[75] *อัลเฆาะซาลีย์, 1971 หน้า 110-113*

หุกม และพยายามตัดลักษณะที่ไม่เหมาะสมในการกำหนดหุกมออกไป ในที่สุดจะเหลือแต่ลักษณะที่เป็นอิลละฮฺของหุกม ตัวอย่าง เช่น มีนัศฺจากหะดีษห้ามแลกเปลี่ยนข้าวสาลี ผลอินทผลัม ทองคำและเกลือห้ามแลกเปลี่ยนสิ่งเหล่านี้ด้วยกัน เว้นแต่จะมีปริมาณที่เท่ากัน และผู้แลกเปลี่ยนทั้งสองฝ่ายจะต้องส่งมอบในเวลาเดียวกัน

มุจญ์ตะฮิดจึงจะต้องรวบรวมลักษณะต่างๆ ที่พอจะเป็นอิลละฮฺในการห้าม หลังจากนั้นจึงค่อยตัดลักษณะที่ไม่เหมาะสมที่จะเป็นอิลละฮฺออกไป ลักษณะที่มีอยู่ในสิ่งดังกล่าว เช่น เป็นสิ่งที่สามารถรู้ปริมาณได้โดยการชั่ง หรือตวง เป็นอาหาร หรือเป็นอาหารหลักที่เก็บไว้ได้นาน หลังจากนั้น ค่อยๆ ตัดลักษณะที่ไม่เหมาะสมที่จะเป็นอิลละฮฺออก เช่น การเป็นอาหารนั้นเป็นลักษณะที่ไม่เหมาะสม เพราะทองคำมิใช่อาหาร แต่ก็ถูกห้ามด้วย ลักษณะการเป็นอาหารจึงจะถูกตัดออกไป การเป็นอาหารหลักที่เก็บไว้ได้นานก็มิใช่ลักษณะที่เหมาะสมเช่นกัน ทั้งนี้เพราะ เกลือไม่มีลักษณะนี้อยู่ในตัว ลักษณะนี้จึงถูกตัดออกเสีย ที่ยังเหลือก็คือการเป็นสิ่งที่เราจะรู้ปริมาณด้วยการชั่งหรือตวง ซึ่งอาจเป็นลักษณะที่จะเป็นอิลละฮฺได้และเป็นลักษณะที่มีเหมือนกับสิ่งต่างๆ ที่กล่าวมาทั้งหมดด้วย[76]

2. ด้วยวิธีการกำหนดลักษณะที่เหมาะสมหรือ "อัลมุนาสะบะฮฺ" (المناسبة) ในการเป็นอิลละฮฺ คือลักษณะที่ทำให้เกิดประโยชน์เมื่อยึดลักษณะนั้นๆ มาเป็นสาเหตุในการกำหนดหุกม เช่น การทำให้เกิดความมึนเมา เป็นลักษณะที่เหมาะสมในการห้ามดื่มเหล้า เพราะการห้ามนั้นเพื่อเป็นการรักษาสติปัญญาของมนุษย์อันเป็นจุดประสงค์หลักอย่างหนึ่งของกฎหมายอิสลาม ความเป็นผู้เยาว์ก็เป็นลักษณะที่เหมาะสมที่จะเป็นอิลละฮฺด้วย การบัญญัติให้อยู่ภายในความปก ครองทางด้านทรัพย์สินเพื่อรักษาผลประโยชน์ของผู้เยาว์ เป็นต้น[77]

3. ด้วยวิธี "อัฏฏ็อรดุ วัลอักสฺ" (الطرد والعكس) คือด้วยการยึดเอาลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เมื่อมีลักษณะดังกล่าวแล้วหุกมก็จะมีด้วยและเมื่อลักษณะดังกล่าวขาดไปหุกมก็จะไม่มีด้วย จึงเชื่อได้ว่าลักษณะนั้นๆ มีผลต่อหุกมและเป็นสาเหตุของหุกม เช่นผู้เยาว์ที่มีสติปัญญาสามารถทำนิติกรรมได้เหมือนกับผู้บรรลุนิติภาวะแล้ว แต่ถ้าหากขาดสติปัญญา ก็ไม่สามารถทำนิติกรรมได้ ดังนั้น การมีสติปัญญานั้น จึงถือว่าเป็นสาเหตุที่ทำให้มีความสามารถในการทำนิติกรรมต่างๆ ได้ จะเห็นได้ว่า หากขาดสติปัญญาแล้วความสามารถในการทำนิติกรรมต่างๆ ก็จะหมดไปด้วย แม้ว่าจะพ้นสภาพการเป็นผู้เยาว์แล้วก็ตาม[78]

จ. ประเภทของกิยาส

กิยาสซึ่งหมายถึงการเทียบเคียงสิ่งที่ไม่มีตัวบทกับสิ่งที่มีตัวบทนั้น มี 4 ประเภทดังต่อไปนี้[79]

---

[76] *อัซซันกีฏีย์, หน้า 257-258*

[77] *อ้างแล้ว, หน้า 254-255*

[78] *อ้างแล้ว, หน้า 260-264*

[79] *อ้างแล้ว, หน้า 249-251*

1. สิ่งที่ไม่มีตัวบท สมควรแก่หุกมยิ่งกว่าสิ่งที่มีตัวบท พร้อมทั้งมั่นใจอย่างเด็ดขาดว่า สิ่งที่ไม่มีตัวบทและสิ่งที่มีตัวบทนั้นไม่มีความแตกต่างกันเลย เช่น การเทียบเคียงพยานสี่คนที่มีคุณสมบัติเป็นอัดลุกับพยานสองคนที่มีคุณสมบัติเป็นอัดลุในการยอมรับ ตามที่อัลลอฮฺได้ตรัสไว้ว่า

وأشهدوا ذوى عدل منكم

الطلاق (من آية) : 2

ความว่า *"และพวกเจ้าจงจัดพยานสองคนที่เป็นอัดลุในหมู่พวกเจ้า"*

อัตเตาะลาก ส่วนหนึ่งของ : 2

เช่นเดียวกับการเทียบเคียง การตีกับการกล่าว "อุฟ" แก่บิดามารดา ในการบัญญัติห้ามกระทำ ดังที่อัลลอฮฺ ได้ตรัสไว้ว่า

ولا تقل لهما أف ولا تنهر هما.

الاسراء (من آية): 23

ความว่า *"และเจ้าจงอย่ากล่าวว่า อุฟ แก่ทั้งสอง (บิดามารดา) และจงอย่าตะโกนใส่ท่านทั้งสอง"*

อัลอิสรออฺ ส่วนหนึ่งของ : 23

การเทียบเคียงพยานที่เป็นอัดลุสี่คนกับพยานที่เป็นอัดลุสองคน ตลอดจนการเทียบเคียงการตีกับการกล่าวว่า "อุฟ" แก่บิดามารดานั้น ถือว่าสิ่งที่นำไปเทียบเคียงนั้น สมควรแก่หุกมยิ่งกว่าสิ่งที่ถูกนำไปเทียบเคียง พร้อมทั้งมั่นใจอย่างเด็ดขาดว่า สิ่งที่นำไปเทียบเคียงกับสิ่งที่ถูกเทียบเคียงนั้นไม่มีความแตกต่างกันเลย

2. สิ่งที่ไม่มีตัวบทสมควรแก่หุกมพอๆ กับสิ่งที่มีตัวบท พร้อมทั้งมั่นใจอย่างเด็ดขาดว่า ทั้งสองไม่มีความแตกต่างกันเลย เช่น การเทียบเคียงการทำลายทรัพย์สินของเด็กกำพร้า กับการกินในการห้ามกระทำตามที่อัลลอฮฺ ตรัสว่า

إن الذين يأكلون اموال اليتامى ظلما انما يأكلون في بطونهم نارا.

النساء (من آية) : 10

ความว่า *"แท้จริง บรรดาผู้ซึ่งกินทรัพย์สินของบรรดาเด็กกำพร้าด้วยความอธรรม แท้จริง พวกเขาได้กินไฟนรกเข้าไปในท้องของพวกเขา"*

อันนิซาอ์ (จากอายะฮ) : 10

เช่นเดียวกับการเทียบเคียงการเทน้ำปัสสาวะลงในน้ำนิ่ง กับการปัสสาวะลงในน้ำโดยตรงในการห้ามกระทำ ตามที่ท่านนบี (ศ็อลฯ) ได้กล่าวว่า

لا يبولن أحدكم في الماء الدائم الذى لا يجري ثم يغتسل فيه.

رواه البخاري

ความว่า *"จงอย่าให้ผู้หนึ่งผู้ใดในหมู่พวกเจ้าปัสสาวะลงในน้ำนิ่งซึ่งไม่ไหล หลังจากนั้น เขาจะอาบน้ำในนั้น"*

รายงานโดย บุคอรีย์

3. สิ่งที่ไม่มีตัวบทสมควรแก่หุกมยิ่งกว่าสิ่งที่มีตัวบท แต่ไม่มีความมั่นใจอย่างเด็ดขาดว่าทั้งสองไม่มีความแตกต่างกันเลย เช่น การเทียบเคียงการเป็นพยานของบุคคลที่มิได้เป็นมุสลิม กับการเป็นพยานของบุคคลที่เป็นฟาสิกในการปฏิเสธไม่ยอมรับ ตามที่อัลลอฮฺ ตรัสว่า

ولا تقبلوا لهم شهادة ابدا واولئك هم الفاسقون.

النور (من آية) : 4

ความว่า *"และพวกเจ้าจงอย่ารับการเป็นพยานของพวกเขาตลอดไป และพวกเหล่านั้นคือบรรดาผู้เป็นฟาสิก"*

อันนูร ส่วนหนึ่งของอายะฮฺ : 4

สาเหตุที่ไม่มั่นใจในความแตกต่างกันระหว่างทั้งสอง ก็เพราะบุคคลที่มิได้เป็นมุสลิมอาจหลีกเลี่ยงจากการเป็นพยานเท็จก็ได้ เพราะหลักคุณธรรมที่ตนเองยึดมั่นอยู่ ผิดกับบุคคลที่เป็นฟาสิคซึ่งมีความบกพร่องทางด้านคุณธรรม

เช่นเดียวกับการเทียบเคียงสัตว์ที่จะนำไปทำอุฎฮียะฮฺที่ตาบอดทั้งสองข้าง กับที่บอดข้างเดียวในการถือว่าขาดคุณสมบัติ

ท่านนบี(ศ็อลฯ) ได้กล่าวว่า

أربع لا تجوز في الأضاحى : العوراء البين عورها، والمريضة البين مرضها، والعوجاء البين ظلعها والعجفاء التى لا تنقى.

رواه الخمسة وصححه الترمذي

ความว่า *"ลักษณะสี่ประการของสัตว์ที่ไม่อนุมัติให้ทำอุฎฮียะฮฺได้ คือ สัตว์ที่ตาบอดข้างหนึ่งอย่างชัดเจน สัตว์ที่เป็นโรคอย่างชัดเจน สัตว์ที่ขาเป๋อย่างชัดเจน และสัตว์ที่ซูบผอมที่จะไม่มีใครเลือก"*

รายงานโดย นักรายงานทั้งห้าและอัตตัรมิซีย์ถือว่าเป็นหะดีษเศาะฮีฮฺ

สาเหตุที่ไม่มั่นใจว่าไม่มีความแตกต่างระหว่างสัตว์ตาบอดทั้งสองข้างกับที่บอดข้างเดียว ก็เพราะสัตว์ที่บอดข้างเดียวนั้น จะมีความผอม เพราะจะสามารถเห็นอาหารเฉพาะข้างที่ตามองเห็นเท่านั้น ดังนั้น ความบกพร่องของตาข้างหนึ่งก็ทำให้ไม่สามารถหากินได้อย่างสมบูรณ์ อันมีผลทำให้ตัวผอม แต่สิ่งดังกล่าวนี้ จะไม่เกิดกับสัตว์ที่ตาบอดทั้งสองข้าง เพราะโดยปกติผู้เลี้ยงจะจัดหาอาหารที่ดีให้อยู่แล้ว

4. สิ่งที่ไม่มีตัวบทสมควรแก่หุกมพอๆ กับสิ่งที่มีตัวบท แต่ไม่มั่นใจอย่างเด็ดขาดว่า ทั้งสองไม่มีความแตกต่างกัน เช่นการเทียบเคียงทาสหญิงกับทาสชายว่า เมื่อปล่อยให้เป็นไทบางส่วนโดยผู้ถือกรรมสิทธิ์ร่วม ก็ต้องปล่อยให้เป็นไททั้งตัว ท่านนบีได้กล่าวเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

من أعتق شركا له في عبد، عتق ما بقي في ماله، إذا كان له مال يبلغ ثمن العبد.

رواه مسلم وابوداود

ความว่า *"ผู้ใดก็ตามที่ปล่อยส่วนของตนในตัวทาสชาย ส่วนที่เหลือก็ได้รับการปล่อยจากทรัพย์สินของเขา ทั้งนี้ หากเขามีทรัพย์สินพอกับราคาของทาส"*

รายงานโดย มุสลิมและอบูดาวูด

หะดีษนี้หมายถึงผู้ที่ถือกรรมสิทธิ์ร่วมในตัวทาสนั้น หากปล่อยส่วนของตนแล้ว ก็ต้องปล่อยส่วนที่เหลือ โดยชำระค่าทาสส่วนที่เหลือให้แก่ผู้ถือกรรมสิทธิ์อีกคน ทั้งนี้ เพื่อให้ทาสจะได้เป็นอิสระอย่างสมบูรณ์

สาเหตุที่ทำให้ไม่มั่นใจในความแตกต่างกันในการเทียบเคียงทาสหญิงกับทาสชาย ก็เพราะการมีหะดีษระบุทาสชายอย่างชัดเจนนั้น อาจโดยเหตุที่ทาสชายมีลักษณะเฉพาะที่ไม่มีในทาสหญิง นั่นคือ ทาสชายนั้นในเมื่อได้รับการปล่อยให้เป็นอิสระแล้ว ก็สามารถประกอบอาชีพต่างๆ ได้ ไม่เหมือนกับผู้หญิงแม้จะเป็นไทแล้วก็ตาม

ฉ. ความผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้นจากกิยาส

การใช้หลักการกิยาสในการบัญญัติหุกมอาจเกิดความผิดพลาดได้ในกรณีดังต่อไปนี้[60]

1. หุกมของอัศลุนั้นไม่มีอิลละฮฺ คือ เป็นหุกมที่ถูกกำหนดขึ้นโดยไม่มีอิลละฮฺ ในเมื่อเราต้องการกิยาส เราก็พยายามค้นหาลักษณะใดลักษณะหนึ่งโดยถือว่าลักษณะดังกล่าวเป็นอิลละฮฺของหุกม ทั้งๆ ที่หุกมนั้นไม่มีอิลละฮฺ จากนั้น เราก็เอาสิ่งอื่นมากิยาสกับสิ่งนั้น ซึ่งแน่นอนเป็นกิยาสที่ผิดพลาด เช่น การ

---

[60] *อัชชันกีฏีย์, หน้า 247-248*

ถือว่าการกินเนื้ออูฐทำให้เสียน้ำละหมาด เพราะเป็นเนื้อที่มีความร้อนสูง ดังนั้นเราจึงกิยาสเนื้อกวางกับเนื้ออูฐ โดยเชื่อว่าการกินเนื้อกวางก็ทำให้เสียน้ำละหมาดเช่นเดียวกันกับการกินเนื้ออูฐ

2. กำหนดตัวอิลละฮฺของอัศลฺไม่ถูกต้อง เช่น การถือว่าอิลละฮฺในการห้ามแลกเปลี่ยนข้าวสาลีด้วยกัน เว้นแต่จะมีปริมาณที่เท่ากัน และจะต้องส่งมอบในเวลาเดียวกัน ไม่อย่างนั้นแล้ว จะถือว่าเป็นการแลกเปลี่ยนที่มีลักษณะเป็นดอกเบี้ยโดยถือว่าอิลละฮฺ คือการเป็นอาหาร ดังนั้น จึงถือว่าการแลกเปลี่ยนอาหารทุกประเภทจะเข้าข่ายการห้าม หากมีปริมาณที่ไม่เท่ากัน หรือไม่ส่งมอบในเวลาเดียวกัน

3. กำหนดลักษณะบางอย่างเท่านั้นว่า เป็นอิลละฮฺของหุกม ทั้งๆ ที่อิลละฮฺที่แท้จริงนั้นมีมากกว่าที่ถูกกำหนดขึ้นมา เช่น การถือว่าอิลละฮฺในการลงโทษด้วยการประหารชีวิตคือการฆ่าโดยเจตนา ทั้งๆ ที่อิลละฮฺที่แท้จริงคือ การฆ่าโดยเจตนาที่ไม่ชอบธรรม

4. ถือว่าลักษณะบางอย่างที่มิใช่อิลละฮฺเป็นส่วนหนึ่งของอิลละฮฺ เช่น การถือว่าอิลละฮฺในการจ่ายกัฟฟาเราะฮฺสำหรับผู้ร่วมประเวณีกับภรรยาของตัวเองตอนกลางวันของเดือนเราะมะฎอน ส่วนหนึ่งคือเพราะผู้ร่วมประเวณีเป็นชาวเบดูอีน

5. ผิดพลาดในการกำหนดอิลละฮฺในฟัรอฺ เช่นถือว่าน้ำอัดลมมีลักษณะทำให้เกิดความมึนเมา จึงกิยาสกับสุรา เป็นต้น

บทที่ 3

แหล่งที่มาของ "หุกม" ที่บรรดาปราชญ์มีทัศนะแตกต่างกัน[1]

แหล่งที่มาของกฎหมายอิสลามที่บรรดาปราชญ์สาขาวิชา "อุศูลุลฟิกฮฺ" มีทัศนะที่แตกต่างกันนั้นมีมาก[2] ในบทนี้ เราจะทำการศึกษาเพียง 6 แหล่งที่เห็นว่า สำคัญเท่านั้น ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 อัลอิสติหฺซาน (الاستحسان)

ก. ความหมาย

"อิสติหฺซาน" (الاستحسان) เป็นคำภาษาอาหรับ มีหมายความว่า การจัดหรือการถือว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นสิ่งที่ดี (عد الشئ حسنا) หรือการติดตามหนทางที่ดี (استحسن الطريقة)

ได้มีการใช้คำที่มาจากรากศัพท์เดียวกันกับคำนี้ทั้งในอัลกุรอานและคำพูดของเศาะฮาบีย์ สำหรับการใช้ในอัลกุรอานนั้น เช่น อัลลอฮฺตรัสว่า

الذين يستمعون القول فيتبعون أحسنه

الزمر (من آية) : 18

ความว่า *"บรรดาผู้ซึ่งสดับฟังคำกล่าว แล้วพวกเขาจะปฏิบัติตามสิ่งที่ดีที่สุดของมัน"*

อัซซุมัร ส่วนหนึ่งของ : 18

อัลลอฮฺตรัสอีกว่า

فخذها بقوة وأمر قومك يأخذوا بأحسنها

الاعراف (من آية) : 145

ความว่า *"ดังนั้น จงยึดมันไว้ให้มั่นด้วยความเข้มแข็ง และจงสั่งพวกพ้องของเจ้าให้พวกเขายึดสิ่งที่ดีที่สุดของมันไว้"*

อัลอะอฺรอฟ ส่วนหนึ่งของ : 145

---

[1] *อิมามอัลเฆาะซาลีย์ใช้คำว่า "สิ่งที่ถูกคาดคะเนว่าเป็นแหล่งที่มาของหุกม ทั้งๆ ที่มันไม่ได้เป็นแหล่งที่มาของหุกม"* (مايظن أنه من أصول الادلة وليس منها)

[2] *ดู อัชชุอัยลีย์, 2:733-734*

สำหรับคำพูดของเศาะฮาบีย์นั้น อิบนุมัสอูด (เราะฎิฯ) ได้กล่าวว่า

مارآه المسلمون حسنا فهو عندالله حسن

رواه احمد والبزار والطبراني الكبير

ความว่า *"สิ่งที่บรรดาชาวมุสลิมเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดี สิ่งนั้นก็เป็นสิ่งที่ดีในทัศนะของอัลลอฮฺด้วย"*

รายงานโดย อะหมัด อัลบัซซารและอัฏเฏาะบะรอนีย์ [3]

สำหรับความหมายของอิสติหฺซานในทางวิชาการนั้น บรรดาปราชญ์สาขาวิชาอุศูลลุลฟิกฮฺ ได้ให้คำนิยามไว้มากมาย แต่คำนิยามของอบุลหะสัน อัลกัรคีย์ (أبوالحسن الكرخي) เสียชีวิตปี ฮ.ศ.340 ถือว่าครอบคลุมความหมายของหลักการนี้เป็นอย่างดี ท่านได้ให้คำนิยามของอิสติหฺซานว่า

الاستحسان : هوالعدول في مسألة عن مثل ما حكم به نظائرها الي خلافه لوجه أقوي

الاحكام في أصول الحكام

หมายความว่า *"อิสติหฺซาน คือ การเปลี่ยนจากบทบัญญัติที่คล้ายคลึงกันของปัญหา โดยหันไปใช้บทบัญญัติอื่นที่ต่างกัน เพราะมีเหตุผลที่หนักแน่นกว่า"* [4]

จากคำนิยามนี้จะเห็นได้ว่า "อิสติหฺซาน" นั้นคือ การตัดขาดจากบทบัญญัติที่คล้ายคลึงกันของปัญหาโดยหันไปใช้บทบัญญัติอย่างอื่น ซึ่งมีลักษณะตรงกันข้ามกับ "กิยาส" ที่เป็นการผนวกปัญหาที่คล้ายคลึงกับปัญหาที่มีตัวบทระบุหุกม เพื่อใช้บทบัญญัติเดียวกัน

ข. ประเภทของอิสติหฺซาน

อิสติหฺซานมี 2 ประเภท คือ

1. อัสติหฺซานกิยาซีย์ (استحسان قياسي)

อิสติหฺซานกิยาซีย์ คือ การเปลี่ยนจากการใช้หลักการกิยาสที่ปรากฏความคล้ายคลึงกันอย่างชัดเจน โดยหันไปใช้กิยาสที่ปกปิด เพราะมีเหตุผลหนักแน่นกว่า ดังตัวอย่างต่อไปนี้

---

[3] *สายรายงานเชื่อถือได้ ดู อัลฮัยษะมีย์, 1:178*

[4] *อัลอามิดีย์, อาลี 1981 ??????? ?? ???? ?????? เบรูต ดารุลฟิกร, 3:201*

ก. สิ่งของจำนำนั้นจะอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของผู้รับจำนำเท่าจำนวนหนี้ที่ผู้จำนำได้กู้ไป หากของจำนำสูญหายและมีราคาเท่ากับหนี้ที่ได้ให้แก่ผู้จำนำกู้ หนี้นั้นถือว่าเป็นอันหมดไป ดังนั้น หากผู้จำนำได้ชำระหนี้ไป แต่ถ้าของจำนำเกิดเสียหายก่อนที่ผู้จำนำจะรับคืน ผู้รับจำนำต้องส่งเงินที่ได้รับ คืนแก่ผู้จำนำ

ในกรณีที่หนี้จำนำได้รับการปลดโดยผู้รับจำนำ และหลังจากนั้นของจำนำสูญหาย ตามหลักการกิยาสแล้ว ผู้รับจำนำจะต้องชดใช้ค่าของจำนำให้แก่ผู้จำนำ ทั้งนี้ โดยการกิยาสกรณีปลดหนี้กับกรณีชำระหนี้ เพราะภาระความรับผิดชอบของผู้จำนำได้สิ้นสุดลงทั้งสองกรณี

แต่อาศัยหลักการอิสติหฺซานกิยาซีย์ ผู้รับจำนำไม่ต้องชดใช้ค่าของจำนำที่สูญหายไป ทั้งนี้ โดยถือว่า การปลดหนี้ของผู้รับจำนำนั้นเป็นเสมือนกับการบอกเลิกสัญญาจำนำ ซึ่งหลังจากสัญญาจำนำสิ้นสุดแล้ว ของจำนำที่อยู่ในมือของผู้รับจำนำ ก็ถือว่าเป็นเสมือนของฝากที่อยู่ในมือของผู้รับฝาก ซึ่งโดยหลักการแล้ว ผู้รับฝากไม่ต้องรับผิดในความเสียหายที่เกิดขึ้นกับของฝาก หากเป็นความเสียหายที่มิได้เกิดจากความประมาทเลินเล่อของผู้รับฝาก

ข. การเป็นเจ้าหนี้ร่วมกันสองคนขึ้นไป หากเจ้าหนี้คนใดคนหนึ่งรับการชำระหนี้จากลูกหนี้เท่าจำนวนหนี้ของตน เจ้าหนี้คนดังกล่าวก็ไม่มีสิทธิที่จะเอาไปคนเดียวทั้งหมดได้ เพราะเจ้าหนี้อีกคนก็มีสิทธิร้องขอส่วนแบ่งของเขาจากส่วนที่ได้รับ ตามหลักการนี้ หากเงินชำระหนี้ที่รับไปนั้นสูญหายไป ก็ควรถือว่าเป็นการสูญหายของเจ้าหนี้ทั้งสองคน แต่โดยอาศัยหลักการอิสติหฺซานกิยาซีย์ให้ถือว่า เงินที่สูญหายไปนั้น เป็นส่วนของเจ้าหนี้ผู้รับเพียงผู้เดียว ส่วนที่เหลืออยู่กับลูกหนี้ ให้เป็นสิทธิของเจ้าหนี้อีกคน ทั้งนี้เพราะเจ้าหนี้ที่ไม่ใช่ผู้รับนั้นไม่จำเป็นจะต้องขอแบ่งกับเจ้าหนี้ผู้รับเสมอไป เพราะเขาสามารถที่จะยอมให้ส่วนที่ได้รับเป็นของเจ้าหนี้ผู้รับเพียงผู้เดียวโดยที่เขาจะไปเรียกร้องหนี้ของเขาจากลูกหนี้เอง[5]

2. อิสติหฺซานเฎาะรูเราะฮฺ (استحسان الضرورة)

"อิสติหฺซานเฎาะรูเราะฮฺ" คือ การกำหนดบทบัญญัติในลักษณะที่ขัดกับหลักการกิยาสหรือหลักทั่วไป เพราะมีความจำเป็นที่จะต้องทำ หรือเพราะจะทำให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์อย่างแน่นอนในการสนองความต้องการหรือขจัดความยากลำบากของสังคม ทั้งนี้ เพราะการยึดใช้หลักการกิยาสหรือหลักการทั่วไปนั้น บางครั้งอาจทำให้เกิดปัญหาหรือความไม่ยุติธรรมได้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ก. ผู้รับฝากและผู้ที่มีฐานะเหมือนผู้รับฝาก ถือว่าเป็นบุคคลที่ได้รับความไว้วางใจ (يد أمين) จึงไม่ต้องรับผิดในความเสียหายที่เกิดขึ้นเพราะเหตุสุดวิสัยลูกจ้างนั้น โดยหลักการ ถือว่าเป็นผู้ที่ได้รับความไว้วางใจ จึงไม่ต้องรับผิดชอบต่อความเสียหายที่เกิดจากเหตุสุดวิสัย แต่โดยอาศัยหลักการอิสติหฺซานได้มีการจำแนกระหว่างลูกจ้างเฉพาะที่ทำงานให้แก่นายจ้างคนเดียวกับลูกจ้างที่รับจ้างทั่วไป กล่าวคือ ลูกจ้าง

---

[5] อัชชัรกอ. 1: 78 - 80.

ประเภทหลังจะต้องรับผิดชอบต่อทรัพย์สินของนายจ้างที่เกิดความเสียหายในช่วงที่ทรัพย์สินดังกล่าวอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของเขา (يد ضامن) แม้ว่า เป็นความเสียหายที่เกิดเพราะเหตุสุดวิสัยก็ตาม ทั้งนี้ เพื่อป้องกันมิให้เขารับจ้างเกินกำลังความสามารถที่จะทำได้ อันจะมีผลทำให้ผู้จ้างได้รับความเสียหาย

ข. ในการจัดการแบ่งทรัพย์มรดก ในกรณีที่เจ้ามรดกมีทายาทเป็นสามี มารดา พี่น้องร่วมแต่มารดาตั้งแต่สองคนขึ้นไป และพี่น้องชายร่วมบิดามารดาเดียวกัน หากปฏิบัติตามหลักการทั่วไปแล้ว พี่น้องชายร่วมบิดามารดาเดียวกันจะไม่ได้รับอะไรเลย ทั้งนี้ เพราะเป็นทายาทภาคอะเศาะบะฮฺที่ไม่มีส่วนแบ่งที่ถูกกำหนดมาอย่างแน่นอน ในเมื่อไม่มีอะไรเหลือจากทายาทภาคฟัรฎ ก็ถือว่าหมดสิทธิไป ซึ่งเป็นการแบ่งทรัพย์มรดกตามหลักการทั่วไป แต่ผลที่ออกมาค่อนข้างจะแปลกมาก ทั้งนี้ เพราะพี่น้องร่วมแต่มารดาได้รับส่วนแบ่ง ในขณะที่พี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันกับเจ้ามรดกกลับไม่ได้รับส่วนแบ่งเลย ทั้งๆ ที่มีความสัมพันธ์ที่สนิทกว่าและใกล้ชิดกับเจ้ามรดกมากกว่าพี่น้องที่ร่วมแต่มารดา ดังนั้น จึงได้มีการแก้ปัญหาดังกล่าว โดยให้พี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันรวมกันรับส่วนของพี่น้องร่วมแต่มารดา ทั้งนี้โดยอาศัยหลักการอิสติหฺซาน เพราะทั้งหมดมีความสัมพันธ์กับเจ้ามรดกที่เหมือนกัน คือมีบุคคลเดียวกันเป็นมารดา[6]

ข้อสังเกตเกี่ยวกับการแบ่งประเภทของอิสติหฺซาน

บรรดาปราชญ์สาขาวิชาอุศูลุลฟิกฮฺมัซฮับหะนะฟีย์ ได้แบ่งประเภทของอิสติหฺซานเป็น 4 ประเภท คือ จะเพิ่มอีก 2 ประเภท นอกเหนือจากที่ได้กล่าวมาแล้ว นั่นคือ[7]

1. อิสติหฺซานสุนนะฮฺ (استحسان السنة)

"อิสติหฺซานสุนนะฮฺ" คือการหันเหจากหุกมซึ่งเป็นผลของกิยาสหรือหลักการทั่วไป โดยหันไปใช้หุกมที่แตกต่างกันซึ่งถูกกำหนดโดยสุนนะฮฺ เช่น การห้ามซื้อขายสิ่งของที่ยังไม่มี แต่อนุมัติซื้อขายประเภทสะลัมได้ การซื้อขายสะลัม คือซื้อขายโดยการชำระราคา ณ วันทำสัญญาและส่งมอบสินค้าภายหลังตามเวลาที่ได้ตกลงกันไว้ ซึ่งสินค้าที่ทำสัญญาซื้อขายนั้น ยังไม่มีในวันทำสัญญาซื้อขาย ตามหลักการแล้ว การทำสัญญาลักษณะนี้ไม่ถูกต้อง แต่ได้รับการยกเว้นด้วยสุนนะฮฺว่าอนุมัติให้ทำได้

การห้ามซื้อขายสินค้าที่ยังไม่ได้เป็นของผู้ขาย ก็เหมือนกับการขายสิ่งของที่ยังไม่มี ซึ่งถือว่าเป็นสัญญาที่ไม่สามารถที่กระทำได้ เพราะมีหะดีษห้ามมิให้ทำสัญญาที่มีลักษะดังกล่าว ตามที่มีรายงานว่า

عن حكيم بن حزام قال : قلت يارسول الله يأتيني الرجل فيسألني عن البيع ليس عندي ما أبيعه منه ، ثم ابتاعه من السوق قال : لا تبع ماليس عندك .

رواه الخمسة

[6] อัชชัรกอ, 1 : 81 - 83

[7] อ้างแล้ว, 1 : 78

ความว่า *"จากหะกีม อิบนุฮิซาม เล่าว่า ฉันได้กล่าวว่า โอ้ท่านรสูลุลลอฮฺ มีคนมาหาฉันเพื่อมาขอซื้อจากฉันสิ่งซึ่งยังไม่มีจะขายให้แก่เขา จากนั้น ฉันก็จะซื้อสิ่งดังกล่าวจากตลาด ท่านกล่าวว่า เจ้าอย่าขายสิ่งที่ยังไม่อยู่กับเจ้า"*

รายงานโดย ผู้รายงานทั้งห้า[8]

แต่การซื้อขายประเภทสะลัมได้รับการยกเว้นจากข้อห้ามของหะดีษดังกล่าว เพราะมีหะดีษที่อนุญาตให้กระทำได้

عن ابن عباس قال : قدم النبي صلى الله عليه وسلم المدينة وهم يسلفون في الثمار السنة والسنتين فقال : من اسلف فليسلف في كيل معلوم ووزن معلوم إلي اجل معلوم

رواه الجماعة

ความว่า *"จากอิบนุอับบาส เล่าว่า ท่านนบี (ศ็อลฯ) ได้มายังมะดีนะฮฺ ในขณะที่ชาวมะดีนะฮฺทำการซื้อขายสะลัมผลไม้เป็นเวลาหนึ่งปีและสองปี ท่านจึงกล่าวว่า ใครก็ตาม ที่ซื้อขาย สะลัม เขาจงซื้อขายสะลัมโดยกำหนดปริมาณ(ตวง)ที่แน่นอน และน้ำหนักที่แน่นอนจนถึงกำหนดเวลาส่งมอบที่แน่นอน"*

รายงานโดย ญะมาอะฮฺ

2. อิสติหฺซานอิจญ์มาอฺ (استحسان الاجماع)

"อิสติหฺซานอิจญ์มาอฺ" คือ การหันเหจากหุกมซึ่งเป็นผลของกิยาส หรือหุกมที่เป็นไปตามหลักการทั่วไป โดยหันไปใช้หุกมที่แตกต่างกันซึ่งเป็นหุกมที่ถูกกำหนดโดยอิจญ์มาอฺ เช่น การจ้างทำของหรือที่เรียกว่า อิสติศนาอฺ (الاستصناع) ซึ่งเป็นสัญญาระหว่างผู้จ้างและผู้รับจ้าง เพื่อให้ทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยกำหนดราคาซื้อขายที่แน่นอน สัญญาเช่นนี้ตามหลักการถือว่าไม่ถูกต้อง เพราะเป็นสัญญาซื้อขายสิ่งของที่ยังไม่มีแต่ให้กระทำได้ เพราะเป็นสิ่งที่ถือปฏิบัติมาเป็นเวลาช้านาน โดยไม่มีการปฏิเสธจากบรรดาปราชญ์กฎหมายอิสลามแต่อย่างใด จึงมีผลเหมือนกับอิจญ์มาอฺ[9]

ความจริง การถือว่าวิธีการกำหนดหุกมโดยใช้หลักการสองประเภทดังกล่าวมานี้ เป็นการกำหนด

---

[8] *เป็นหะดีษเศาะฮีฮฺ ดู อัลอัลบานีย์, 5 : 132*

[9] *อัชชุฮัลีย์, 2 : 747 - 748*

บทบัญญัติโดยใช้หลักการอิสติหฺซานนั้นไม่น่าจะถูกต้อง ทั้งนี้ เพราะประเภทแรกนั้นเป็นการกำหนดหุกมโดยตัวบทของสุนนะฮฺ ในขณะที่ประเภทที่สองนั้น เป็นการกำหนดหุกมด้วยการอิจญ์มาอฺมิได้เป็นการกำหนดหุกมโดยใช้หลักการอิสติหฺซานแต่อย่างใด การถือว่าการกำหนดหุกมด้วยสองเหตุผลดังกล่าวเป็นการกำหนดหุกมโดยใช้หลักการอิสติหฺซานนั้น จะทำให้เกิดความสับสนได้ ทั้งนี้ เพราะอิสติหฺซานที่แท้จริงนั้นคือ การหันเหจากการใช้หลักการทั่วไปในกรณีที่ไม่มีตัวบท ด้วยการกำหนดหุกมที่เหมาะสมกับปัญหา[10]

ค. ทัศนะของปราชญ์กฎหมายอิสลามที่มีต่ออิสติหฺซาน

มัซฮับหะนะฟีย์ มัซฮับมาลิกีย์และมัซฮับหัมบะลีย์ ต่างก็ยอมรับหลักการอิสติหฺซานในการกำหนดบทบัญญัติในลักษณะที่ขัดกับกิยาสหรือหลักการทั่วไป แม้ว่าแต่ละมัซฮับดังกล่าวได้ให้ความหมายของคำ "อิสติหฺซาน" ที่แตกต่างกันก็ตาม สำหรับมัซฮับชาฟิอีย์จะไม่ยอมรับหลักการนี้ว่าเป็นแหล่งที่มาของบทบัญญัติโดยสิ้นเชิง

มีรายงานจากอิมามชาฟิอีย์ ท่านได้กล่าวว่า "من استحسن فقد شرع" ซึ่งมีความหมายว่า "ผู้ใดที่ใช้หลักการอิสติหฺซาน แท้จริง เขาได้กำหนดบทบัญญัติขึ้นมาเอง"[11] ทั้งนี้ เป็นการกล่าวในลักษณะเป็นการประณามผู้ใช้หลักการนี้ในการกำหนดหุกม เพราะการกำหนดบทบัญญัติต่างๆ นั้น เป็นเอกสิทธิของอัลลอฮฺเพียงพระองค์เดียวเท่านั้น

สำหรับมัซฮับที่ยอมรับว่า "อิสติหฺซาน" เป็นแหล่งที่มาของหุกมนั้น มีเหตุผล 2 ประการ คือ

1. จากการสังเกตบทบัญญัติของเหตุการณ์ต่าง ๆ นั้น หากใช้หลักการกิยาสหรือหลักการทั่ว ๆ ไปในบางกรณี อาจทำให้เกิดความไม่ยุติธรรมหรือความเสียหายต่อผลประโยชน์ของมวลมนุษย์ ดังนั้น จึงเป็นการสมควรเปิดโอกาสให้มุจญ์ตะฮิดหันไปใช้บทบัญญัติอย่างอื่น เพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์หรือขจัดความเสียหาย สิ่งดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ชัดจากตัวอย่างต่าง ๆ ของการใช้หลักการอิสติหฺซาน

2. จากการสังเกตตัวบทต่างๆ ของอัลกุรอานและหะดีษ จะเห็นได้ว่า มีการเปลี่ยนจากหลักการทั่วไป โดยหันไปใช้บทบัญญัติอย่างอื่นเพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ เช่น โดยหลักการนั้นห้ามรับประทานเนื้อสุกร เลือดและเนื้อสัตว์ที่ตายเอง หรือโดยการเชือดที่ไม่ถูกต้อง หรือเชือดโดยกล่าวนามผู้อื่นนอกเหนือจากอัลลอฮฺ แต่สำหรับผู้ที่มีความจำเป็นที่จะต้องรับประทานสิ่งดังกล่าวเพื่อประทังชีวิตของตัวเองก็อนุมัติให้รับประทานได้ แม้จะขัดกับหลักการทั่วไปก็ตาม

อย่างไรก็ตาม การใช้หลักการ "อิสติหฺซาน" ตามที่อัลกัรคีย์ได้ให้คำนิยามไว้ในการกำหนดบทบัญญัติของกฎหมายอิสลามนั้น อิมามอัลเฆาะซาลีย์ (الغزالي) เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 505 ซึ่งสังกัดมัซฮับ

---

[10] *อ้างแล้ว*

[11] *อัลเฆาะซาลีย์, 1 : 194*

ชาฟิอีย์เห็นว่า ไม่อาจปฏิเสธได้ เพราะเป็นการกำหนดหุกมโดยใช้หลักฐานที่ชัดเจน เพียงแต่การเรียกหลักการนี้ว่าอิสติหฺซานเท่านั้นที่เป็นปัญหา[12]

ดังนั้น จึงพอที่จะสรุปได้ว่า อิสติหฺซานที่ถูกปฏิเสธโดยมัซฮับชาฟิอีย์ คืออิสติหฺซานที่มีคำนิยามว่า

ما يستحسنه المجتهد بعقله

หมายความว่า *"สิ่งที่มุจญ์ตะฮิดถือว่าดีด้วยสติปัญญาของตัวเอง"*

แน่นอนการกำหนดหุกมนั้นไม่อาจใช้สติปัญญาของผู้หนึ่งผู้ใดเป็นเกณฑ์ได้ การกำหนดหุกมนั้นจะต้องมีการวิธีการ กฎเกณฑ์และหลักการที่แน่นอน จึงไม่อาจรับผลของความคิดเห็นที่ไม่มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอน เช่นเดียวกันกับอีกความหมายหนึ่งของอิสติหฺซานที่ถูกปฏิเสธ คือ

دليل ينقدح في نفس المجتهد لا تساعده العبارة عنه ولا يقدر على ابرازه واظهاره

ความหมายว่า *"อิสติหฺซาน คือ หลักฐานที่มีอยู่ในใจของมุจญ์ตะฮิดที่ยากแก่การอธิบายด้วยวาจา ซึ่งเป็นสิ่งที่มุจญ์ตะฮิดไม่สามารถอธิบายหรือชี้แจงเป็นถ้อยคำได้"*

แน่นอน สิ่งที่ไม่อาจอธิบายหรือชี้แจงด้วยถ้อยคำได้นั้น อาจเป็นได้ทั้งความฝันหรือความจริง จึงไม่ใช่แหล่งที่มาของหุกมอย่างแน่นอน[13]

จึงสรุปได้ว่า ทัศนะที่แตกต่างกันเกี่ยวกับการเป็นแหล่งที่มาของหุกมของอิสติหฺซานหรือไม่นั้นเกิดจากการอธิบายความหมายของอิสติหฺซานที่แตกต่างกัน ดังนั้น อิสติหฺซานหากคำนึงการใช้ได้และใช้ไม่ได้จะมี 3 ประเภท ดังนี้ [14]

1. อิสติหฺซานที่ใช้ได้ โดยไม่มีข้อสงสัย นั่นคือ การเปลี่ยนจากบทบัญญัติที่คล้ายคลึงกันของปัญหา โดยหันไปใช้บทบัญญัติอื่นเพราะมีเหตุผลที่หนักแน่นกว่า ซึ่งการกระทำเช่นนี้ไม่มีปราชญ์สาขาวิชาอุศูลุลฟิกฮฺท่านใดเลยที่เห็นว่าทำไม่ได้

อิมามเฆาะซาลีย์ ซึ่งเป็นผู้ปฏิเสธอิสติหฺซานอย่างแข็งขันก็กล่าวยอมรับว่า อิสติหฺซานที่มีความหมายตามที่กล่าวมานั้นไม่ได้เป็นที่ถูกปฏิเสธเลย เพียงแต่จะถูกปฏิเสธการเรียกวิธีการกำหนดหุกมเช่นนี้ว่า "อิสติหฺซาน" เท่านั้น[15]

2. อิสติหฺซานที่ใช้ได้ไม่ได้โดยไม่มีข้อสงสัย นั่นคือ สิ่งที่มุจญ์ตะฮิดถือว่าดีโดยอาศัยความคิดเห็นหรือความชอบของตนเองแม้จะขัดกับหลักฐานก็ตาม

3. อิสติหฺซาน ที่บรรดาปราชญ์กฎหมายอิสลามมีทัศนะขัดแย้งกัน นั่นคือ การเปลี่ยนจาก

---

[12] *อัลเฆาะซาลีย์, 1 : 283*

[13] *ดูรายละเอียด อัลเฆาะซาลีย์, 1 : 274 - 282*

[14] *คือลลาฟ B, หน้า 81*

[15] *อัลเฆาะซาลีย์, 1 : 283*

บทบัญญัติที่ถูกกำหนดโดยตัวบทหรือกิยาสโดยหันไปกำหนดบทบัญญัติตามอุรฟ์หรือจารีตประเพณี เช่น การไม่ถือว่าเนื้อปลานั้นเป็นเนื้อ เพราะโดยประเพณีในการใช้ภาษานั้น เนื้อปลาจะไม่เรียกว่าเนื้อ แม้ว่าในอัลกุรอานจะเรียกว่าเนื้อก็ตาม

อัลลอฮฺ ตรัสถึงน้ำทะเลจืดและน้ำทะเลเค็มว่า

ومن كل تأكلون لحما طريا

فاطر(من اية):12

ความว่า *"และจากทะเลทั้งสองพวกเจ้าจะได้กินเนื้ออันอ่อนนุ่ม"*

ฟาฏิร ส่วนหนึ่งของ : 12

แน่นอน เนื้อส่วนใหญ่ที่ได้มาจากทะเลนั้น เป็นเนื้อปลา

3.2 อัลมะศอลิหฺ อัลมุรสะละฮฺ (المصالح المرسلة)

ก. ความหมายและความสำคัญของ "อัลมะศอลิหฺ อัลมุรสะละฮฺ"

"อัลมะศอลิหฺ"(المصالح)เป็นคำภาษาอาหรับ เป็นพหูพจน์ของอัลมัศละหะฮฺ (المصلحة) ซึ่งมีหมายความว่า ผลประโยชน์

"อัลมุรสะละฮฺ" (المرسلة)หมายถึง สิ่งที่ถูกปล่อยปละละเลยโดยไม่มีการกล่าวถึง ดังนั้น มะศอลิหฺมุรสะละฮฺ คือ ผลประโยชน์ต่างๆ ที่ไม่มีตัวบทกล่าวถึง จึงไม่ทราบว่า ใช้ได้หรือใช้ไม่ได้ หรืออีกนัยหนึ่งเป็นผลประโยชน์ที่ไม่มีตัวบทยอมรับหรือปฏิเสธ

เมื่อพูดถึงหลักการนี้ จะมีศัพท์คำหนึ่งซึ่งมักใช้อยู่เสมอ นั่นคือ อัลอิสติศลาหฺ (الاستصلاح) ซึ่งหมายถึง การกำหนดบทบัญญัติทางกฎหมายอิสลามโดยใช้หลัก "มะศอลิหฺมุรสะละฮฺ"[16]

บทบัญญัติต่างๆ ของกฎหมายอิสลามนั้น จะตั้งอยู่บนหลักการและจุดมุ่งหมายเพื่อรักษาผลประ โยชน์ของมวลมนุษย์ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

จึงถือได้ว่า "มะศอลิหฺ มุรสะละฮฺ" เป็นแหล่งที่มาของกฎหมายอิสลามที่สำคัญมากแหล่งหนึ่ง ที่ทำให้กฎหมายอิสลามสามารถกำหนดบทบัญญัติต่างๆ ในการรักษาผลประโยชน์ได้ในทุกๆกรณี โดยเฉพาะในกรณีที่ไม่มีตัวบทกำหนดบทบัญญัติ อย่างไรก็ตาม การใช้หลักการนี้ในการกำหนดบทบัญญัติต่างๆ นั้น จะต้องใช้ความระมัดระวังเป็นพิเศษ ทั้งนี้ เพื่อที่จะไม่ให้อารมณ์หรือผลประโยชน์ส่วนตัวของบุคคลใดบุคคลหนึ่งมีส่วนในการกำหนดบทบัญญัติโดยอ้างหลักการนี้

---

[16] *อัชชัรกอ, 1 : 90*

ข. ประเภทของมะศอลิหฺมุรสะละฮฺ

"มะศอลิหฺ" หรือผลประโยชน์นั้น ตามทัศนะของกฎหมายอิสลามมี 3 ประเภท คือ

1. ผลประโยชน์ที่อิสลามยอมรับ ทั้งมีตัวบทหรือหลักฐานที่แสดงว่า มีการคำนึงถึง การรักษาและปกป้องผลประโยชน์ดังกล่าวไว้ ผลประโยชน์ประเภทนี้มี สามระดับคือ

ก) "มะศอลิหฺเฎาะรูรียะฮฺ" (المصالح الضرورية) คือ ผลประโยชน์ที่จำเป็นจะขาดไม่ได้ในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ทั้งในเรื่องทางโลกและเรื่องทางศาสนา หากขาดไปแล้วจะทำให้การดำรงชีวิตของมนุษย์เกิดปัญหา หรือเกิดความบกพร่องอย่างใหญ่หลวง

การรักษาผลประโยชน์ประเภทนี้ถือว่าเป็นเป้าหมายหลักของกฎหมายอิสลาม ผลประโยชน์ระดับนี้มี 5 ประการคือ ศาสนา ชีวิต สติปัญญา ทรัพย์สินและสายตระกูล ทั้งห้าประการดังกล่าวนั้นเป็นเป้าหมายหลักของกฎหมายอิสลามที่จะต้องรักษาไว้

ข. "มะศอลิหฺ หาญียะฮฺ" (المصالح الحاجية) คือ ผลประโยชน์ที่ต้องมีไว้ของมนุษย์เพื่อขจัดความยากลำบาก ซึ่งหากขาดไปแล้วแม้จะไม่ทำให้เกิดความบกพร่องในการดำรงชีวิตของมนุษย์ แต่จะทำให้เกิดความยากลำบากมากพอสมควร เช่น การอนุมัติให้ล่าสัตว์ อนุมัติให้ทำสัญญาเช่า เป็นต้น

จะเป็นไปได้ว่า การอนุมัติให้ทำสัญญาเช่าได้นั้น สามารถสนองความต้องการอย่างหนึ่งที่สำคัญมากของมนุษย์ คือทำให้สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินที่ถือกรรมสิทธิ์โดยผู้อื่น ด้วยการเสียค่าเช่าเพียงเล็กน้อย หากไม่อนุมัติให้มีการเช่า ก็จะทำให้ทุกคนจำเป็นที่จะต้องถือกรรมสิทธิ์ในสิ่งที่ตัวเองมีความจำเป็นต้องใช้ แม้ชั่วระยะเวลาหนึ่งก็ตาม อันจะทำให้เกิดความยากลำบากพอสมควร เช่นเดียวกับการอนุมัติให้ล่าสัตว์ ก็สามารถสนองผลประโยชน์ของมนุษย์ที่ต้องมีไว้ในบางยุคบางสมัยได้เป็นอย่างดี

ค. "มะศอลิหฺ ตะฮฺซีนียะฮฺ" (المصالح التحسينية) คือ ผลประโยชน์ที่ทำให้เกิดความสมบูรณ์หากขาดไปแล้ว จะไม่ทำให้เกิดความยากลำบาก แต่การรักษามันไว้ ถือว่าเป็นการรักษาจริยธรรมหรือประเพณีอันดีงาม เช่น การรักษามารยาทในการพูดจา มารยาทในการกินและดื่ม ตลอดจนการปกปิดเอาเราะฮฺ (عورة) หรือส่วนของร่างกายมนุษย์ที่พึงปกปิด เป็นต้น

การกำหนดบทบัญญัติโดยยึดผลประโยชน์ตามที่ได้กล่าวมานั้น จะต้องให้ความสำคัญในการรักษาผลประโยชน์ที่จำเป็นลำดับแรก ถัดไปเป็นการรักษาผลประโยชน์ที่ต้องมีไว้ และลำดับสุดท้ายคือผลประโยชน์ตะหฺซีนียะฮฺ หรือผลประโยชน์ที่ทำให้เกิดความสมบูรณ์

ดังนั้น ผลประโยชน์ตะหฺซีนียะฮฺนั้น จะไม่เป็นที่ยอมรับหากการรักษาผลประโยชน์อันนี้จะทำให้ขัดกับผลประโยชน์ที่จำเป็น จึงอนุมัติให้เปิดเอาเราะฮฺ (ส่วนที่พึงปกปิดของร่างกายมนุษย์)ได้ เพื่อการรักษาพยาบาลหรือผ่าตัดที่ถือว่ามีความจำเป็น ทั้งนี้ เพราะการปกปิดเอาเราะฮฺนั้นเป็นผลประโยชน์ตะหฺซีนียะฮฺเพื่อรักษาจรรยามารยาทอันดีงาม ส่วนการรักษาพยาบาลนั้นเป็นสิ่งที่จำเป็น[17]

---

[17] *อัชชัรกอ, 1 : 93-94*

2. ผลประโยชน์ที่อิสลามปฏิเสธหรือไม่ยอมรับ เช่น การฆ่าตัวตาย ซึ่งบางครั้งอาจทำให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ที่ฆ่าตัวเองในการหนีปัญหาความยากแค้นหรือความทุกข์ทรมานจากโรคที่ไม่มีทางรักษาให้หายได้ แต่เป็นผลประโยชน์ที่อิสลามไม่ยอมรับ จึงนำมาใช้ในการบัญญัติหุกมไม่ได้อย่างเด็ดขาด

3. ผลประโยชน์ที่ไม่มีหลักฐานยอมรับและไม่มีหลักฐานปฏิเสธ แต่การยึดเอาผลประโยชน์ดังกล่าวในการกำหนดบทบัญญัตินั้นจะทำให้ได้มาซึ่งผลดีหรือขจัดผลเสียได้ ผลประโยชน์ลักษณะนี้เองที่เรียกว่า "มะศอลิหฺ มุรสะละฮฺ"

อย่างไรก็ตาม อิมามอัลเฌาะซาลีย์ มีความเห็นว่า มัศละหะฮฺมุรสะละฮฺนั้น บางครั้งเป็นผลประโยชน์ที่สอดคล้องกับชนิดของหุกมที่ถูกกำหนดมา และบางครั้งเป็นผลประโยชน์ที่แปลกแยกจากหุกมที่เคยมีการบัญญัติมา อีกทั้งไม่มีหลักฐานแสดงว่ายอมรับด้วย แต่เป็นผลประโยชน์ที่ไม่ขัดกับตัวบทขณะเดียวกันก็ไม่มีการนำไปใช้ในชนิดของปัญหาที่คล้ายคลึงกัน อิมามอัลเฌาะซาลีย์ ได้กล่าวมีความว่า

"ทุกๆ ผลประโยชน์ที่ไม่เกี่ยวกับการรักษาเป้าหมายหลักของกฎหมายอิสลามซึ่งเป็นที่เข้าใจจากอัลกุรอาน สุนนะฮฺ หรืออิจญ์มาอฺ อีกทั้งเป็นผลประโยชน์ที่ไม่สอดคล้องกับการกำหนดบทบัญญัติต่างๆ ในอิสลาม ผลประโยชน์เช่นนี้ถือว่าใช้ไม่ได้ จึงต้องตัดทิ้งไป ผู้ใดก็ตามที่ยึดผลประโยชน์เช่นนี้ แท้จริงเขาได้กำหนดหุกมขึ้นเอง เช่นเดียวกับผู้ที่ใช้หลักการอิสติหฺซาน และทุกๆ ผลประโยชน์ที่เกี่ยวกับการรักษาเป้าหมายหลักของกฎหมายอิสลาม ซึ่งเป็นที่ทราบว่าเป็นเป้าหมายของกฎหมายอิสลามที่มาจากอัลกุรอาน สุนนะฮฺ หรืออิจญ์มาอฺ ผลประโยชน์เช่นนี้ มิได้ออกนอกหลักการนี้ แต่ไม่เรียกว่ากิยาสเพราะมันเป็นมัศละหะฮฺมุรสะละฮฺ เพราะกิยาสนั้น จะต้องมีตัวหลัก (อัศลฺ) ที่แน่นอน แต่เป้าหมายของกฎหมายอิสลามมิใช่เป็นสิ่งที่จะรู้ได้จากเพียงหลักฐานเดียวเท่านั้น แต่มาจากหลายๆ หลักฐานทั้งจากอัลกุรอาน สุนนะฮฺ สภาพแวดล้อมตลอดจนสัญญาณต่างๆ ของหุกมอีกด้วย จึงเรียกว่า "มัศละหะฮฺมุรสะละฮฺ" ดังนั้น หากเราอธิบายมัศละหะฮฺว่าเป็นการรักษาเป้าหมายของกฎหมายอิสลามก็ไม่มีข้อสงสัยว่า เป็นหลักการที่จะต้องยึดปฏิบัติ ยิ่งกว่านั้นจะต้องเชื่ออย่างเด็ดขาดว่า เป็นแหล่งที่มาของหุกมด้วย"[18]

ค. สาเหตุของการนำหลักการมะศอลิหุมุรสะละฮฺในการกำหนดบทบัญญัติ

การนำหลักการมัศละหะฮฺมาใช้ในการกำหนดบทบัญญัติของปัญหาต่างๆ นั้น จะเกิดจากสาเหตุ 4 ประการ ดังต่อไปนี้[19]

1. เพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์แก่สังคมและมวลมนุษย์ เช่น การบัญญัติกฎหมายภาษี เพื่อนำรายได้เป็นค่าใช้จ่ายในการจัดสาธารณประโยชน์ด้านต่างๆ เป็นต้น

2. เพื่อขจัดปัญหาและความเสียหายที่เป็นโทษแก่บุคคล และสังคม ทั้งทางด้านวัตถุ

---

[18] *อัลเฌาะซาลีย์, 1 : 310 311*

[19] *ดู อัชชัรกอ, 1 : 97*

ด้านจริยธรรมหรือด้านคุณธรรม เช่น การห้ามมิให้บุคคลไปยังประเทศบางประเทศที่เป็นแหล่งอบายมุข เป็นต้น

3. ปิดหนทาง (سد الذرائع) คือ การปิดหนทางที่จะนำไปสู่การเพิกเฉยต่อบทบัญญัติหรือหลีกเลี่ยงการปฏิบัติตามบทบัญญัติ หรือนำไปสู่การฝ่าฝืนบทบัญญัติ เช่น การห้ามสตรีที่กำลังอยู่ในภาวะอิดดะฮฺออกนอกบ้าน เพราะจะนำไปสู่การเพิกเฉยต่อหน้าที่ของตนในการไว้ทุกข์แก่สามี ที่ผู้เป็นภริยาจะต้องปฏิบัติในช่วงดังกล่าว และการห้ามสร้างมัสยิดบนสุสาน เพราะจะนำไปสู่การเคารพบูชาต่อผู้ตาย โดยเฉพาะผู้ตายที่มีชื่อเสียง

4. การเปลี่ยนแปลงของกาลเวลา ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ทำให้เกิดความแตกต่างจากการดำรงชีวิตของคนรุ่นก่อน เช่น การหย่าสามเตาะลากในวาระเดียวกัน ตามรายงานต่อไปนี้

عن ابن عباس قال : كان الطلاق على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم وابي بكر وسنتين من خلافة عمر ، طلاق الثلاث واحدة . فقال عمر : ان الناس قد استعجلوا في أمر كانت لهم فيه أناة ، فلو امضينا عليهم ، فأمضاه عليهم.

رواه مسلم واحمد

ความว่า *"การหย่าในสมัยของท่านนบี (ศ็อลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลัม) สมัยของอบูบักรฺ และสองปีแรกในสมัยของอุมัร การหย่าสามนั้นถือว่าเป็นหนึ่งเท่านั้น อุมรฺจึงกล่าวว่า "แท้จริงประชาชนได้รีบร้อนในการกระทำที่พวกเขามีสิทธิที่จะค่อยๆ ทำก็ได้ ดังนั้น หากเราให้มีผลตามความรีบร้อนของพวกเขา (มันก็จะมีผล)" จากนั้นท่านก็ให้มีผลต่อพวกเขา"*

รายงานโดย มุสลิมและอะหมัด

จากรายงานดังกล่าวจะเห็นได้ว่า มีการเปลี่ยนแปลงในด้านพฤติกรรมของประชาชนในเรื่องการหย่า คือแทนที่จะหย่าหนึ่งเตาะลากในแต่ละวาระ กลับไปหย่าสามเตาะลากรวดในวาระเดียวกัน อุมัรจึงกำหนดให้มีผลเป็นสามเตาะลาก โดยใช้หลักการมะศอลิหฺ มุรสะละฮฺ ทั้งนี้ เพื่อยับยั้งพฤติกรรมดังกล่าวของประชาชน

ง. ลักษณะบทบัญญัติที่ใช้หลักการ มะศอลิหฺ มุรสะละฮฺ

1. บทบัญญัติที่เกี่ยวกับการบริหารกิจการทั่วไปที่เป็นผลประโยชน์ของสังคม ซึ่งเป็นการวางกฎเกณฑ์เพื่อจัดระบบของสังคมในด้านต่างๆ เช่น การเรียกเก็บภาษีเพื่อการวางแผนผังเมือง เพื่อสร้างถนนหนทาง สถานสงเคราะห์คนชรา สถานเลี้ยงเด็กกำพร้าและเพื่อการประกันสังคม เป็นต้น การจัดตั้งองค์กรเพื่อรับผิดชอบโครงการดังกล่าวโดยกำหนดรายจ่ายจากภาษีที่เก็บจากผู้มีรายได้สูง ถือว่าเป็นการ

กระทำโดยอาศัยหลักการมัศละหะฮฺ มุรสะละฮฺ เช่นกัน

นอกจากนี้ การกำหนดราคาสินค้า การกำหนดระเบียบจราจร ก็ทำโดยอาศัยหลักการนี้เช่นกัน

2. บทบัญญัติที่เกี่ยวกับการจัดระบบตุลาการและบทบัญญัติบางอย่างที่เกี่ยวกับกฎหมายแพ่ง

ก. บทบัญญัติที่เกี่ยวกับการจัดระบบตุลาการนั้น เช่น การแบ่งอำนาจของศาลเป็นศาลอาญาและศาลแพ่ง การจัดระดับขั้นของศาลให้มีหลายชั้น เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ที่แพ้คดีในศาลชั้นต้นสามารถอุทธรณ์และฎีกาคดีได้ และการกำหนดอายุความคดีต่างๆ เพื่อมิให้เกิดความยุ่งยากในการพิจารณา

ข. บทบัญญัติที่เกี่ยวกับกฎหมายแพ่ง เช่นการกำหนดบทบัญญัติให้ถือว่า สามีผู้หายสาบสูญไปเป็นเวลา 4 ปี ขาดจากการเป็นสามีภริยาในเมื่อผู้เป็นภริยาร้องขอต่อศาล ถึงแม้ว่าจะไม่มีหลักฐานแสดงว่าสามีนั้นได้เสียชีวิตไปแล้วก็ตาม และการถือว่าการทำนิติกรรมในอสังหาริมทรัพย์นั้นจะไม่มีผลบังคับ หากไม่มีการจดทะเบียนต่อนายทะเบียน เป็นต้น[20]

ทั้งหมดนี้ ล้วนเป็นการกำหนดบทบัญญัติโดยอาศัยหลักการมะศอลิหฺ มุรสะละฮฺ ทั้งสิ้น

จ. กฎเกณฑ์ในการใช้หลักการมะศอลิหฺ มุรสะละฮฺ

บรรดาปราชญ์กฎหมายอิสลามที่ยอมรับหลักการนี้มาใช้ในการกำหนดบทบัญญัติต่างเห็นพ้องกันว่า การใช้หลักการนี้ในการกำหนดบทบัญญัตินั้นใช้ได้เฉพาะปัญหาที่เกี่ยวกับเรื่องมุอามะลาตเท่านั้น สำหรับอิลละฮฺในการกำหนดบทลงโทษและเรื่องอื่นๆ ที่มนุษย์ไม่สามารถเข้าใจเหตุผลของการบัญญัตินั้นไม่อาจที่จะนำเอาหลักการนี้ไปใช้ได้ นอกจากนั้น การใช้หลักการนี้จะต้องมีเงื่อนไขดังต่อไปนี้ คือ[21]

ก. จะต้องเป็นผลประโยชน์ที่แท้จริง ไม่เพียงแต่เป็นที่คาดคะเนเท่านั้นว่า เป็นผลประโยชน์ คือ การกำหนดบทบัญญัติจะทำให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์อย่างแน่นอน หรือขจัดความเสียหายอย่างชัดเจน

ข. เป็นผลประโยชน์ของส่วนรวม มิใช่เป็นผลประโยชน์เฉพาะบุคคลหรือกลุ่มบุคคล กล่าวคือ การยึดเอาหลักการมัศละหะฮฺมุรสะละฮฺเป็นเกณฑ์ในการบัญญัติหุกมนั้น จะเป็นผลดีแก่คนส่วนใหญ่ สำหรับผลประโยชน์ของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลนั้นไม่อาจนำมาเป็นเกณฑ์ในการบัญญัติหุกมโดยใช้หลักการนี้ได้

ค. เป็นผลประโยชน์ที่ไม่ขัดกับตัวบท หรือมติเอกฉันท์ หรือเจตนารมณ์ของกฎหมายอิสลาม จึงไม่มีการคำนึงถึงผลประโยชน์ใดๆ ทั้งสิ้นที่ขัดกับตัวบทหรืออิจญ์มาอ์หรือเจตนารมณ์ของกฎหมายอิสลาม

---

[20] *อัชชัรกอ, 1 : 107 - 111*

[21] *ค็อลลาฟB, หน้า 99-100*

ฉ. ทัศนะของนักกฎหมายอิสลามที่มีต่อมะศอลิหฺ มุรสะละฮฺ

มะศอลิหฺ มุรสะละฮฺ เป็นหลักการที่บรรดาปราชญ์กฎหมายอิสลามมีทัศนะแตกต่างกัน โดยมีปราชญ์กฎหมายอิสลามไม่น้อยที่ไม่ยอมรับหลักการนี้ โดยเฉพาะนักกฎหมายอิสลามสังกัดมัซฮับชาฟิอีย์ สำหรับมัซฮับที่ยอมรับหลักการนี้ในการกำหนดบทบัญญัติในกรณีที่ไม่มีตัวบทและไม่มีมติเอกฉันท์ คือ มัซฮับมาลิกีย์ และมัซฮับหัมบะลีย์ โดยมีเหตุผลสนับสนุนดังต่อไปนี้[22]

1. บรรดาเศาะฮาบะฮฺได้ยึดเอกหลักการมัศละหะฮฺมุรสะละฮฺในการกำหนดบทบัญญัติในหลายเรื่อง เช่น

ก. การรวบรวมอัลกุรอานให้อยู่ในเล่มเดียวกันโดยยึดเอาสำนวนของเผ่ากุรัยชฺ ซึ่งการกระทำเช่นนี้ไม่เคยปรากฏในสมัยของท่านนบี (ศ็อลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลัม) เหตุผลในการรวบรวมคือการยึดหลักการมัศละหะฮฺมุรสะละฮฺนั่นเอง

ข. ท่านอุมัร (เราะฎิฯ) ได้จัดการลงโทษบุคคลที่ผสมนมสดกับน้ำด้วยการเททิ้ง โดยอาศัยหลักการมัศละหะฮฺ มุรสะละฮฺ ทั้งนี้ เพื่อมิให้ผู้กระทำเช่นนั้นและผู้อื่น กล้าที่จะหลอกลวงอีกในอนาคต ซึ่งตามหลักการแล้ว กระทำไม่ได้ เพราะเป็นการทำลายทรัพย์สินโดยไม่มีประโยชน์แต่อย่างใด

ท่านอุษมาน (เราะฎิฯ) ได้กำหนดให้ภรรยาที่ถูกสามีหย่าขาดในช่วงเวลาที่สามีกำลังป่วยหนักที่นำไปสู่การเสียชีวิต โดยที่สามีมีเจตนาจะให้ภรรยาหมดสิทธิที่จะได้รับส่วนแบ่งจากกองมรดกของตนด้วยการให้ผู้เป็นภริยาที่ถูกหย่าขาดแล้วนั้นยังมีสิทธิรับมรดกได้ แม้ว่าการเป็นสามีภริยากันจะขาดจากกันอย่างสมบูรณ์แล้วก็ตาม ทั้งนี้ โดยอาศัยหลักการมัศละหะฮฺมุรสะละฮฺเช่นเดียวกัน เป็นต้น

2. บทบัญญัติต่างๆ ของอิสลามนั้นถูกบัญญัติขึ้นมาเพื่อให้บรรลุผลประโยชน์ของมวลมนุษย์ ดังนั้น ปัญหาต่างๆ ที่ไม่มีตัวบทหรือมติเอกฉันท์ของปราชญ์กฎหมาย ก็ต้องกำหนดขึ้นโดยอาศัยหลักการมัศละหะฮฺมุรสะละฮฺ เพราะบทบัญญัติที่นำมาซึ่งผลประโยชน์นั้นเชื่อได้ว่าเป็นบทบัญญัติที่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของกฎหมายอิสลาม

3. ค่านิยมและสภาพแวดล้อมนั้นจะเปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อยๆ ปัญหาใหม่ๆ ก็เกิดขึ้นเสมอ ดังนั้น ในการกำหนดบทบัญญัติ จึงต้องคำนึงถึงสิ่งเหล่านี้ด้วย ถ้าหากไม่สามารถยึดเอาหลักการมะศอลิหฺ มุรสะละฮฺ มาใช้ในการกำหนดบทบัญญัติแล้ว จะทำให้กฎหมายอิสลามไม่สามารถตอบสนองความต้องการของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาได้

ช. ความแตกต่างระหว่างกิยาส อิสติหฺซาน และมัศละหะฮฺมุรสะละฮฺ[23]

ในการกำหนดบทบัญญัติของปัญหาใดก็ตาม หากมีตัวบทจากอัลกุรอาน หะดีษ หรืออิจญ์มาอฺกำหนดบัญญัติอยู่แล้ว ก็ต้องปฏิบัติตามบทบัญญัติดังกล่าวอย่างเคร่งครัด โดยไม่เปิดทางให้ทำการ

---

[22] *ศ็อลลาฟ B, หน้า 85 - 86*

[23] *ศ็อลลาฟB, หน้า 67 68 และอัซซุฮัยลีย์, 2 : 740*

วิเคราะห์วินิจฉัยเพื่อกำหนดบทบัญญัติใหม่ เพราะมีบทบัญญัติที่ถูกกำหนดโดยอัลกุรอาน สุนนะฮฺหรืออิจญ์มาอฺ ที่ไม่สามารถเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นได้

ถ้าหากเป็นปัญหาที่ไม่มีตัวบทและไม่มีอิจญ์มาอฺ แต่เป็นปัญหาที่มีลักษณะใกล้เคียงกับปัญหาอื่นที่มีตัวบทหรืออิจญ์มาอฺกำหนดบทบัญญัติอยู่แล้ว ก็ให้ผนวกเข้ากับปัญหาที่มีบทบัญญัติอยู่แล้วโดยใช้บทบัญญัติเดียวกัน การกระทำเช่นนี้เป็นการกำหนดบัญญัติโดยใช้หลักการกิยาส

ถ้าเป็นปัญหาที่ไม่มีตัวบทและไม่มีอิจญ์มาอฺ แต่หากใช้หลักการทั่วไปหรือใช้หลักการกิยาสที่ชัดเจนในการกำหนดบทบัญญัติ จะทำให้เกิดความเสียหายหรือความไม่ยุติธรรมขึ้นได้ จึงจำเป็นต้องหันจากหลักการทั่วไปหรือจากหลักการกิยาสที่ชัดเจนไปเป็นบทบัญญัติอย่างอื่นที่เหมาะสมกว่า โดยมีเหตุผลที่หนักแน่นกว่า การบัญญัติโดยวิธีดังกล่าวนี้เรียกว่า "อิสติหฺซาน"

แต่ถ้าเป็นปัญหาที่ไม่มีตัวบทและไม่มีอิจญ์มาอฺ ทั้งไม่มีกรณีใกล้เคียงกันหรือหลักการทั่วไปที่อาจนำเป็นเกณฑ์ในการบัญญัติหุกมได้ แต่มีลักษณะที่เหมาะสมที่จะบัญญัติหุกมได้ คือจะนำมาซึ่งผลประโยชน์หรือปลดเปลื้องความเสียหาย จึงมีการบัญญัติหุกมโดยอาศัยเหตุผลดังกล่าวเป็นหลัก การกระทำเช่นนี้เรียกว่า "อิสติศลาหฺ" หรือการบัญญัติหุกมโดยใช้หลักการ "มัศละหะฮฺ มุรสะละฮฺ" นั่นเอง

3.3 อัลอุรฟฺ (العرف)

ก. ความหมายของ "อุรฟฺ"

"อุรฟฺ" (العرف) หมายถึง จารีตประเพณี "อุรฟฺ" ในภาษาอาหรับ แสดงถึงความหมายสองประการ คือ

1. ความต่อเนื่องและติดต่อกันของสิ่งหนึ่งสิ่งใด (تتابع الشئ متصلا بعضه ببعض)
2. ความเงียบและความสงบทางจิตใจ (السكون والطمأنينة)

สำหรับความหมายของ "อุรฟฺ" ทางวิชาการนั้น บรรดาปราชญ์สาขาวิชาอุศูลุลฟิกฮฺได้ให้คำนิยามไว้มากมาย แต่มีความหมายคล้ายๆ กัน

อันนะสะฟีย์ (النسفى) เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 710 ได้ให้คำนิยามของอุรฟฺว่า

ما استقر في النفوس وتلقته الطباع السليمة بالقبول

หมายความว่า *"อุรฟฺ คือ สิ่งสถิตย์อยู่ในจิตใจ และเป็นที่ยอมรับโดยสัญชาติญาณอันเที่ยงตรง"*

นักกฎหมายอิสลามยุคปัจจุบันได้ให้คำนิยามของอุรฟฺว่า

ما استقرت عليه نفوس الناس ، وتلقته الطباع السليمة بالقبول، وصار عندهم
شائعا فى جميع البلاد أوبعضها ، قولا كان اوفعلا

หมายความว่า *"อุรฟฺ คือ สิ่งที่สถิตย์อยู่ในใจของมนุษย์ ซึ่งเป็นที่ยอมรับโดยสัญชาติญาณอัน*

เที่ยงตรงและเป็นที่รับรู้ร่วมกันในหมู่มนุษย์อย่างแพร่หลาย ซึ่งอาจมีในทุกประเทศหรือบางประเทศ ทั้งที่เป็นคำพูดและการกระทำ"[24]

ข. ที่มาและความสำคัญของ "อุรฟฺ"

การกระทำของมนุษย์ที่กระทำโดยสมัครใจนั้น ย่อมมีสาเหตุ บางทีอาจเป็นสาเหตุจากภายนอก เช่น เชื่อว่าทำแล้วได้ประโยชน์ บางทีอาจเป็นสาเหตุจากภายใน เช่น การตอบโต้เพื่อเป็นการแก้แค้น และการเงียบเฉยอันเกิดจากความละอายหรือความเกรงใจ

ประเพณีที่แพร่หลายในประเทศหนึ่งหรือชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งนั้น จะเกิดจากสาเหตุและวิธีที่แตกต่างกัน แต่ส่วนมากจะเกิดจากความจำเป็น คือมีสภาพที่ทำให้ต้องทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยได้มีการกระทำซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนเป็นที่แพร่หลาย ความจำเป็นนั้นจะแตกต่างกันตามสภาพของธรรมชาติ ระบบของสังคม และลัทธิความเชื่อ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม อาจมีประเพณีบางอย่างที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษในอดีต แม้จะไม่มีความจำเป็นแต่อย่างใดในการนำมาใช้ก็ตาม

จารีตประเพณีมีอิทธิพลมากต่อชีวิตของมนุษย์ และถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ จนถือได้ว่าเป็นนิสัยลำดับที่สองของมนุษย์ ปราชญ์กฎหมายอิสลามได้กล่าวไว้ว่า "การที่จะถอนประเพณีออกจากมนุษย์นั้น จะทำให้เกิดความยากลำบากอย่างใหญ่หลวง"

ดังนั้น บรรดารซูลและผู้ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงสภาพของสังคมจึงต้องประสบกับความยากลำบากในการลบล้างหรือเปลี่ยนแปลงประเพณีต่างๆ ที่ไม่ดีงาม บางครั้งถึงกับจำเป็นต้องใช้กำลังแทนที่จะใช้วิธีแบบค่อยเป็นค่อยไป ท่านหญิงอาอีชะฮฺ (เราะฎิฯ) ได้กล่าวถึงวิธีการของอิสลามในเรื่องนี้ว่า

انما نزل أول مانزل من القرآن سورة فيها ذكر الجنة والنار ، حتى اذا تاب الناس
الى الاسلام نزل الحلال والحرام ، ولو نزل أول شئ : لا تشربوا الخمر ولاتزنوا ، لقالوا :
لاندع الخمر ولا الزنا أبدا٠

رواه البخاري

ความว่า *"ความจริงในเบื้องแรกที่อัลกุรอานถูกประทานลงมานั้น เป็นซูเราะฮฺที่กล่าวถึงสวรรค์และนรก จนประชาชนกลับเข้าสู่อิสลาม จึงได้ประทานเรื่องหะลาลและหะรอมลงมา หากมีการประทานในเบื้องแรกว่า "พวกเจ้าจงอย่าดื่มสุราและอย่าผิดประเวณี" แน่นอน พวกเขาก็จะกล่าวว่า "เราจะไม่ละทิ้งสุราและการผิดประเวณีอย่างเด็ดขาด"*

รายงานโดย บุคอรีย์

---

[24] *อัตตุรกีย์, อับดุลลอฮฺ 1980* أصول مذهب الامام احمد *รียาด มักตะบะตุรรียาด อัลหะดีษะฮฺ หน้า 522*

จากที่กล่าวมานั้นจะเห็นได้ว่า ประเพณีบางอย่างนั้นเป็นสิ่งที่ดีใช้ได้ บางอย่างเป็นประเพณีที่ไม่ดีใช้ไม่ได้ ถึงแม้ได้มีการประพฤติปฏิบัติตามนั้นมาเป็นเวลาช้านานแล้วก็ตาม

จารีตประเพณีส่งอิทธิพลในการดำรงชีวิตของสังคมมนุษย์มาเป็นเวลาช้านานมาแล้ว ในสังคมมนุษย์ที่ไม่มีบทบัญญัติทางกฎหมาย จารีตประเพณีจะทำหน้าที่เหมือนกับกฎหมายที่ถูกจะนำไปใช้ในการตัดสินความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมนั้นๆ[25] แม้แต่ในปัจจุบันจารีตประเพณีก็ยังเป็นแหล่งที่มาสำคัญของกฎหมาย จึงมีจารีตประเพณีที่ถูกบัญญัติเป็นตัวบทกฎหมาย ยิ่งกว่านั้น จารีตประเพณีที่มีการปฏิบัติโดยไม่มีกฎหมายรองรับอย่างชัดเจน ก็ยังถือเป็นกฎหมายจารีตประเพณี ที่ทำหน้าที่เคียงคู่กับกฎหมายที่เป็นลายลักษณ์อักษร[26]

ค. ความแตกต่างระหว่าง "อุรฟฺ" กับหลักการบางอย่าง

1. อุรฟฺกับอาดะฮฺ (العادة)

ปราชญ์บางท่านมีความเห็นว่า อุรฟฺและอาดะฮฺ เป็นศัพท์ทางวิชาการที่มีความหมายเหมือนกัน จึงได้มีการกำหนดกฎเกณฑ์ العادة محكمة แปลว่า ประเพณีจะถูกนำไปใช้ในการกำหนดบทบัญญัติ

ปราชญ์บางส่วนเห็นว่า อุรฟฺ คือจารีตประเพณีที่เป็นคำพูด แต่อาดะฮฺนั้น เป็นจารีตประเพณีที่เป็นการกระทำ

ในขณะที่ปราชญ์บางท่านเห็นว่า อาดะฮฺนั้น ครอบคลุมประเพณีของคนคนเดียวหรือของกลุ่มชน แต่อุรฟฺจะใช้เฉพาะประเพณีของกลุ่มชนเท่านั้น[27]

2. อุรฟฺกับอิจญมาอฺ

ความแตกต่างระหว่างอุรฟฺกับอิจญ์มาอฺนั้น พอจะสรุปได้ดังนี้ คือ[28]

ก. อุรฟฺเป็นคำพูดหรือการกระทำที่สอดคล้องกันของประชาชนโดยทั่วไป ทั้งผู้ที่มีความรู้และไม่มีความรู้ แต่อิจญ์มาอฺนั้นจะเกิดความเห็นที่สอดคล้องกันของบรรดามุจญ์ตะฮิดเท่านั้น

ข. อุรฟฺจะเกิดขึ้นโดยการกระทำหรือการพูดของคนส่วนใหญ่ หากมีบางคนไม่ปฏิบัติตาม ก็จะไม่มีผลกระทบต่ออุรฟฺ แต่อิจญ์มาอฺนั้น จะไม่เกิดขึ้นได้หากมีมุจญ์ตะฮิดบางคนไม่เห็นด้วย

ค. บทบัญญัติที่ถูกกำหนดโดยการอิจญ์มาอฺจะมีฐานะเหมือนบทบัญญัติที่ถูกกำหนดโดยอาศัยตัวบทที่ไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ แต่บทบัญญัติที่กำหนดโดยการอาศัยอุรฟฺจะเปลี่ยนตามการเปลี่ยนแปลงของอุรฟฺ

---

[25] *อัชชัรกอ, 1 : 132*

[26] *ดู หยุด แสงอุทัย 2538 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป, พิมพ์ครั้งที่ 12, ส. ประกายพริก, หน้า 63-64*

[27] *อัตตุรกีย์, หน้า 523*

[28] *อัตตุรกีย์, หน้า 524*

ง. อุรฟฺบางอย่างอาจใช้ไม่ได้ เช่น อุรฟฺที่ขัดกับตัวบท สำหรับอิจญ์มาอฺนั้นจะไม่มีลักษณะเช่นนี้เลย

ง. ประเภทต่างๆ ของอุรฟฺ

อุรฟฺทางด้านเนื้อหามี 2 ประเภท คือ อุรฟฺที่เป็นคำพูดและอุรฟฺที่เป็นการกระทำ อุรฟฺทางด้านลักษณะก็จะแบ่งออกเป็นอุรฟฺทั่วไปที่แพร่หลายทุกหนแห่ง และอุรฟฺเฉพาะของกลุ่มชนหรือที่แห่งหนึ่งแห่งใด และอุรฟฺทางด้านทัศนะของกฎหมายอิสลามจะแบ่งเป็นอุรฟฺที่ใช้ได้ และอุรฟฺที่ใช้ไม่ได้ รายละเอียดของแต่ละประเภทดังกล่าวมีดังต่อไปนี้

1. อุรฟฺที่เป็นคำพูดและอุรฟฺที่เป็นการกระทำ

อุรฟฺที่เป็นคำพูด คือ คำพูดที่แพร่หลายในหมู่คน เพื่อแสดงถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เมื่อใช้คำนั้นก็จะเข้าใจความหมายของคำนั้นทันทีว่า คือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แม้จะไม่ตรงกับความหมายเดิมของคำนั้นก็ตามเช่น คำว่าไม่มีสตางค์ ซึ่งหมายความว่า ไม่มีเงิน และคำว่าเนื้อ ซึ่งหมายถึงเนื้อสัตว์ นอกเหนือจากปลา เป็นต้น

อุรฟฺที่เป็นการกระทำ คือความเคยชินในการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น การหยุดทำงานหนึ่งวันหรือสองวันในหนึ่งสัปดาห์สำหรับผู้รับจ้างทำงานเป็นรายเดือน อุรฟฺในการซื้อวัสดุก่อสร้างเป็นจำนวนมากผู้ขายต้องส่งสินค้าถึงสถานที่ก่อสร้างของผู้ซื้อ และอุรฟฺในการรักษาทรัพย์สินในที่ๆ เหมาะสมกับทรัพย์สินนั้นๆ จึงจะถือว่าผู้ที่ลักลอบเอาทรัพย์สินไปนั้นเป็นผู้ลักทรัพย์ เป็นต้น[29]

2. อุรฟฺทั่วไปและอุรฟฺเฉพาะ

อุรฟฺทั่วไป คือ อุรฟฺที่ถือปฏิบัติกันในทุกหนแห่งและทุกยุคทุกสมัย เช่น การจ้างทำของ การเข้าห้องน้ำโดยกำหนดค่าเช่าที่แน่นอน แต่มิได้กำหนดระยะเวลาและปริมาณน้ำที่ใช้ เป็นต้น

อุรฟฺเฉพาะ คือ อุรฟฺที่ถือปฏิบัติ ณ แห่งใดแห่งหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งอาชีพใดอาชีพหนึ่งซึ่งมีมากมาย และจะมีการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา[30]

3. อุรฟฺที่ใช้ได้และอุรฟฺที่ใช้ไม่ได้

อุรฟฺที่ใช้ได้ คือ จารีตประเพณีที่ถือปฏิบัติกันโดยไม่ขัดกับตัวบทของกฎหมาย และไม่ทำให้เสียผลประโยชน์หรือได้รับความเสียหาย

อุรฟฺที่ใช้ไม่ได้ คือจารีตประเพณีที่ถือปฏิบัติกันแต่ขัดกับตัวบทหรืออิจญ์มาอฺ หรือเจตนารมณ์ของกฎหมายอิสลาม หรือทำให้เกิดความเสียหาย เช่น ประเพณีที่ยอมรับกันในเรื่องของการกู้ยืมที่มีดอกเบี้ย เป็นต้น[31]

---

[29] *อัตตุรกีย์, หน้า 526*

[30] *อ้างแล้ว, หน้า 525 - 526*

[31] *อ้างแล้ว, หน้า 526*

จ. เงื่อนไขในการใช้อุรฟฺ

อุรฟฺที่ใช้ได้ซึ่งจะถูกนำมาใช้เป็นเกณฑ์ในการกำหนดบทบัญญัตินั้นจะต้องมีเงื่อนไขดังต่อไปนี้[32]

1. เป็นอุรฟฺที่เป็นที่ยอมรับโดยคนทั่วไปหรือคนส่วนใหญ่ หากเป็นอุรฟฺที่มีการใช้และปฏิเสธการใช้เท่าๆ กัน ก็ไม่อาจนำมาใช้ในการกำหนดบทบัญญัติได้

2. เป็นอุรฟฺที่กำลังใช้กันอยู่ในขณะที่ต้องการนำมาใช้เป็นเกณฑ์ในการกำหนดบทบัญญัติ ดังนั้น อุรฟฺในอดีตที่เลิกใช้ไปแล้ว หรืออุรฟฺที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต ก็ไม่สามารถจะนำมาใช้ในการกำหนดเป็นหุกมได้

3. ไม่มีการยืนยันที่ขัดกับอุรฟฺ ทั้งนี้ หากไม่มีการกำหนดเป็นอย่างอื่น โดยฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ก็ให้ถือเสมือนหนึ่งว่ามีการยอมรับเงื่อนไขที่ถูกกำหนดโดยอุรฟฺ ดังนั้น หากมีการยืนยันที่ขัดกับอุรฟฺก็จะมีผลตามการยืนยันอย่างแน่นอน เพราะเป็นเงื่อนไขที่ถูกระบุไว้อย่างชัดเจน

4. เป็นอุรฟฺที่ไม่ขัดกับตัวบท หากเป็นอุรฟฺที่ขัดกับตัวบท ก็ถือว่าใช้ไม่ได้ เช่น อุรฟฺในการกู้ยืมโดยมีค่าตอบแทน เป็นต้น

ฉ. อุรฟฺกับการเป็นแหล่งที่มาของบทบัญญัติ

ไม่มีหลักฐานที่ชัดเจนที่แสดงว่า อุรฟฺเป็นแหล่งที่มาของหุกม แม้ว่าบรรดาปราชญ์สาขาวิชาอุศูลุลฟิกฮฺ มักจะยกหลักฐานสองประการต่อไปนี้เพื่อสนับสนุนว่าอุรฟฺนั้นเป็นแหล่งที่มาของหุกมก็ตาม

หลักฐานแรก คือคำตรัสของอัลลอฮฺ

خذ العفو وأمر بالعرف وأعرض عن الجاهلين.

الاعراف :199

ความว่า *"เจ้าจงยึดไว้ซึ่งการผ่อนปรน และจงสั่งใช้ในสิ่งที่ดีงาม (อัลอุรฟฺ) และจงหันหลังให้แก่ผู้โฉดเขลาทั้งหลาย*

อัลอะอฺรอฟ : 199

ความจริง คำว่าอุรฟฺที่มีกล่าวในอายะฮฺดังกล่าว คงมิใช่อุรฟฺซึ่งหมายถึงจารีตประเพณีที่เป็นประเด็นปัญหาตามหลักวิชาการในที่นี้ แต่อย่างไรก็ตาม อาจนำมาสนับสนุนหลักการนี้ได้ในทางอ้อม ทั้งนี้ เพราะสิ่งต่างๆ ที่มนุษย์ยอมรับในกิจกรรมของพวกเขานั้น ส่วนใหญ่เกิดจากความจำเป็น อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่ดีงามอีกด้วย จึงควรที่จะเป็นที่ยอมรับ[33]

หลักฐานที่สอง คือคำกล่าวของอิบนุมัสอูดว่า

---

[32] *อ้างแล้ว, หน้า 526 - 527*

[33] *อัชชัรกอ, 1 : 133*

مارآه المسلمون حسنا فهو عندالله حسن

ความว่า *"สิ่งที่บรรดามุสลิมเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดี สิ่งนั้นก็เป็นสิ่งที่ดีในทัศนะของอัลลอฮฺด้วย"*[34]

คำพูดของอิบนุมัสอูด (เราะฎิยัลลอฮุอันฮุ) ค่อนข้างจะตรงประเด็นมากกว่า ทั้งนี้ เพราะสิ่งที่ชาวมุสลิมเห็นว่าดี ทั้งได้ถือปฏิบัติจนกลายเป็นประเพณีนั้น ถือว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องตามหลักการของอิสลามด้วย แต่จะต้องคำนึงถึงเงื่อนไขที่ว่า จะต้องเป็นประเพณีที่ไม่ขัดกับตัวบทหรือหลักการอย่างชัดเจนอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม ผลของอุรฟฺที่มีต่อกฎหมายอิสลามนั้น เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป และมีผลมากมายด้วย อุรฟฺเป็นหลักฐานในการกำหนดรายละเอียดหรือกำหนดข้อมูลผูกพันในนิติกรรมสัญญาต่างๆ ที่มิได้กำหนดรายละเอียดโดยคู่สัญญา

สิ่งที่ชี้ให้เป็นว่าอุรฟฺนั้นมีความสำคัญมากก็คือ หนึ่งในห้าหลักทั่วไปของกฎหมายอิสลามนั้น เป็นหลักทั่วไปที่เกี่ยวกับอุรฟฺ นั่นคือ หลักทั่วไปที่ว่า

"العادة محكمة"

หมายความว่า *"ประเพณีนั้นจะถูกนำมาใช้ในการกำหนดบทบัญญัติ"*

อัสสะยูฏี (السيوطي) เสียชีวิต ฮ.ศ. 911 กล่าวว่า

اعلم أن اعتبار العادة والعرف رجع اليه فى الفقه ، فى مسائل لا تعد ذكره.

หมายความว่า *"พึงรู้เถิดว่า การยึดถืออาดะฮฺและอุรฟฺนั้น มีการนำมาใช้ทางด้านฟิกฮฺในปัญหามากมายนับไม่ถ้วน"*

จากนั้นอัสสะยูฏีย์ ได้กล่าวถึงข้อปลีกย่อยที่เกิดขึ้นจากหลักทั่วไปดังกล่าว ดังต่อไปนี้

ก. อาดะฮฺเกิดขึ้นได้อย่างไร เกิดจากการกระทำครั้งเดียว สองครั้งหรือหลายๆ ครั้ง

ข. จะถือว่าเป็นอาดะฮฺได้นั้นจะต้องเป็นการกระทำที่เกิดขึ้นตามปกติและเกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ หากเป็นการกระทำที่ไม่มีความสม่ำเสมอก็ไม่อาจถือเป็นอาดะฮฺได้

ค. อาดะฮฺที่กระทำอย่างสม่ำเสมอของพื้นที่หนึ่ง จะถือเป็นเสมือนเงื่อนไขของประชาชนในพื้นที่นั้นหรือไม่

---

[34] *อ้างแล้ว, หน้า 105*

ง. คำพูดที่จะอธิบายความหมายให้เป็นไปตามอุรฟฺนั้น จะต้องเป็นอุรฟฺที่มีการใช้มาก่อนจนถึงวันที่กล่าวคำพูดนั้นๆ ไม่ใช่อุรฟฺที่เกิดขึ้นภายหลัง

จ. สิ่งที่ตัวบทกล่าวไว้ลอยๆ โดยไม่มีกำหนดรายละเอียดและไม่มีกฎเกณฑ์ในทางภาษา ต้องยึดถือความหมายตามอุรฟฺ[35]

3.4 อิสติศหาบ (الاستصحاب)

ก. ความหมาย

"อิสติศหาบ" (الاستصحاب) เป็นคำภาษาอาหรับ มีความหมายในทางภาษาคือ การขอติดตามหรือการติดตามเป็นประจำ โดยไม่แยกจากกัน (الملازمة وعدم المفارقة)

สำหรับความหมายของ "อิสติศหาบ" ในทางวิชาการ บรรดาปราชญ์สาขาวิชาอุศูลุลฟิกฮฺได้ให้คำนิยามที่แตกต่างกัน ชิฮาบุดดีน อัซซันญานีย์ (شهاب الدين الزنجاني) เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 656 ได้ให้คำนิยามของอิสติศหาบว่า

الاستدلال بعدم الدليل على نفي الحكم ، أو بقاء ما هوثابت بالدليل

หมายความว่า *"การยึดเหตุผลด้วยการถือว่า การที่ไม่มีหลักฐานเพื่อยืนยันว่าไม่มีหุกม หรือการยึดเหตุผลที่ว่า หุกมที่ถูกกำหนดด้วยหลักฐานนั้น ยังคงมีผลต่อไป* [36]

กล่าวคือ สิ่งที่ไม่มีหลักฐานก็ให้ถือว่าไม่มีหุกมตลอดไป จนกว่าจะมีหลักฐานเปลี่ยนจากสภาพดังกล่าว เช่น นาย ก อยู่ในสภาพปลอดหนี้ ก็ให้ถือว่าเขาไม่มีความรับผิดใดๆในการชำระหนี้ จนกว่าจะมีหลักฐานแสดงว่าเขาติดหนี้ ขณะเดียวกัน หากนาย ก อยู่ในสภาพติดหนี้ก็ให้ถือว่าเขาอยู่ในสภาพดังกล่าวตลอดไป จนกว่าจะมีหลักฐานแสดงว่าเขาได้ชำระหนี้ไปแล้ว

อิสติศหาบนั้น สามารถยึดเป็นหลักฐานได้ ในเมื่อไม่หลักฐานอย่างอื่น อัลเคาะวาริซมีย์

ได้กล่าวเกี่ยวกับการเป็นแหล่งที่มาของหุกมของอิสตศหาบว่า "อิสติศหาบนั้น เป็นหลักฐานลำดับสุดท้ายที่ใช้ในการให้คำฟัตวา (ชี้ขาดข้อกฎหมายอิสลาม) ทั้งนี้ เพราะผู้เป็นมุฟตีนั้น เมื่อถูกถามในเหตุการณ์ใดก็ตามจะต้องหาหุกมจากอัลกุรอาน สุนนะฮฺ อิจญ์มาอฺและกิยาสตามลำดับ หากไม่มีความมั่นใจว่าหุกมเดิมนั้นเปลี่ยนแปลงหรือไม่ ก็ให้ถือว่ายังไม่มีการเปลี่ยนแปลง ถ้าหากไม่มั่นใจว่ามีหุกมหรือไม่ ก็ให้ถือว่าไม่มี[37] เมื่อสิ่งใดก็ตามไม่มีหุกมที่ถูกกำหนดโดยตัวบทหรือหลักฐานอื่น ก็ให้ยึดหลักการการอนุมัติโดยพื้นฐาน (الاباحة الاصلية) ในการกำหนดหุกมต่อไป

---

[35] *อัสสะยูฏีย์, ญะลาลุดดีน มปพ.* الاشباه النظائر *ไคโร, ดารฺ อิหยาอุลกุตุบิลอะ เราะบียะฮฺ, หน้า 99 - 109*

[36] *อัลคิน, หน้า 542*

ข. ลักษณะของอิสติศหาบ

การบัญญัติหุกมโดยใช้หลักการอิสติศหาบมี 5 ลักษณะดังต่อไปนี้คือ[38]

1. ลักษณะแรกของอิสติศหาบ คือ การยึดหุกมการอนุมัติโดยพื้นฐาน (الاباحة الاصلية) สำหรับสิ่งที่ไม่มีหลักฐานว่าเป็นสิ่งต้องห้าม

ทั้งนี้ เพราะเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่า โดยพื้นฐานของสิ่งที่เป็นประโยชน์ที่ไม่มีการกำหนดหุกมจากอัลลอฮฺ คือ การอนุมัติ เช่นเดียวกับสิ่งที่เป็นโทษ โดยพื้นฐานนั้น ถือว่าเป็นสิ่งที่ต้องห้าม เหตุผลของหลักการดังกล่าวคือ

อัลลอฮฺตรัสว่า

هوالذي خلق لكم مافى الارض جميعا

البقرة (من آية) : 29

ความว่า *"พระองค์ซึ่งได้ทรงสร้างสิ่งที่มีอยู่ในโลกทั้งหมด สำหรับพวกเจ้า"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ ส่วนหนึ่ง : 29

กล่าวคือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่ในโลกนี้นั้น ถูกสร้างมาสำหรับมนุษย์ใช้ประโยชน์ ดังนั้น การใช้ประโยชน์จากทุกสิ่งที่มีอยู่ในโลกนี้จึงถือว่าเป็นสิ่งที่อนุมัติ

ท่านศาสดา (ศ็อลฯ) ได้กล่าวว่า

لاضررولاضرار

رواه احمد وابن ماجه

ความว่า *"ไม่มีการกระทำใดๆ ที่ทำให้ตัวเองได้รับเสียหาย และไม่มีการกระทำใดๆ ที่ทำให้ผู้อื่นได้รับความเสียหาย (เป็นที่อนุมัติ)"*

รายงานโดย อะหมัดและอิบนุมาญะฮฺ[39]

หมายความว่า *การกระทำที่เป็นโทษ ไม่ว่าจะเป็นโทษแก่ผู้กระทำเองหรือผู้อื่นนั้น ถือว่าเป็นสิ่งต้องห้ามทั้งสิ้น*

อิสติศหาบตามลักษณะนี้เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป บรรดาปราชญ์อุศูลุลฟิกฮ์ถือว่า เป็นไปตามเหตุผลทางสติปัญญาหรือเหตุผลทั่วไป แต่จะต้องเป็นประเด็นที่มั่นใจว่าไม่มีหลักฐาน ไม่ใช่ประเด็นที่ไม่รู้

---

[37] *อัชเชากานีย์, มุฮัมมัด อิบนุ อาลี มปพ.* ارشاد الفحول *เบรูต, ดารุลฟิกร หน้า 237*

[38] *อัชซุหัยลีย์, 2 : 860 - 866*

[39] *เป็นหะดีษเศาะฮีหฺ ดู อัลอัลบานีย์ 3 : 414*

ว่ามีหลักฐานหรือไม่

2. ลักษณะที่สองของอิสติศหาบ คือ การยึดความหมายทั่วไปจนกว่าจะมีการยกเว้น (استصحاب العموم إلى أن يرد تخصيص) หมายความว่า หากปรากฏว่า มีหลักฐานที่มีความหมายทั่วไปครอบคลุมหลายๆ อย่าง ก็ให้คงมีความหมายเช่นเดิมไว้ จนกว่าจะมีหลักฐานที่มายกเว้นบางอย่างออกจากหลักฐานดังกล่าวตัวอย่างเช่น ท่านศาสดา (ศ็อลฯ) กล่าวว่า

انما الاعمال بالنيات

متفق عليه

ความว่า *"แท้จริง กิจกรรมทั้งหลายนั้น จะขึ้นอยู่กับเจตนาเท่านั้น"*

รายงานโดย บุคอรีย์และมุสลิม

เป็นหะดีษที่มีความหมายทั่วไปครอบคลุมทุกๆ กิจกรรม โดยต้องยึดความหมายดังกล่าวไว้ต่อไปจนกว่าจะมีหลักฐานที่มายกเว้นกิจกรรมบางอย่างออกจากหุกมที่ถูกกำหนดโดยหะดีษดังกล่าว

การยึดอิสติศหาบตามลักษณะนี้ เป็นที่ยอมรับโดยบรรดาปราชญ์อุศูลุลฟิกฮฺโดยไม่มีปัญหาเช่นเดียวกัน

3. ลักษณะที่สามของอิสติศหาบ คือ การยึดหุกมที่มีหลักฐานทางสติปัญญาหรือหลักฐานทางกฎหมายโดยการให้คงสภาพเดิมไว้ (استصحاب مادل العقل أو الشرع على ثبوته ودوامه) เช่น การถือกรรมสิทธิ์ซึ่งได้มาด้วยนิติกรรมสัญญาหรือด้วยวิธีอื่น ก็จะยังคงมีผลเช่นนั้นตลอดไป จนกว่าจะมีหลักฐานที่มาเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น และการอยู่ในสภาพมีวุฎูอฺหลังจากอาบน้ำละหมาด โดยจะถือว่ามีผลเช่นนั้นตลอดไป จนกว่าจะมีสิ่งที่ทำให้หมดสภาพดังกล่าว เพียงแต่สงสัยว่าหมดสภาพการมีวุฎูอนั้นยังไม่เพียงพอที่จะเปลี่ยนหุกมได้

อิมามอัลเฆาะซาลีย์ได้กล่าวถึงอิสติศหาบลักษณะนี้ว่า เป็นการยึดตามเหตุผลทางสติปัญญาหรือเหตุผลทางกฎหมาย ไม่ใช่การยึดเหตุผลที่ไม่มีหลักฐาน แต่เป็นการยึดตามหลักฐานพร้อมกับรู้ว่า ไม่มีสิ่งที่มาเปลี่ยนจากสภาพเดิม[40]

4. ลักษณะที่สี่ของอิสติศหาบ คือ การยึดหลักฐานทางสติปัญญาที่ว่า ไม่มีหุกมตั้งแต่แรก (استصحاب العدم الاصلى) กล่าวคือ เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปเกี่ยวกับบทบัญญัติของกฎหมายอิสลามว่าเดิมที แรกเริ่มของทุกสิ่งและเหตุการณ์นั้น ไม่มีหุกมจนกว่าจะมีหลักฐานแสดงว่ามีหุกม เช่น การถือว่ามุกัลลัฟแต่ละคนไม่มีภารกิจที่จะต้องปฏิบัติ จนกว่าจะมีหลักฐานที่แสดงว่า มีภารกิจที่จะต้องปฏิบัติสภาพเดิมๆ นั้นจึงจะเปลี่ยนแปลง ดังนั้น หากนาย ก อ้างว่านาย ข มีภาระติดหนี้ของนาย ก นาย ก ก็

---

[40] *อัลเฆาะซาลีย์, 1 : 223*

จะต้องยืนยันด้วยพยานหลักฐานตามข้อกล่าวอ้างของตน เพราะตามหลักการเดิมๆ แล้ว นาย ข นั้นปลอดจากภาระใดๆ ทั้งสิ้น จนกว่าจะมีหลักฐานว่าได้เปลี่ยนเป็นอย่างอื่นเท่านั้น หุกมจึงจะเปลี่ยนไปตามหลักฐาน

5. ลักษณะที่ห้าของอิสติศหาบ คือ การยึดการหุกมซึ่งเป็นผลของการอิจญ์มาอฺให้มีผลในช่วงที่มีความขัดแย้งกัน (استصحاب حكم ثابت بالاجماع في محل النزاع) เช่น บรรดามุจญ์ตะฮิดได้อิจญ์มาอฺในกรณีหนึ่ง แต่ลักษณะของปัญหาที่ได้มีการอิจญ์มาอฺนั้นเปลี่ยนแปลงไป ทำให้บรรดามุจญ์ตะฮิดมีทัศนะที่แตกต่างไปด้วย ตัวอย่างเช่น ได้มีการอิจญ์มาอฺว่า การละหมาดโดยการตะยัมมุมแทนการอาบน้ำละหมาด (วุฎูอ์) นั้น ถูกต้องใช้ได้ในกรณีที่ไม่มีน้ำ กล่าวคือ หากละหมาดด้วยการตะยัมมุมจนเสร็จก่อนที่จะมีน้ำ การละหมาดนั้นถือว่าถูกต้องสมบูรณ์ แต่ถ้าหากในช่วงที่กำลังละหมาด มีคนนำเอาน้ำมา การละหมาดนั้นถือว่าถูกต้องหรือต้องเลิกการละหมาด แล้วทำการละหมาดใหม่ภายหลังการอาบน้ำละหมาดด้วยน้ำ

อิมามชาฟิอีย์และอิมามมาลิกเห็นว่า ให้ละหมาดต่อจนเสร็จสมบูรณ์ เพราะได้มีการอิจญ์มาอฺแล้วว่า การละหมาดนั้นสมบูรณ์ก่อนจะมีน้ำ ดังนั้น ภายหลังจากมีน้ำแล้ว ก็สามารถนำเอาผลของการอิจญ์มาอฺดังกล่าวมาใช้ต่อไป จนกว่าจะมีหลักฐานว่า หลังจากมีน้ำแล้วหุกมจะเป็นอย่างอื่น ในขณะที่อิมามอบูหะนีฟะฮฺและอิมามอะหมัด มีความเห็นว่า หลังจากมีน้ำแล้วหุกมก็จะเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น และการละหมาดก็ใช้ไม่ได้ เพราะหุกมของอิจญ์มาอฺมีผลเฉพาะกรณีไม่มีน้ำเท่านั้นไม่ใช่ในกรณีมีน้ำ ดังนั้นการจะถือว่ากรณีที่มีน้ำมีหุกมเหมือนกับกรณีไม่มีน้ำนั้นจะใช้มิได้ เว้นแต่ จะมีหลักฐานสนับสนุนเท่านั้น[41]

ค. อิสติศหาบกับการเป็นแหล่งที่มาของหุกม

อัลอามีดีย์ ได้พูดถึงทัศนะของบรรดาปราชญ์กฎหมายอิสลามว่า มีทัศนะที่แตกต่างกันในเรื่องนี้ ปราชญ์กฎหมายอิสลามซึ่งสังกัดมัซฮับหะนะฟีย์ส่วนใหญ่และปราชญ์อิลมุลกะลาม (المتكلمون) กลุ่มหนึ่ง เช่น อบูลหะสันอัลบัศรีย์ และคนอื่นๆ เห็นว่า ใช้ไม่ได้ ปราชญ์บางส่วนมีความเห็นว่า อิสติศหาบสามารถเพิ่มน้ำหนักในกรณีที่หลักฐานมีความขัดแย้งกันเท่านั้น ปราชญ์กฎหมายอิสลามซึ่งสังกัดมัซฮับชาฟิอีย์กลุ่มหนึ่ง เช่น อัลมุซะนีย์ (المزني) อัศศ็อยเราะฟีย์ (الصيرفي) อัลเฆาะซาลีย์และนักวิเคราะห์คนอื่นๆ (المحققون) เห็นว่า สามารถให้เป็นหลักฐานได้ ซึ่งถือว่าเป็นทัศนะที่ถูกเลือกมาใช้ในมัซฮับ[42]

ทัศนะที่เห็นว่าอิสติศหาบไม่ใช่แหล่งที่มาของหุกมมีเหตุผลดังต่อไปนี้[43]

1. ได้มีการอิจญ์มาอฺว่า หลักฐานในการยืนยันนั้น มีน้ำหนักยิ่งกว่าหลักฐานในการปฏิเสธ (بينة الاثبات مقدمة على بينة النفى) หากการยึดสภาพเดิมๆ เป็นที่ยอมรับ ก็จะมีผลเท่ากับหลักฐานใน

---

[41] *อัชชุหัยลีย์, 2 : 865*

[42] *อัลอามิดีย์, 3 : 181*

[43] *อัลคิน, หน้า 544*

การปฏิเสธนั้น มีน้ำหนักยิ่งกว่า เพราะได้รับการสนับสนุนจากหลักการนี้

2. การถือว่า หุกมมีผลบังคับในช่วงที่มีปัญหานั้นไม่มีหลักฐานสนับสนุนแต่อย่างใด การยึดหุกมซึ่งเป็นของการอิจญ์มาอฺให้มีผลในช่วงที่มีความขัดแย้งกันนั้น เป็นการกำหนดหุกมโดยไม่มีหลักฐาน ซึ่งเป็นสิ่งที่ใช้ไม่ได้ ดังนั้น อิสติศหาบก็ใช้ไม่ได้และไม่ถือว่าเป็นแหล่งที่มาของหุกมด้วย

อย่างไรก็ตาม มัซอับหะนะฟีย์เห็นว่า อิสติศหาบนั้น สามารถใช้เป็นหลักฐานในการรักษาสิทธิที่มีอยู่แล้ว แต่ไม่สามารถใช้เป็นหลักฐานในการให้ได้มาซึ่งสิทธิใหม่ เช่น ผู้ที่หายสาบสูญนั้น จะยังคงรักษาสิทธิต่างๆ ของเขาที่มีอยู่แล้ว แต่ไม่มีสิทธิรับมรดกจากผู้ตายซึ่งผู้หายสาบสูญเป็นทายาทได้ เป็นต้น

สำหรับทัศนะที่เห็นว่าอิสติศหาบนั้น สามารถใช้เป็นหลักฐานได้ มีเหตุผลดังต่อไปนี้[44]

1. ได้มีการอิจญ์มาอฺว่า ใครก็ตามที่สงสัยว่าตัวเองอยู่ในสภาพมีวุฎอหรือไม่ ก็ให้ถือว่าไม่มีไว้ก่อน แต่ผู้ใดก็ตามที่ได้อาบน้ำละหมาดแล้ว แต่หลังจากนั้นสงสัยว่าตัวเองยังอยู่ในสภาพมีวุฎออยู่หรือไม่ ก็ให้ถือว่ายังอยู่ในสภาพมีวุฎออยู่เช่นเดิม ทั้งสองกรณี เป็นการยึดให้หุกมเดิมมีผลต่อไปหรือ "อิสติศหาบ" นั่นเอง

2. ผู้ที่มีปัญญาทั่วๆ ไปในเมื่อมั่นใจว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีหรือไม่มี โดยมีหุกมตามสภาพการมีหรือไม่มีพวกเขาก็จะยึดสภาพดังกล่าวให้มีผลในอนาคตด้วย

3. บทบัญญัติทั้งหลายที่มีผลบังคับในสมัยของท่านศาสดา (ศ็อลฯ) ก็ถือว่ายังมีผลบังคับสำหรับสมัยเราด้วย โดยยึดหลักที่ว่า สิ่งที่มีอยู่แล้วก็ให้ถือว่ายังคงมีอยู่ต่อไป ซึ่งก็คืออิสติศหาบนั่นเอง

3.5 มัซฮับของเศาะฮาบีย์ (مذهب الصحابي)

ก. ความหมายของเศาะฮาบีย์

บรรดาปราชญ์สาขาวิชาหะดีษได้นิยามความหมายของ "เศาะฮาบีย์" ว่า คือ

من لقي الرسول صلي الله عليه وسلم مؤمنا به ولازمه زمنا طويلا ومات علي الاسلام

หมายความว่า *"บุคคลที่เคยพบเห็นท่านนบี (ศ็อลฯ) ในขณะที่ตัวเองเป็นมุสลิม และเสียชีวิตไปในสภาพที่เป็นมุสลิม"*[45]

แต่ปราชญ์สาขาวิชาอุศูลุลฟิกฮฺได้นิยาม "เศาะฮาบีย์" ว่าคือ "บุคคลที่พบเห็นท่านนบีในขณะที่ตัวเองเป็นมุสลิม ทั้งได้ติดตามท่านนบีเป็นเวลาช้านาน"[46]

แน่นอน ทัศนะของเศาะฮาบีย์ตามความหมายของปราชญ์สาขาวิชาหะดีษนั้น คงมิได้เป็น

---

[44] *อัลคิน, หน้า 543 - 544*

[45] *อัชชุฮัยลีย์, 2:850*

[46] *อัลคิน, หน้า 530*

ประเด็นปัญหาของความขัดแย้งว่า ทัศนะของท่านเหล่านั้นเป็นแหล่งที่มาของหุกมหรือไม่ เพราะบางท่านได้พบเห็นท่านนบีเพียงครั้งเดียวหรือเพียงไม่กี่ครั้งเท่านั้น และได้รายงานหะดีษจากท่านนบี (ศ็อลฯ) เพียงหะดีษเดียวหรือเพียงไม่กี่หะดีษเท่านั้น เศาะฮาบีย์ซึ่งมีสถานภาพเช่นนี้ ทัศนะหรือความเห็นของท่านคงไม่มีความสำคัญถึงขั้นเป็นแหล่งที่มาของกฎหมายอิสลามแต่อย่างใด

ดังนั้น คงเหลือทัศนะของเศาะฮาบีย์ตามความหมายของปราชญ์สาขาวิชาอุศูลุลฟิกฮฺ ซึ่งเป็นบุคคลนอกจากจะเป็นมุสลิม ที่มีความศรัทธาต่อท่านนบีแล้ว ยังได้ติดตามท่านนบีจนเข้าใจคำพูดของท่านนบีเป็นอย่างดี ทั้งได้เห็นการกระทำของท่านนบีในสถานการณ์ต่างๆ และได้พยายามยึดท่านนบีเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตของตัวเอง จนเป็นบุคคลซึ่งเป็นที่ยอมรับของชาวมุสลิมว่า เป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับอิสลามดีที่สุดคนหนึ่ง เช่น เคาะลีฟะฮฺทั้งสี่ท่าน อิบนุมัสอูด อิบนุอุมัร อะนัสอิบนุมาลิก ซัยด์อิบนุษาบิต อบูฮุร็อยเราะฮฺ มุอาซ อบูมูซาอัลอัชอะรีย์ อาอิชะฮฺ อุมมุสะละมะฮฺ (เราะฎิยัลลอฮุอันฮุม) ตลอดจนบรรดาภรรยาท่านอื่นๆ ของท่านนบี (เราะฎิยัลลอฮุอันฮุน) เป็นต้น

เศาะฮาบีย์บางท่านเป็นที่รู้จักกันดีในหมู่มุสลิมรุ่นแรกๆ ว่า มีความสามารถในการฟัตวา ทั้งเป็นที่ยอมรับของชาวมุสลิม ในเมื่อพวกเขามีปัญหาเกี่ยวกับข้อกฎหมายก็จะถามหรือขอฟัตวาจากเศาะฮาบะฮฺเหล่านั้น เศาะฮาบีย์ตามที่กล่าวมานี้เท่านั้นที่ชนรุ่นหลังมีความเห็นขัดแย้งกันว่า ทัศนะของพวกเขาเป็นหลักฐานหรือแหล่งที่มาของหุกมหรือไม่

ข. ทัศนะของเศาะฮาบีย์กับการเป็นแหล่งที่มาของหุกม

บรรดาปราชญ์กฎหมายอิสลามมีความเห็นพ้องกันว่า ทัศนะของเศาะฮาบีย์ในปัญหาที่ไม่อาจทำการวิเคราะห์วินิจฉัย (อิจญ์ติฮาด) ได้นั้น ถือว่า เป็นแหล่งที่มาของหุกม เพราะความเห็นของเศาะฮาบีย์ในประเด็นปัญหาเช่นนี้จะต้องเป็นความเห็นที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากท่านนบี(ศ็อลฯ)อย่างแน่นอน เช่น เดียวกับความเห็นของเศาะฮาบะฮฺที่ได้กลายเป็นอิจญ์มาอฺ หรือเป็นความเห็นของเศาะฮาบีย์ที่ไม่มีเศาะฮาบะฮฺท่านอื่นๆ มีความเห็นขัดแย้งกันเลย

สำหรับความเห็นของเศาะฮาบีย์ซึ่งได้มาจากการอิจญ์ติฮาดนั้น จะไม่ถือว่าเป็นหลักฐานของหุกมสำหรับเศาะฮาบะฮฺท่านอื่นๆ อย่างแน่นอน เพราะหากเป็นเช่นนั้นแล้วบรรดาเศาะฮาบะฮฺก็ไม่อาจมีความขัดแย้งกันทางด้านทัศนะหรือความคิดเห็นได้ แต่สิ่งที่บรรดาปราชญ์สาขาวิชาอุศูลุลฟิกฮฺมีความเห็นขัดแย้งกัน คือ ทัศนะของเศาะฮาบีย์เป็นแหล่งที่มาของหุกมสำหรับคนรุ่นหลังหรือไม่[47]

อัลอามิดีย์ (الآمدي) เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 631 ได้กล่าวถึงทัศนะของบรรดาปราชญ์เกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า ทุกคนมีความเห็นพ้องกันว่า ทัศนะของเศาะฮาบะฮฺในปัญหาที่เกี่ยวกับอิจญ์ติฮาดนั้นจะไม่เป็นหลักฐานสำหรับเศาะฮาบะฮฺที่เป็นมุจญ์ตะฮิดด้วยกัน แม้ว่าเจ้าของทัศนะนั้นจะเป็นผู้นำหรือเป็นผู้พิพากษาหรือเป็นมุฟตีก็ตาม

---

[47] อัชชุอัยลีย์, 2 : 850 - 851

แต่บรรดาปราชญ์มีทัศนะที่แตกต่างกันว่า ทัศนะของเศาะฮาบะฮฺนั้น จะเป็นหลักฐานสำหรับตาบิอีนและบรรดามุจญ์ตะฮิดรุ่นหลังหรือไม่ ปราชญ์แนวอะชาอิเราะฮฺ (الاشاعرة) และมุอฺตะซิละฮฺ (المعتزلة) และหนึ่งในสองทัศนะของอิมามชาฟิอีย์ และหนึ่งในสองรายงานจากอิมามอะหมัด อิบนุฮัมบัล และอัลกัรคีย์ เห็นว่าทัศนะของเศาะฮาบะฮฺมิใช่หลักฐานของหุกมแต่อย่างใด

อิมามมาลิก อัรรอซีย์และอัลบัรดะอีย์ ซึ่งเป็นสานุศิษย์อิมามอบูหะนีฟะฮฺ อิมามชาฟิอีย์ในอีกทัศนะหนึ่งเห็นว่า ทัศนะของเศาะฮาบะฮฺนั้นเป็นหลักฐานของหุกมที่จะต้องนำมาใช้ก่อนกิยาส มีปราชญ์กลุ่มหนึ่งเห็นว่าทัศนะของเศาะฮาบะฮฺนั้น หากไม่สอดคล้องกับกิยาสถือว่าเป็นหลักฐานได้ แต่หากสอดคล้องกับกิยาสใช้เป็นหลักฐานไม่ได้ ปราชญ์อีกกลุ่มหนึ่งเห็นว่าทัศนะของท่านอบูบักร และท่านอุมัรเท่านั้นที่เป็นหลักฐาน แต่ทัศนะที่ถูกเลือก (المختار) คือ ความเห็นของเศาะฮาบะฮฺนั้นไม่ได้เป็นหลักฐานแต่อย่างใด[48]

บรรดาปราชญ์สาขาวิชาอุศูลุลฟิกฮฺมีความเห็นเกี่ยวกับทัศนะของเศาะฮาบะฮฺ ดังต่อไปนี้[49]

1. ไม่เป็นหลักฐานโดยไม่มีข้อแม้ เป็นทัศนะของอะชาอิเราะฮฺ มุอฺตะซิละฮฺ เป็นหนึ่งสองทัศนะของอิมามชาฟิอีย์ เป็นหนึ่งจากรายงานจากอิมามอะห์มัด ซึ่งเป็นทัศนะที่ถูกเลือกมาใช้ของนักกฎหมายอิสลามรุ่นหลังที่สังกัดมัซฮับหะนะฟีย์และมัซฮับมาลิกีย์กลุ่มหนึ่ง

2. เป็นหลักฐานที่จะต้องนำมาใช้ก่อนกิยาส เป็นทัศนะของบรรดาปราชญ์กฎหมายอิสลามสังกัดมัซฮับหะนะฟีย์ เป็นทัศนะที่ได้รับการรายงานจากอิมามมาลิก เป็นทัศนะเก่าของอิมามชาฟิอีย์ และเป็นอีกทัศนะหนึ่งที่ได้รับการรายงานจากอิมามอะห์มัดซึ่งเป็นทัศนะหลักในมัซฮับ

3. เป็นหลักฐาน หากได้รับการสนับสนุนจากหลักการกิยาส เป็นทัศนะใหม่ของอิมามชาฟิอีย์

4. เป็นหลักฐาน หากไม่สอดคล้องกับหลักการกิยาส เพราะเชื่อได้ว่า เป็นทัศนะที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากท่านนบี (ศ็อลฯ) หากสอดคล้องกับกิยาสก็ถือว่า เป็นผลจากการอิจญ์ติฮาดของเศาะฮาบีย์เอง

กล่าวโดยสรุป บรรดาปราชญ์สาขาวิชาอูศูลุลฟิกฮฺมีทัศนะเกี่ยวกับทัศนะของเศาะฮาบะฮฺว่าเป็นแหล่งที่มาของหุกมหรือไม่ แบ่งเป็นสองทัศนะ ทัศนะแรกเห็นว่า ทัศนะของเศาะฮาบีย์เป็นแหล่งที่มาของหุกมโดยบางกลุ่มกำหนดเงื่อนไขและอีกบางกลุ่มไม่ได้กำหนดเงื่อนไข ทัศนะที่สองเห็นว่า ทัศนะของเศาะฮาบีย์ไม่ได้เป็นแหล่งที่มาของหุกมเลย

เหตุผลของความเห็นที่ไม่ถือว่า ทัศนะของเศาะฮาบะฮฺเป็นหลักฐานของหุกมมีดังต่อไปนี้[50]

1) อัลลอฮฺตรัสว่า

فاعتبروا يا أولى الالباب

الحشر (من آية) : 2

[48] อัลอามิดีย์, 3 : 195 และอัลเฆาะซาลีย์ 1 : 260 - 261

[49] อัซซุฮัยลีย์, 2 : 851 - 852

[50] อ้างแล้ว, 2 : 854 - 855

ความว่า *"ดังนั้น พวกเจ้าจงพินิจพิเคราะห์เถิด โอ้บรรดาผู้มีสติปัญญาทั้งหลาย"*

อัลหัชรฺ ส่วนหนึ่งของ : 2

ในอายะฮฺนี้ อัลลอฮฺได้มีบัญชาให้พินิจพิเคราะห์ด้วยการอิจญ์ติฮาดไม่ใช่ด้วยการยอมรับทัศนะของผู้อื่น

2) เศาะฮาบะฮฺได้มีการอิจญ์มาอฺว่า แต่ละคนในหมู่เศาะฮาบะฮฺด้วยกัน ไม่จำเป็นต้องยึดเอาทัศนะของเศาะฮาบะฮฺท่านอื่นมาใช้

3) เศาะฮาบะฮฺบางท่านนั้นเป็นมุจญ์ตะฮิด ทัศนะของมุจญ์ตะฮิดแต่ละคนนั้น มีโอกาสที่จะเกิดความผิดพลาดได้ ดังนั้น เศาะฮาบะฮฺจึงยอมรับการอิจญ์ติฮาดของตาบิอีน ยิ่งกว่านั้น ตาบิอีนบางคนก็มีทัศนะแตกต่างจากเศาะฮาบะฮฺด้วย

ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่า ทัศนะของเศาะฮาบะฮฺนั้นไม่ได้เป็นหลักฐานของหุกมแต่อย่างใด

สำหรับผู้ที่ถือว่าทัศนะของเศาะฮาบะฮฺนั้นเป็นหลักฐานของหุกมมีเหตุผลดังต่อไปนี้[51]

1) อัลลอฮฺได้กล่าวถึงเศาะฮาบะฮฺว่า

كنتم خير أمة أخرجت للناس تأمرون بالمعروف وتنهون عن المنكر

ال عمران (من آية) : 110

ความว่า *"พวกเจ้า เป็นประชาชาติที่ดีที่สุดที่ถูกนำออกมาสำหรับมวลมนุษย์ พวกเจ้า จะสั่งเสียกันให้ทำความดี และพวกเจ้าจะห้ามปรามกันจากความชั่ว"*

อาลอิมรอน ส่วนหนึ่งของ : 110

อายะฮฺนี้มีความหมายว่า ประชาชาติอิสลามยุคเศาะฮาบะฮฺนั้นเป็นประชาชาติที่ดีที่สุด และแน่นอนจะต้องมีความเป็นพิเศษยิ่งกว่าประชาชาติยุคหลังๆ

2) ท่านนบี (ศ็อลฯ) ได้กล่าวว่า

خير القرون القرن الذي أنا فيه ·

رواه مسلم

---

[51] *อัซซุฮัยลีย์ 2 : 855 - 856*

ความว่า *"ศตวรรษที่ดีที่สุดคือ ศตวรรษที่ฉันมีชีวิตอยู่"*

รายงานโดยมุสลิม

หะดีษนี้มีความหมายว่า ชนที่มีชีวิตในช่วงเวลาเดียวกันกับท่านนบี (ศ็อลฯ) นั้น เป็นชนที่ดีที่สุด ซึ่งแน่นอน ความเห็นและทัศนะของพวกเขาจะถือได้ว่า เป็นความเห็นและทัศนะที่ดีที่สุดด้วย

3) การปฏิบัติตามทัศนะของเศาะฮาบะฮฺนั้นดีกว่าทัศนะของผู้อื่น เพราะมีความเป็นไปได้มากที่ทัศนะดังกล่าวนั้นได้รับการถ่ายทอดมาจากท่านนบี (ศ็อลฯ) โดยตรง

อนึ่ง นักกฎหมายอิสลามสังกัดมัซฮับชาฟิอีย์มักอ้างเสมอว่า ทัศนะใหม่ของอิมามชาฟิอีย์นั้นไม่ถือว่าทัศนะของเศาะฮาบีย์เป็นแหล่งที่มาของหุกม[52] แต่จากคำพูดของอิมามชาฟิอีย์เองในตำรา "อัรริซาละฮฺ" (الرسالة) ของท่าน แสดงว่าท่านยอมรับทัศนะของเศาะฮาบะฮฺเป็นหลักฐาน ท่านกล่าวในกรณีที่เศาะฮาบะฮฺมีความเห็นขัดแย้งกัน ซึ่งมีความว่า "เราจะเลือกเอาจากทัศนะต่างๆ ของเศาะฮาบะฮฺที่สอดคล้องกับอัลกุรอาน หรือสุนนะฮฺ หรืออิจญ์มาอฺ หรือกิยาสที่ถูกต้องที่สุด[53]

อิมามชาฟิอีย์ ยังได้กล่าวถึงกรณีที่มีเศาะฮาบีย์เพียงคนเดียวมีความเห็นในประเด็นปัญหาใดปัญหาหนึ่งว่า "จะปฏิบัติตามทัศนะของเศาะฮาบีย์เพียงคนเดียว หากไม่พบว่า มีหลักฐานในอัลกุรอาน สุนนะฮฺ อิจญ์มาอฺ และสิ่งที่มีลักษณะคล้ายกับอิจญ์มาอฺที่สามารถนำมากำหนดหุกมได้ หรือไม่สามารถนำหลักการกิยาสมาใช้ แต่ก็มีน้อยมากที่เศาะฮาบีย์คนเดียวจะมีความเห็นโดยเศาะฮาบีย์ท่านอื่นไม่มีความเห็นขัดแย้งกัน"[54]

ขณะเดียวกันในตำรา "อัลอุมมฺ" (الأم) ของอิมามชาฟิอีย์ ก็จะมีการอ้างทัศนะของเศาะฮาบะฮฺมากมาย เพื่อสนับสนุนบทบัญญัติต่างๆ ที่ท่านได้กล่าวไว้ ดังนั้น ใครก็ตามที่อ่านหนังสือ "อัลอุมมฺ" ก็จะมีข้อสรุปว่า อิมามชาฟิอีย์ถือว่า ทัศนะของเศาะฮาบะฮฺนั้นเป็นแหล่งที่มาของหุกมโดยไม่มีข้อสงสัยแต่อย่างใด

3.6 อัซซะรออิอฺ (الذرائع)

ก. ความหมาย

"อัซซะรออิอฺ" (الذريعة) เป็นคำภาษาอาหรับ เป็นพหูจน์ของคำว่า "อัซซะรีอะฮฺ" (الذرائع) ความหมายในทางภาษา คือ

الوسيلة التي يتوصل بها إلى شئ

---

[52] อัลเฆาะซาลีย์, 1 : 268

[53] อัชชาฟิอีย์, หน้า 596 - 597

[54] อ้างแล้ว, หน้า 577 - 598

หมายความว่า *"หนทางที่จะนำไปสู่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง"*

ในทางวิชาการ อัซซะรีอะฮฺ หมายถึง

مايتوصل به إلى الشئ الممنوع المشتمل على مفسدة ·

หมายความว่า "สิ่งที่จะนำไปสู่สิ่งต้องห้าม ซึ่งประกอบด้วยความเสียหาย"[55]

กล่าวคือ การกระทำใดๆ ก็ตามที่ไม่ได้เป็นการกระทำที่ต้องห้ามโดยตัวของมันเอง แต่การกระทำดังกล่าวนั้นจะนำไปสู่สิ่งต้องห้าม การกระทำดังกล่าวนั้นถือว่าต้องห้ามด้วย โดยใช้หลัก سدالذريعة (สัดดุซซะรีอะฮฺ) หรือการปิดหนทางที่จะนำไปสู่สิ่งต้องห้าม[56]

ทั้งนี้ เพราะการกำหนดบทบัญญัติต่างๆ นั้นจะคำนึงถึงหลัก 2 ประการคือ

ก. เป้าหมาย (المقاصد) คือ สิ่งที่มีผลดีหรือผลเสียในตัวของมันเอง ซึ่งบทบัญญัติก็จะถูกกำหนดตามนั้น

ข. หนทาง (الوسيلة) ไปสู่เป้าหมายดังกล่าว บทบัญญัติของหนทางนั้นจะเป็นไปตามเป้าหมาย ดังนั้น หนทางที่จะนำไปสู่เป้าหมายที่ดีที่สุด จะถือว่าเป็นหนทางที่ดีที่สุด และหนทางที่จะนำไปสู่เป้าหมายที่ชั่วช้าที่สุด ก็ถือว่าเป็นหนทางที่ชั่วช้าที่สุดด้วย[57]

จากที่กล่าวมานั้นจะเห็นได้ว่า การใช้หลักการซะรีอะฮฺนั้น จะยึดผลของการกระทำเป็นหลักโดยจะไม่คำนึงถึงเจตนาของผู้กระทำแต่อย่างใด การกระทำจะได้รับการสรรเสริญหรือได้รับการประณามจะขึ้นอยู่กับผลของกระทำอย่างเดียวเท่านั้น ดังนั้น อัลลอฮฺจึงห้ามกล่าวด่าว่าบรรดาผู้ปฏิเสธศรัทธาที่วิงวอนขอจากสิ่งอื่นนอกเหนือจากอัลลอฮฺ อันจะมีผลทำให้พวกเขากล่าวด่าอัลลอฮฺเป็นการตอบโต้ อัลลอฮฺตรัสว่า

ولا تسبوا الذين يدعون من دون الله فيسب الله عدوا بغير علم·

الانعام (من آية) : 108

ความว่า *"และพวกเจ้าจงอย่าด่าว่าบรรดาผู้ที่วิงวอนขอต่อสิ่งอื่นนอกเหนือจากอัลลอฮฺ เพราะพวกเขาก็จะด่าอัลลอฮฺ เป็นการละเมิดโดยปราศจากความรู้"*

อัลอันอาม ส่วนหนึ่งของ : 108

---

[55] *อัชชุอัยลีย์, 2 : 873*

[56] *อัตตุรกีย์, หน้า 451*

[57] *อัชชุอัยลีย์, 2 : 874*

ข. ประเภทของซะรีอะฮฺ

"ซะรีอะฮฺ" หากคำนึงถึงลักษณะที่นำไปสู่ผลนั้น จะแบ่งเป็น 2 ประเภทดังต่อไปนี้[58]

1. ซะรีอะฮฺ หรือการกระทำที่ถูกกำหนดมาเพื่อเป็นหนทางไปสู่ความเสียหาย เช่น การดื่มเหล้าที่นำไปสู่การเสียสติ การผิดประเวณีที่นำไปสู่ความสับสนของสายตระกูล เป็นต้น

2. ซะรีอะฮฺ ที่ถูกกำหนดมาเพื่อเป็นหนทางไปสู่สิ่งอนุมัติ หรือสิ่งที่ควรกระทำ แต่ถูกนำไปใช้ในทางที่นำไปสู่ความเสียหายโดยความตั้งใจของผู้กระทำ เช่น ผู้ที่สมรสกับสตรีโดยไม่ต้องการอยู่ด้วยกันฉันสามีภริยา แต่มีวัตถุประสงค์เพื่อให้สตรีที่ตนสมรสนั้นเป็นที่อนุมัติสำหรับสามีคนเดิมของนางที่หย่านางมาแล้วสามเตาะลาก หรือผู้ที่กระทำนั้นไม่มีความตั้งใจที่จะทำให้เกิดความเสียหาย เช่น ผู้ที่ขายผลองุ่นแก่ผู้ซื้อที่นำไปใช้ในการผลิตเหล้า โดยที่ผู้ขายไม่รู้

ซะรีอะฮฺทั้งสองประเภทนี้ หากคำนึงถึงน้ำหนักของผลดี และผลเสียจะมีสองลักษณะ ลักษณะแรก คือ น้ำหนักของผลดีจะมีมากกว่าผลเสีย ลักษณะที่สอง คือ น้ำหนักของผลเสียจะมากกว่าผลดี ดังนั้น ซะรีอะฮฺประเภทนี้จะมีรายละเอียดปลีกย่อยเป็น 4 ประเภท ดังต่อไปนี้[59]

1. การกระทำที่ถูกกำหนดขึ้นเพื่อนำไปสู่ความเสียหายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น การดื่มเหล้าที่นำไปสู่การหมดสติ เป็นต้น

2. การกระทำที่ถูกกำหนดขึ้นมาเพื่อไปสู่สิ่งที่อนุมัติ แต่ถูกนำไปใช้เพื่อวัตถุประสงค์ที่ทำให้เกิดความเสียหาย เช่น การทำสัญญาซื้อขายที่มีวัตถุประสงค์ของริบา (ดอกเบี้ย) แอบแฝงอยู่

3. การกระทำที่ถูกกำหนดขึ้นเพื่อนำไปสู่การกระทำที่อนุมัติ ทั้งได้มีการใช้โดยไม่มีเจตนาเพื่อทำให้เกิดความเสียหาย แต่การกระทำดังกล่าวส่วนใหญ่แล้วจะนำไปสู่ความเสียหาย เช่น การแต่งตัวของสตรีที่สามีเสียชีวิตในช่วงอิดดะฮฺ

4. สิ่งที่ถูกกำหนดขึ้นเพื่อนำไปสู่การกระทำที่อนุมัติ แต่บางครั้งอาจนำไปสู่ความเสียหาย แต่ผลดีของมันนั้น มีน้ำหนักมากกว่า เช่น คำสัจจะที่กล่าวต่อหน้าทรราช

ซะรีอะฮฺหากคำนึงผลเสียที่เกิดจากการกระทำจะมี 4 ประเภท ดังต่อไปนี้[60]

1. ซะรีอะฮฺ ที่นำไปสู่ความเสียหายอย่างแน่นอน เช่น การขุดบ่อภายในบ้าน ติดกับประตูทางเข้าที่มืดสนิท ซึ่งที่ผู้เข้าไปจะต้องตกบ่ออย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เป็นต้น ซะรีอะฮฺเช่นนี้ถือว่าต้องห้ามใครก็ตามที่กระทำเขาจะต้องรับผิดชอบ เพราะเป็นความประมาทอย่างร้ายแรง หรือไม่ก็เพราะเจตนาร้ายต่อผู้อื่นอย่างชัดเจน

2. ซะรีอะฮฺ ที่นำไปสู่ความเสียหายน้อยมาก เช่น การขุดบ่อในที่ที่โดยปกติแล้วจะไม่ทำให้มีคนตกลงไป และการขายอาหารซึ่งโดยปกติแล้ว ไม่ได้ทำอันตรายแก่ใคร การกระทำเช่นนี้ถือว่าเป็นที่อนุมัติ

---

[58] *อิบนุลก็อยยิม, 3 : 136*

[59] *อิบนุลก็อยยิม, 3 : 136*

[60] *อัชชฺฮับลีย์, 2 : 885 - 886*

ตามหลักการ เพราะบทบัญญัติทั้งหลายนั้นจะขึ้นอยู่กับน้ำหนักของผลดีหรือผลเสีย อะไรก็ตามที่มีผลดีมากกว่า ก็ถือว่าเป็นที่อนุมัติ แม้ว่าจะมีผลเสียอยู่บ้างก็ตาม และอะไรก็ตามที่มีผลเสียมากกว่า ก็ไม่อนุมัติ แม้ว่าจะมีผลดีอยู่บ้างก็ตาม ซะรีอะฮฺเช่นนี้ จะไม่คำนึงถึงเจตนาของผู้กระทำแต่อย่างใด

3. ซะรีอะฮฺ ที่นำไปสู่ความเสียหายส่วนใหญ่ กล่าวคือ คาดว่าจะนำไปสู่ความเสียหาย เช่น การขายผลองุ่นให้แก่ผู้ผลิตสุรา เป็นต้น

การคาดว่าจะเกิดขึ้นส่วนใหญ่นั้น จะมีผลในทางกฎหมายอิสลาม โดยถือว่าเหมือนกับสิ่งที่จะต้องเกิดขึ้นอย่างแน่นอน เพราะเหตุผลดังต่อไปนี้

ก. การคาดการณ์ที่มีความเป็นไปได้สูงนั้น ถือว่าเหมือนกับสิ่งที่มีความมั่นใจ

ข. การอนุญาตให้กระทำซะรีอะฮฺเช่นนี้เหมือนกับสนับสนุนให้กระทำสิ่งต้องห้าม

ค. หลักการปิดหนทางที่นำไปสู่ความเสียหายที่มีตัวบทกล่าวถึงนั้น ถือว่าเป็นการปิดหนทางที่นำไปสู่ความเสียหาย

4. ซะรีอะฮฺ ที่นำไปสู่ความเสียหายเป็นส่วนใหญ่ แต่การเกิดขึ้นนั้น เป็นการอาศัยการคาดการณ์ที่มีน้ำหนักไม่มากและไม่น้อย เช่น สะลัม (การซื้อขายล่วงหน้า) ซึ่งอาจจะนำไปสู่ริบาแต่ก็ไม่บ่อยมาก ซะรีอะฮฺเช่นนี้ บรรดาปราชญ์กฎหมายอิสลามมีทัศนะแตกต่างกัน มัซฮับหะนะฟีย์และมัซฮับชาฟิอีย์จะยึดตามหลักการคือ ซื้อขายนั้นเป็นที่อนุมัติ เพราะไม่มีความแนใจ หรือการคาดการณ์ที่มีน้ำหนักมากพอว่า จะนำไปสู่ผลเสีย ทั้งไม่มีหลักฐานหรือสัญญาณที่จะเพิ่มน้ำหนักให้กับข้างไม่อนุมัติให้กระทำ ยิ่งกว่านั้น ไม่ควรให้ผู้กระทำที่ไม่ได้มีเจตนาฝ่าฝืนบทบัญญัติของกฎหมาย ต้องรับผิดชอบต่อความเสียหายที่ไม่ได้เกิดขึ้นบ่อยนัก

แต่มัซฮับมาลิกีย์และมัซฮับหัมบะลีย์มีความเห็นว่า เป็นสิ่งที่ไม่อนุมัติ โดยคำนึงถึงความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นแม้จะไม่บ่อยนักก็ตาม โดยมีเหตุผลสนับสนุนดังต่อไปนี้[61]

1. จะต้องคำนึงถึงความตั้งใจที่เกิดขึ้นซึ่งอาจจะนำไปสู่ริบา แม้ว่าเจตนานั้นจะไม่มีความแน่นอนก็ตาม

2. ในเรื่องสะลัม (การซื้อขายล่วงหน้า) นั้น มีสองหลักการที่ขัดแย้งกัน คือ หลักการซื้อขายซึ่งเป็นที่อนุมัติ และหลักการที่ทุกคนมีหน้าที่ต้องปกป้องมิให้กระทำสิ่งที่ทำให้ผู้อื่นได้รับความเสียหาย การห้ามเป็นการปิดหนทางที่จะนำไปสู่การกระทำต้องห้าม

ค. ซะรีอะฮฺกับการเป็นแหล่งที่มาของหุกม

อิมามมาลิกและอิมามอะหมัด ถือว่า หลักซะรีอะฮฺเป็นแหล่งที่มาที่เป็นเอกเทศของกฎหมายอิสลาม สำหรับอิมามอบูหะนีฟะฮฺและอิมามชาฟิอีย์ ไม่ถือว่าเป็นแหล่งที่มาของกฎหมายอิสลาม แม้ว่า

---

[61] *อัชชุอัยลีย์, 2 : 885 - 886*

จะนำไปใช้ในการกำหนดหุกมในบางกรณีก็ตาม[62]

ตัวอย่างของหุกมที่ถูกกำหนดโดยอาศัยหลักซะรีอะฮฺ เช่น[63]

1. การให้สินบนแก่ผู้มีอำนาจที่ต้องการกระทำความชั่ว โดยความชั่วที่จะกระทำนั้นร้ายแรงยิ่งกว่าการให้สินบน ทั้งนี้ หากไม่สามารถป้องกันความชั่วโดยวิธีอื่นได้ นักกฎหมายอิสลามมัซฮับมาลิกีย์และอัมบะลีย์ส่วนใหญ่เห็นว่า อนุมัติให้กระทำได้

2. ห้ามมิให้ผู้พิพากษาตัดสินคดีโดยอาศัยมูลคดีที่ตัวเองรู้ เพราะเป็นการเปิดหนทางแก่ผู้พิพากษาที่ขาดคุณธรรมเอามาใช้ในทางที่ไม่ชอบ

3. อิมามมาลิก อิมามชาฟิอีย์และอิมามอะหมัด เห็นว่าการขายอาวุธในช่วงที่เกิดเหตุการณ์จลาจลนั้นเป็นสิ่งต้องห้ามและมีผลเป็นโมฆะ เพราะเป็นการสนับสนุนให้มีการละเมิดบทบัญญัติของอัลลอฮฺ

ยัซซุฮัยลีย์. 2 : 885 - 886

[63] อ้างแล้ว. 2 : 878

บทที่ 4

กฎเกณฑ์ทางด้านภาษาในการตีความตัวบท

(استنباط الاحكام من القواعد اللغوية)

ตัวบทของกฎหมายอิสลามประกอบด้วยอัลกุรอานและหะดีษเป็นหลัก ซึ่งทั้งสองแหล่งนี้ นักกฎหมายสามารถเข้าใจหรือตีความจากตัวอักษรของตัวบท (นัศศฺ) หรือจากเจตนารมณ์ และจิตวิญญาณของตัวบท

การรู้วิธีการตีความตัวบทนั้น มีความสำคัญมากสำหรับนักกฎหมายอิสลาม ทั้งนี้ เพราะหากไม่รู้วิธีการตีความแล้ว จะทำให้การตีความตัวบทต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นอัลกุรอานหรือหะดีษ มีความหมายผิดพลาดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น บรรดาปราชญ์สาขาวิชาการอุศูลุลฟิกฮฺได้ให้ความสำคัญต่อเรื่องนี้อย่างมากและได้กำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ อย่างละเอียดเพื่อวัตถุประสงค์นี้

การตีความตัวบทนั้น ส่วนหนึ่งเกี่ยวข้องกับการใช้ภาษาอาหรับโดยตรง ทั้งนี้ เพราะอัลกุรอานและหะดีษนั้นเป็นภาษาอาหรับ จึงจำเป็นจะต้องปฏิบัติตามความหมายซึ่งเป็นที่เข้าใจโดยผู้ใช้ภาษาหรือเจ้าของภาษาว่า คำ ประโยค หรือสำนวนที่ใช้นั้น มีความหมายเป็นอย่างไร

การตีความตัวบทนั้น จะประกอบด้วยกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่มีความสำคัญมาก อันจะทำให้การตีความตัวบทนั้น มีความถูกต้องและเที่ยงตรง

4.1 กฎเกณฑ์ที่หนึ่ง ความหมายของตัวบท (دلالة النص)

ตัวบทของกฎหมายนั้นจะต้องนำมาปฏิบัติตามความหมายที่เข้าใจได้จากตัวอักษรหรือจากลักษณะใดลักษณะหนึ่งของตัวบท ความหมายที่เข้าใจจากตัวบทไม่ว่าด้วยวิธีใดหรือในลักษณะใดก็ตามถือว่าเป็นข้อบัญญัติของตัวบทนั้นๆ ความหมายที่เข้าใจจากตัวบทนั้นอาจแบ่งได้ดังต่อไปนี้คือ

ก. มันตูก นัศศฺ[1] (منطوق النص)

"มันตูก นัศศฺ" คือ ความหมายที่เข้าใจจากตัวอักษรของตัวบทโดยไม่มีข้อสงสัย ทั้งยังเป็นจุดมุ่งหมายของตัวบทนั้นๆ อีกด้วย บางครั้งเรียก มันตูก นัศศฺว่า "อิบาเราะฮฺ นัศศฺ" (عبارة النص)

---

[1] *ศีอลลาฟ A. หน้า 144 - 145*

เช่น

1. อัลลอฮฺ ตรัสว่า

وأحل الله البيع وحرم الربا

البقرة (من آية) : 275

ความว่า *"และอัลลอฮฺทรงอนุมัติการซื้อขาย และทรงห้ามดอกเบี้ย"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 275

ความหมายตามตัวอักษรของตัวบทหรืออายะฮฺดังกล่าวนี้มีสองประการ คือ

ก. การซื้อขายนั้นแตกต่างจากดอกเบี้ย (ริบา)

ข. การซื้อขายเป็นสิ่งที่ได้รับการอนุมัติ และดอกเบี้ยนั้นเป็นสิ่งต้องห้าม

ทั้งสองความหมายนี้เป็นจุดประสงค์ของอายะฮฺ แต่ความหมายแรกนั้นเป็นจุดประสงค์หลักของประโยค เพราะอายะฮฺนี้ถูกประทานลงมา เพื่อตอบโต้ข้ออ้างของชาวอาหรับที่ว่า (انما البيع مثل الربا) ความว่า *"แท้จริง การซื้อขายนั้นเหมือนกับดอกเบี้ย"* สำหรับความหมายที่สองนั้น เป็นความหมายรอง เพราะการปฏิเสธความเหมือนนั้น จะต้องระบุถึงบทบัญญัติที่แตกต่างกันของทั้งสองด้วย

2. ท่านนบี ศ็อลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลัม ได้กล่าวว่า

صلاة الجماعة أفضل من صلاة الفذ بسبع وعشرين درجة

متفق عليه

ความว่า *"การละหมาดญะมาอะฮฺ (เป็นกลุ่ม) นั้น ดีกว่าการละหมาดเดี่ยวๆ ยี่สิบเจ็ดเท่า"*

รายงานโดย บุคอรีย์และมุสลิม

ความหมายตามตัวอักษรของหะดีษนี้ คือ การละหมาดญะมาอะฮฺนั้น ดีกว่าการละหมาดคนเดียว และได้ผลบุญมากกว่าถึงยี่สิบเจ็ดเท่า บทบัญญัติประเภทนี้มีมากมายทั้งในอัลกุรอานและหะดีษ

ข. ดิลาละฮฺ อิกติฎออฺ[2] (دلالة الاقتضاء)

"ดิลาละฮฺ อิกติฎออฺ" คือ ความหมายที่เข้าใจจากตัวบทใดตัวบทหนึ่งนั้นไม่สมบูรณ์ หากไม่มีการสมมุติว่ามีคำที่ถูกละข้อความไว้ ตัวอย่างเช่น

[2] *อัซซันกีฏีย์, หน้า 235 - 236 และอัลอามิดีย์, 2 : 208*

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

فمن كان منكم مريضا أوعلى سفر فعدة من أيام أخر·

البقرة(من آية) : 185

ความว่า *"ดังนั้น หากผู้ใดในหมู่พวกเจ้าเจ็บป่วย หรืออยู่ระหว่างเดินทาง (ก็จงนับตามจำนวนนั้น ในวันอื่น"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 185

อายะฮฺดังกล่าวนี้ พูดถึงบทบัญญัติที่เกี่ยวกับการถือศีลอดในเดือนเราะมะฎอนสำหรับผู้ป่วยหรืออยู่ระหว่างเดินทางและได้งดการถือศีลอด โดยกำหนดบัญญัติว่า เขาต้องชดใช้ในวันอื่น เพื่อให้ความหมายของอายะฮฺนี้ถูกต้องสมมุติว่า คำที่ถูกละข้อความไว้คือ "โดยเขาได้งดการถือศีลอด" เพราะถ้าไม่เช่นนั้นแล้ว ผู้ป่วยและผู้เดินทางจะต้องชดใช้ตามวันที่เขาป่วยหรือเดินทาง แม้ว่าเขามิได้งดการถือศีลอดก็ตาม ซึ่งตัวบทหรืออายะฮฺนี้มิได้มีจุดประสงค์เช่นนั้นเลย

2. ท่านนบี (ศ็อลฯ) ได้กล่าวว่า

إن الله وضع عن أمتي الخطأ والنسيان وما استكرهوا عليه·

رواه ابن ماجه والحاكم ( )

ความว่า *"แท้จริง อัลลอฮฺได้ทรงยกจากประชาชาติของฉันซึ่งความผิดพลาด ความหลงลืมและในสิ่งที่พวกเขาได้ถูกบังคับให้กระทำ"*

รายงานโดย อิบนุมาญะฮฺและอัลฮากิม[3]

สิ่งที่ได้ถูกยกนั้นคือ "บาป" จากความผิดพลาด ความหลงลืมและสิ่งที่ได้กระทำไปโดยการถูกบังคับ ทั้งนี้เพราะความผิดพลาดนั้นมันได้เกิดขึ้นจริงแล้วจะยกมิได้ เช่นเดียวกับการกระทำที่ทำขึ้นโดยการถูกบังคับก็ได้กระทำแล้ว จึงมีความมั่นใจว่า มีข้อความที่ถูกไว้ นั่นคือ "บาป" ซึ่งจำเป็นต้องสมมุติขึ้นเพื่อให้เกิดความถูกต้องแก่ตัวบท ยิ่งกว่านั้น หากการกระทำที่เกิดจากการกระทำในสามลักษณะดังกล่าวมีผลทำให้ผู้อื่นต้องได้รับความเสียหาย ผู้กระทำก็จะต้องรับผิดด้วยการชดเชยตามกฎหมาย

3. ท่านนบี ศ็อลฯ ได้กล่าวว่า

من لم يبيت الصوم من الليل فلا صيام له ·

رواه ابو داود

[3] *เป็นหะดีษเศาะฮีฮฺ ดูอัลอัลบานีย์, 1 : 123 - 124*

ความว่า *"ผู้ใดก็ตามที่มิได้ตั้งเจตนารมณ์ (นียัต) ถือศีลอดตั้งแต่ตอนกลางคืน ก็ไม่มีการถือศีลอดสำหรับเขา"*

รายงานโดย อบูดาวูด[4]

การถือศีลอดนั้นจะปฏิเสธมิได้ หากได้งดการกิน ดื่ม และสิ่งอื่นๆ ที่เป็นเงื่อนไข แต่ไม่มีผลเพราะขาดนียัต ดังนั้น สิ่งที่หะดีษปฏิเสธคือ การถือศีลอดที่มีผล หรือการถือศีลอดที่ถูกต้อง ไม่ใช่การอดอาหารที่ได้กระทำไป ดังนั้น จึงจำเป็นจะต้องสมมุติว่ามีคำที่ถูกละไว้ในหะดีษดังกล่าวด้วย

ค. ดิลาละฮฺ อิชาเราะฮฺ[5] (دلالة الاشارة)

"ดิลาละฮฺอิชาเราะฮฺ" คือ ความหมายที่มิได้เข้าใจจากตัวอักษรของตัวบท หรือจากถ้อยคำของตัวบทโดยตรง แต่เป็นความหมายที่เข้าใจทางอ้อม หรือจากสำนวนของตัวบท เช่น

1. อัลลอฮฺ ได้ตรัสว่า

وعلى المولود له رزقهن وكسوتهن بالمعروف.

البقرة (من آية) : 233

ความว่า *"และเป็นหน้าที่ของผู้ที่ถูกกำเนิดบุตรให้แก่เขา (สามี) ที่จะต้องให้ซึ่งปัจจัยยังชีพและเครื่องนุ่งห่มของพวกนางด้วยความชอบธรรม"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 233

ความหมายตามตัวอักษรของอายะฮฺคือ สามีมีหน้าที่ต้องจ่ายค่าอุปการะเลี้ยงดูให้แก่มารดาของบุตร โดยเป็นที่เข้าใจโดยนัยว่า บุตรนั้นเป็นส่วนหนึ่งของบิดา ซึ่งจะต้องใช้นามสกุลของบิดา นอกจากนั้น บิดามีสิทธิที่จะเอาทรัพย์สินของบุตรได้ตามความจำเป็น เพราะบุตรนั้นถูกกำเนิดให้แก่บิดา

2. อัลลอฮฺ ตรัสว่า

والوالدات يرضعن اولادهن حولين كاملين.

البقرة (من آية) : 233

ความว่า *"และมารดาทั้งหลายจะให้นมแก่ลูกๆ ของพวกนางสองปีเต็ม"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 233

---

[4] *เป็นหะดีษเศาะฮีฮฺ อัลอัลบานีย์, 4 : 25*

[5] *อัลเมาะชาลิย์, 2 : 188 - 189*

อัลลอฮฺ ได้ตรัสในอีกอายะฮฺหนึ่งว่า

وحمله وفصاله ثلاثون شهرا

الاحقاف (من آية) : 15

ความว่า *"และการตั้งครรภ์ให้แก่เขา (บุตร) และการหย่านมของเขานั้น ภายในสามสิบเดือน"*

อัลอะฮฺกอฟ ส่วนหนึ่งของ : 15

ความหมายตามตัวอักษรของอายะฮฺแรก คือ การกำหนดหน้าที่ของมารดาที่จะต้องให้นมแก่ลูกถึงสองปีหรือยี่สิบสี่เดือน และความหมายตามตัวอักษรของอายะฮฺที่สอง คือ กำหนดระยะเวลาตั้งแต่เริ่มตั้งครรภ์จนหย่านมของมารดานั้น รวมเวลาทั้งหมดสามสิบเดือน จากอายะฮฺทั้งสองนี้เป็นที่เข้าใจโดยดิลาละฮฺอิชาเราฮฺว่า ระยะเวลาการตั้งครรภ์ที่น้อยที่สุดคือ หกเดือน เพราะตั้งแต่ตั้งครรภ์จนหย่านม จะมีระยะเวลารวมกันเป็นสามสิบเดือน ลบด้วยยี่สิบสี่เดือน ซึ่งเป็นระยะเวลาการให้นมที่นานที่สุด ก็จะเหลือเวลาอีกหกเดือนคือระยะเวลาในการตั้งครรภ์

3. ท่านนบี ศ็อลฯ ได้กล่าวว่า

اذا استيقظ احدكم عن نومه فلايغمس يده في الاناء حتى يغسلها

ثلاثا ، فانه لايدري اين باتت يده .

متفق عليه

ความว่า *"เมื่อคนใดคนหนึ่งในหมู่ของพวกเจ้าตื่นนอน เขาจงอย่าจุ่มมือลงในภาชนะ จนกว่าเขาจะล้างมือของเขาสามครั้ง เพราะเขาไม่รู้ว่ามือของเขานั้นไปวางอยู่ที่ไหน"*

รายงานโดย บุคอรีย์และมุสลิม

ความหมายตามตัวอักษรของหะดีษนี้คือ ห้ามมิให้จุ่มมือลงในน้ำเมื่อตื่นจากนอน อิมามชาฟิอีย์จึงเข้าใจจากหะดีษนี้โดยวิธีดิลาละฮฺอิชาเราะฮฺว่า น้ำที่มีปริมาณน้อย เมื่อโดนนะญิสก็จะกลายเป็นน้ำที่สกปรกและใช้ไม่ได้ แม้ว่าลักษณะของน้ำมิได้เปลี่ยนแปลงก็ตาม เพราะถ้าไม่เช่นนั้นแล้ว ท่านนบี (ศ็อล) คงไม่ห้ามการกระทำดังกล่าว

4.2 กฎเกณฑ์ที่สอง ความหมายแฝงของตัวบท (مفهوم النص)

ในเมื่อมีตัวบทกล่าวถึงบทบัญญัติของสิ่งใดสิ่งหนึ่งในประเด็นใดประเด็นหนึ่งว่า เป็นอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น สำหรับประเด็นที่ถูกกำหนดโดยตัวอักษรของตัวบทนั้น มีความหมายที่ชัดเจนอยู่แล้ว แต่

สำหรับประเด็นที่ตัวบทมิได้กล่าวถึงนั้น จะมีความหมายเป็นสองลักษณะ คือ

ก. มัฟฮูม มุวาฟะเกาะฮฺ[6] (مفهوم الموافقة)

"มัฟฮูม มุวาฟะเกาะฮฺ" คือ ประเด็นแฝงของตัวบทมีความหมายสอดคล้องกับประเด็นที่ตัวอักษรของตัวบทได้กล่าวไว้ ในเมื่อเป็นเช่นนี้ ประเด็นที่ตัวบทมิได้กล่าวถึงก็มีผลทางกฎหมายเหมือนกับประเด็นที่ตัวบทกล่าวถึงด้วยมัฟฮูม มุวาฟะเกาะฮฺนั้นบางครั้งเรียกว่า "ฟะหุวัลคิฏอบ" (فحوى الخطاب) ตัวอย่างเช่น

อัลลอฮฺตรัสว่า

فلا تقل لهما أف ولا تنهر هما وقل لهما قولا كريما ·

الاسراء (من آية) : 23

ความว่า *"ดังนั้น เจ้าจงอย่ากล่าวแก่ท่านทั้งสอง (บิดามารดา) ว่า? "อุฟ" และจงอย่าตะโกนใส่ท่านทั้งสอง แต่จงกล่าวแก่ทั้งสองด้วยคำพูดที่ดีงาม"*

อัลอิสรออฺ ส่วนหนึ่งของ : 23

คำว่า "อุฟ" เป็นคำที่แสดงถึงการปฏิเสธ หรือความเบื่อหน่าย จึงเป็นที่เข้าใจว่า ในเมื่อการใช้คำว่า "อุฟ" เป็นที่ต้องห้าม เพราะเป็นการกระทำที่กระทบต่อความรู้สึกของบิดามารดาแล้ว การด่าหรือการทุบตีก็อยู่ในขอบข่ายการห้ามตามตัวบทนี้โดยไม่มีข้อสงสัยแต่อย่างใด

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

ان الذين يأكلو اموال اليتامى ظلما انما يأكلون في بطونهم نارا وسيصلون سعيرا·

النساء : 10

ความว่า *"แท้จริง บรรดาผู้กินทรัพย์สินของเด็กกำพร้าโดยฉ้อฉลนั้น ความจริงพวกเขากินไฟเข้าไปในท้องของพวกเขาเอง และพวกเขาจะเข้าไปในนรกอันลุกโพลง"*

อันนิซาอ : 10

การห้ามกินทรัพย์สินเด็กกำพร้า ก็เพราะต้องการรักษาทรัพย์นั้นไว้ ดังนั้น การทำลายก็มีผลเหมือนกัน เพราะทำให้ทรัพย์สินนั้นสูญเสียไปหรือลดน้อยลง

[6] *อัลเฆาะซาลีย์, 2 : 190 - 191*

ท่านนบี (ศ็อลฯ) ได้กล่าวว่า

لا يبولن أحدكم في الدائم الذي لا يجري ثم يغتسل فيه

رواه البخاري

ความว่า *"จงอย่าได้มีผู้ใดผู้หนึ่งในหมู่พวกเจ้า ปัสสาวะลงในน้ำนิ่งซึ่งไม่ไหล หลังจากนั้นเขาจะลงอาบน้ำในนั้น"*

รายงานโดย บุคอรีย์

การห้ามกระทำดังกล่าว เพราะมีวัตถุประสงค์ต้องการรักษาความสะอาดของน้ำไว้ ดังนั้น การถ่ายปัสสาวะในภาชนะ แล้วนำเอาไปเททิ้งลงในน้ำที่มีลักษณะดังกล่าว ก็มีผลเช่นเดียวกัน[7]

"มัฟฮูม มุวาฟะเกาะฮฺ" กับประเภทของ "กิยาส" ที่ได้กล่าวมานั้นมีเนื้อหาสาระที่คล้ายคลึงกันมาก จึงสมควรศึกษาทบทวนหัวข้อประเภทของกิยาสอีกครั้งเหนึ่ง เพื่อความเข้าใจที่ชัดเจน อย่างไรก็ตาม ระหว่างกิยาสกับ "มัฟฮูม มุวาฟะเกาะฮฺ" หรือ "ฟะหฺวาลคิฏอบ" มีความแตกต่างกันดังต่อไปนี้ คือ

1. กิยาส ต้องใช้กระบวนการหาเหตุผลเป็นหลักเพื่อใช้ในการเทียบเคียง แต่มัฟฮูม มุวาฟะเกาะฮฺ ทุกคนสามารถเข้าใจได้หากมีความรู้และความเข้าใจภาษาอาหรับ

2. บรรดาปราชญ์ที่ปฏิเสธกิยาสจะยอมรับมัฟฮูม มุวาฟะเกาะฮฺ เพราะเป็นการครอบคลุมความหมายของตัวบทในทางภาษา

ข. มัฟฮูม มุคอละฟะฮฺ[8] (مفهوم المخالفة)

"มัฟฮูม มุคอละฟะฮฺ" คือ สิ่งที่ตัวบทมิได้กล่าวถึง มีความหมายตรงกันข้ามกับสิ่งที่ตัวบทกล่าวถึง หมายความว่า การที่ตัวบทของกฎหมายกำหนดเงื่อนไขหรือลักษณะใดลักษณะหนึ่งว่า มีบทบัญญัติเป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง หากขาดเงื่อนไขหรือลักษณะดังกล่าวแล้ว จะมีบทบัญญัติที่ตรงกันข้ามหรือไม่

มัฟฮูม มุคอละฟะฮฺนั้น บางที่เรียกว่า "ดะลีลุลคิตอบ" (دليل الخطاب) บรรดาปราชญ์กฎหมายอิสลามมีทัศนะในเรื่องนี้แตกต่างกันเป็นสองทัศนะ ดังต่อไปนี้

ทัศนะที่หนึ่ง เป็นทัศนะของอิมามชาฟิอีย์ อิมามมาลิก อิมามอะหมัดและปราชญ์กฎหมายอิสลามส่วนใหญ่มีความเห็นว่า สิ่งที่ขาดเงื่อนไขหรือลักษณะดังกล่าวมีบทบัญญัติที่ตรงกันข้ามด้วย

ทัศนะที่สอง เป็นทัศนะของอิมามอบูหะนีฟะฮฺมีความเห็นว่า ไม่มีความหมายตรงกันข้าม คือจะเอาตัวบทที่ขาดลักษณะดังกล่าวมากำหนดบทบัญญัติในทางตรงกันข้ามไม่ได้

เหตุผลของทัศนะที่เห็นว่า ความหมายตรงกันข้าม สามารถนำมาใช้ในการกำหนดหุกมได้ มีดัง

---

[7] *ดู รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ในหัวข้อประเภทของกิยาส*

[8] *อัชชันกีฏีย์, หน้า 237-239*

ต่อไปนี้[9]

1. เป็นสิ่งที่เข้าใจโดยปราชญ์ทางภาษา อบูอุบัยดฺอัลกอสิม อิบนุสัลลาม (ابوعبيدالقاسم بن سلام) เมื่อได้ฟังหะดีษที่ว่า

لى الواجد يحل عقوبته وعرضه.

رواه ابوداودوالنسائي وصححه ابن حبان

ความว่า *"การบิดพลิ้วของผู้มั่งมีนั้น มีผลทำให้การลงโทษและศักดิ์ศรีของเขาเป็นที่อนุมัติ"*

รายงานโดย อบูดาวูด อันนะซาอีย์และอิบนุหิบบานถือว่าเป็นหะดีษเศาะฮีฮฺ

ท่านอบูอุบัยดฺ กล่าวว่า "การบิดพลิ้วของผู้ไม่มี จะไม่อนุมัติในการลงโทษเขาได้" อิมามชาฟิอีย์ ซึ่งเป็นปราชญ์ทางภาษาเช่นเดียวกันกล่าวว่า "การที่อัลลอฮฺทรงอนุมัติให้สมรสกับสตรีชาวคัมภีร์ที่เป็นไท ตามความเข้าใจของฉันก็แสดงว่า ทาสของพวกเขานั้นไม่เป็นที่อนุมัติ"

2. เป็นสิ่งที่เข้าใจโดยท่านนบี ศ็อลฯ ทั้งนี้ เมื่ออัลลอฮฺได้ทรงประทานอายะฮฺเกี่ยวกับการขออภัยให้แก่ผู้ที่มิได้เป็นมุสลิมว่า

استغفرلهم اولا تستغفرلهم إن تستغفرلهم سبعين مرة فلن يغفرالله لهم .

التوبة(من آية) : 80

ความว่า *"เจ้าจงขออภัยให้แก่พวกเขาหรือไม่ขออภัยให้แก่พวกเขา หากแม้นเจ้าขอภัยให้แก่พวกเขาเจ็บสิบครั้ง อัลลอฮฺก็จะไม่ทรงให้อภัยให้แก่พวกเขา"*

อัตเตาบะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 80

ท่านนบี ศ็อลฯ กล่าวไว้ความว่า "ผู้อภิบาลของฉันได้ให้ทางเลือกแก่ฉันแล้ว ขอสาบานต่ออัลลอฮฺว่า ฉันจะเพิ่มในการขออภัยให้มากกว่าเจ็ดสิบครั้ง"[10]

ท่านนบี ศ็อลฯ ก็เข้าใจว่า การขออภัยที่มากกว่าเจ็ดสิบครั้งนั้นจะมีหุกมแตกต่างจากเจ็ดสิบครั้งตามที่อายะฮฺระบุไว้

3. เป็นสิ่งที่เข้าใจโดยเศาะฮาบะฮฺ ทั้งนี้ บรรดาเศาะฮาบะฮฺมีความเห็นที่สอดคล้องกันว่า หะดีษที่ว่า (اذا التقى الختانان فقد وجب الغسل) ซึ่งหมายความว่า "เมื่อสองอวัยวะเพศพบกัน แท้จริง

---

[9] *อัลคิน, หน้า 180*

[10] *รายงานโดย บุคอรีย์*

การอาบน้ำ (ยกหะดัษใหญ่) ถือว่าวาญิบ" หะดีษดังกล่าวนี้ยกเลิกหะดีษที่ว่า (الماء من الماء) ซึ่งหมายความว่า "การอาบน้ำนั้นเนื่องมาจากการหลั่งน้ำ (อสุจิ)"[11] หากหะดีษหลังมิได้มีความหมายว่า การร่วมประเวณีที่ไม่มีการหลั่งน้ำอสุจินั้นไม่ต้องอาบน้ำ การยกเลิกก็ไม่เกิด

สิ่งที่มีความหมายตรงกันข้ามนั้นมีหลายประเภทดังนี้[12]

ก. ความหมายตรงกันข้ามของสิ่งที่ถูกกำหนดในลักษณะที่เป็นการจำกัดเฉพาะ (مفهوم القصر)

انما الاعمال بالنيات

متفق عليه

ความว่า *"แท้จริง การกระทำนั้นด้วยการนียัต (ตั้งเจตนา) เท่านั้น"*

รายงานโดย บุคอรีย์และมุสลิม

ความหมายตรงข้ามของหะดีษดังกล่าวคือ หากไม่มีนิยัตแล้ว การกระทำนั้นจะไม่มีผล

ข. ความหมายตรงกันข้ามของตัวบทที่เป็นเชิงเงื่อนไข (مفهوم الشرط)

وان كن اولات حمل فأنفقوا عليهن ·

الطلاق(من اية) : 6

ความว่า *"หากแม้นพวกนางมีครรภ์ พวกเจ้าก็จงจ่ายค่าอุปการะเลี้ยงดูให้แก่พวกนางเสีย"*

อัตเตาะลาก ส่วนหนึ่งของ : 6

ความหมายตรงข้ามของอายะฮฺดังกล่าวคือ หากพวกนางไม่มีครรภ์ก็ไม่ต้องจ่ายค่าอุปการะเลี้ยงดูให้แก่พวกนาง

ค. ความหมายตรงกันข้ามของตัวบทที่มีลักษณะเป็นการสิ้นสุด (مفهوم الغاية)

فلا تقربوهن حتى يطهرن ·

البقرة(من اية): 222

---

[11] *อัชชันกีฏีย์, หน้า 238 เป็นหะดีษที่รายงานโดย มุสลิม*

[12] *อัชชันกีฏีย์, หน้า 238*

ความว่า *"ดังนั้น พวกเจ้าจงอย่าใกล้ชิดพวกนาง จนกว่าพวกนางจะสะอาด (จากประจำเดือน)"*

อัตเตาะลาก ส่วนหนึ่งของ : 222

ความหมายตรงข้าม คือ เมื่อสะอาดจากประจำเดือนแล้วก็ใกล้ชิดได้

ง. ความหมายตรงข้ามของตัวบทที่กำหนดลักษณะใดลักษณะหนึ่ง (مفهوم الوصف)
ท่านนบี ศ็อลฯ กล่าวว่า

في كل ابل سائمة في كل اربعين ابنة لبون .

رواه ابوداو دوالنسائي

ความว่า *"อูฐทุกๆ 40 ตัว ที่ปล่อยให้กินหญ้าเอง ต้องจ่ายอูฐตัวเมียตัว (อายุย่างเข้าปีที่สาม) หนึ่งตัวเป็นซะกาฮฺ"*

รายงานโดย อบูดาวูดและอันนะซาอีย์[13]

ความหมายตรงกันข้าม คือ อูฐที่เจ้าของจัดอาหารให้กิน ไม่ต้องจ่ายซะกาฮฺ

จ. ความหมายตรงกันข้ามของตัวบทที่มีลักษณะบอกจำนวน (مفهوم العدد)
อัลลอฮฺ ตรัสว่า

فاجلدوهم ثمانين جلدة

النور (من آية) : 4

ความว่า *"พวกเจ้าจงโบยพวกเขา (ผู้กล่าวหาคนอื่นว่า ผิดประเวณีโดยไม่มีพยาน) แปดสิบครั้ง"*

อันนูร ส่วนหนึ่งของ : 4

ความหมายตรงข้ามคือ จะโบยมากกว่าหรือน้อยกว่านั้นไม่ได้

ฉ. ความหมายตรงข้ามของตัวบทที่มีลัษณะบอกกาลเวลาหรือสถานที่ (مفهوم الظرف)
อัลลอฮฺ ตรัสว่า

---

[13] *เป็นหะดีษหะสัน ดู อัลอัลบานีย์, 3 : 263*

الحج أشهر معلومات

البقرة (من آية) : 197

ความว่า *"การประกอบพิธีหัจญ์นั้น ภายในบรรดาเดือนอันเป็นที่รู้กันแน่นอน"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 197

ความหมายตรงข้ามของอายะฮฺดังกล่าว คือ นอกเหนือจากเดือนที่ถูกกำหนดอย่างแน่นอนแล้ว จะประกอบพิธีหัจญ์ไม่ได้

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

وانتم عاكفون في المساجد

البقرة (من آية) : 187

ความว่า *"ในขณะที่พวกเจ้ากำลังอิอฺติกาฟ[14] (พักอาศัยอยู่) ในมัสยิด"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ : 187

ความหมายตรงข้าม คือ จะทำพิธีอิอฺติกาฟนอกมัสยิดมิได้

ช. ความหมายตรงข้ามตัวบทที่มีลักษณะบอกสาเหตุ (مفهوم السبب) **ของหุกม** ตัวอย่างเช่น คำสั่งที่ว่า

أعط السائل لحاجته

แปลว่า *"จงบริจาคให้แก่ผู้ขอ เพราะความจำเป็นของเขา"*

ความหมายตรงข้าม คือ ผู้ขอที่ไม่มีความจำเป็นก็ให้ไม่ได้

ฐ. ความหมายตรงข้ามของตัวบทที่มีลักษณะบอกชื่อ (مفهوم اللقب) เช่น

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

محمد رسول الله ·

الفتح (من آية) : 29

ความว่า *"มุฮัมมัดนั้น เป็นรสูลของอัลลอฮฺ"*

อัลฟัตฮิ ส่วนหนึ่งของ : 29

---

[14] *อิอฺติกาฟ* اعتكاف *คือ การประจำอยู่ที่มัสยิดโดยมีเจตนาทำอิบาดะฮฺ*

ความหมายตรงข้ามประเภทนี้คงใช้ไม่ได้อย่างแน่นอน เพราะจะมีความหมายเท่ากับคนอื่นนอกเหนือจากมุอัมมัดนั้น มิใช่รสูลซึ่งก็ผิดกับความเป็นจริง ในการพูดทั่วๆ ไปก็ใช้ความหมายตรงข้ามประเภทนี้มิได้เช่นกัน เช่นเมื่อเราพูดว่า "มะหุมูดมา" ก็ไม่มีใครเข้าใจเลยว่า คนอื่นนอกเหนือจากมะหุมูดนั้นมิได้มา[15]

อย่างไรก็ตาม ความหมายตรงข้ามนั้น ไม่อาจนำมาใช้ได้ในกรณีดังต่อไปนี้[16]

1. การกล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อแสดงถึงความโปรดปราน เช่น

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

وهو الذي سخر البحر لتأكلوا منه لحما طريا ·

النحل (من آية) : 14

ความว่า *"และพระองค์คือ ผู้ทรงทำให้ทะเลเป็นประโยชน์ เพื่อพวกเจ้าจะได้รับประทานเนื้อนุ่มๆ สดจากมัน"*

อันนะหฺล ส่วนหนึ่งของ : 14

ซึ่งมิได้หมายความว่าเนื้อปลาที่ไม่สดนั้นรับประทานไม่ได้

2. การกล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เพราะเป็นไปตามข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น เช่น อัลลอฮฺตรัสว่า

لا يتخذ المؤمنون الكافرين اولياء من دون المؤمنين ·

آل عمران (من آية) : 28

ความว่า *"โอ้บรรดาผู้ศรัทธา พวกเจ้าจงอย่าได้ยึดเอาเหล่าผู้ปฏิเสธศรัทธาเป็นมิตรสนิท นอกเหนือจากบรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลาย"*

อาลิอิมรอน ส่วนหนึ่งของ : 28

ทั้งนี้ เพราะอายะฮฺนี้ถูกประทานลงมาในกรณีของกลุ่มหนึ่งที่ยึดเอาชาวยิวเป็นมิตรสนิท มิใช่ผู้ศรัทธาด้วยกัน จึงมีการประทานอายะฮฺนี้ห้ามสิ่งที่เกิดขึ้น

3. การกล่าวถึงสิ่งที่เกิดขึ้นโดยทั่วไป เช่น อัลลอฮฺได้บัญญัติเกี่ยวกับสตรีที่ต้องห้ามสมรสว่า

وربائبكم اللاتي في حجوركم من نسائكم اللاتي دخلتم بهن ·

النساء (من اية) : 23

---

[15] *อัชชันกีฏีย์, หน้า 239*

[16] *อ้างแล้ว, หน้า 241*

ความว่า *"และบรรดาลูกเลี้ยงของพวกเจ้าที่อยู่ในห้องของพวกเจ้า จากภรรยาของพวกเจ้าที่พวกเจ้าได้ร่วมประเวณีกับพวกนางแล้ว"*

อันนิซาอฺ (จากอายะฮฺ) : 23

ทั้งนี้ เพราะลูกเลี้ยงนั้น จะอยู่ในที่เดียวกันกับมารดาในห้องสามีของมารดา จึงใช้ความหมายตรงข้ามไม่ได้

4. การกล่าวสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อเป็นการยืนยันอย่างหนักแน่น เช่น ท่านนบี (ศ็อลฯ) กล่าวว่า

لا يحل لامرأة تؤمن بالله واليوم الاخر أن تسافر سفرا يكون ثلاثة أيام فصاعدا إلا ومعها أبوها أو زوجها أو ابنها او أخوها أو ذومحرم منها ·

رواه الجماعة إلا البخاري والنسائي

ความว่า *"ไม่อนุมัติสำหรับสตรีที่ศรัทธาต่ออัลลอฮฺ และวันอาคิเราะฮฺ ที่จะเดินทางตั้งแต่สามวันขึ้นไป เว้นแต่จะต้องไปพร้อมกับบิดาหรือสามี หรือบุตรชาย หรือพี่น้องหรือบุคคลที่เป็นมะหฺรอม (บุคคลที่ห้ามสมรสกัน)"*

รายงานโดย ญะมาอะฮฺยกเว้นบุคอรีย์และอันนะซาอีย์

การยืนยันด้วยคำว่า "ที่ศรัทธาต่ออัลลอฮฺและวันอาคิเราะฮฺ" นั้น มิได้หมายความว่า หากไม่ปฏิบัติตามแล้วก็จะเป็นบุคคลที่ขาดความศรัทธาต่ออัลลอฮฺและวันอาคิเราะฮฺ

5. การกล่าวสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อตอบคำถาม เช่น มีการถามว่า แพะที่เลี้ยงปล่อยตามทุ่งหญ้านั้นต้องจ่ายซะกาฮฺหรือไม่ และผู้ตอบก็ตอบว่า "แพะที่ปล่อยเลี้ยงตามทุ่งหญ้านั้นต้องจ่ายซะกาฮฺ" ก็ไม่สามารถที่จะใช้ความหมายตรงข้ามในการกำหนดหุกมได้

6. กรณีที่ผู้พูดไม่รู้บทบัญญัติของความหมายตรงข้าม เช่น ผู้พูดรู้เฉพาะบทบัญญัติเกี่ยวกับแพะที่ปล่อยเลี้ยงตามทุ่งหญ้า และไม่รู้บทบัญญัติของแพะที่เลี้ยงด้วยการจัดเตรียมอาหารให้ หากบุคคลเช่นว่านี้กล่าวว่า "แพะที่ปล่อยเลี้ยงนั้นต้องจ่ายซะกาฮฺ" ก็ไม่อาจใช้ความหมายตรงข้ามในการกำหนดหุกมได้

7. การกล่าวของผู้ที่อยู่ในสภาพเกรงกลัว เช่น ผู้ที่เข้ารับนับถือศาสนาอิสลามใหม่ๆ สั่งคนใช้ของตนว่า จงบริจาคทรัพย์สินอันนี้ให้แก่ผู้ยากจนที่เป็นมุสลิม คำว่ามุสลิมก็ไม่มีความหมายตรงข้าม เพราะการที่ผู้บริจาคกล่าวเจาะจงเฉพาะมุสลิมนั้นก็เพราะเกรงจะถูกกล่าวหาว่า ไม่จริงใจในการเข้ารับนับถือศาสนาอิสลาม

8. กรณีที่ผู้ถามรู้บทบัญญัติของความหมายตรงข้ามอยู่แล้ว แต่ไม่รู้ความหมายของสิ่งที่ถามถึง เช่น ผู้ถามรู้แล้วว่าบทบัญญัติของแพะที่เลี้ยงโดยการจัดหาอาหารมาให้ แต่ไม่รู้บทบัญญัติของแพะที่ปล่อยเลี้ยง ดังนั้น คำตอบที่ว่า "แพะที่ปล่อยเลี้ยงนั้นต้องจ่ายซะกาฮฺ" จึงไม่มีความหมายตรงข้าม

4.3 กฎเกณฑ์ที่สาม ความหมายของคำโดยคำนึงถึงความชัดเจน (الالفاظ من ناحية وضوحها)

ความหมายของคำหรือประโยค หากคำนึงถึงความชัดเจนหรือไม่ชัดเจนจะแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ คำหรือประโยคที่มีความหมายที่ชัดเจนสามารถเข้าใจและปฏิบัติตามได้โดยไม่จำเป็นต้องได้รับคำชี้แจ้งหรือคำอธิบาย ประเภทที่สองคือ คำหรือประโยคที่ไม่มีความชัดเจนเหมือนประเภทแรก ซึ่งแต่ละประเภทจะมีระดับของความชัดเจนและไม่ชัดเจน ตลอดจนรายละเอียดปลีกย่อยมากมาย จึงจำเป็นจะต้องกล่าวถึงรายละเอียดของแต่ละประเภท ดังต่อไปนี้

ก. คำหรือประโยคที่มีความหมายชัดเจน (الالفاظ الواضحة الدلالة)

คำที่มีความหมายที่ชัดเจนมีระดับความชัดเจนที่แตกต่างกัน ดังต่อไปนี้

1. "อันนัศศฺ" (النص) คือ คำหรือประโยคที่มีความหมายเดียวเท่านั้น โดยไม่อาจตีความเป็นอย่างอื่นได้เลย[17] ตัวอย่างเช่น คำตรัสของอัลลอฮฺ (ซุบฮานะฮูวะตะอาลา) ว่า

الزانية والزاني فاجلدوا كل واحدمنهما مائة جلدة٠

النور(من آية): 2

ความว่า *"หญิงผู้ผิดประเวณีก็ดี และชายผู้ผิดประเวณีก็ดี พวกเจ้าจงโบยทุกคนของทั้งสอง 100 ครั้ง"*

อันนูร ส่วนหนึ่งของ : 2

เช่นเดียวกับคำตรัสของอัลลอฮฺที่ว่า

والذين يرمون المحصنات ثم لم يأتوا بأربعة شهداء فاجلدوهم ثمانين جلدة
ولا تقبلوا لهم شهادة ابدا واولئك هم الفاسقون ٠

النور : 4

ความว่า *"และบรรดาผู้ซึ่งกล่าวหาบรรดาหญิงบริสุทธิ์ว่าผิดประเวณี แล้วพวกเขามิได้นำพยานบุคคล 4 คน มายืนยัน พวกเจ้าจงโบยพวกเขา 80 ครั้ง และพวกเจ้าจงอย่ารับการเป็นพยานของพวกเขาตลอดไป และชนเหล่านั้นคือ พวกฟาสิก"*

อันนูร : 4

---

[17] *อัซซันกีฏีย์, หน้า 176*

ทั้งสองอายะฮฺที่กล่าวมาได้บัญญัติบทลงโทษของการผิดประเวณีและการกล่าวหาผู้อื่นว่าผิดประเวณีอย่างชัดเจนโดยไม่อาจตีความเป็นอย่างอื่นได้ คำหรือประโยคที่มีความหมายเป็นอันนัศศฺ นั้นไม่สามารถตีความเป็นอย่างอื่นได้เลย ยกเว้นด้วยนัศศฺอื่น หรือการยกเลิกเท่านั้น[18]

ที่กล่าวมานี้ เป็นความหมายของอันนัศศฺตามทัศนะของปราชญ์อุศูลุลฟิกฮฺส่วนใหญ่ ส่วนปราชญ์มัซอับหะนะฟีย์นั้น ได้ให้ความหมายของอันนัศศฺว่า เป็นความหมายของคำหรือประโยคตามจุดมุ่งหมายของสำนวนที่นำมาใช้โดยอาจตีความเป็นอย่างอื่นได้ ดังนั้น เมื่อใดที่สามารถเข้าใจความหมายจากคำหรือประโยคโดยไม่ต้องอาศัยสิ่งอื่น อีกทั้งเป็นความหมายที่เป็นจุดมุ่งหมายหลักของคำหรือประโยค ก็ถือว่าเป็นการแสดงถึงความหมายของคำ หรือประโยคประเภทอันนัศศฺ เช่น คำตรัสของอัลลอฮฺที่ว่า

واحل الله البيع وحرم الربا .

البقرة(من آية): 275

ความว่า *"และอัลลอฮฺทรงอนุมัติการซื้อขาย และพระองค์ทรงห้ามดอกเบี้ย"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 275

โดยความหมายอันนัศศฺของอายะฮฺนี้ แสดงว่า การซื้อขายนั้นแตกต่างจากดอกเบี้ย ซึ่งเป็นความหมายที่เข้าใจทันทีจากประโยค อีกทั้งเป็นจุดมุ่งหมายหลักของอายะฮฺด้วย เพราะจุดมุ่งหมายของการประทานอายะฮฺนี้ลงมาคือ การตอบโต้บรรดาผู้ที่อ้างว่า การซื้อขายนั้นเหมือนดอกเบี้ยทุกประการ[19]

อนึ่ง คำว่า "อันนัศศฺ" นั้นมีการใช้ในความหมายอื่นๆ นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ยังใช้ในความหมายของวะฮฺยู ตัวบทที่เป็นอัลกุรอาน หรือสุนนะฮฺและในความหมายอัซซอฮิรที่จะกล่าวถึงต่อไป[20]

2. "อัซซอฮิร" (الظاهر) มีความหมายว่า ที่ปรากฏชัดเจน ในที่นี้หมายถึง คำหรือประโยคที่มีตั้งแต่สองความหมายขึ้นไป แต่มีหนึ่งความหมายที่เด่นชัดกว่า หรืออีกนัยหนึ่ง คำหรือประโยคที่แสดงถึงความหมายหลัก โดยอาจมีความหมายเป็นอย่างอื่นที่ค่อนข้างอ่อนมาก[21] เช่น การใช้คำว่า "เสือ" ซึ่งหมายถึงสัตว์ดุร้ายชนิดหนึ่ง ขณะเดียวกัน อาจใช้กับมนุษย์ที่มีความกล้าหาญ แต่มีความเป็นไปได้น้อยมาก ดังนั้น ในการตีความคำหรือประโยคประเภทนี้ จะต้องเป็นไปตามความหมายที่เป็นอัซซอฮิรก่อนจะตีความเป็นความหมายที่อ่อนได้ ก็ต่อเมื่อมีหลักฐานสนับสนุนเท่านั้น ซึ่งการกระทำเช่นนี้เรียกว่า "ตะวีลิ" (التأويل) โดยคำหรือประโยคที่ได้รับการตีความเช่นนี้เรียกว่า "มุเอาวัล" (المؤول)

---

[18] *อัชชันกีฏีย์, หน้า176*

[19] *ค็อลลาฟ, หน้า 163*

[20] *อัชชันกีฏีย์, หน้า 176*

[21] *อัชชันกีฏีย์, หน้า 176*

สำหรับมัซอับหะนะฟีย์จะใช้คำ "อัซซอฮิรฺ" ในกรณีที่เป็นความหมายที่เข้าใจจากคำหรือประโยคด้วยสำนวนของมันเองโดยไม่ต้องอาศัยสิ่งอื่น แต่ไม่ใช่จุดมุ่งหมายหลักของประโยค เช่น คำตรัสของอัลลอฮฺ ที่ว่า

واحل الله البيع وحرم الربا ·

البقرة(من آية): 275

ความว่า *"และอัลลอฮฺทรงอนุมัติการซื้อขาย และพระองค์ทรงห้ามดอกเบี้ย"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 275

ความหมายที่เป็นอัซซอฮิรฺของอายะฮฺนี้ตามทัศนะของมัซฮับหะนะฟีย์ คือ การซื้อขายทุกประเภทเป็นที่อนุมัติ และดอกเบี้ยทุกประเภทเป็นที่ต้องห้าม[22]

3. **"อัลมุบัยยัน"** (المبين) คือ สิ่งที่ได้รับการชี้แจงความหมายของมันชัดเจน ในที่นี้หมายถึงประโยคที่มีความชัดเจนในตัวของมันเอง โดยไม่จำเป็นที่จะต้องได้รับคำชี้แจงเพิ่มอีกต่อไป และอีกความหมายของอัลมุบัยยัน คือ คำหรือประโยคที่ไม่ชัดเจนที่ต้องการความชัดเจน และได้รับการชี้แจงจนมีความชัดเจนโดยตัวบทอื่น

ตัวอย่างของประโยคที่มีความชัดเจนในตัวของมันเองโดยไม่จำเป็นจะต้องได้รับการชี้แจง คือ คำตรัสของ อัลลอฮฺ ที่ว่า

السارق والسارقة فاقطعوا أيديهما جزاء بما كسبا نكالا من الله والله عزيز حكيم ·

المائدة : 38

ความว่า *"ผู้ชายที่ลักขโมยและผู้หญิงที่ลักขโมย พวกเจ้าจงตัดมือของบุคคลทั้งสอง เพื่อเป็นการลงโทษในสิ่งที่ทั้งสองได้กระทำไว้ เพื่อเป็นการลงโทษจากอัลลอฮฺ และอัลลอฮฺนั้น ทรงเดชานุภาพ อีกทั้งทรงปรีชาญาณยิ่ง"*

อัลมาอิดะฮฺ : 38

อายะฮฺนี้ มีความชัดเจนในตัวโดยไม่จำเป็นต้องอธิบายอีก

สำหรับตัวอย่างของประโยคที่ไม่มีความชัดเจนในตัว ซึ่งจะต้องได้รับคำชี้แจง เช่น อัลลอฮฺตรัสว่า

ولله على الناس حج البيت من استطاع إليه سبيلا ·

آل عمران(من آية): 97

---

[22] *ศีอลลาฟ A. หน้า 162*

ความว่า *"และเป็นสิทธิของอัลลอฮฺที่มีต่อมนุษย์นั้นคือ การประกอบพิธีฮัจญ์ ณ บ้านหลังนั้น สำหรับผู้ที่สามารถไปยังบ้านนั้นได้"*

อาลิอิมรอน ส่วนหนึ่งของ : 97

อายะฮฺนี้ได้กล่าวถึงการประกอบพิธีฮัจญ์ ซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้มีความสามารถจะต้องกระทำ แต่ได้กล่าวถึงอย่างสังเขปโดยไม่ได้กล่าวรายละเอียดแต่อย่างใด ดังนั้น ท่านนบี (ศ็อลฯ) จึงได้ชี้แจงวิธีการประกอบพิธีอัจญ์ที่มีการบัญญัติไว้อย่างสังเขปในอายะฮฺนี้ โดยท่านกล่าวว่า

خذوا عني مناسككم .

رواه مسلم

ความว่า *"พวกเจ้าจงรับวิธีการประกอบพิธีฮัจญ์ของพวกเจ้าจากฉัน"*

รายงานโดย มุสลิม

มัซฮับหะนะฟีย์เรียก "อัลมุบัยยัน" ว่า "อัลมุฟัสสัร" (المفسر) ซึ่งหมายความว่าสิ่งที่ได้รับการอธิบาย

ข. คำหรือประโยคที่มีความหมายไม่ชัดเจน (**الالفاظ غير الواضحة الدلالة**)

คำที่มีความหมายไม่ชัดเจนมีหลายระดับดังต่อไปนี้

1. "อัลเคาะฟีย์" (الخفي) คือ สิ่งปกปิด ในที่นี้หมายถึง คำที่มีความหมายที่ชัดเจน แต่การครอบคลุมถึงบางสิ่งบางอย่างนั้นมีความคลุมเครือ เช่น คำว่าผู้ลักทรัพย์ (السارق) นั้น ชัดเจน ในกรณีที่เป็นผู้ขโมย ซึ่งหมายถึง การเอาทรัพย์ของผู้อื่นไปในที่ลับตาโดยไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าของ จากสถานที่ที่ทรัพย์ดังกล่าวควรจะได้รับการเก็บรักษาไว้ ทั้งๆ ที่ทรัพย์ดังกล่าวไม่ได้อยู่ในสภาพที่เกรงว่าจะเสียหาย และผู้เอาไปก็ไม่มีข้ออ้างว่ามีสิทธิใดๆ ในทรัพย์สินดังกล่าว แต่การลักทรัพย์นั้นจะครอบคลุมการล้วงกระเป๋าด้วยหรือไม่ เพราะการล้วงกระเป๋านั้นจะกระทำอย่างเปิดเผย โดยอาศัยจังหวะความเผลอของผู้ถูกล้วง ประกอบด้วยความชำนาญและความกล้าหาญของผู้ล้วง ดังนั้น ผู้ล้วงกระเป๋าควรจะได้รับการลงโทษฐานลักทรัพย์ตามที่บัญญัติในอัลกุรอานหรือไม่ เพราะผู้ลักทรัพย์และผู้ล้วงกระเป๋านั้นมีคุณสมบัติปลีกย่อยที่แตกต่างกัน แต่หลังจากที่บรรดาปราชญ์กฎหมายอิสลามได้ทำการวิเคราะห์วินิจฉัยแล้ว ก็มีทัศนะที่สอดคล้องกัน คือ ต้องใช้บทลงโทษของการลักทรัพย์ ทั้งนี้ โดยอาศัยการตีความของคำ

เพื่อให้ความปกติของคำสิ้นสุดลง ก็จะต้องอาศัยการวิเคราะห์วินิจฉัยของมุจญ์ตะฮิด หากมุจญ์ตะฮิดมีความเห็นว่า คำที่มีลักษณะดังกล่าวครอบคลุมบางสิ่งบางอย่างเพราะเหตุผลใดก็ตาม หรือไม่ครอบคลุมบางสิ่งบางอย่างเพราะเหตุผลใดก็ตาม ก็ให้ปฏิบัติไปตามนั้น[23] ในบางกรณี ผลของการ

[23] *ค็อลลาฟ A, หน้า 170 - 171*

วิเคราะห์วินิจฉัยของมุจญ์ตะฮิดจะมีความสอดคล้องกันดังตัวอย่างที่ได้กล่าวมา ในบางกรณี จะมีผลที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ เพราะมีเหตุผลและมุมมองที่แตกต่างกัน เช่น ในการกำหนดประเภทของการฆ่าที่มีผลทำให้ผู้ฆ่าถูกตัดสิทธิจากกองมรดกตามหะดีษที่ว่า

ليس للقا تل شئ من الميراث .

رواه ابوداود

ความว่า *"ผู้ฆ่า ไม่มีสิทธิรับมรดกแต่อย่างใดเลย"*

รายงานโดย อบูดาวูด[24]

การฆ่าที่หะดีษนี้หมายถึงนั้น คือการฆ่าที่ไม่ชอบธรรมโดยเจตนาอย่างแน่นอน แต่หะดีษนี้จะครอบคลุมการฆ่านอกเหนือจากการฆ่าที่ไม่ชอบธรรมโดยเจตนาด้วยหรือไม่ ปราชญ์กฎหมายอิสลามแต่ละมัซฮับมีทัศนะที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ แล้วแต่ผลของการวิเคราะห์ วินิจฉัยของแต่ละมัซฮับ[25]

2. "อัลมุจญ์มัล" (المجمل) หมายถึง คำที่มีความหมายกำกวม คือ เป็นคำที่มีหลายความหมายโดยมีน้ำหนักเท่าๆ กัน

ความไม่ชัดเจนของ อัลมุจญ์มัล เกิดจากความไม่แน่นอนของความหมายของคำเอง เพราะเป็นคำที่มีหลายความหมาย โดยมีน้ำหนักเท่ากัน[26] ผิดจากอัลเคาะฟีย์ ซึ่งมีความหมายที่ชัดเจน แต่การครอบคลุมบางความหมายนั้นมีปัญหาอยู่

คำที่มีลักษณะเป็นอัลมุจญ์มัลนั้น เกิดจาก ห้า สาเหตุ ดังต่อไปนี้

ก. เกิดจากคำที่มีความหมายร่วม (اللفظ المشترك) คือเป็นคำที่มีความหมายตั้งแต่สองความหมายขึ้นไป เช่น คำว่า "กุรูอ์" (قروء) ในคำตรัสของอัลลอฮฺ ที่ว่า

والمطلقات يتربصن بأنفسهن ثلاثة قروء.

البقرة (من اية) : 228

ความว่า *"และบรรดาสตรีที่ถูกหย่าร้างนั้น จะต้องรอคอยตัวของพวกนางเอง สามกุรูอ์"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 228

---

[24] *หะดีษที่มีความหมายเช่นนี้ มีสายงานมากมาย แต่ละสายมีปัญหา แต่เมื่อรวมกันแล้ว เป็นหะดีษเศาะฮีหฺ ดู อัลอัลบานีย์, 6 : 118*

[25] *ดู รายละเอียดใน อิสมาแอ อาลี, 2546 กฎหมายมรดกและพินัยกรรมอิสลาม ปัตตานี โรงพิมพ์มิตรภาพ หน้า : 40-43*

[26] *อัลเฆาะซาลีย์, 1 : 345*

คำว่า **"กุรูอ์"** (قروء) ซึ่งเป็นพหูพจน์ของ **"กุรุอ์"** (قرء) เป็นคำที่มีสองความหมายที่ตรงข้ามกัน ความหมายที่หนึ่ง คือ ช่วงเวลาที่มีประจำเดือน และความหมายที่สอง คือ ช่วงเวลาที่ปลอดประจำเดือนของสตรี ดังนั้น ในการตีความในอายะฮฺดังกล่าวนี้ จึงเกิดความแตกต่างกันว่า เป็นสามครั้งการมีประจำเดือน หรือสามครั้งการปลอดประจำเดือนกันแน่

ข. เกิดจากหลายคำประกอบกันแล้ว มีความหมายสองความหมายที่มีน้ำหนักเท่ากัน เช่น อัลลอฮฺ ตรัสว่า

وإن طلقتموهن من قبل أن تمسوهن وقد فرضتم لهن فريضة فنصف ما فرضتم

إلا أن يعفون أويعفو الذي بيده عقدة النكاح وأن تعفوا أقرب للتقوى

البقرة(من آية) : 237

ความว่า *"หากแม้นพวกเจ้าหย่าพวกนาง ก่อนที่พวกเจ้าจะสัมผัสกับนาง และพวกเจ้าได้กำหนดเศาะดากให้แก่พวกนางแล้ว ก็จงมอบให้ครึ่งหนึ่งจากสิ่งที่พวกเจ้าได้กำหนดไว้ เว้นแต่พวกนางจะให้อภัย หรือผู้มีอำนาจจัดทำสัญญาสมรสจะให้อภัย และการที่พวกเจ้าให้อภัยนั้น ใกล้กับความยำเกรงยิ่งกว่า"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ : 237

คำว่า (الذي بيده عقدة النكاح) หมายถึง ผู้มีอำนาจในการจัดทำสัญญาสมรส ซึ่งผู้มีอำนาจ เช่นว่านั้นเป็นได้ทั้งสามีและวะลีย์

ค. เกิดจากการวักฟฺหรือการเว้นวรรคในการอ่าน เช่น คำตรัสของอัลลอฮฺ ที่ว่า

وما يعلم تأويله إلا الله ، والراسخون في العلم يقولون آمنا به ·

آل عمران(من آية) : 7

ความว่า *"และไม่มีผู้ใดมีความรู้ในการตีความโองการ เว้นแต่อัลลอฮฺเท่านั้น และบรรดาผู้รู้ที่มีความมั่นคงในความรู้เท่านั้น พวกเขาจะกล่าวว่า พวกเราได้ศรัทธาต่อโองการนั้น"*

อาลิอิมรอม ส่วนหนึ่งของ : 7

การให้ความหมายของอายะฮฺในลักษณะดังกล่าวนี้ หากอ่านโดยไม่วักฟฺหรือเว้นวรรคที่ الا الله อายะฮฺดังกล่าว ก็จะมีความหมายว่า บรรดาผู้รู้ก็สามารถตีความได้ แต่ถ้าหากอ่านโดยวักฟฺหรือเว้นวรรค

ที่ الله إلا ความหมายของอายะฮฺก็จะเป็น "และไม่มีความรู้ในการตีความโองการนอกจากอัลลอฮฺเท่านั้น และบรรดาผู้มีความมั่นคงในความรู้พวกเขาจะกล่าวว่า เราได้ศรัทธาต่อโองการนี้" การให้ความหมายของอายะฮฺเช่นนี้ ทำให้ผู้ที่มีความรู้ไม่สามารถตีความบางโองการได้ ผู้ที่สามารถตีความได้ คือ อัลลอฮฺ ซุบฮานะฮุวะตะอาลาเพียงผู้เดียวเท่านั้น

ง. เกิดจากการเปลี่ยนความหมายของคำ จากความหมายเดิมเป็นคำที่มีความหมายเฉพาะ เช่น คำ الصلاة (การละหมาด) ความหมายเดิม คือ الدعاء (การขอพร) และคำ الحج (การประกอบพิธีฮัจญ์) ความหมายเดิมคือ الزيارة (การเยี่ยม) เป็นต้น

จ. เกิดจากสองตัวบทที่มีความหมายแย้งกันในบางส่วน เช่น คำตรัสของอัลลอฮฺ ที่ว่า

والذين يتوفون منكم ويذرون ازواجا يتربصن بأنفسهن اربعة أشهر وعشرا .

البقرة(من آية): 234

ความว่า *"และบรรดาผู้ซึ่งเสียชีวิตในหมู่พวกเจ้า โดยที่พวกเขาได้ทิ้งภรรยาไว้ พวกนางจะต้องรอคอยตัวของพวกนางเองสี่เดือนสิบวัน"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ (จากอายะฮฺ) : 234

กับคำตรัสของอัลลอฮฺ ที่ว่า

واولت الاحمال اجلهن ان يضعن حملهن.

الطلاق(من آية): 4

ความว่า *"และบรรดาสตรีที่มีครรภ์ ระยะเวลา (อิดดะฮฺ) ของพวกนาง คือการที่พวกนางคลอดลูกออกมา"*

อัตเตาะลาก ส่วนหนึ่งของ : 4

ทั้งสองอายะฮฺดังกล่าวจะมีความหมายแย้งกันในกรณีของสตรีที่สามีเสียชีวิตขณะที่ภรรยากำลังมีครรภ์อยู่ หากนางคลอดลูกออกมาภายในเวลาน้อยกว่าสี่เดือนสิบวัน นางจะพ้นอิดดะฮฺด้วยการคลอด หรือต้องรอให้ครบสี่เดือนกับสิบวันจึงจะพ้นอิดดะฮฺ[27]

สิ่งที่เป็นอัลมุจญ์มัลนั้น จะต้องได้รับการชี้แจง จึงจะสามารถปฏิบัติตามได้[28]

---

[27] *ศ็อลลาฟ A. หน้า 171 - 173*

[28] *อัลอามิดีย์. 2 : 165 - 168. และดู ศ็อลลาฟ A. หน้า 171 - 173*

4.4 กฎเกณฑ์ที่สี่ คำที่มีความหมายทั่วไป หรือ อามมฺ (العام)

ก. ความหมาย

คำว่า "อามมฺ" (العام) คือ คำหรือตัวบทที่ใช้ได้กับทุกเหตุการณ์ ทุกกรณี หรือบุคคลทุกคน หรือทุกสิ่งที่ตัวบทนั้นครอบคลุม ตัวอย่างเช่น นักกฎหมายจะพูดว่า "ทุกสัญญาจะมีผลบังคับก็ต่อเมื่อผู้ทำสัญญาทั้งสองฝ่ายมีความสามารถในการทำสัญญา" คำว่า "ทุกสัญญา" นั้น ครอบคลุมสัญญาทุกประเภทโดยไม่มีการยกเว้น หะดีษที่ว่า "ผู้ใดก็ตามที่ทิ้งอาวุธของเขา เขาก็จะได้รับความปลอดภัย" คำว่า "ผู้ใดก็ตามที่ทิ้งอาวุธของเขา" นั้น เป็นคำทั่วไปเช่นกันโดยมิได้กำหนดว่าต้องเป็นใคร[29]

ข. คำที่มีความหมายทั่วไป

สำนวนที่มีความหมายทั่วไปที่ใช้ในภาษาอาหรับมี 6 ประเภท คือ[30]

1. คำที่ใช้ในการยืนยัน คือ คำ "ทุกๆ" (كل) และคำ "ทั้งหมด" (جميع) ตัวอย่างเช่น อัลลอฮฺตรัสว่า

هو الذين خلق لكم ما في الارض جميعا ·

البقرة(من اية) : 29

ความว่า *"พระองค์ (อัลลอฮฺ) ได้ทรงสร้างสำหรับพวกเจ้า สิ่งที่มีในพื้นพิภพทั้งหมด"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 29

ซึ่งครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างที่อัลลอฮฺทรงสร้างมา

ท่านนบี (ศ็อลฯ) กล่าวว่า

كل راع مسئول عن رعيته ·

متفق عليه

ความว่า *"ผู้ดูแลทุกคน ต้องรับผิดชอบต่อผู้ที่อยู่ในความดูแลของเขา"*

รายงานโดย บุคอรีย์และมุสลิม

ซึ่งก็ครอบคลุมผู้ดูแลทุกคน

---

[29] *ศ็อลลาฟ A. หน้า 181*

[30] *อัซซันกีฏีย์. หน้า 104 - 106*

2. คำเอกพจน์ที่นำหน้าด้วย "อัล" (ال) เพื่อให้คำเอกพจน์นั้นเป็นนามประเภทครอบคลุมชนิดของเอกพจน์นั้นๆ (ال لاستغراق الجنس) ตัวอย่าง เช่น

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

الزانية والزاني فاجلدوا كل واحد منهما مائة جلدة

النور(من آية): 2

ความว่า *"ผู้หญิงที่ผิดประเวณี และผู้ชายที่ผิดประเวณี พวกเจ้าจงโบยทุกคนของทั้งสองหนึ่งร้อยครั้ง"*

อันนูร (จากอายะฮฺ) : 2

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

ان الانسان لفي خسر

العصر : 2

ความว่า *"แท้จริง มวลมนุษย์นั้น อยู่ในภาวะขาดทุน"*

อัลอัศริ : 2

ซึ่งครอบคลุมชนิดของผู้ผิดประเวณีทุกคน และชนิดของมนุษย์ทั้งหมด

3. คำพหูพจน์ที่นำหน้าด้วย "อัล" (ال) เพื่อให้พหูพจน์นั้น เป็นคำนามประเภทเจาะจงชนิด (الجمع المعرف بأل) ตัวอย่างเช่น

والمطلقات يتربصن بأنفسهن ثلاثة قروء

البقرة(من آية): 228

ความว่า *"และบรรดาสตรีที่ถูกหย่าร้างนั้น จะรอคอยตัวของพวกนางเองสามกุรูอ"*[31]

อัลบะเกาะเราะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 228

ซึ่งก็ครอบคลุมสตรีทุกคนที่ถูกหย่าร้าง

4. ประพันธ์สรรพนาม (الاسم الموصول) คือ คำ الذين ، اللاتي ، التي الذي ตัวอย่าง เช่น

---

[31] *กุรูอ์ (قروء) เป็นพหูพจน์ของกุรฺอ์ คือ ช่วงปลอดประจำเดือนตามทัศนะของมัซฮับชาฟิอีย์ ส่วนทัศนะอื่นๆ เห็นว่ากุรฺอ์เป็นช่วงที่มีประจำเดือน*

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

والذين يرمون المحصنات·

النور(من آية): 4

ความว่า *"และบรรดาผู้ซึ่งกล่าวหาบรรดาหญิงบริสุทธิ์ว่า ผิดประเวณี"*

อันนูร ส่วนหนึ่งของอายะฮฺ : 4

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

واللائي يئسن من المحيض·

الطلاق(من آية): 4

ความว่า *"และบรรดาสตรีผู้ซึ่งขาดประจำเดือน"*

อัตเตาะลาก ส่วนหนึ่งของอายะฮฺ : 4

ซึ่งครอบคลุมผู้กล่าวหาสตรีบริสุทธิ์ทุกคน และสตรีที่ขาดประจำเดือนทุกคน

5. คำนามที่เป็นเงื่อนไข (اسم الشرط) ตัวอย่าง เช่น
อัลลอฮฺ ตรัสว่า

ومن قتل مؤمنا خطأ فتحرير رقبة ·

النساء(من آية): 92

ความว่า *"และผู้ใดก็ตาม ฆ่าผู้ศรัทธาโดยผิดพลาด (ไม่มีเจตนา) ก็ต้องปล่อยทาสหนึ่งคน"*

อันนิซาอฺ ส่วนหนึ่งของ : 92

ท่านนบี (ศ็อลฯ) กล่าวว่า

على اليد ما أخذت حتى تؤديه ·

رواه الخمسة وصححه الحاكم

ความว่า *"มือนั้นต้องรับผิดชอบสิ่งที่มันได้เอาไป จนกว่ามันจะส่งคืน"*

รายงานโดย ผู้รายงานทั้งห้าและอัลหากิมถือว่าเป็นหะดีษเศาะฮีฮฺ[32]

ซึ่งครอบคลุมผู้ฆ่าโดยผิดพลาดทุกคน และทุกสิ่งที่มือได้เอาไป

---

[32] *เป็นหะดีษ เฎาะอีฟ. ดู อัลอัลบานีย์ 50 : 348 - 349*

6. สามานยนามในประโยคปฏิเสธ (النكرة في سياق النفي) ตัวอย่างเช่น ท่านนบี (ศ็อลฯ) กล่าวว่า

لاهجرة بعد الفتح

متفق عليه

ความว่า *"ไม่มีการอพยพใดๆ อีกแล้ว หลังจากพิชิตมักกะฮฺ"*

รายงานโดย บุคอรีย์และมุสลิม

เป็นการปฏิเสธการอพยพทุกประเภทจากทุกหนแห่งหลังการพิชิตมักกะฮฺ ซึ่งครอบคลุมการอพยพทุกประเภทนั่นเอง

ค. ลักษณะของอามมฺ

บรรดาปราชญ์สาขาอุศูลลุลฟิกฮฺได้สังเกตตัวบททั้งหมดที่เกี่ยวกับอามมฺ ทั้งจากอัลกุรอานและหะดีษ แล้วได้สรุปไว้ว่ามี 3 ลักษณะ คือ[33]

1. อามมฺ ที่มีความหมายทั่วๆ ไปอย่างเด็ดขาดและไม่อาจยกเว้นได้ (العام الباقى على عمومه) ตัวอย่างเช่น

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

وما من دابة في الارض الاعلى الله رزقها ·

هود (من آية) : 6

ความว่า *"และไม่มีสัตว์ตัวใดบนในโลก เว้นแต่ อัลลอฮฺทรงให้ปัจจัยยังชีพแก่มัน"*

ฮูด ส่วนหนึ่งของ : 16

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

وجعلنا من الماء كل شئ حي ·

الانبياء : 30

ความว่า *"และเรา (อัลลอฮฺ) ได้สร้างจากน้ำ ซึ่งทุกสิ่งที่มีชีวิต"*

อัลอันบิยาอ์ ส่วนหนึ่งของ : 30

ทั้งสองอายะฮฺดังกล่าวนี้ ได้บอกกฎเกณฑ์ทั่วไปทางธรรมชาติที่อัลลอฮฺได้ทรงกำหนดไว้ โดยไม่มีการ

---

[33] *อัลคิน, หน้า 203 - 204*

เปลี่ยนแปลง และไม่มีการยกเว้นสิ่งใดสิ่งหนึ่งจากกฎเกณฑ์ดังกล่าว จึงถือได้ว่าเป็นอายะฮฺที่กินความทั่วไป โดยไม่มีข้อสงสัยใดๆ ทั้งสิ้น

2. อามมุ์ที่มีความหมายเฉพาะ (العام المراد به الخصوص) คือ คำพูดที่มีลักษณะทั่วไป แต่ความหมายที่แท้จริงของคำพูดดังกล่าวจะกินความเฉพาะบางส่วนเท่านั้น โดยมีหลักฐานอย่างเด็ดขาดที่ปฏิเสธความหมายทั่วไป เช่น อัลลอฮฺตรัสว่า

والذين اذا قال لهم الناس ان الناس قد جمعوا لكم فاخشوهم .

آل عمران(من آية): 173

ความว่า *"และบรรดา (มุมิน) ผู้ซึ่งหากมนุษย์กล่าวแก่พวกเขาว่า แท้จริงมวลมนุษย์นั้น ได้รวบรวม (กำลังทหาร) สำหรับ (สู้รบกับ) พวกเจ้า ดังนั้น พวกเจ้าจงกลัวพวกเขาเถิด"*

อาลิอิมรอน ส่วนหนึ่งของอายะฮฺ : 173

คำว่ามนุษย์นั้น กินความถึงมนุษย์ทุกคนทั่วโลก แต่ความหมายของมนุษย์ที่กล่าวในอายะฮฺครั้งแรกคือ บุคคลคนเดียวเท่านั้น ส่วนคำ "มนุษย์" ที่กล่าวครั้งที่สองนั้น หมายถึง ชาวมักกะฮฺผู้ปฏิเสธศรัทธาเท่านั้น แม้คำว่ามนุษย์จะมีความหมายทั่วไปก็ตาม แต่อายะฮฺนี้มีความหมายเฉพาะอามมุที่มีลักษณะเช่นนี้ มีน้อยมาก

3. อามมุที่มีการยกเว้น (العام المخصوص) ซึ่งมีตัวอย่างมากมาย เช่น อัลลอฮฺ ตรัสว่า

والذين يتوفون منكم ويذرون أزواجا يتربصن بأنفسهن اربعة أشهرا .

البقرة :(من آية): 234

ความว่า *"และบรรดาผู้เสียชีวิตในหมู่พวกเจ้าและพวกเขาได้ทอดทิ้งบรรดาภรรยา พวกนางจะรอคอยตัวพวกนางเองสี่เดือนสิบวัน"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 234

อายะฮฺนี้มีลักษณะทั่วไป คือสตรีที่สามีตายทุกคน จะต้องรอคอยอิดดะฮฺสี่เดือนกับอีกสิบวันก่อนจะสมรสใหม่ได้ แต่มีการยกเว้นสำหรับสตรีที่มีครรภ์ คือจะสิ้นสุดอิดดะฮฺเมื่อคลอดลูกออกมา ด้วยอายะฮฺที่ว่า

واولات الاحمال أجلهن أن يضعن حملهن .

الطلاق (مى آية) : 4

ความว่า *"และบรรดาสตรีผู้มีครรภ์ระยะเวลาของพวกนาง คือ การคลอดลูกออกมาของพวกนาง"*

อัตเตาะลาก (จากอายะฮฺ) : 4

อามมุประเภทนี้ บรรดาปราชญ์สาขาอุศูลุลฟิกฮฺมีทัศนะแตกต่างกันว่า การครอบคลุมทุกหน่วยอย่างเด็ดขาดหรือไม่ โดยบรรดาปราชญ์ส่วนใหญ่มีความเห็นว่า การครอบคลุมทุกหน่วยนั้นไม่เด็ดขาด

ง. ขอบเขตของอามมุ

คำอามมุนั้น โดยหลักการ มีผลครอบคลุมถึงทุกๆ หน่วยที่คำนั้นกินความถึง ดังนั้น หากมีตัวบทที่มีลักษณะทั่วไป ตัวบทนั้นก็จะมีผลไปถึงทุกสิ่งที่มันกินความถึงโดยมีเหตุผลดังต่อไปนี้ คือ[34]

ก. มติเอกฉันท์ของบรรดาเศาะฮาบะฮฺที่ถือว่า คำอามมุกินความไปถึงทุกหน่วยที่มันครอบคลุม นอกจากจะมีหลักฐานที่แสดงว่ามีการยกเว้น เช่น ท่านหญิงฟาติมะฮฺบุตรีของท่านนบี ศ็อลฯ ได้เรียกร้องสิทธิที่จะรับมรดกของท่านนบี โดยอาศัยอายะฮฺซึ่งมีลักษณะอามมุคือ คำตรัสของอัลลอฮฺว่า

يوصيكم الله في أولادكم للذكر مثل حظ الانثيين

النساء (من آية) : 11

ความว่า *"อัลลอฮฺทรงสั่งเสียแก่พวกเจ้า ในบรรดาบุตรของพวกเจ้า สำหรับบุตรชายนั้นสองส่วนของบุตรหญิง"*

อินนิซาอฺ ส่วนหนึ่งของ : 11

อาศัยความหมายอามมุของอายะฮฺนี้ บุตรทุกคนมีสิทธิที่จะรับมรดกของบิดา ท่านหญิงฟาติมะฮฺบุตรสาวของท่านนบี (ศ็อลฯ) จึงได้เรียกร้องสิทธิของนาง แต่อบูบักรฺ ได้ยกคำพูดของท่านนบีที่แสดงว่าทรัพย์สินของท่านนบีนั้น จะไม่ตกทอดแก่ทายาท คือ ทรัพย์มรดกของท่านนบีนั้น ได้รับการยกเว้นจากความหมายทั่วไปของอายะฮฺดังกล่าว

ข. อิมาม อัลเฆาะซาลีย์ (الامام الغزالي) เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 505 ได้สนับสนุนการกินความหมายกว้างขวางของอามมุ สรุปได้ว่า เรื่องนี้ไม่ใช่มีเฉพาะในภาษาอาหรับเท่านั้น แต่จะมีในทุกๆ ภาษาทั้งหลักการและเหตุผลต่อไปนี้ ก็สนับสนุนข้ออ้างนี้คือ[35]

1. ผู้ที่ไม่ปฏิบัติตามคำสั่งที่มีลักษณะทั่วไปนั้น สมควรได้รับการตำหนิ อย่างเช่น หากครูสั่งให้นักเรียนทุกคนในห้องทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง หากมีนักเรียนคนใดไม่ปฏิบัติตาม นักเรียนคนนั้นก็สมควรจะได้รับการตำหนิ

2. ผู้ที่ปฏิบัติตามคำสั่งทั่วไป ไม่อาจได้รับการโต้แย้งว่า ทำไมเขากระทำเช่นนั้น ตัวอย่างเช่น หากนายสั่งให้คนใช้ยกน้ำชาให้แขกทุกคนที่เข้าในบ้าน นายก็ไม่มีสิทธิที่จะไปถามคนใช้ของเขาว่าทำไมเขายกน้ำชาให้คนนั้นหรือคนนี้

---

[34] *อัชชันกีฏีย์, หน้า 207*

[35] *อัลเฆาะซาลีย์, 2 : 48 - 49*

3. ผู้ที่กล่าวว่า วันนี้เขามิได้พบเห็นใครเลย คำพูดของเขาถือว่าเป็นเท็จ หากเขาได้พบกันคนแม้เพียงคนเดียวก็ตาม

4. ผู้ที่กล่าวว่า "แพะทุกตัวของฉัน ฉันบริจาคให้สะอีด" ก็ถือว่าแพะทุกตัวของเขานั้นเป็นของสะอีดทั้งหมด เขาจะอ้างว่า ให้ครึ่งหนึ่งหรือเพียงบางตัวเท่านั้นมิได้

แต่การครอบคลุมของอามมุต่อทุกสิ่งและทุกกรณีที่อยู่ภายในขอบเขตของอามมุนั้น จะมีสองลักษณะดังต่อไปนี้

ก. ครอบคลุมอย่างเข้มแข็ง ในลักษณะที่ไม่อาจได้รับการยกเว้นได้นอกจากจะต้องมีหลักฐานที่เด็ดขาด ที่แสดงว่ามีการยกเว้น เช่น หะดีษที่ว่า

أيما امرأة نكحت بغير اذن وليها فنكاحها باطل ·

رواه ابوداود الترمذي وابن ماجه

ความว่า *"สตรีใดก็ตาม ที่สมรสโดยมิได้รับอนุญาตจากวะลีย์ (ผู้ปกครอง) ของนาง การสมรสของนางถือว่า เป็นโมฆะ"*

รายงานโดย อบูดาวูด อัตตัรมีซีย์และอิบนุมาญะฮฺ[36]

เหตุผลที่ทำให้หะดีษข้างต้นมีความหมายทั่วไป คือ ครอบคลุมทุกสิ่งที่อยู่ภายในขอบเขตของมันก็เพราะ

1. คำ أي นั้น เป็นคำที่เป็นเงื่อนไขซึ่งนักปราชญ์ทุกคนเห็นพ้องกันว่าเป็นคำอามมุ
2. มีการเน้นด้วยคำ
3. เงื่อนไขดังกล่าวจะมีผลต่อทุกๆ การสมรส

ข. ครอบคลุมอย่างอ่อนแอ คือ การครอบคลุมทุกสิ่งที่อยู่ภายในขอบเขตอามมุนั้นมีผลอย่างอ่อนแอ และอาจได้รับการยกเว้นด้วยหลักฐานที่ไม่จำเป็นจะต้องมีความเด็ดขาด ตัวอย่างเช่น

عن ابن عمر رضي الله عنهما أن النبي صلى الله عليه وسلم فرض فيما سقت السماء والعيون أوكان عثريا العشر ، وفيما سقي بالنضح نصف العشر ·

رواه البخاري

ความว่า *"รายงานจากอิบนุอุมัรฺว่า ท่านนบี (ศ็อลฯ) ได้กำหนด (ซะกาต) สำหรับพืชผลที่รดด้วยน้ำฝนและตาน้ำหรือน้ำไหล หนึ่งในสิบ (1/10) และพืชที่รดด้วยการวิดน้ำ ครึ่งหนึ่งของหนึ่งในสิบ (1/20)"*

รายงานโดย บุคอรีย์

[36] *เป็นหะดีษ เศาะฮีฮฺ ดู อัลอัลบานีย์. 6 : 243*

เป็นหะดีษที่กำหนดสัดส่วนที่จะต้องจ่ายซะกาตจากผลผลิตทางการเกษตรที่มีลักษณะทั่วไป แต่การครอบคลุมทุกกรณีของอามมุนั้นอ่อนแอมาก ทั้งมีความเป็นไปได้สูงที่จะได้รับการยกเว้น

จ. ตัวบทที่มีลักษณะทั่วไปแต่มีสาเหตุเฉพาะ (العام الوارد على سبب خاص)

ตัวบทที่มีลักษณะทั่วไป แต่ถูกบัญญัติมาเพราะมีสาเหตุเฉพาะ คือเฉพาะบุคคล หรือเฉพาะเหตุการณ์จะถือว่า บทบัญญัตินั้นจะมีผลครอบคลุมทุกคนหรือเหตุการณ์ ตามลักษณะของตัวบท หรือจะมีผลเฉพาะบุคคลหรือเฉพาะเหตุการณ์ที่เป็นเหตุให้ตัวบทนั้นถูกประทานมา ตัวบทที่มีลักษณะดังกล่าวนี้เราสามารถจำแนกได้ 3 ประเภทดังต่อไปนี้[37]

1. มีสิ่งที่บ่งบอกว่า มีจุดมุ่งหมายเป็น "อามมฺ" ไม่ใช่เฉพาะบุคคล หรือเหตุการณ์ที่เป็นเหตุของการบัญญัติเท่านั้น ในกรณีเช่นนี้ ให้ถือว่า มีผลบังคับเป็น อามมฺ อย่างแน่นอน เช่น คำตรัสของอัลลอฮฺที่ว่า

السارق والسارقة فاقطعوا أيديهما ·

المائده (من آية) : 38

ความว่า *"ผู้ชายที่ลักทรัพย์และผู้หญิงที่ลักทรัพย์ พวกเจ้าจงตัดมือของบุคคลทั้งสอง"*

อัลมาอิดะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 38

สาเหตุที่อายะฮฺนี้ถูกประทานลงมา คือ สตรีจากตระกูลมัคซูมีย์ (بني مخزوم) ผู้หนึ่งได้ลักทรัพย์และท่านนบีก็ได้ลงโทษนาง แต่การที่มีคำว่า السارق ซึ่งหมายความว่า ผู้ชายที่ลักทรัพย์ด้วย แสดงว่าบทบัญญัตินี้มีผลบังคับใช้โดยทั่วไป

2. มีสิ่งบ่งบอกว่าเป็นการบัญญัติเฉพาะ ก็ให้ถือว่ามีผลเฉพาะสำหรับบุคคลผู้ซึ่งเป็นสาเหตุของการประทานบทบัญญัตินั้น ไม่มีผลครอบคลุมคนถึงอื่นๆ ด้วย

ตัวอย่างเช่น อัลลอฮฺ ตรัสว่า

وامرأة مؤمنة ان وهبت نفسها للنبي ان أراد النبي أن يستنكحها خالصة لك من دون المؤمنين ·

الاحزاب (من آية) : 50

ความว่า *"และหญิงที่มีศรัทธา หากนางได้มอบตัวแก่ท่านนบี ถ้าหากนบีประสงค์จะสมรสกับนาง เป็นการเฉพาะสำหรับเจ้ามิใช่สำหรับบรรดาศรัทธาชนทั้งหลาย"*

อัลอะหฺซาบ ส่วนหนึ่งของ : 50

---

[37] *อัซซันกีฏีย์ หน้า 208 - 210*

อายะฮฺนี้ได้กำหนดบทบัญญัติในเรื่องการสมรสกับสตรีที่มอบตัว แต่เป็นการบัญญัติเฉพาะตัวท่านนบี ศ็อลฯ เท่านั้น

3. ไม่มีสิ่งบ่งบอกว่าเป็นการบัญญัติเฉพาะหรือเป็นการบัญญัติสำหรับทั่วไป ในกรณีเช่นนี้ให้ถือลักษณะที่เป็นทั่วไปของบัญญัติ มิใช่สาเหตุเฉพาะที่ทำให้มีการบัญญัติ ดังนั้น จึงให้มีผลบังคับสำหรับคนทั่วไป เช่น คำตรัสของอัลลอฮฺ ที่ว่า

وللنساء نصيب مما ترك الوالدان والاقربون ·

النساء(من آية) : 7

ความว่า *"และสำหรับบรรดาสตรีนั้น มีส่วนได้รับจากสิ่ง (มรดก) ที่บิดามารดาและบรรดาญาติสนิทได้ทอดทิ้งไว้"*

อันนิซาอฺ ส่วนหนึ่งของ : 7

แม้ว่าอายะฮฺนี้จะถูกประทานลงมาในกรณีของลูกสาวของสะอัด อิบนุ อัรเราะบีอฺ ซึ่งเสียชีวิตในสมรภูมิ "อุหุด" ก็ตาม แต่จะมีผลสำหรับคนอื่นๆ ที่เป็นบุตรสาวของเจ้ามรดกด้วย

เหตุผลที่ให้ถือว่ามีผลบังคับทั่วไปนั้น มีทั้งตัวบทที่เป็นอัลกุรอาน และเหตุผลทางภาษาสนับสนุน

สำหรับเหตุผลที่เป็นตัวบทนั้น เพราะมีเศาะฮาบีย์ท่านหนึ่งได้กระทำอนาจารโดยการจูบและกอดสตรีที่มิใช่ภรรยาของตน เมื่อสำนึกผิดและได้เตาบะฮฺแล้ว จึงได้ถามท่านนบี อัลลอฮฺก็ประทานอายะฮฺต่อไปนี้ลงมา

ان الحسنات يذهبن السيئات ·

هود (من آية) : 114

ความว่า *"แท้จริง บรรดาความดีนั้น จะลบล้างความชั่วทั้งหลาย"*

ฮูด ส่วนหนึ่งของ : 114

เศาะฮาบีย์ท่านนั้นจึงถามท่านนบีว่า "นี่ สำหรับฉันคนเดียวหรือ? โอ้ ท่านรสูลุลลอฮฺ" ท่านนบี (ศ็อล) ตอบว่า "สำหรับประชาชาติของฉันทั้งมวล"[38] ซึ่งคำตอบของท่านนบีแสดงให้เห็นว่า ตัวบทที่มีลักษณะทั่วไปนั้น มีผลบังคับทั่วไป มิใช่เฉพาะบุคคลผู้เป็นสาเหตุของการบัญญัติเท่านั้น

สำหรับเหตุผลทางภาษานั้น หากมีนักโทษคนใดคนหนึ่งขออภัยโทษจากผู้มีอำนาจและได้รับการอภัยโทษ โดยมีการประกาศอภัยโทษที่มีลักษณะทั่วไป ก็จะมีผลสำหรับนักโทษทั้งหมด ไม่เฉพาะแต่ผู้ขออภัยโทษเท่านั้น

บรรดาปราชญ์สาขาวิชาอุศูลุลฟิกฮฺจึงได้กำหนดหลักทั่วไปเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

---

[38] *รายงานโดย บุคอรีย์และมุสลิม*

العبرة بعموم اللفظ لا بخصوص السبب

หมายความว่า *"สิ่งที่ยึดถือนั้น ให้เป็นไปตามความหมายทั่วไปของตัวอักษร ไม่ใช่เป็นไปตามเหตุเฉพาะ"* *ซึ่งเป็น สาเหตุของการบัญญัติหุกมของปัญหานั้นๆ เท่านั้น*[39]

ฉ. การยกเว้นคำอามมฺ

ตัวบทที่มีลักษณะทั่วไปนี้ อาจมีบางสิ่งบางอย่างที่อยู่ภายในขอบเขตของ อามมฺ ได้รับการยกเว้น คือ บทบัญญัติ อามมฺ จะไม่มีผลบังคับต่อสิ่งนั้น ซึ่งการยกเว้นนั้นมี 2 ลักษณะ คือ

1. การยกเว้นที่ติดต่อกัน คือมีการยกเว้นในตัวบทเดียวกัน ซึ่งมีดังต่อไปนี้[40]

ก. ยกเว้นโดยใช้คำยกเว้น ตัวอย่างเช่น

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

والذين يرمون المحصنات ثم لم يأتوا بأربعة شهداء فاجلدوهم ثمانين جلدة
ولا تقبلوا لهم شهادة أبدا وأولئك هم الفاسقون · الا الذين تابوا من بعد ذلك
وأصلحوا فان الله غفور رحيم

النور : 4-5

ความว่า *"และบรรดาผู้ซึ่งกล่าวหาบรรดาสตรีบริสุทธิ์ว่าผิดประเวณี แล้วพวกเขาไม่นำพยานบุคคลสี่คนมายืนยัน พวกเจ้าจงโบยพวกเขาแปดสิบครั้ง และพวกเจ้าจงอย่ารับการเป็นพยานของพวกเขาตลอดไป และเขาเหล่านั้นเป็นคนฟาสิก ยกเว้น บรรดาผู้ที่ได้กลับตัว (เตาบัต) ภายหลังจากนั้น และพวกเขาได้แก้ไขปรับปรุงตัว แท้จริง อัลลอฮฺนั้นเป็นผู้ทรงให้อภัยอีกทั้งเป็นผู้ทรงเมตตาเสมอ"*

อันนูร : 4-5

กล่าวคือ ผู้ที่กลับตัวอย่างแท้จริงจะได้รับการยกเว้นจากการเป็นคนฟาสิกอย่างแน่นอน สำหรับการมีสมบัติเป็นพยานนั้น บรรดาปราชญ์กฎหมายอิสลามมีความขัดแย้งกัน ขณะเดียวกันการลงโทษด้วยการโบยนั้น จะไม่ได้รับการยกเว้นอย่างแน่นอน เพราะเป็นสิทธิของผู้อื่น

ข. ยกเว้นด้วยเงื่อนไข ตัวอย่างเช่น

فلأبويه لكل واحد منهما السدس ان كان له ولد ·

النساء (من آية) : 11

---

[39] *อัชชันกีฏีย์, หน้า 208 - 209*

[40] *อ้างแล้ว, หน้า 218*

ความว่า *"ดังนั้น สำหรับบิดามารดาของเขา ทุกคนจากทั้งสองได้เศษหนึ่งส่วนหก จากสิ่งที่เขาได้ทอดทิ้งไว้ หากเขามีบุตร"*

อันนิซาอ์ ส่วนหนึ่งของ : 11

ค. ยกเว้นด้วยการกำหนดลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ตัวอย่าง เช่น

في الغنم السائمة الزكاة ·

ความว่า *"ในแพะที่ปล่อยให้กินหญ้าในท้องทุ่ง ต้องจ่ายซะกาต"*

ง. ยกเว้นด้วย بدل بعض من كل คือ กล่าวถึงบางส่วนของอามมฺ เช่น

ولله على الناس حج البيت من استطاع اليه سبيلا ·

آل عمران(من آية) : 97

ความว่า *"และเป็นหน้าที่ของมนุษย์ในการประกอบพิธีฮัจญ์ ณ บัยติลลาฮฺ เพื่ออัลลอฮฺ สำหรับผู้ที่สามารถเดินทางไปยังที่นั้นได้"*

อาลิอิมรอน ส่วนหนึ่งของ : 97

จ. ยกเว้นด้วยคำที่มีความหมาย การสิ้นสุด (الغاية) เช่น อัลลอฮฺ ตรัสว่า

ولا تعزموا عقدة النكاح حتى يبلغ الكتاب اجله·

البقرة (من اية) : 235

ความว่า *"และพวกเจ้าจงอย่าตั้งใจที่จะทำสัญญาสมรส จนกว่าจะถึงเวลาที่กำหนดไว้"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 235

กล่าวคือ การห้ามนั้นจะสิ้นสุดเมื่อถึงกำหนดเวลา

2. การยกเว้นที่ไม่ติดต่อกับตัวบทอามมฺ

เป็นการยกเว้นด้วยข้อยกเว้นที่ไม่ได้อยู่ในอายะฮฺหรือหะดีษเดียวกัน ซึ่งมีดังต่อไปนี้

ก. ใช้ประสาทสัมผัสในการยกเว้น เช่น คำตรัสของอัลลอฮฺ ที่ว่า

تجبي اليه ثمرات كل شئ ·

القصص(من آية) : 57

ความว่า *"ผลไม้ของทุกสิ่งจะถูกนำไปยังที่นั้น (มักกะฮฺ)"*

อัลเกาะศ็อต ส่วนหนึ่งของ : 57

ซึ่งจากการสัมผัสด้วยสายตา จะเห็นว่ามีผลไม้บางอย่างไม่ได้ถูกนำไปที่มักกะฮฺ จึงถือว่าเป็นการยกเว้นโดยวิธีประสาทสัมผัส

ข. ยกเว้นโดยใช้สติปัญญา ดังเช่น คำตรัสอัลลอฮฺที่ว่า

خالق كل شيء ·

الانعام (من آية) : 102

ความว่า "เป็นผู้สร้างทุกๆ สิ่ง"

อัลอันอาม (จากอายะฮฺ) : 102

สติปัญญาของเราบอกว่า อัลลอฮฺเองมิได้อยู่ภายใต้ อามมฺ ดังกล่าว

ค. ยกเว้นโดยการกิยาส ตัวอย่างเช่น อัลลอฮฺ ตรัสว่า

الزانية والزاني فاجلدوا كل واحد منهما مائة جلدة ·

النور (من آية) : 2

ความว่า *"หญิงที่ผิดประเวณี และชายที่ผิดประเวณี พวกเจ้าจงโบยแต่ละคนของทั้งสอง คนละหนึ่งร้อยครั้ง"*

อันนูร ส่วนหนึ่งของ : 2

สำหรับสตรีที่ผิดประเวณีนั้น หากเป็นทาสหญิง ก็จะได้รับการยกเว้นจากอามมฺของอายะฮฺดังกล่าวด้วยตัวบทจากอายะฮฺที่ว่า

فعليهن نصف ما على المحصنات من العذاب ·

النساء (من آية) : 25

ความว่า *"ดังนั้น สำหรับพวกนาง (ทาสหญิง) คือ ครึ่งหนึ่งของโทษที่ถูกกำหนดสำหรับสตรีบริสุทธิ์ทั้งหลาย"*

อันนิซาอ์ ส่วนหนึ่งของ : 25

สำหรับผู้ชายที่ผิดประเวณี หากเป็นทาสชายก็จะได้รับโทษเพียงครึ่งหนึ่งของโทษที่กำหนดไว้ เช่นเดียวกัน ทั้งนี้ ด้วยการกิยาส หรือเทียบเคียงกับทาสหญิง

ง. ยกเว้นด้วยความหมายแฝงที่สอดคล้องหรือความหมายตรงข้ามของตัวบท ตัวอย่างเช่น ท่าน นบี ศ็อลฯ ได้กล่าวว่า

لي الواجد ظلم يحل عرضه وعقوبته ٠

رواه ابوداود النسائي وابن ماجه

ความว่า *"การบิดพลิ้วของผู้มั่งมีนั้น เป็นความอธรรมอย่างหนึ่ง ที่ทำให้เกียรติของเขาและการลงโทษเขา เป็นที่อนุมัติ"*

รายงานโดย อบูดาวูด อันนะซาอีย์และอิบนูมาญะฮฺ[41]

หะดีษนี้จะครอบคลุมบรรดาลูกหนี้ทุกคน แต่บิดามารดาได้รับการยกเว้นด้วยความหมายที่สอดคล้องของอายะฮฺ ที่ว่า

ولا تقل لهما أف

ความว่า *"และเจ้าจงอย่ากล่าวคำว่า "อุฟ" แก่ท่านทั้งสอง การลงโทษท่านทั้งสอง หรือการกล่าวร้ายท่านทั้งสองเป็นสิ่งต้องห้ามด้วยความหมายที่สอดคล้องของอายะฮฺดังกล่าว ซึ่งเป็นการยกเว้นอามมุด้วยความหมายแฝงที่สอดคล้องกับตัวบท"*

สำหรับการยกเว้นด้วยความหมายตรงกันข้ามนั้น จะเห็นได้จากตัวอย่างที่ท่านนบีได้กล่าวว่า

وفى صدقة الغنم فى سائمتها ، إذا كانت اربعين ففيها شاه ٠

رواه ابوداود والنسائي

ความว่า *"และในการจ่ายซะกาฮฺแพะที่ปล่อยกินหญ้าเองนั้น ถ้าหากมีสี่สิบตัวต้องจ่ายซะกาฮฺหนึ่งตัว"*

รายงานโดย อบูดาวูดและอันนะซาอีย์[42]

ซึ่งได้รับการยกเว้นด้วยความหมายตรงข้ามของหะดีษ ซึ่งมีความหมายว่า "ในแพะที่ปล่อยกินหญ้าอยู่ในท้องทุ่ง ต้องจ่ายซะกาฮฺ" ความหมายตรงกันข้าม คือ แพะที่เลี้ยงโดยการจัดหาอาหารให้กินนั้นไม่ต้องจ่ายซะกาฮฺ แม้จะเลี้ยงครบสี่สิบตัวก็ตาม

---

[41] *เป็นหะดีษหะสัน ดู อัลอัลบานีย์, 5 : 259*

[42] *เป็นหะดีษ เศาะฮีฮฺ ดู อัลอัลบานีย์, 3 : 264 - 267*

4.5 กฎเกณฑ์ที่ห้า คำที่มีความหมายเฉพาะ (الخاص)

ก. ความหมาย

คำเฉพาะ คือ คำที่ให้ความหมายเจาะจงสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเฉพาะ ซึ่งอาจเจาะจงตัว ประเภท หรือชนิด เช่น นายอุมัร ผู้ชาย และมุสลิม หรือโดยการเจาะจงตัว หรือชนิด หรือจำนวนที่แน่นอน

ข. ขอบเขตของคำเฉพาะ

คำเฉพาะจะครอบคลุมสิ่งที่มันกล่าวถึงอย่างเด็ดขาดโดยไม่มีข้อสงสัยใดๆ ทั้งสิ้น ดังนั้น ตัวบทที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจงนั้น สามารถตีความได้อย่างเด็ดขาดว่า มีความหมายตามที่ได้ระบุไว้ เช่น

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

حرمت عليكم الميتة والدم ولحم الخنـــزير

المائدة (من آية) : 3

ความว่า *"ต้องห้ามสำหรับพวกเจ้าซึ่งซากสัตว์ เลือดและเนื้อสุกร"*

อัลมาอิดะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 3

อายะฮฺดังกล่าว ได้เจาะจงสิ่งต้องห้ามในการรับประทาน คือซากสัตว์ที่ตายโดยมิได้เชือด หรือเชือดที่ไม่ถูกหลักการ เลือดและเนื้อสุกร

ดังนั้น หากมีสองตัวบทที่ขัดกัน คือตัวบทหนึ่งเป็น อามมฺ และอีกตัวบทที่เป็นการเฉพาะ ก็ต้องถือว่าตัวบทเฉพาะนั้นยกเว้นตัวบทอามมฺ ดังเช่น คำตรัสของอัลลอฮฺ ที่ว่า

والذين يرمون المحصنات ثم لم يأتوا بأربعة شهداء فاجلدوهم ثمانين جلدة.

النور (من آية) : 4

ความว่า *"และบรรดาผู้ซึ่งกล่าวหาบรรดาสตรีบริสุทธิ์ (ว่าผิดประเวณี) แล้วพวกเขาไม่นำพยานบุคคลสี่คน (มายืนยันข้อกล่าวหา) พวกเจ้าจงโบยพวกเขาแปดสิบครั้ง"*

อันนูร ส่วนหนึ่งของ : 4

ตัวบทนี้มีความหมายเป็น อามมฺ คือใครก็ตามที่กล่าวหาผู้อื่นว่าผิดประเวณี เขาก็จะถูกลงโทษตามที่กำหนดในอายะฮฺนี้ ตัวบทนี้กับอีกตัวบทหนึ่งที่อัลลอฮฺ ได้ตรัสว่า

والذين يرمون أزواجهم ولم يكن لهم شهداء الا أنفسهم ، فشهادة أحدهم
أربع شهادات بالله انه لمن الصادقين .

النور : 6

ความว่า *"และบรรดาผู้ซึ่งกล่าวหาภรรยาของพวกเขา (ว่าผิดประเวณี) และพวกเขาไม่มีพยาน นอกจากตัวของพวกเขาเอง ดังนั้น การเป็นพยานของผู้หนึ่งในบรรดาพวกเขานั้นจะต้องสาบานต่ออัลลอฮฺสี่ครั้ง โดยกล่าวว่า แท้จริง เขาเป็นผู้หนึ่งในบรรดาผู้มีสัจจะ"*

อันนูร : 6

อายะฮฺนี้ กล่าวถึงเฉพาะผู้กล่าวหาที่เป็นสามีว่า หากไม่มีพยานก็สามารถเป็นพยานเองได้ ด้วยการสาบานสี่ครั้ง ผิดกับอายะฮฺแรกที่ถือว่า หากไม่นำพยานบุคคลสี่คนมา ก็จะถูกลงโทษ ในกรณีเช่นนี้นักวิชาการอุศูลุลฟิกฮฺให้ถือว่า ตัวบทเฉพาะมีผลเฉพาะกรณี นอกเหนือจากนั้น ให้ใช้บทบัญญัติ อามมฺ

ค. ตัวบทเฉพาะกับตัวบททั่วไปมีความขัดแย้งกัน

หากมีตัวบททั่วไปและตัวบทเฉพาะ โดยที่ทั้งสองมีความหมายที่ขัดแย้งกัน เช่น อัลลอฮฺตรัสว่า

والذين يرمون المحصنات ثم لم يأتوا بأربعة شهداء فاجلدوهم ثمانين جلدة ولا تقبلوا لهم شهادة ابدا وأولئك هم الفاسقون ·

النور : 4

ความว่า *"และบรรดาผู้ซึ่งกล่าวหาบรรดาหญิงบริสุทธิ์ว่าผิดประเวณีแล้ว พวกเขาไม่นำพยานสี่คนมายืนยัน ดังนั้น พวกเจ้าจงโบยพวกเขาแปดสิบครั้ง และพวกเจ้าจงอย่ารับการเป็นพยานของพวกเขาตลอดไป และบุคคลเหล่านั้น คือ บรรดาคนฟาสิก"*

อันนูร : 4

กับคำตรัสของอัลลอฮฺว่า

والذين يرمون أزواجهم ولم يكن لهم شهداء إلا أنفسهم فشهادة أحدهم اربع شهادات بالله انه لمن الصادقين ·

النور : 6

ความว่า *"และบรรดาผู้ซึ่งกล่าวหาภรรยาของพวกเขาว่าผิดประเวณี แล้วพวกเขาไม่มีพยาน นอกจากตัวพวกเขาเอง ดังนั้น การเป็นพยานผู้หนึ่งในหมู่ขอเขางนั้น จะต้องสาบานสี่ครั้ง โดยกล่าวว่าว่า แท้จริงเขาเป็นผู้หนึ่งในบรรดาผู้สัจจะ"*

อันนูร : 6

อายะฮฺแรก เป็นบททั่วไป ครอบคลุมทุกคนที่กล่าวหาหญิงบริสุทธว่าผิดประเวณี ไม่ว่าผู้กล่าวนั้นจะเป็นสามีหรือไม่ก็ตาม ในขณะที่อายะฮฺที่สองนั้น เป็นการบัญญัติเฉพาะสามีที่กล่าวหาภรรยาของตนเองว่าผิดประเวณี

ตามทัศนะของบรรดาปราชญ์สาขาอุศูลุลฟิกฮฺส่วนใหญ่ที่เห็นว่า การครอบคลุมทุกหน่วยของอามมฺ นั้นไม่เด็ดขาด จะถือว่าทั้งสองอายะฮฺดังกล่าวไม่มีความขัดแย้ง โดยจะต้องปฏิบัติตามบทเฉพาะในกรณีที่บัญญัติไว้ และบททั่วไปนั้นยังคงมีผลในกรณีอื่นๆ นอกเหนือจากกรณีที่มีบทเฉพาะ โดยถือว่าเป็นบททั่วไปที่มีการยกเว้น

แต่ตามทัศนะของปราชญ์มัซฮับหะนะฟีย์ที่เห็นว่า การครอบคลุมทุกหน่วยของ อามมฺ นั้นมีความหมายที่เด็ดขาดเช่นเดียวกับ คอศ ก็จะมีผลทำให้สองตัวบทของอายะฮฺที่กล่าวมานั้นมีความขัดแย้งกันในประเด็นที่มีตัวเฉพาะกำหนดหุกม ทั้งนี้ เพราะทั้ง อามมฺและคอศ มีความเด็ดขาดในการแสดงถึงความหมายที่ครอบคลุมไว้[43] ดังนั้น จึงจะต้องกำหนดทางออกเหมือนกับกรณีที่สองตัวบทมีความขัดแย้งกัน ซึ่งมีดังต่อไปนี้[44]

1. ไม่ทราบเวลาของการประทานอายะฮฺทั้งสอง ก็ให้ถือว่า ทั้งสองอายะฮฺมีความขัดแย้งกันในประเด็นที่มีบทบัญญัติเฉพาะ จึงต้องอาศัยการให้น้ำหนักของแต่ละอายะฮฺ หากไม่สามารถกระทำได้ ก็ให้งดปฏิบัติในประเด็นที่มีความขัดแย้งกัน คือประเด็นที่มีอายะฮฺเฉพาะ

2. หากรู้เวลาของการประทานอายะฮฺ โดยทั้งสองอายะฮฺประทานในเวลาเดียวกัน ก็ให้ถือว่าอายะฮฺเฉพาะนั้น ยกเว้นอายะฮฺอามมฺ เช่น อัลลอฮฺ ตรัสว่า

فمن شهدمنكم الشهر فليصمه ، ومن كان مريضا او على سفر فعدة من آيام أخر ٠

البقرة (من آية) : 185

ความว่า *"ดังนั้น ผู้ใดก็ตามในหมู่พวกเจ้าประจักษ์แก่เขาซึ่งดวงจันทร์ เขาก็จงถือศีลอดเถิด และผู้ใดก็ตามที่เป็นผู้เจ็บป่วยหรืออยู่ระหว่างการเดินทาง ก็ต้องชดในวันอื่นตามจำนวนนั้น"*

อัลบาเกาะเราะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 185

ในอายะฮฺนี้ มีทั้งที่เป็นอามมฺและที่เป็นคอศ ที่เป็นอามมฺ คือทุกคนที่มองเห็นดวงจันทร์ต้องถือศีลอด สำหรับที่เป็นคอศ คือผู้เจ็บป่วยและผู้เดินทางได้รับการยกเว้น โดยไม่ต้องถือศีลอด แต่จะต้องชดในวันอื่น

3. หากรู้เวลาของการประทานอายะฮฺ โดยอายะฮฺคอศนั้น ประทานลงมาภายหลังอายะฮฺอามมฺ

[43] *อัลคิน, หน้า 215 - 216 และอัซซันกีฏีย์, หน้า 222*

[44] *อัลคิน, หน้า 216 - 218*

ก็ให้ถือว่าอายะฮฺเฉพาะนั้น ยกเลิกอายะฮฺอามมฺในประเด็นที่มีอายะฮฺเฉพาะที่กำหนดหุกม เช่น อัลลอฮฺตรัสเกี่ยวกับอิดดะฮฺของสตรีที่สามีเสียชีวิตว่า

والذين يتوفون منكم ويذرون أزواجا يتربصن بأنفسهن أربعة اشهر وعشرا ٠

البقرة (من آية) : 234

ความว่า *"และบรรดาผู้เสียชีวิตในหมู่พวกเจ้าและพวกเขาได้ทิ้งซึ่งภรรยาไว้ พวกนางต้องรอคอยตัวพวกนางเอง สี่เดือนและสิบวัน"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 234

และอัลลอฮฺตรัสเกี่ยวกับอิดดะฮฺของสตรีที่มีครรภ์ว่า

واولات الاحمال اجلهن أن يضعن حملهن ٠

الطلاق (من آية) : 4

ความว่า *"และบรรดาสตรีที่มีครรภ์ กำหนดเวลาของพวกนางคือ การคลอดของพวกนาง"*

อัตเฏาะลาก ส่วนหนึ่งของ : 4

อายะฮฺแรกนั้น เป็นอามมฺที่ครอบคลุมสตรีทุกคนที่สามีเสียชีวิต ในขณะที่อายะฮฺที่สองนั้น มีผลเฉพาะสตรีที่มีครรภ์ โดยที่อายะฮฺที่สองนั้นประทานลงมาภายหลัง ก็ให้ถือว่าอายะฮฺที่สองนั้น ยกเลิกอายะฮฺแรกเฉพาะประเด็นที่ปรากฏในอายะฮฺที่สอง

4. หากรู้เวลาของการประทานอายะฮฺ โดยอายะฮฺทั่วไป(อามมฺ)นั้นประทานภายหลังอายะฮฺเฉพาะ (คอศ) ไม่ว่าการประทานนั้นติดต่อกันหรือมีการทิ้งช่วงกันก็ตาม ก็ต้องยึดอายะฮฺทั่วไปในการปฏิบัติโดยถือว่า เป็นการยกเลิกอายะฮฺเฉพาะโดยปริยาย เช่น อนัส (เราะฎิฯ) รายงานจากท่านนบี (ศ็อลฯ) กล่าวว่า

استنزهوا عن البول ، فان عامة عذاب القبر منه ٠

رواه الدارقطني

ความว่า *"พวกเจ้าจงระมัดระวังในการทำความสะอาดปัสสาวะ เพราะแท้จริงมันเป็นโทษส่วนใหญ่ของผู้ที่อยู่ในสุสาน"*

รายงานโดย อัดดาเราะกุฏนีย์[45]

[45] *สายรายงานเชื่อถือได้ แต่เป็นหะดีษมุรสัล ดู อัซเซากานีย์, 1 : 112 - 113*

ในหะดีษที่เกี่ยวกับเหตุการณ์ของชาวอุเราะนียีน (العرنيين) นั้น ท่านนบี (ศ็อลฯ) ได้สั่งให้พวกเขาดื่มน้ำนมและน้ำปัสสาวะอูฐ[46]

หะดีษแรกที่ให้ระมัดระวังในการทำความสะอาดปัสสาวะทุกประเภทนั้น เป็นอามมฺ ในขณะที่หะดีษที่สองนั้น เฉพาะน้ำเยี่ยวอูฐ แต่เป็นหะดีษที่มีการกล่าวถึงก่อน จึงถือว่า ถูกยกเลิกโดยหะดีษที่มีความหมายทั่วไป

ง. ตัวบทเฉพาะที่มีความขัดแย้งกันระหว่างกัน

หากสองตัวบทเฉพาะที่บัญญัติหุกมของปัญหาเดียวกันมีความขัดแย้งกัน ทางปฏิบัติคือ ต้องหาหลักฐานที่ให้น้ำหนักแก่ตัวบทใดตัวบทหนึ่ง ด้วยวิธีใดวิธีหนึ่งตามที่จะได้กล่าวในหัวข้อ "สิ่งที่สนับสนุนหลักฐานที่ขัดแย้งกัน"[47]

แต่ถ้าหากทั้งสองตัวบท ที่มีความหมายเป็นทั่วไปมีความขัดแย้งกันบางส่วน คือ ต่างก็มีส่วนเพิ่มและส่วนลดจากกัน เช่น คำตรัสของอัลลอฮฺที่เกี่ยวกับบุคคลต้องห้ามสมรสกันว่า

وأن تجمعوا بين الأختين

النساء(من آية) : 23

ความว่า *"และการที่พวกเจ้ารวบสตรีสองคนที่เป็นพี่น้องกัน"*

อันนิซาอฺ ส่วนหนึ่งของ : 23

คือ การรวบสตรีสองคนเป็นพี่น้องกัน โดยเป็นภริยาของชายคนเดียวกันนั้น ถือว่า ต้องห้ามไม่ว่าจะด้วยการสมรสหรือด้วยการครอบครองด้วยการเป็นเจ้าของ ในกรณีที่สตรีเป็นทาส ทั้งนี้ หากสตรีทั้งสองคนหรือคนใดคนหนึ่งเป็นทาส กล่าวคือ คนหนึ่งมีความสัมพันธ์ด้วยการสมรสและอีกคนด้วยการเป็นเจ้าของ กับคำตรัสของอัลลอฮฺเกี่ยวกับสตรีเป็นที่อนุมัติให้ร่วมประเวณีกันได้ว่า

أو ماملكت أيما نكم

النساء(من آية) : 3

ความว่า *"หรือสตรีที่พวกเจ้าครอบครองอยู่"*

อันนิซาอ์ ส่วนหนึ่งของ : 3

อายะฮฺนี้แสดงให้เห็นว่า การเป็นเจ้าของสตรีด้วยการเป็นนายของทาสนั้น อนุมัติให้ร่วมประเวณี

---

[46] *รายงานโดย บุคอรีย์*

[47] *อัซซันกีฏีย์, หน้า 224*

ได้ โดยสามารถกระทำได้แม้ด้วยการรวบสตรีสองคนที่เป็นพี่น้องกันก็ตาม

ในกรณีเช่นนี้ จะต้องค้นหาหลักฐานที่กล่าวถึงประเด็นที่ขัดแย้งกันว่าจะให้น้ำหนักไปทางไหน โดยในกรณีตัวอย่างที่ยกมานั้น ตามตัวบททั่วไปของการห้ามรวบระหว่างสตรีที่เป็นสองพี่น้องกันนั้น มีน้ำหนักมากกว่า เพราะไม่เคยได้รับการยกเว้นเลย ผิดกับอีกอายะฮฺที่หนึ่งที่มียกเว้นหลายกรณี เช่น ทาสสตรีที่ถือกรรมสิทธิร่วม หรืออยู่ในระหว่างอิดดะฮฺหรือทาสหญิงที่นับถือศาสนาที่บูชาไฟ ซึ่งห้ามนายผู้เป็นเจ้าของร่วมประเวณีทั้งสิ้น[48]

4.6 กฎเกณฑ์ที่หก "อัลมุฏลัก" และ "อัลมุก็อยยัด" (المطلق والمقيد)

จากการสังเกตบทของอัลกุรอานและสุนนะฮฺ จะพบว่า บางตัวบทมีลักษณะเป็น "มุฏลัก" และบางตัวบทมีลักษณะเป็น "มุก็อยยัด" จึงจำเป็นต้องกำหนดกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ของทั้งสอง

ก. ความหมาย

ปราชญ์สาขาวิชาอุศูลุลฟิกฮฺ ได้นิยามความหมายของ "มุฏลัก" ไว้หลากหลาย แต่คำนิยามทั้งหมดเกือบจะมีความหมายเดียวกัน คือ คำที่แสดงความจริงตามสภาพที่เป็นอยู่ โดยแสดงถึงหน่วยของแต่ละชนิดอย่างครอบคลุม โดยไม่มีการจำกัดมิให้ครอบคลุมถึงทุกหน่วยของชนิดนั้นๆ

อัลอามีดีย์ ได้ให้คำนิยามของมุฏลักว่า

اللفظ الدال على مدلول شائع في جنسه

หมายความว่า *"คำที่แสดงถึงความหมายที่แผ่กระจายในชนิดของความหมายนั้นๆ"*[49]

ตัวอย่างของคำ มุฏลัก เช่น อัลลอฮฺตรัสว่า

فتحرير رقبة

المجادلة (من آية) : 3

ความว่า *"ดังนั้น ก็ด้วยการปล่อยทาส"*

อัลมุญาดะละฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 3

ท่านนบี ศ็อลฯ กล่าวว่า

لانكاح إلا بولي وشاهدي عدل

رواه الخلال

---

[48] *อัลเมาะซาลีย์, 2 : 148 - 150*

[49] *อัลอามิดีย์, 2 : 162*

ได้ โดยสามารถกระทำได้แม้ด้วยการรวบสตรีสองคนที่เป็นพี่น้องกันก็ตาม

ในกรณีเช่นนี้ จะต้องค้นหาหลักฐานที่กล่าวถึงประเด็นที่ขัดแย้งกันว่าจะให้น้ำหนักไปทางไหน โดยในกรณีตัวอย่างที่ยกมานั้น ตามตัวบททั่วไปของการห้ามรวบระหว่างสตรีที่เป็นสองพี่น้องกันนั้น มีน้ำหนักมากกว่า เพราะไม่เคยได้รับการยกเว้นเลย ผิดกับอีกอายะฮฺที่หนึ่งที่มียกเว้นหลายกรณี เช่น ทาสสตรีที่ถือกรรมสิทธิร่วม หรืออยู่ในระหว่างอิดดะฮฺหรือทาสหญิงที่นับถือศาสนาที่บูชาไฟ ซึ่งห้ามนายผู้เป็นเจ้าของร่วมประเวณีทั้งสิ้น[48]

4.6 กฎเกณฑ์ที่หก "อัลมุฏลัก" และ "อัลมุก็อยยัด" (المطلق والمقيد)

จากการสังเกตบทของอัลกุรอานและสุนนะฮฺ จะพบว่า บางตัวบทมีลักษณะเป็น "มุฏลัก" และบางตัวบทมีลักษณะเป็น "มุก็อยยัด" จึงจำเป็นต้องกำหนดกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ของทั้งสอง

ก. ความหมาย

ปราชญ์สาขาวิชาอุศูลุลฟิกฮฺ ได้นิยามความหมายของ "มุฏลัก" ไว้หลากหลาย แต่คำนิยามทั้งหมดเกือบจะมีความหมายเดียวกัน คือ คำที่แสดงความจริงตามสภาพที่เป็นอยู่ โดยแสดงถึงหน่วยของแต่ละชนิดอย่างครอบคลุม โดยไม่มีการจำกัดมิให้ครอบคลุมถึงทุกหน่วยของชนิดนั้นๆ

อัลอามีดีย์ ได้ให้คำนิยามของมุฏลักว่า

اللفظ الدال على مدلول شائع في جنسه

หมายความว่า *"คำที่แสดงถึงความหมายที่แผ่กระจายในชนิดของความหมายนั้นๆ"*[49]

ตัวอย่างของคำ มุฏลัก เช่น อัลลอฮฺตรัสว่า

فتحرير رقبة

المجادلة (من آية) : 3

ความว่า *"ดังนั้น ก็ด้วยการปล่อยทาส"*

อัลมุญาดะละฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 3

ท่านนบี ศ็อลฯ กล่าวว่า

لانكاح إلا بولي وشاهدي عدل

رواه الخلال

---

[48] *อัลเฌาะซาลีย์, 2 : 148 - 150*

[49] *อัลอามิดีย์, 2 : 162*

ความว่า *"ท่านนบี (ศ็อลฯ) ได้กำหนดซะกาฮ์ฟิตรหนึ่งกันตัง (ศออฺ) จากผลอินทผลัมหรือหนึ่งกันตังจากข้าวบาเล่ย์ สำหรับผู้เป็นทาสและผู้เป็นไท ผู้ชายและสตรี เด็กและผู้ใหญ่ของชาวมุสลิม และท่านได้สั่งให้จ่ายก่อนที่ผู้คนจะออกละหมาดอีด"*[54]

รายงานโดย บุคอรีย์และมุสลิม

และอิบนุอุมัรได้รายงานจากท่านนบี ศ็อลฯ ในเรื่องเดียวกันว่า

فرض رسول الله صلى الله عليه وسلم صدقة الفطر – اوقال – رمضان على الذكر والانثى والحر والمملوك صاعا من تمر اوصاعا من شعير . قال: فعدل الناس به نصف صاع من برعلى الصغير والكبير.

رواه البخاري

ความว่า *"ท่านนบี (ศ็อลฯ) ได้กำหนดการจ่ายซะกาฮฺฟิตรฺหรือเราะมะฎอน สำหรับผู้ชายและสตรีที่เป็นไทและทาสหนึ่งกันตังจากลูกอินทผลัม หรือหนึ่งกันตังจากข้าวบาร์เลย์ อิบนุอุมัรกล่าวว่า จากนั้นผู้คนได้เปลี่ยนเป็นครึ่งกันตังจากข้าวสาลีสำหรับเด็กและผู้ใหญ่"*

รายงานโดย บุคอรีย์

ทั้งสองหะดีษที่กล่าวมา พูดถึงเรื่องเดียวกันคือ เรื่องซะกาฮฺฟิตรฺและหุกมก็เหมือนกันคือ วาญิบต้องจ่าย แต่สาเหตุที่ต้องจ่ายซะกาฮฺฟิตรฺในหะดีษแรกกล่าวเป็นมุก็อยยัดคือ ทุกชีวิตที่เป็นมุสลิม ในขณะที่หะดีษที่สองกล่าวในลักษณะมุฏลัก คือ ทุกชีวิตไม่ว่าจะเป็นมุสลิมหรือไม่ก็ตาม[55]

ในกรณีเช่นนี้ มัซฮับมาลิกีย์ มัซฮับชาฟิอีย์และมัซฮับหัมบะลีย์เห็นว่าจะต้องยึดเอามุก็อยยัด คือ ทาสที่มิได้เป็นมุสลิม นายก็ไม่ต้องจ่ายซะกาฮฺฟิตรฺ แต่มัซฮับหะนะฟีย์เห็นว่าต้องยึดตามมุฏลัก ดังนั้น ทาสที่เป็นมุสลิม เป็นหน้าที่ของนายที่จะต้องจ่ายซะกาฮฺฟิตรฺให้แก่เขา

2. กรณีที่สอง คำมุฏลัก และมุก็อยยัดมีความเหมือนกันทั้งในด้านหุกมและสาเหตุของหุกม เช่น อัลลอฮฺตรัสว่า

حرمت عليكم الميتة والدم ولحم الخنـــزير وما أهل لغير الله به .

المائدة(من آية): 3

[54] *อีด คือ วันรายอหรือวันเฉลิมฉลองทางศาสนาของชาวมุสลิม*
[55] *อัลคิน, หน้า 249*

ความว่า *"เป็นที่ต้องห้ามสำหรับพวกเจ้าซึ่งซากสัตว์ เลือด เนื้อสุกร และสิ่งที่ถูกกล่าวนามผู้อื่น นอกเหนือจากอัลลอฮฺ"*

อัลมาอิดะฮฺ ส่วนหนึ่งของอายะฮฺ : 3

قل لا أجد فيما أوحى إلى محرما على طاعم يطعمه إلا أن يكون ميتة او دما مسفوحا اولحم خنـــزيز

الانعام(من آية) : 145

ความว่า *"จงกล่าวเถิดว่า ฉันไม่พบเลยในบรรดาสิ่งที่ฉันได้รับวะฮฺยูมาว่าเป็นสิ่งต้องห้ามสำหรับผู้คนที่จะรับประทาน เว้นแต่ซากสัตว์ที่ตายเอง หรือเลือดไหลหรือเนื้อสุกร"*

อันอันอาม ส่วนหนึ่งของ : 145

ในอายะฮฺแรกได้กล่าวถึงเลือดในลักษณะมุฏลัก ในขณะที่อายะฮฺที่สองระบุว่าเป็นเลือดที่ไหล ทั้งสองอายะฮฺมีความเหมือนทั้งในด้านหุกมคือ ห้ามรับประทานและสาเหตุของหุกมคือ เลือดนั้นมีอันตรายและสร้างปัญหาให้แก่ผู้รับประทาน

ในกรณีเช่นนี้ให้ถือว่า มุฏลักนั้นถูกจำกัดความหมายโดยมุก็อยยัด[56]

3. กรณีที่สาม มุฏลักและมุก็อยยัดมีความแตกต่างกันทั้งในหุกมและสาเหตุของหุกม เช่น อัลลอฮฺตรัสว่า

السارق والسارقة فاقطعوا ايديهما جزاء بما كسبا نكالا من الله

المائدة(من آية) : 38

ความว่า *"ผู้ชายที่ลักขโมยและผู้หญิงที่ลักขโมย พวกเจ้าจงตัดมือของบุคคลทั้งสองเป็นการตอบแทนในสิ่งที่ทั้งสองได้กระทำไว้ เพื่อเป็นการลงโทษจากอัลลอฮฺ"*

อัลมาอิดะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 38

อัลลอฮฺ ตรัสในอีกอายะฮฺว่า

ياأيها الذين آمنوا اذا قمتم إلى الصلاة فاغسلوا وجوهكم وايديكم إلى المرافق

المائدة(من آية) : 6

[56] *อัชชันกีฏีย์, หน้า 232*

ความว่า *"โอ้ บรรดาผู้มีความศรัทธา เมื่อพวกเจ้าจะดำรงการละหมาด พวกเจ้าก็จงล้างหน้าของพวกเจ้าและมือของพวกเจ้าจนถึงข้อศอก"*

อัลมาอิดะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 6

ในอายะฮฺแรกได้กล่าวถึงมือในลักษณะมุฏลัก ในขณะที่อายะฮฺที่สองได้กล่าวถึงมือพร้อมทั้งระบุว่าถึงข้อศอก ทั้งสองอายะฮฺมีหุกมที่แตกต่างกัน กล่าวคือ อายะฮฺแรกบัญญัติให้ตัดมือ สาเหตุเพราะละเมิดทรัพย์สินของผู้อื่นที่ได้รับการคุ้มครองโดยการลักขโมย และอายะฮฺที่สอง บัญญัติให้ล้างมือ เพราะต้องการยกหะดัษเมื่อต้องการปฏิบัติภารกิจที่กำหนดให้อยู่ในสภาพปลอดหะดัษ ด้วยการอาบน้ำละหมาด

ในกรณีเช่นนี้อายะฮฺที่มีลักษณะมุก็อยยัดจะไม่มีผลต่ออายะฮฺที่มีลักษณะมุฏลักแต่อย่างใด[57]

4. กรณีที่สี่ มุฏลัก และมุก็อยยัดมีความแตกต่างกันทางด้านหุกม แต่มีสาเหตุของหุกมที่เหมือนกัน เช่น อัลลอฮฺ ตรัสว่า

وإن كنتم مرضى اوعلى سفر اوجاء أحدمنكم من الغائط اولامستم النساء فلم تجدوا ماء فتيمموا صعيدا طيبا فامسحوا بوجوهكم وايديكم منه .

المائدة(من آية) : 6

ความว่า *"หากแม้นพวกเจ้าเจ็บป่วย หรืออยู่ระหว่างเดินทาง หรือคนใดคนหนึ่งในหมู่พวกเจ้ามาจากการถ่ายทุกข์ หรือได้สัมผัสสตรีมา แล้วพวกเจ้าไม่พบน้ำ ก็จงมุ่งสู่ดินที่สะอาด (ตะยัมมุม) จากนั้นพวกเจ้าก็จงลูบหน้าของพวกเจ้าและมือของพวกเจ้าจากดินนั้น"*

อัลมาอิดะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 6

อายะฮฺนี้กับอายะฮฺในการยกหะดัษด้วยการอาบน้ำละหมาด ในกรณีที่สามนั้นมีสาเหตุเดียวกัน คือ ต้องการจะดำรงการละหมาดในขณะอยู่ในสภาพมีหะดีษ แต่หุกมนั้นต่างกัน เพราะในอายะฮฺนี้เป็นการยกหะดัษด้วยการตะยัมมุม แต่ในอายะฮฺก่อนหน้านั้น เป็นการยกหะดัษด้วยการอาบน้ำละหมาด ซึ่งอายะฮฺที่เกี่ยวกับการอาบน้ำละหมาดนั้นให้ล้างมือถึงข้อศอก ผิดกับอายะฮฺตะยัมมุมที่กล่าวเป็นมุฏลัก

ในกรณีนี้ ก็ให้มุฏลักยังเป็นมุฏลัก ในประเด็นที่อายะฮฺกล่าวถึง โดยไม่นำอายะฮฺมุก็อยยัดมาจำกัดความหมายของอายะฮฺมุฏลัก[58]

5. กรณีที่ห้า มุฏลัก และมุก็อยยัดมีหุกมที่เหมือนกันแต่มีสาเหตุของหุกมที่ต่างกัน เช่น อัลลอฮฺ

[57] *อัซซันกีฏีย์. หน้า 233*

[58] *อัลอามิดีย์. 2 : 162*

ตรัสว่า

والذين يظهرون من نسائهم ثم يعودون لما قالوا فتحرير رقبة

المجادلة(من آية) : 3

ความว่า *"และบรรดาผู้ดำเนินการซิฮาร์ (เปรียบเทียบภรรยาของพวกเขาว่าเสมือนมารดาของพวกเขา) แล้วพวกเขาจะคืนสู่ถ้อยคำที่พวกเขาได้กล่าวไว้ ดังนั้น (สิ่งที่จำเป็นที่พวกเขาต้องปฏิบัติคือ) การปล่อยทาสหนึ่งคน"*

อัลมุญาดะละฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 3

อัลลอฮฺ ตรัสในอีกอายะฮฺว่า

ومن قتل مؤمنا خطأ فتحرير رقبة مؤمنة

النساء(من آية) : 92

ความว่า *"และผู้ใดก็ตาม ที่ฆ่าผู้ศรัทธาด้วยความผิดพลาด ดังนั้น ก็ (ให้ชดเชย) ด้วยการปล่อยทาสที่มีความศรัทธาหนึ่งคน"*

อันนิซาอฺ ส่วนหนึ่งของ : 92

ทาสที่ต้องปล่อยในการจ่ายกัฟฟาเราะฮฺ อันเนื่องจากความผิดฐานซิฮาร์นั้นเป็นมุฏลัก และในการจ่ายกัฟฟาเราะฮฺอันเนื่องมาจากความผิดฐานฆ่าผู้ศรัทธาโดยไม่เจตนานั้น เป็นมุก็อยยัดด้วยการกำหนดทาสที่มีความศรัทธา หุกมในสองอายะฮฺเหมือนกันคือ การปล่อยทาส แต่สาเหตุนั้นต่างกัน เพราะสาเหตุในอายะฮฺแรกคือ การซิฮาร์ ส่วนสาเหตุในอายะฮฺที่สองคือ การฆ่าที่เกิดจากความผิดพลาด

ในกรณีนี้ มีรายงานที่แตกต่างกันจากอิมามชาฟิอีย์ มีรายงานว่า อิมามชาฟิอีย์เห็นว่า ต้องให้มุก็อยยัดมีผลต่อมุฏลัก แต่นักกฎหมายอิสลามสังกัดมัซฮับชาฟิอีย์ส่วนหนึ่งเห็นว่า ต้องให้มุก็อยยัดมีผลต่อมุฏลักโดยไม่มีเงื่อนไข ในขณะที่อีกบางส่วนเห็นว่า ต้องปฏิบัติในลักษณะดังกล่าวหากระหว่างมุฏลักและมุก็อยยัดมีอิลละฮฺร่วมกัน ซึ่งถือว่าเป็นทัศนะที่เด่นชัดกว่า แต่มัซฮับหะนะฟีย์เห็นว่า ไม่สามารถให้มุก็อยยัดมีผลต่อมุฏลักได้[59]

4.7 กฎเกณฑ์ที่เจ็ด ความหมาย "คำสั่ง" (الأمر)

"คำสั่ง" และ "ข้อห้าม" ถือว่า เป็นเรื่องหลักของบทบัญญัติต่างๆ ในกฎหมายอิสลาม การเข้าใจ

---

[59] *อัลอามิดีย์, 2 : 163 - 164*

เรื่องนี้จะนำไปสู่การเข้าใจตัวบทต่างๆ ได้เป็นอย่างดี อีกทั้งสามารถที่จะจำแนกระหว่าง สิ่งหะลาล และหะรอมได้อย่างถูกต้องอีกด้วย

ดังนั้น บรรดาปราชญ์สาขาวิชาอุศูลลุลฟิกฮฺจึงได้ให้ความสำคัญในการศึกษาเรื่องนี้อย่างรอบด้านในที่นี้เราจะทำการศึกษาในหัวข้อต่อไปนี้

ก. สำนวนที่ใช้ในการสั่ง

คำสั่ง คือ การบอกให้ปฏิบัติจากผู้มีฐานะที่สูงกว่า[60]

สำนวนที่ใช้ในการสั่งในภาษาอาหรับนั้นมี 5 สำนวน คือ[61]

1. คำกริยาที่สั่งให้กระทำ (فعل الامر) เช่น

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

وأقيموا الصلاة وآتو الزكاة ·

البقرة(من آية): 43

ความว่า *"และพวกเจ้าจงดำรงการละหมาดและจงจ่ายซะกาฮฺ"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 43

2. คำกริยาที่เป็นปัจจุบันกาล หรืออนาคตกาลที่มี *"ลามที่มีความหมายเชิงคำสั่ง"* (المضارع المقرون بلام الامر) เช่น อัลลอฮฺตรัสว่า

فمن شهد منكم الشهر فليصمه ·

البقرة (من اية): 185

ความว่า *"ดังนั้น ผู้ใดในหมู่พวกเจ้า ประจักษ์ชัดแก่เขาซึ่งดวงจันทร์ เขาก็จงถือศีลอดเถิด"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 185

3. อาการนามที่ทำหน้าที่แทนคำกริยาที่เป็นคำสั่ง(المصدر النائب عن فعل الامر)เช่น อัลลอฮฺตรัสว่า

فاذا لقيتم الذين كفروا فضرب الرقاب ·

محمد(من آية): 20

---

[60] *อัชชันกีฏีย์, หน้า 187*

[61] *อ้างแล้ว, หน้า 188*

ความว่า *"ดังนั้น เมื่อพวกเจ้าเผชิญกับบรรดาผู้ปฏิเสธ (ในสมรภูมิ) พวกเจ้าจงฟันคอเถิด"*

มุฮัมมัด ส่วนหนึ่งของ : 4

4. คำนามของคำกริยาที่เป็นคำสั่ง (اسم فعل الامر) เช่น อัลลอฮฺ ตรัสว่า

وراودته التي هو في بيتها عن نفسه وغلقت الابواب وقالت هيت لك ·

يوسف(من آية): 23

ความว่า *"และสตรีซึ่งยูซุฟอาศัยอยู่ในบ้านของนางได้ยั่วยวนเขาด้วยความเสน่หาในตัวเขา และนางได้เปิดประตูและกล่าวว่า มาเร็วๆ ซิ"*

ยูซุฟ ส่วนหนึ่งของ : 23

5. ประโยคบอกเล่าที่มีความหมายเชิงคำสั่ง (الجملة الخبرية المراد بها الامر)เช่น อัลลอฮฺ ตรัสว่า

والمطلقات يتربصن بأنفسهن ثلاثة قروء ·

البقرة(من اية): 228

ความว่า *"และบรรดาสตรีที่ถูกหย่าร้าง จะรอคอยตัวพวกนางเองสามกุรูอฺ"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 228

หมายความว่า จะต้องรอคอย นอกจากนี้สำนวนที่เป็นคำสั่งนั้นอาจใช้โดยมีความหมายเป็นอย่างอื่นนอกเหนือจากการสั่งที่จะต้องปฏิบัติตามก็ได้ อย่างเช่น[62]

1. เพื่อแสดงว่าเป็นที่อนุมัติ เช่น

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

واذا حللتم فاصطادوا·

المائدة(من آية): 4

ความว่า *"และเมื่อพวกเจ้าเปลื้องอิหฺรอมแล้ว ก็จงล่าสัตว์เถิด"*

อัลมาอิดะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 4

2. เพื่อเป็นการให้เกียรติโดยการเชื้อเชิญ เช่น

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

[62] *อัชชันกีฏีย์, หน้า 189 - 190*

ادخلوها بسلام آمنين ·

الحجر (من آية) : 46

ความว่า *"พวกเจ้าจงเข้าไปในนั้น (สวรรค์) เถิด ด้วยความสันติและปลอดภัย"*

อัลหิจญ์ริ ส่วนหนึ่งของอายะฮฺ : 46

3. เพื่อเป็นการดูถูกเหยียดหยาม เช่น
อัลลอฮฺ ตรัสว่า

ذق انك أنت العزيز الكريم

الدخان : 49

ความว่า *"จงลิ้มรส (การลงโทษ) เถิด แท้จริง เจ้านั้น (เคย) เป็นผู้มีอำนาจ อีกทั้งมีเกียรติ"*

อัดดุคอน : 49

4. เพื่อเป็นการข่มขู่ เช่น
อัลลอฮฺ ตรัสว่า

اعملوا ما شئتم انه بما تعملون بصير ·

فصلت (من آية) : 40

ความว่า *"จงทำตามที่พวกเจ้าปรารถนาเถิด แท้จริง พระองค์นั้นทรงเห็นในสิ่งที่พวกเจ้ากระทำ"*

ฟุศศิลัต ส่วนหนึ่งของ : 40

นอกเหนือจากที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังมีคำสั่งที่ใช้เพื่อวัตถุประสงค์อย่างอื่นที่ไม่เป็นการสั่งโดยตรงอีกด้วย

ข. สถานภาพของ "คำสั่ง"

คำสั่งให้กระทำสิ่งใดก็ตามจะมีความหมายดังต่อไปนี้ คือ

1. คำสั่ง หมายถึง วาญิบต้องปฏิบัติตามสิ่งที่สั่งให้กระทำ

คำสั่งโดยทั่วไป หากไม่มีหลักฐานแสดงเป็นอย่างอื่น ปราชญ์กฎหมายอิสลามส่วนใหญ่ถือว่าเป็นสิ่งที่วาญิบ (الامر يقتضى الوجوب) โดยไม่อาจที่จะตีความหมายเป็นอย่างอื่นได้ นอกจากจะมีหลักฐานที่บ่งบอกหรือแสดงว่ามีความหมายเป็นอย่างอื่น โดยมีเหตุผลสนับสนุนทั้งจากการใช้ในอัลกุรอานและทางด้านภาษา[63]

[63] *อัซซันกีฏีย์, หน้า 191 - 192*

ก. มีอายะฮฺมากมายที่แสดงว่าคำสั่งนั้นเป็นวาญิบ ตัวอย่างเช่น

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

فليحذر الذين يخالفون عن امره أن تصيبهم فتنة أو يصيبهم عذاب اليم ·

النور (من آية) : 63

ความว่า *"ดังนั้น จงระมัดระวังเถิด บรรดาผู้ฝ่าฝืนคำสั่งของเขา (รสูล) ว่า วิกฤติการณ์จะต้องประสบแก่พวกเขา หรือมิฉะนั้น การลงโทษอันแสนทรมานจะประสบแก่พวกเขา"*

อันนูร ส่วนหนึ่งของ : 63

การเตือนให้บรรดาผู้ฝ่าฝืนคำสั่งให้ระมัดระวัง ตลอดจนการลงโทษในการฝ่าฝืน ล้วนแสดงให้เห็นว่าคำสั่งนั้นเป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติตามหรือวาญิบต้องกระทำ

อัลลอฮฺ ตรัสอีกว่า

واذا قيل لهم اركعوا لا ير كعون ·

المرسلات : 48

ความว่า *"และเมื่อมีการกล่าว (สั่ง) แก่พวกเขาว่า พวกเจ้าจงรุกูอฺ (โค้ง) เถิด พวกเขาก็จะไม่รุกุอฺ"*

อันมุรสะลาต : 48

เป็นการกล่าวประณามผู้ฝ่าฝืนคำสั่ง หากคำสั่งนั้นไม่วาญิบต้องปฏิบัติตามแล้ว ผู้ฝ่าฝืนคำสั่งนั้นก็ไม่สมควรได้รับการประณาม

อัลลอฮฺ ยังได้ตรัสอีกว่า

ما منعك ألا تسجد اذ أمرتك ·

الاعراف (من آية) : 12

ความว่า *"อะไรหรือที่ยับยั้งเจ้ามิให้กราบ (สุญูด) เมื่อข้า (อัลลอฮฺ) ได้สั่งเจ้าไว้"*

อัลอะอฺรอฟ ส่วนหนึ่งของ : 12

ซึ่งอัลลอฮฺได้ทรงกล่าวประณามแก่อิบลีส (ابليس) ฐานขัดคำสั่งของพระองค์

ข. ทางด้านภาษานั้น หากนายได้สั่งลูกน้องให้กระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หากลูกน้องไม่ปฏิบัติตามคำสั่ง ก็จะถูกประณามหรือลงโทษ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า คำสั่งนั้นวาญิบต้องปฏิบัติตาม ทั้งนี้ หากไม่มีสิ่งที่แสดงให้เข้าใจว่า คำสั่งนั้นมีความหมายเป็นอย่างอื่น

2. ผลของการปฏิบัติตามคำสั่ง

การปฏิบัติตามคำสั่งอย่างถูกต้องนั้น จะถือว่า มีผลสมบูรณ์ตามกฎหมาย กล่าวคือ ถือว่าได้ปฏิบัติตามที่คำสั่งได้กำหนดไว้แล้ว อีกทั้งพ้นความรับผิดชอบในการกระทำสิ่งที่คำสั่งได้ระบุไว้[64]

ค. คำสั่งที่มิได้กำหนดจำนวนครั้งของการกระทำ

บรรดาปราชญ์สาขาวิชา อุศูลุลฟิกฮฺ มีทัศนะที่แตกต่างกันเกี่ยวกับคำสั่งที่มิได้กำหนดจำนวนครั้งของการกระทำว่า จะต้องกระทำครั้งเดียวหรือจะต้องกระทำหลายครั้ง แต่ถ้าพิจารณาตามเหตุผลแล้ว คำสั่งที่มิได้กำหนดจำนวนครั้งของการกระทำนั้น ไม่อาจตีความได้ว่า ต้องกระทำมากกว่าหนึ่งครั้ง ผู้ได้รับคำสั่งหากได้กระทำไปแล้วแม้ครั้งเดียว ก็จะหมดภาระหน้าที่ไป เช่นลูกจ้างที่ได้รับคำสั่งจากนายจ้างให้ไปซื้อของที่ตลาด หากเขาได้ปฏิบัติตาม ก็ถือว่าได้ปฏิบัติตามคำสั่งอย่างสมบูรณ์แล้ว แม้ได้กระทำไปเพียงครั้งเดียวก็ตาม ความแตกต่างทางทัศนะในเรื่องนี้จะมีผลในทางปฏิบัติต่อหลายๆ เรื่อง เช่น การตะยัมมุมที่กระทำแทนการอาบน้ำละหมาด จะใช้ละหมาดได้เพียงครั้งเดียวหรือหลายครั้ง บรรดาปราชญ์กฎหมายอิสลามมีทัศนะแตกต่างกันดังนี้

ตามทัศนะของมัซฮับชาฟิอีย์เห็นว่า ผู้ที่ทำการตะยัมมุมนั้น สามารถทำการละหมาดด้วยการ ตะยัมมุมแต่ละครั้งเพียงละหมาดฟัรฎูครั้งเดียวเท่านั้น แต่สามารถที่จะละหมาดสุนนะฮฺหลายๆ ครั้งได้ โดยไม่มีกำหนด

ตามทัศนะของมัซฮับหะนะฟีย์เห็นว่า การตะยัมมุมเพียงครั้งเดียวนั้นสามารถละหมาดได้โดยไม่มีกำหนดจำนวนครั้งไม่ว่าจะเป็นการละหมาดฟัรฎูหรือละหมาดสุนนะฮฺ สาเหตุที่ทำให้มีทัศนะแตกต่างกันเช่นนี้คือ จะต้องปฏิบัติตามคำสั่งหลายครั้งหรือเพียงครั้งเดียว ทั้งนี้ เพราะอายะฮฺที่เกี่ยวกับเรื่องนี้มีว่า

وان كنتم مرضى أوعلى سفر أوجاء أحد منكم من الغائط أولامستم النساء فلم
تجدوا ماء فتيمموا صعيدا طيبا فامسحوا بوجوهكم وأيديكم منه ·

المائدة (من آية) : 6

ความว่า *"หากพวกเจ้าป่วยหรืออยู่ระหว่างการเดินทาง หรือคนใดในหมู่พวกเจ้ามาจากการถ่ายทุกข์ หรือได้สัมผัสสตรีมา แล้วพวกเจ้าไม่พบน้ำก็จงมุ่งสู่ดินที่สะอาด(ตะยัมมุม)จากนั้น พวกเจ้าลูบใบหน้าของพวกเจ้าและมือของพวกเจ้าจากดินนั้น"*

อัลมาอิดะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 6

ทัศนะที่เห็นว่าคำสั่งนั้นมีผลบังคับให้กระทำเพียงครั้งเดียวก็สามารถละหมาดฟัรฎูได้หลายครั้ง โดยการตะยัมมุมเพียงครั้งเดียวเช่นเดียวกับการอาบน้ำละหมาด สำหรับทัศนะที่เห็นว่าคำสั่งนั้นมีผลบังคับให้

---

64 *อัชเชากานีย์, หน้า 105*

กระทำหลายครั้ง ก็ให้ตะยัมมุมทุกครั้งที่จะละหมาดฟัรฎูเหมือนกับการอาบน้ำละหมาด แต่การอาบน้ำละหมาดนั้นได้รับการยกเว้นด้วยสุนนะฮฺว่า สามารถละหมาดฟัรฎูได้หลายครั้ง จึงเหลือแต่การ ตะยัมมุมที่จะต้องกระทำทุกครั้งที่จะทำการละหมาด[65]

ง. การปฏิบัติตามคำสั่งจะต้องกระทำทันทีหรือไม่

คำสั่งที่มิได้กำหนดเวลาของการกระทำให้กระทำทันทีหรือค่อยกระทำก็ได้ จะตีความว่าให้กระทำเลยทันทีหรือค่อยกระทำก็ได้ ปราชญ์กฎหมายกฎหมายอิสลามมีทัศนะแบ่งออกเป็นสองทัศนะ

ทัศนะแรก เห็นว่า ไม่จำเป็นต้องกระทำทันที เป็นทัศนะของมัซฮับชาฟิอีย์โดยมีเหตุผลว่า คำสั่งที่ว่า "จงซักผ้าชิ้นนี้" คำสั่งเช่นนี้ เป็นที่เข้าใจว่า มีความหมายให้ซักผ้าเท่านั้น จะกระทำทันทีหรือค่อยทำก็ได้[66]

สำหรับทัศนะที่เห็นว่า ต้องกระทำหน้าทันทีนั้น เป็นทัศนะของนักกฎหมายอิสลามส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นทัศนะที่ได้รับการสนับสนุนจากหลักฐานมาพอสมควร คือ[67]

1. มีหลายอายะฮฺที่ชี้ให้รีบปฏิบัติตามคำสั่ง เช่น

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

وسارعوا الى مغفرة من ربكم

آل عمران (من آية) : 133

ความว่า *"และพวกเจ้าจงรีบเร่งสู่การให้อภัยจากผู้อภิบาลของพวกเจ้า"*

อาลิอิมรอน ส่วนหนึ่งของ : 133

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

فاستبقوا الخيرات

البقرة (من آية) : 148

ความว่า *"ดังนั้น พวกเจ้าจงแข่งขันกันในการทำความดีทั้งหลายเถิด"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 148

2. หากนายสั่งลูกน้องให้ทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งแต่ลูกน้องมิได้กระทำทันที นายจึงทำการลงโทษลูกน้องไม่อาจอ้างได้ว่าคำสั่งนั้นค่อยกระทำก็ได้

3. ถ้าหากคำสั่งนั้นค่อยๆ ทำก็ได้ ก็จะต้องกำหนดเวลาสิ้นสุดในการกระทำ ในเมื่อไม่อาจกำหนดเวลาสิ้นสุดได้ ก็ถือว่าเป็นการสั่งให้กระทำสิ่งที่ไม่แน่นอน คือ ไม่มีกำหนดเวลาที่แน่นอน ซึ่งถือว่าเป็นไป

[65] *อัลเมาะซาลีย์, 2 : 7 - 8*

[66] *อัลเมาะซาลีย์, 2 : 9*

[67] *อัชชันกีฏีย์, หน้า 195 - 196*

ไม่ได้ ขณะเดียวกันหากไม่กำหนดเวลาสิ้นสุดในการกระทำ ก็ทำให้คำสั่งนั้นหมดความหมายไป ดังนั้นอัลลอฮฺจึงได้ตักเตือนมิให้รีรอ เพื่อมิให้หมดโอกาสในการปฏิบัติตามคำสั่ง เพราะความตายที่ไม่มีใครรู้ว่าจะมาประสบเมื่อไร โดยพระองค์ ตรัสว่า

أو لم ينظروا في ملكوت السماوات والارض وما خلق الله من شئ وأن عسي أن يكون قد اقترب أجلهم فبأي حديث بعده يؤمنون ·

الاعراف : 185

ความว่า *"พวกเขามิได้พิจารณาในอาณาจักรแห่งฟ้าและแผ่นดิน และสิ่งที่อัลลอฮฺได้บันดาลไว้ดอกหรือ และความเป็นไปได้ว่าอายุขัยของพวกเขาได้ใกล้เข้ามาแล้ว แล้วถ้อยคำใดเล่าหลังจากอัลกุรอานพวกเขาจะศรัทธา"*

อัลอะอฺรอฟ : 185

เป็นที่ทราบโดยทั่วไปว่า ธรรมชาติของมนุษย์นั้นจะมีความหวังอย่างไม่มีสิ้นสุด หากไม่ปฏิบัติตามคำสั่งโดยทันทีก็จะเป็นการผลัดวันประกันพรุ่งเรื่อยๆ โดยไม่มีที่สิ้นสุด

ความแตกต่างทางทัศนะในเรื่องนี้มีผลในทางปฏิบัติหลายอย่าง เช่น เรื่องการชดใช้การถือศีลอดของเดือนเราะมะฎอนที่ได้ละเว้นตามอายะฮฺที่ว่า

ومن كان مريضا اوعلى سفر فعدة من ايام أخر ·

البقرة (من آية) : 185

ความว่า *"และผู้ใดป่วยหรืออยู่ในระหว่างการเดินทาง ก็จงชดใช้ในเวลาอื่นแทน"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 185

การชดใช้การถือศีลอดตามทัศนะมัซฮับหัมบะลีย์ มัซฮับชาฟิอีย์และมัซฮับมาลิกีย์ จะต้องกระทำทันทีที่มีโอกาส แต่ตามทัศนะมัซฮับหะนะฟีย์นั้นเห็นว่าค่อยๆ ชดใช้ก็ได้

4,8 กฎเกณฑ์ที่แปด ความหมายของ "ข้อห้าม" (النهى)

ก. สำนวนการใช้ในการห้าม

การห้าม คือ การสั่งให้งดกระทำจากผู้ที่มีฐานะสูงกว่า

สำนวนที่ใช้ในการแสดงถึงการห้าม ในภาษาอาหรับมีดังต่อไปนี้[68] คือ

---

[68] *อัลคิน, หน้า 330*

1. กริยาปัจจุบันกาลที่นำหน้าด้วยคำ "ลา"(لا) ที่มีความหมายว่า "ห้าม" (الفعل المضارع المقرون بلاالناهية) เช่น อัลลอฮฺ ตรัสว่า

ولا تقربوا الزنا انه كان فاحشة وساء سبيلا ٠

الاسراء : 32

ความว่า *"และพวกเจ้าจงอย่าเข้าใกล้การผิดประเวณี เพราะแท้จริง มันเป็นบาปมหันต์ และเป็นหนทางอันชั่วร้าย"*

อัลอิสรออฺ : 32

2. คำสั่งให้งดเว้นการกระทำ ด้วยกริยาที่มีความหมายในลักษณะเป็นการห้าม เช่น อัลลอฮฺ ตรัสว่า

يا أيها الذين آمنوا انما الخمر والميسر والانصاب والازلام رجس من عمل الشيطان فاجتنبوه لعلكم تفلحون ٠

المائدة : 90

ความว่า *"โอ้ บรรดาผู้ศรัทธา แท้จริงสุราและการพนัน แท่นหินสำหรับเชือดสัตว์บูชายัญและการเสี่ยงถ้วยนั้น เป็นสิ่งโสมมอันเกิดจากการกระทำของชัยฏอน (มารร้าย) ดังนั้น พวกเจ้าจงห่างไกลจากมันเถิด เพื่อว่าพวกเจ้าจะได้รับความสำเร็จ"*

อัลมาอิดะฮฺ : 90

3. คำที่มาจากรากศัพท์ "นะฮา" (نهي) อย่างเช่น
อัลลอฮฺ ตรัสว่า

ان الله يأمر بالعدل والاحسان وايتاء ذي القربى وينهى عن الفحشاء والمنكر والبغي ، يعظكم لعلكم تذكرون ٠

النحل : 90

ความว่า *"แท้จริง อัลลอฮฺทรงบัญชา ให้มีความเที่ยงธรรม ให้มีคุณธรรม และให้เกื้อกูลแก่ญาติสนิท และพระองค์ทรงห้ามสิ่งที่เป็นบาปมหันต์ สิ่งเลวร้ายและการละเมิด พระองค์ทรงเตือนพวกเจ้าเพื่อพวกเจ้าจะได้สำนึก"*

อันนะหฺลิ : 90

4. ประโยคบอกเล่าที่ใช้ในการห้าม ด้วยการใช้คำว่า หะรอม (حرام) หรือไม่อนุมัติ (لا يحل)

ตัวอย่างเช่น

อัลลอฮฺ ตรัสว่า

حرمت عليكم الميتة والدم ولحم الخنـــزير وما أهل لغير الله به والمنخنقة والموقوذة والمتردية والنطيحة وما أكل السبع الا ما ذكيتم .

المائدة(من آية) : 3

ความว่า *"เป็นที่ต้อง ห้ามสำหรับพวกเจ้า ซึ่งสัตว์ที่ตายเอง เลือด เนื้อสุกร สัตว์ที่ถูกเปล่งนามผู้อื่นนอกจากเหนือจากอัลลอฮฺ (เวลาเชือด) สัตว์ที่ถูกรัดคอตาย สัตว์ที่ตกเหวตาย สัตว์ที่ถูกขวิดตาย และสัตว์ที่ถูกสัตว์ดุร้ายกัดกิน ยกเว้น ที่พวกเจ้าได้เชือดมัน"*

อัลมาอิดะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 3

ولا يحل لكم أن تأخذوا مما آتيتموهن شيئا .

البقرة(من آية) : 229

ความว่า *"และไม่เป็นที่อนุมัติสำหรับพวกเจ้า ที่จะเอาสิ่งใด (มะฮัร) ที่พวกเจ้าได้มอบให้แก่พวกนางแล้ว"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 229

ข. สถานภาพของข้อห้าม

การกระทำสิ่งใดก็ตามซึ่งเป็นการกระทำที่ต้องห้าม จะมีผลในทางกฎหมายอิสลาม 2 ประการดังต่อไปนี้

1. การห้ามนั้น หมายถึงหะรอมกระทำ
2. การกระทำสิ่งที่ห้ามนั้น เป็นโมฆะ

การห้ามทำนิติกรรมสัญญา เช่น การสมรส และการซื้อขายนั้น บรรดาปราชญ์กฎหมายอิสลามส่วนใหญ่เห็นว่ามีผลเป็นโมฆะ แม้ว่าจะมีทัศนะที่แตกต่างกันถึงสาเหตุทำให้เป็นโมฆะก็ตาม[69]

สำหรับหลักฐานจากตัวบทที่แสดงว่าการกระทำสิ่งต้องห้ามนั้นเป็นโมฆะมีดังต่อไปนี้[70]

ก. ท่านนบี ศ็อลฯ กล่าวว่า

من عمل عملا ليس عليه أمرنا فهو رد .

رواه مسلم

[69] *อัลอามิดีย์, 2 : 48*

[70] *อัลอามิดีย์, 2 : 50*

ความว่า *"ใครก็ตาม ที่กระทำสิ่งที่ไม่ใช่กิจกรรมของเรา การกระทำนั้นจะถูกปฏิเสธ"*

รายงานโดย มุสลิม

แน่นอน สิ่งที่ถูกปฏิเสธนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง อีกทั้งไม่มีผลทางกฎหมายด้วย

ข. บรรดาเศาะฮาบะฮฺได้ยึดเหตุผลของการห้ามเพื่อแสดงว่า นิติกรรมสัญญานั้นเป็นโมฆะ เช่น อิบนุอุมัร ได้ยึดคำตรัสของอัลลอฮฺ ที่ว่า

ولا تنكحوا المشركات ·

البقرة (من آية) : 221

ความว่า *"และพวกเจ้าจงอย่าได้สมรสกับบรรดาสตรีผู้ตั้งภาคี"*

อัลบะเกาะเราะฮฺ ส่วนหนึ่งของ : 221

เพื่อแสดงให้เห็นว่า การสมรสกับสตรีต่างศาสนานั้นเป็นโมฆะโดยไม่มีผู้ใดในหมู่เศาะฮาบะฮฺปฏิเสธเลย

ประโยคที่เป็นข้อห้ามนั้น อาจใช้โดยมีความหมายเป็นอย่างอื่น นอกเหนือจากการสั่งให้งดกระทำ เช่นเดียวกันกับคำสั่ง คือมีความหมายอย่างอื่น นอกเหนือจากการให้กระทำ

แต่ความหมายที่แท้จริงของการห้าม คือ การสั่งให้งดกระทำประเภทเด็ดขาด (حرام) นักวิชาการอุศูลุลฟิกฮฺมีทัศนะที่แตกต่างกัน ส่วนใหญ่เห็นว่า การห้ามโดยทั่วไปนั้น หมายถึง การห้ามที่เด็ดขาด (النهى عندالاطلاق يقتضى التحريم) นอกจากจะมีสิ่งที่แสดงเป็นอย่างอื่น อิมามชาฟิอีย์ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

"ความหมายที่แท้จริงของการห้ามจากท่านรสูล ศ็อลฯ นั้นคือ ทุกสิ่งที่ท่านห้ามนั้น เป็นของหะรอม จนกว่าจะมีหลักฐานจากท่านว่า การห้ามของท่านนั้นมีความหมายที่มิใช่หะรอม"[71]

คำตรัสของอัลลอฮฺ ที่ว่า

ولا تجسسوا ولا يغتب بعضكم بعضا ·

الحجرات (من آية) : 12

ความว่า *"และพวกเจ้าจงอย่าสอดแนมผู้อื่น และอย่านินทาซึ่งกันและกัน"*

อัลหุญรอต ส่วนหนึ่งของ : 12

โดยหลักการการห้ามของอายะฮฺดังกล่าวนี้ เป็นการห้ามประเภทหะรอม และไม่อาจจะอธิบายเป็นอย่างอื่นได้ นอกจากจะมีหลักฐานสนับสนุนเท่านั้น

---

[71] *อัชชาฟิอีย์, หน้า 343*

บทที่ 5

กฎเกณฑ์ด้าน "อุศูลุลฟิกฮฺ" ในการกำหนดบทบัญญัติ

กฎเกณฑ์ที่บรรดาปราชญ์สาขาวิชา อุศูลุลฟิกฮฺ กำหนดขึ้น จากการสังเกตบทบัญญัติต่างๆ ของกฎหมายอิสลาม การสังเกตเหตุผลทั่วไป ปรัชญา และเจตนารมณ์ของกฎหมายอิสลามจากตัวบทต่างๆ ที่กำหนดหลักทั่วไปในการบัญญัติหุกม เป็นกฎเกณฑ์ที่จะต้องคำนึงถึงในการกำหนดบทบัญญัติของปัญหาต่างๆ ที่ไม่มีตัวบท ทั้งนี้ เพื่อความสอดคล้องกับเป้าหมายของกฎหมายอิสลามที่จะให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ และความยุติธรรมแก่มวลมนุษย์ซึ่งประกอบด้วยกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่มีความสำคัญไม่น้อยกว่ากฎเกณฑ์ทางด้านภาษา

5.1 กฎเกณฑ์ที่หนึ่ง เจตนารมณ์ทั่วไปของกฎหมายอิสลาม (مقاصد الشريعة العامة)

เจตนารมณ์ของกฎหมายอิสลาม เป็นคุณค่าและเป้าหมายที่จะต้องคำนึงถึงอย่างสม่ำเสมอในการบัญญัติหุกมต่างๆ การเข้าใจเจตนารมณ์ของกฎหมายอิสลามเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากสำหรับมุจญ์ตะฮิดในการเข้าใจตัวบทของอัลกุรอานและสุนนะฮฺ เพื่อให้สามารถตีความตัวบทตลอดจนกำหนดหุกมของปัญหาต่างๆ ที่ไม่มีตัวบทได้อย่างถูกต้อง

เป็นที่ทราบโดยทั่วไปว่า เจตนารมณ์ของกฎหมายอิสลามคือ การให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์แก่มวลมนุษย์ ทั้งนี้ โดยประกันสิ่งที่ถือว่าเป็นความจำเป็น (الضروريات) และสนองในสิ่งที่ถือว่าเป็นความต้องการ (الحاجيات) ตลอดจนสร้างความพร้อมในสิ่งที่ถือว่าเป็นความดีงาม (التحسينيات) หรือความสมบูรณ์ (التكميليات)

เป้าหมายของทุกๆ บทบัญญัติคือ การให้ได้มาซึ่งหนึ่งในสามเป้าหมายที่กล่าวมา ทั้งนี้ จะต้องคำนึง ถึงการจัดลำดับอย่างเคร่งครัดด้วย กล่าวคือ การคำนึงถึงสิ่งที่เป็นความสมบูรณ์นั้นจะต้องมีผลกระทบต่อสิ่งที่ถือว่าเป็นความต้องการและการคำนึงถึงสิ่งที่เป็นความต้องการนั้นจะต้องไม่มีผลกระทบต่อสิ่งที่ถือว่าเป็นความจำเป็น

กฎเกณฑ์ข้อนี้ สามารถสร้างความเข้าใจอย่างกระจ่างชัดต่อเป้าหมายทั่วไปของกฎหมายอิสลามทั้งที่เป็นหุกมตักลีฟีย์และที่เป็นหุกมวัฎอีย์ พร้อมทั้งจัดลำดับความสำคัญของแต่ละประเภทด้วย ดังนั้นการเข้าใจเป้าหมายทั่วไปของกฎหมายอิสลามนั้น จะเป็นเครื่องช่วยให้สามารถตีความตัวบทของกฎหมายอิสลามได้อย่างถูกต้อง นอกเหนือจากสามารถกำหนดหุกมของปัญหาที่ไม่มีตัวบทได้อย่างถูกต้องอีกด้วย[1]

---

[1] ศีอลลาฟ A. หน้า 197

นอกจากนั้น บางตัวบทอาจตีความหมายได้หลายนัย ทั้งอาจเป็นที่เข้าใจว่า ระหว่างบางตัวบทนั้นมีความขัดแย้งกัน หรือปัญหาบางอย่างนั้นไม่อาจหาตัวบทที่เกี่ยวข้องโดยตรงได้ ปัญหาต่างๆ เหล่านี้สามารถหาคำตอบได้ด้วยการเข้าใจเจตนารมณ์ทั่วไปของกฎหมายอิสลามเท่านั้น

ความหมายของหลักการที่เป็นเจตนารมณ์ของกฎหมายอิสลาม

เจตนารมณ์ของกฎหมายอิสลาม คือ การรักษาผลประโยชน์ของมวลมนุษย์ ผลประโยชน์ดังกล่าวประกอบด้วย[2]

ก. สิ่งที่ถือว่าเป็นความจำเป็น (الضروريات) คือ หลักการทั้งหลายที่จำเป็นในการดำรงชีวิตของมนุษย์ หากขาดไปแล้วจะทำให้เกิดความบกพร่อง ความปั่นป่วนและความเสียหายในการดำรงชีวิตของมนุษย์

สิ่งที่กฎหมายถือว่าเป็นความจำเป็นนั้นมี 5 ประการ คือ ศาสนา ชีวิต สติปัญญา สายตระกูล และทรัพย์สิน ความจำเป็น 5 ประการที่กล่าวมานี้ ในคำสั่งสอนของศาสนาต่างๆ ตลอดจนข้อบัญญัติของกฎหมายทุกสกุลต่างก็เห็นพ้องต้องกันว่า เป็นสิ่งที่จะต้องเคารพนับถือและจะต้องได้รับการปกป้อง

การรักษาสิ่งที่เป็นความจำเป็นเหล่านี้จะกระทำในสองลักษณะคือ การดำเนินการให้เกิดขึ้นและการดำเนินการรักษาให้คงอยู่ เพื่อให้ได้มาซึ่งศาสนา ก็ได้มีการบัญญัติให้ปฏิบัติตามหลักการของอิสลาม และเพื่อรักษาให้คงอยู่ ก็มีการบัญญัติ ญิฮาด และกำหนดบทลงโทษบุคคลที่ทำลายล้างศาสนา

เพื่อให้ได้มาซึ่งชีวิต ก็ได้มีการบัญญัติการสมรส ที่จะนำไปสู่การสืบตระกูลและรักษาเผ่าพันธุ์ของมนุษย์ และเพื่อที่จะรักษาไว้ซึ่งชีวิตของมนุษย์ ก็ได้มีกำหนดให้รับประทานอาหารที่จำเป็นและสวมใส่เสื้อผ้าเพื่อปกป้องร่างกาย ตลอดจนการกำหนดบทลงโทษสำหรับผู้ที่ทำร้ายต่อชีวิตของมนุษย์ เป็นต้น

สำหรับสติปัญญานั้น ถือว่าเป็นสิ่งที่มีค่ามหาศาลที่อัลลอฮฺทรงประทานแก่มนุษย์ พระองค์ทรงอนุมัติการกระทำทุกอย่างที่ไม่มีผลกระทบต่อสติปัญญา ทรงส่งเสริมให้ศึกษาหาความรู้ ทรงห้ามกระทำทุกอย่างที่ทำให้เกิดความเสียหาย หรือทำให้สติปัญญาอ่อนแอลง เช่น การเสพของมึนเมาและสิ่งเสพติดทั้งหลาย โดยกำหนดบทลงโทษสำหรับผู้ละเมิดด้วย

เพื่อรักษาสายตระกูล ซึ่งมีส่วนสำคัญในการปฏิบัติตามบทบัญญัติของอิสลามหลายประการ จึงได้บัญญัติให้มีการสมรสเพื่อรักษาสายตระกูลของมนุษย์ไว้ และได้ปกป้องไว้ด้วยการห้ามการผิดประเวณี ทั้งได้กำหนดบทลงโทษไว้อย่างรุนแรงอีกด้วย

เพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพย์สิน ก็ได้มีการบัญญัติให้ประกอบอาชีพ อนุมัติให้มีการแลกเปลี่ยนและทำการค้าขาย เพื่อรักษาและปกป้องทรัพย์สิน ก็ได้มีการบัญญัติห้ามลักทรัพย์ พร้อมทั้งกำหนดบทลงโทษสำหรับผู้ลักทรัพย์ ห้ามฉ้อฉลหลอกลวง และการได้ทรัพย์สินมาโดยวิธีไม่ชอบ เป็นต้น

เพื่อยืนยันถึงความสำคัญของหลักการที่มีความจำเป็น 5 ประการดังกล่าว อิสลามได้อนุมัติสิ่งต้องห้ามในบางกรณีเพื่อรักษาสิ่งเหล่านี้

---

[2] *อัชชัรกอ, 1 : 92*

ข. สิ่งที่ถือว่าเป็นความต้องการ (الحاجيات) คือ การกระทำที่ไม่ใช่การรักษาความจำเป็น 5 ประการ แต่เป็นความต้องการของมวลมนุษย์เพื่อขจัดความยุ่งยากและเพื่อให้การดำเนินชีวิตเป็นไปด้วยความสะดวก เช่น การบัญญัติอนุมัติในการทำสัญญาประเภทต่างๆ เช่น การเช่า การจ้าง ซึ่งสามารถหลีกเลี่ยงได้ แต่หากไม่อนุมัติแล้ว จะทำให้เกิดความยากลำบากมากพอสมควรในการดำรงชีวิตของมนุษย์

จะเห็นได้ว่า การอนุญาตให้มีการเช่าได้นั้น สามารถสนองความต้องการของมนุษย์เป็นอย่างมาก เพราะทำให้ทุกคนมีโอกาสใช้ของผู้อื่นได้ โดยเสียค่าเช่าเพียงเล็กน้อย แม้ว่า ของที่เช่านั้นจะมีราคาสูงก็ตาม อย่างไรก็ตาม หากกฎหมายไม่เปิดโอกาสให้เช่า ก็ไม่ได้ทำให้ชีวิตมนุษย์ต้องหยุดชะงักไป แต่ก็ทำให้เกิดความยากลำบากมาก เพราะทุกคนจะต้องเป็นเจ้าของทุกสิ่งที่ตัวเองต้องใช้ แม้เพียงระยะเวลาสั้นๆ ก็ตาม

ค. สิ่งที่ถือเป็นความดีงาม (التحسينات) หรือความสมบูรณ์ (التكميليات) คือ การกระทำต่างๆ หากขาด ไปก็จะไม่สร้างความยุ่งยากแต่อย่างใด แต่เป็นการกระทำที่ถือว่าเป็นความดีงามและความสมบูรณ์ตามจริยธรรมและประเพณีอันดีงาม เช่น การรักษามารยาทในการพูดจา มารยาทในการรับประทานอาหาร การรักษาความเหมาะสมในด้านต่างๆ เป็นต้น

5.2 กฎเกณฑ์ที่สอง สิทธิของอัลลอฮฺ และสิทธิของมนุษย์ (حق الله وحق العبد)

บรรดาการกระทำของมุกัลลัฟที่มีบทบัญญัติมาเกี่ยวข้องนั้น หากมีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์ของสังคมโดยรวม การกระทำที่มีลักษณะดังกล่าว ถือว่าเป็นสิทธิของอัลลอฮฺ (حق الله) การปฏิบัติตามวัตถุประสงค์ดังกล่าว ถือว่าเป็นอำนาจหน้าที่ของรัฐ โดยที่มนุษย์ในฐานะเป็นมุกัลลัฟนั้นไม่มีทางเลือกแต่อย่างใด แต่ถ้าหากการกระทำนั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์ของมุกัลลัฟด้วยกันเองโดยเฉพาะ การกระทำดังกล่าวถือว่าเป็นสิทธิของมนุษย์ (حق العبد) ที่เขามีสิทธิที่จะเลือกกระทำก็ได้หรือไม่กระทำก็ได้ อย่างไรก็ตาม หากเป็นการกระทำเพื่อประโยชน์ของสังคมและเพื่อประโยชน์ของมุกัลลัฟเองในเวลาเดียวกัน แต่ประโยชน์ของสังคมนั้นเด่นชัดกว่า ก็ให้ถือว่าเป็นสิทธิของอัลลอฮฺ ในทางตรงกันข้ามหากประโยชน์ของมุกัลลัฟนั้นเด่นชัดกว่า ก็ให้ถือว่าเป็นสิทธิของมนุษย์

ตามที่ทราบมาจากกฎเกณฑ์ที่ 1 แล้วว่า ทุกบทบัญญัติในกฎหมายอิสลามนั้นล้วนเพื่อประโยชน์ของมวลมนุษย์ทั้งสิ้น ซึ่งประโยชน์ที่ว่านั้นอาจเป็นประโยชน์ของมุกัลลัฟในฐานะปัจเจกบุคคลและประโยชน์ของมุกัลลัฟในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม บทบัญญัติประเภทหลังนี้ถือว่าเป็นสิทธิของอัลลอฮฺ คล้ายกับที่เรียกตามกฎหมายทั่วไปว่าเป็นสิทธิของแผ่นดิน[3]

---

[3] *ศือลลาฟ A, หน้า 210 - 211*

ก. การกระทำที่เป็นสิทธิของอัลลอฮฺ

การกระทำที่ถือว่าเป็นสิทธิของอัลลอฮฺนั้นมี 7 ประการ ดังต่อไปนี้[4]

ก. การกระทำที่เป็นอิบาดะฮฺล้วนๆ เช่น การละหมาด การถือศีลอด การประกอบพิธีฮัจญ์และการญิฮาด เป็นต้น

ข. การกระทำที่เป็นอิบาดะฮฺที่มีลักษณะเป็นการเกื้อกูล เช่น การจ่ายซะกาฮฺทรัพย์สิน และ ซะกาฮฺฟิตเราะฮฺ เป็นต้น

ค. การกระทำที่เป็นอิบาดะฮฺที่มีลักษณะเป็นภาษี เช่น การจ่ายซะกาฮฺผลผลิตจากกสิกรรมที่ถือว่าเป็นหน้าที่ เพราะมันมีลักษณะเหมือนกับภาษีที่ดิน เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ของสังคมโดยรวม และที่ถือว่าเป็นอิบาดะฮฺก็เพราะไม่อาจที่จะเรียกเก็บจากประชากรที่มิได้เป็นมุสลิมได้

ง. การกระทำที่เป็นการลงโทษอย่างสมบูรณ์ เช่น การลงโทษฐานผิดประเวณี การลงโทษฐานลักทรพย์ และการลงโทษฐานเสพของมึนเมา เป็นต้น

จ. การกระทำที่เป็นกึ่งการลงโทษ เช่น การตัดสิทธิผู้ฆ่าเจ้ามรดกจากกองมรดก การถือว่าเป็นการลงโทษที่ไม่สมบูรณ์นั้น ก็เพราะไม่มีการทำโทษร่างกายผู้ฆ่าหรือเรียกค่าปรับ เพียงแต่เป็นการตัดสิทธิเท่านั้น

ฉ. การกระทำที่มีลักษณะเป็นอิบาดะฮฺและการลงโทษ เช่น การจ่ายกัฟฟาเราะฮฺเพื่อปกปิดความผิดที่เกิดจากการผิดคำสาบาน หรือเพราะมีเพศสัมพันธ์กับคู่สมรสในเดือนเราะมะฎอนช่วงเวลากลางวัน ที่ถือว่ามีลักษณะเป็นอิบาดะฮฺก็เพราะกัฟฟาเราะฮฺนั้นประกอบด้วย การถือศีลอดสองเดือนต่อกัน การปล่อยทาส และให้อาหารแก่คนจนหกสิบคน ตามลำดับความสามารถ และที่ถือว่ามีลักษณะการลงโทษก็เพราะกัฟฟาเราะฮฺนั้นเป็นผลของการกระทำความผิด

ช. การกระทำซึ่งเป็นภาระหน้าที่โดยทั่วๆ ไป เช่น การจ่าย 1/5 (หนึ่งส่วนห้า) ของทรัพย์สินที่ยึดได้จากข้าศึก และ 1/5 (หนึ่งส่วนห้า) ของทรัพย์สินที่ได้มาจากใต้ดิน ซึ่ง 1/5 (หนึ่งส่วนห้า) ของทั้งหมดถือว่าเป็นสิทธิของอัลลอฮฺที่จะต้องแจกจ่ายแก่ผู้มีสิทธิได้รับ

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ เป็นสิทธิของอัลลอฮฺ (ซุบฮานะฮูวะตะอาลา) ที่พระองค์ทรงบัญญัติมาเพื่อประโยชน์ของมวลมนุษย์ ซึ่งมุกัลลัฟทุกคนต้องปฏิบัติตามโดยไม่มีทางเลือก ไม่มีสิทธิผ่อนปรน และไม่มีสิทธิให้อภัยแก่ผู้ละเมิดหรือไม่ปฏิบัติ ทั้งนี้ เพราะเป็นสิทธิของอัลลอฮฺ ไม่ใช่สิทธิของมกัลลัฟที่จะยินยอมหรือประนีประนอมกันได้ลงโทษที่ไมถือว่าเป็นประเวร

อย่างไรก็ตาม ตามสิทธิที่กล่าวมานี้ อาจมีลักษณะเป็นสิทธิร่วม (حق مشترك) คือร่วมระหว่างสิทธิของ อัลลอฮฺและสิทธิของมุกัลลัฟแต่สิทธิของ อัลลอฮฺนั้นเด่นชัดกว่า สิทธิที่มีลักษณะเช่นนี้ให้ถือว่าเป็นสิทธิของ อัลลอฮฺ เช่น การลงโทษผู้ลักทรัพย์ แม้สิทธิของเจ้าของทรัพย์นั้นชัดเจนมากก็ตาม แต่อันนี้กฎหมายอิสลามถือเป็นสิทธิของอัลลอฮฺอันเกี่ยวกับการรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม ทั้งนี้

---

[4] *อัลคุฎาะรีย์, หน้า 30*

เพื่อรักษาความปลอดภัยทางด้านทรัพย์ของสังคม ดังนั้น เจ้าของทรัพย์ที่ถูกลักขโมยจึงไม่มีสิทธิที่จะประณีประนอมเพื่อผ่อนปรนหรือยกโทษให้แก่ผู้ขโมยได้เมื่อคดีไปถึงผู้มีอำนาจของรัฐแล้ว

ข. การกระทำที่เป็นสิทธิของมนุษย์

สำหรับสิ่งที่เป็นสิทธิของมุกัลลัฟลัฟนั้นคือ สิ่งที่ถูกบัญญัติเพื่อประโยชน์ของมุกัลลัฟในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคล ดังนั้น ผู้มีสิทธิจึงสามารถสละสิทธิ ประนีประนอม หรือเรียกค่าชดเชยได้ เช่น สิทธิที่จะได้รับการชดใช้ทรัพย์สินของตนที่ถูกผู้อื่นทำเสียหาย สิทธิที่จะยึดหน่วงทรัพย์จำนำจำนอง เป็นต้น[5]

ประเภทสุดท้ายคือ สิทธิรวมที่มีความเด่นชัดในทางสิทธิของมนุษย์ ก็ให้ถือว่าเป็นสิทธิของมนุษย์ ดังนั้น มุกัลลัฟจึงสามารถจะใช้สิทธิหรือสละสิทธิได้ เช่น สิทธิของทายาทของบุคคลที่ถูกฆ่า โดยทายาทสามารถใช้สิทธิในการลงโทษโดยการประหารชีวิตบุคคลที่ฆ่าเจ้ามรดกของตนหรือให้อภัยก็ได้ กฎหมายอิสลามถือว่าเป็นสิทธิของมนุษย์แม้จะมีความเป็นสิทธิของอัลลอฮฺรวมอยู่ด้วยก็ตาม แต่สิทธิของมนุษย์นั้นเด่นชัดกว่า ผู้ทรงสิทธิจึงสามารถจะใช้สิทธิก็ได้หรือจะสละสิทธิก็ได้[6]

5.3 กฎเกณฑ์ที่สาม สิ่งที่สนับสนุนหลักฐานที่ขัดแย้งกัน (التعارض والترجيح)

ความขัดแย้งกันระหว่างสองหลักฐานนั้นอาจเกิดได้เฉพาะสองหลักฐานที่ไม่มีความเด็ดขาดในความถูกต้อง (ظنية الثبوت) เท่านั้น เพราะหลักฐานที่มีลักษณะเช่นนี้จะมีระดับความเข้มแข็งที่ต่างกัน สำหรับหลักฐานที่มีความเด็ดขาดในความถูกต้อง (قطعية الثبوت) นั้นไม่อาจจะมีความขัดแย้งได้ ดังนั้น เมื่อไรก็ตามที่เราพบว่า มีสองหลักฐานที่มีความเด็ดขาดในความถูกต้อง เราสามารถสรุปได้ทันทีว่าอันใดอันหนึ่งนั้นเป็นหลักฐานที่ถูกยกเลิกไปแล้ว[7]

ดังนั้น กล่าวได้ว่า ความขัดแย้งกันระหว่างหลักฐานนั้นจะเกิดขึ้นได้เฉพาะระหว่างหะดีษอาฮาดเท่านั้น ทั้งนี้ การให้น้ำหนักนั้นสามารถพิจารณาจากประเด็นดังต่อไปนี้

ก. ประเด็นสายรายงาน

การให้น้ำหนักแก่หะดีษโดยใช้ประเด็นของสายรายงาน (السند) ด้วยพิจารณาสิ่งต่อไปนี้

1. หะดีษที่มีผู้รายงานมากกว่า เพราะการมีผู้รายงานมากกว่านั้นทำให้เกิดความสบายใจและมั่นใจในความถูกต้องยิ่งกว่าหะดีษที่มีผู้รายงานน้อยกว่า

2. หะดีษที่รายงานโดยผู้รายงานที่น่าเชื่อถือมากกว่า ทั้งมีความระมัดระวังและเคร่งครัดในการรายงานหะดีษยิ่งกว่า เพราะผู้รายงานที่มีคุณสมบัติเช่นนี้โอกาสที่จะเกิดความผิดพลาดก็มีน้อยกว่า

---

[5] *อิบนุลกัยยิม, 1 : 108*

[6] *อัลคุเฎาะรีย์, หน้า 33 - 34*

[7] *อัลเฎาะชาลีย์, 2 : 393*

3. หะดีษที่รายงานโดยผู้เกี่ยวข้องกับปัญหาโดยตรง เช่น หะดีษที่รายงานโดยมัยมูนะฮฺ (เราะฎิยัลลอฮุอันฮา) ว่า

تزوجني النبي صلى الله عليه وسلم ونحن حلال . رواه مسلم

ความว่า *"ท่านนบี (ศ็อลฯ) ได้สมรสกับดิฉันในขณะที่เราอยู่ในสภาพที่หะลาล"*[8]

รายงานโดย มุสลิม

กับอีกหะดีษหนึ่งซึ่งมีการรายงานว่า

ان النبى صلى الله عليه وسلم تزوج ميمونة وهو محرم .

متفق عليه

ความว่า *"ท่านนบีได้สมรสกับท่านหญิงมัยมูนะฮฺในขณะที่ท่านอยู่ในสภาพครองอิหรอม"*

รายงานโดย บุคอรีย์และมุสลิม

หะดีษที่รายงานโดยมัยมูนะฮฺมีน้ำหนักมากกว่า เพราะเป็นเจ้าของเรื่องโดยตรง จึงรู้รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องที่เกิดขึ้นดีกว่าผู้อื่น

4. หะดีษที่มีสายรายงานที่สั้นกว่า ทั้งนี้ เพราะสายรายงานที่สั้นกว่าซึ่งมีช่วงของผู้รายงานน้อยกว่ามีโอกาสที่จะเกิดความผิดพลาดน้อยกว่าหะดีษที่มีสายรายงานที่ยาวกว่า ซึ่งมีช่วงของผู้รายงานมากกว่า

5. ผู้รายงานมีความชำนาญเกี่ยวกับเนื้อหาของหะดีษ หะดีษที่เกี่ยวกับฟิกฮฺการซื้อขายที่รายงานโดยผู้ชำนาญเฉพาะด้าน ย่อมมีน้ำหนักยิ่งกว่าที่รายงานโดยผู้ที่ไม่มีความชำนาญเกี่ยวกับเนื้อหาที่รายงาน

6. หะดีษที่รายงานโดยผู้รายงานที่มีความชำนาญทางด้านภาษาอาหรับและหลักภาษาอาหรับย่อมมีน้ำหนักยิ่งกว่า เพราะมีความสามารถในการเข้าใจความหมายของหะดีษที่รายงานได้ดีกว่า[9]

ข. ประเด็นเนื้อหา

การให้น้ำหนักแก่หะดีษโดยใช้ประเด็นเนื้อหา (متن) ของหะดีษเองด้วยการพิจารณาสิ่งต่อไปนี้

1. ข้อความ หรือเนื้อหาของหะดีษที่ได้รับการสนับสนุนโดยอัลกุรอาน อิจญ์มาอฺ หรือหะดีษมุตะวาติรย่อมมีน้ำหนักยิ่งกว่า เช่น หะดีษญาบิรที่รายงานเกี่ยวกับเวลาการละหมาดศุบฮิของท่านนบี (ศ็อลฯ) ว่า

والصبح كانوا - أوقال - كان يصليها بغلس

رواه البخاري ومسلم

---

[8] *หะลาล ในที่นี้หมายถึง การอยู่ในสภาพปกติ มิได้อยู่ในสภาพครองอิหฺรอม อันเนื่องจากการประกอบพิธีหัจญ์ หรืออุมเราะฮ*

[9] *ดู อัชชันกีฏีย์, หน้า 317 - 319 และอัลเฆาะซาลีย์, 2 : 395 -397*

ความว่า *"และการละหมาดศุบฮฺนั้น พวกเขา (หรือผู้รายงานกล่าวว่าท่านนบี) นั้น ละหมาดตอนเช้ามืดเสมอ"*

รายงานโดย บุคอรีย์และมุสลิม

หะดีษนี้มีน้ำหนักมากกว่าหะดีษที่รายงานโดยรอฟิอฺอิบนุเคาะดีจญ์ (เราะฎิยัลลอฮุอันฮุมา) ท่านนบี (ศ็อลฯ) กล่าวว่า

اسفروا بالفجر فانه أعظم للاجر

رواه احمد

ความว่า *"พวกเจ้าจงละหมาดฟัจญร์ (ศุบฮฺ) ตอนรุ่งเช้า เพราะจะได้ผลบุญที่มากกว่า"*

รายงานโดย อะหมัด[10]

ทั้งนี้ เพราะหะดีษแรกมีความหมายสอดคล้องกับอายะฮฺที่ว่า

وسارعوا إلى مغفرة من ربكم

آل عمران (من آية) : 122

ความว่า *"และพวกเจ้าจงเร่งรีบไปสู่การอภัยโทษของพระผู้อภิบาลของพวกเจ้า"*

อาลิอิมรอน ส่วนหนึ่งของ : 133

อายะฮฺนี้มีความหมายให้รีบกระทำความดีงามทั้งหลาย ดังนั้น การละหมาดตั้งแต่ตอนเช้ามืดในช่วงต้นๆ ของเวลา จึงสอดคล้องกับเนื้อหาของอายะฮฺนี้

2. หะดีษที่เป็นคำพูด มีน้ำหนักมากกว่าหะดีษที่เป็นการกระทำ ทั้งนี้เพราะการกระทำนั้นอาจเป็นการบัญญัติเฉพาะท่านนบี (ศ็อลฯ) หรือเป็นการกระทำที่เป็นความสมบูรณ์โดยมิได้เป็นสิ่งวาญิบ

3. หะดีษที่มีสำนวนดี มีน้ำหนักมากกว่าหะดีษที่มีสำนวนไม่ดี เพราะหะดีษที่มีสำนวนที่ดีนั้นมั่นใจได้ว่าผู้รายงานใช้สำนวนเดียวกันกับที่ได้ยินจากท่านนบี ศ็อลฯ ทั้งนี้ เป็นที่ทราบกันดีกว่า ท่านนบีศ็อลนั้น มีความสามารถใช้ภาษาอาหรับได้อย่างดีเลิศ

4. หะดีษที่มีเนื้อหาที่สอดคล้องกับการปฏิบัติของชาวมะดีนะฮฺ ย่อมมีน้ำหนักมากกว่า เพราะมะดีนะฮฺเป็นที่พำนักของท่านนบี ศ็อลฯ หลังฮิจเราะฮฺ ดังนั้น โอกาสที่ชาวมะดีนะฮฺจะไม่รู้หะดีษนั้น มี

[10] *เป็นหะดีษ เฎาะอีฟ ดู อัลอัลบานีย์, 1 : 281*

น้อยมาก การปฏิบัติของชาวมะดีนะฮฺจึงถือได้ว่า เป็นการปฏิบัติที่ได้รับการสืบทอดมาตั้งแต่สมัยของท่านนบี (ศ็อลฯ)

5. หะดีษที่มีเนื้อหาประกอบด้วยเหตุการณ์โด่งดัง มีน้ำหนักมากกว่าหะดีษที่มีเนื้อหาประกอบด้วยเหตุการณ์ที่ไม่โด่งดัง เพราะเหตุการณ์ที่โด่งดังนั้นมีผู้ที่รู้มากมาย โอกาสที่จะได้รับการรายงานอย่างผิดพลาดเกือบไม่มี เพราะจะถูกเปิดโปงทันที

6. หะดีษที่กล่าวถึงสาเหตุความเป็นมาของหะดีษ มีน้ำหนักมากกว่าหะดีษไม่ได้พูดถึงสิ่งดังกล่าว เพราะการกล่าวถึงสาเหตุความเป็นมาของหะดีษนั้น แสดงถึงความสนใจและความแม่นยำในการรายงาน เป็นต้น[11]

การให้น้ำหนักแก่หะดีษโดยใช้ประเด็นนอกเหนือจากประเด็นสายรายงานและประเด็นข้อความตามที่ได้กล่าวมาแล้วอาจให้น้ำหนักโดยการพิจารณาสิ่งต่อไปนี้

1. วิธีการใช้หะดีษในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับปัญหาโดยตรง เช่น ท่านนบี (ศ็อลฯ) กล่าวว่า

لانكاح إلا بولي

رواه الخمسة إلا النسائي وصححه أحمد

ความว่า *"ไม่มีการสมรสที่ถูกต้องเว้นแต่ที่กระทำโดยวะลีย์"*

รายงานโดย ผู้รายงานทั้งห้าและอะหมัดถือว่าเศาะฮีฮฺ[12]

กับหะดีษที่ท่านนบีกล่าวว่า

الايم أحق بنفسها من وليها

رواه ابوداود

ความว่า *"หญิงม่ายมีสิทธิในตัวของนางเองยิ่งกว่าวะลีย์ของนาง"*

รายงานโดย อบูดาวูด[13]

หะดีษแรกที่มีเนื้อหาว่า การสมรสนั้นจะไม่มีผลใดๆ เว้นแต่ที่ดำเนินโดยวะลีย์ มีน้ำหนักมากกว่าหะดีษที่สองมีเนื้อหาว่า หญิงหม้ายนั้นมีสิทธิในตัวของนางยิ่งกว่าวะลีย์ของนาง เพราะหะดีษที่สองอาจตีความว่าสิทธิในการเลือกคู่สมรส หรือมีสิทธิในการอนุญาตให้จัดการสมรส

2. หะดีษที่มีเนื้อหาระบุถึงประเด็นที่มีความขัดแย้งกัน มีน้ำหนักยิ่งกว่าหะดีษที่ไม่มีลักษณะเช่นนี้

[11] *อัชชันกีฏีย์, หน้า 320 - 322 และอัลเมาะซาลีย์, 2 : 396*

[12] *เป็นหะดีษเศาะฮีฮฺ ดูอัลอัลบานีย์, 6 : 231*

[13] *เป็นหะดีษเศาะฮีฮฺ ดูอัลอัลบานีย์, 6 : 231*

เช่น ท่านนบี ศ็อลฯ กล่าวว่า

أيما إهاب دبغ فقد طهر

رواه مسلم

ความว่า *"หนังสัตว์ใดก็ตามที่ได้รับการฟอก แน่นอนมันก็สะอาด"*

รายงานโดย มุสลิม

กับหะดีษที่รายงานโดยอบุลมะลิฮฺ (ابو المليح) ว่า

أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهي عن جلود السباع أن يفترش .

رواه الترمذي

ความว่า *"ท่านนบี ศ็อลฯ ได้ห้ามปูพื้นด้วยหนังสัตว์ดุร้าย"*

รายงานโดย อัตตัรมิซีย์[14]

ระหว่างสองหะดีษที่กล่าวมานั้น หะดีษแรกแสดงว่าหนังสัตว์ที่ฟอกแล้วนั้นสะอาด มีน้ำหนักยิ่งกว่า เพราะหะดีษแรกกล่าวถึงประเด็นของปัญหาโดยตรง คือความสะอาดของหนังสัตว์ด้วยการฟอก ในขณะที่หะดีษที่สองไม่ได้พูดถึงประเด็นของปัญหาแต่อย่างใด การห้ามปูพื้นด้วยหนังสัตว์ดุร้ายอาจไม่ใช่เพราะไม่สะอาด แต่อาจด้วยเหตุผลอื่นก็ได้ เช่น อาจทำให้เกิดความรู้สึกผยองในตัว เป็นต้น

หะดีษที่ระบุอิลละฮฺซึ่งมีผลต่อหุกม มีน้ำหนักยิ่งกว่าหะดีษที่ไม่ได้ระบุอิลละฮฺ เช่นหะดีษ

أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهي عن جلود السباع أن يفترش .

رواه الترمذي

ความว่า *"ท่านรสูล ศ็อลฯ ได้ให้นางบะรีเราะฮฺ เลือก (ระหว่างอยู่หรือเลิกกับสามี) ในเมื่อนางถูกปล่อยเป็นไทขณะที่กำลังเป็นภรรยาของสามีที่เป็นทาส"*

รายงานโดย มุสลิมและอบูดาวูด

และหะดีษที่ว่า

ان الرسول صلي الله عليه وسلم خير بريرة حين عتقت تحت العبد

رواه مسلم وأبو داود

---

[14] *เป็นหะดีษ มุรสัล*

ความว่า *"สามีของบะรีเราะฮฺนั้นเป็นไท ขณะที่นางถูกปล่อยให้เป็นอิสระ และนางถูกให้เลือก (ระหว่างอยู่กับสามีหรือเลิกกัน)"*

รายงานโดย บุคอรีย์และอบูดาวูด

หะดีษแรกมีน้ำหนักมากกว่า เพราะระบุอิลละฮฺที่มีผลต่อหุกม นั่นคือ การที่สามีเป็นทาส ซึ่งทำให้ภรรยาต้องได้รับความเสียหาย ซึ่งความเสียหายถึงขั้นมีสิทธิเลือกที่จะแยกทางกันนั้น จะไม่เกิดขึ้นในกรณีที่สามีเป็นไท[15]

อย่างไรก็ตาม การให้น้ำหนักแก่หลักฐานที่ขัดแย้งกันนั้น อาจเกิดความผิดพลาดได้ ทั้งนี้ หากใช้วิธีให้น้ำหนักที่ไม่ถูกต้อง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1. ผู้รายงานหะดีษคนหนึ่งได้ปฏิบัติตามเนื้อหาของหะดีษที่ตนรายงาน และอีกหะดีษหนึ่งผู้รายงานไม่ได้ปฏิบัติตามเนื้อหาของหะดีษที่ตนรายงาน

2. หะดีษที่มีเนื้อหาที่แปลกไม่สอดคล้องกับหลักการ กับหะดีษที่สอดคล้องกับหลักการ

3. หะดีษที่ให้งดการลงโทษ กับหะดีษที่ให้ดำเนินการลงโทษ

4. หากมีสองหะดีษที่เกี่ยวกับการกระทำของท่านนบี หะดีษหนึ่งบอกว่าท่านนบีได้กระทำ และอีกหะดีษหนึ่งได้ปฏิเสธการกระทำ

5. หะดีษที่ห้ามมิให้กระทำ กับหะดีษที่อนุมัติให้กระทำ มิได้มีน้ำหนักมากกว่ากัน[16]

การให้น้ำหนักแก่หลักฐานโดยใช้ประเด็นต่างๆ ตามที่ได้กล่าวมา ตลอดจนความผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้นในการให้น้ำหนักแก่หะดีษนั้น ที่ยกมานั้นเพียงเป็นตัวอย่างเท่านั้น จึงขอแนะนำให้ผู้ที่สนใจรายละเอียดศึกษาเพิ่มเติมจากตำราที่เป็นภาษาอาหรับโดยตรงต่อไป[17]

---

[15] *อัลเฆาะซาลีย์, 2 : 397 - 398*

[16] *อ้างแล้ว, 2 : 398*

[17] *ดู รายละเอียดเพิ่มเติมใน อัซซุฮัยลีย์, 2 : 1185-1207*

บทที่ 6

อิจญ์ติฮาด ตักลีด และฟัตวา (الاجتهاد التقليد والفتوى)

6.1 อิจญ์ติฮาด (الاجتهاد)

ก. ความหมาย

"อิจญ์ติฮาด" (الاجتهاد)เป็นคำภาษาอาหรับ มาจากรากศัพท์ "ญะฮะดะ" (جهد) มีการกล่าวว่า جهد في الامر جهدا ซึ่งหมายความว่า "เขาได้ใช้ความพยายามจนถึงที่สุดเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในกิจการที่ได้กระทำไว้"

ดังนั้น ความหมาย "อิจญ์ติฮาด" ในทางภาษา คือ

بذل وسعه وطاقته في الطلب ليبلغ مجهوده ويصل الى نهايته

หมายความว่า *"การใช้ความพยายามและความสามารถ เพื่อให้ประสบผลสำเร็จและบรรลุถึงจุดหมายปลายทาง"*

คำ "อิจญ์ติฮาด" จะใช้ได้เฉพาะในกรณีที่เป็นการกระทำที่ต้องใช้ความพยายามอย่างสุดความสามารถเท่านั้น ไม่ว่าจะเป็นความพยายามทางด้านร่างกาย หรือความพยายามทางด้านความคิด[1]

สำหรับความหมายทางวิชาการของ "อิจญ์ติฮาด" คือ

بذل الفقيه وسعه في استنباط الأحكام العملية من أدلتها التفصيلية.

หมายความว่า *"การที่นักกฎหมายอิสลามใช้ความพยายาม ในการวิเคราะห์และวินิจฉัยหลักฐานต่างๆ ของหุกมฟิกฮฺที่ถูกกำหนดมาอย่างละเอียด เพื่อให้ได้มาซึ่งบทบัญญัติของปัญหาต่างๆ"*

การกำหนดบทบัญญัติของกฎหมายอิสลามนั้น จะกระทำโดยลำพังความคิดเห็นของมนุษย์อย่างเดียวมิได้ แต่จะต้องกระทำด้วยการวิเคราะห์และวินิจฉัยจากหลักฐานต่างๆของหุกมที่ดำเนินการโดยผู้รู้ในสังคมมุสลิมทุกยุคทุกสมัยและทุกหนแห่งจะขาดผู้รู้ที่เป็นมุจญ์ตะฮิดมิได้ ทั้งนี้เพราะ การขาดมุจญ์ตะฮิดนั้นหมายถึง การขาดความรู้เกี่ยวกับหุกมของอัลลอฮฺที่จะนำมาปฏิบัติ โดยเฉพาะปัญหาที่เกิดขึ้นใหม่ๆ

---

1 อัลอัลวานีย์, ตอฮา ญาบิร 1979 الاجتهاد والتقليد ไคโร ดารุลอันศอร หน้า 12.

ที่ยังไม่มีมุจญ์ตะฮิดคนใดเคยวิเคราะห์วินิจฉัยมาก่อน

ข. ศัพท์ที่มีความเกี่ยวข้องกับ "อิจญ์ติฮาด"

มีศัพท์สองคำ ที่มีความเกี่ยวของกับอิจญ์ติฮาด คือ ความคิดเห็น (الرأى) และการเทียบเคียง (القياس)

เนื่องจากการเทียบเคียงหรือกิยาสนั้น ได้ศึกษามามากพอสมควรแล้ว จึงจะทำการศึกษาเฉพาะความเห็น (الرأى) เท่านั้น

ความเห็น (الرأي) ในทางภาษา อาจหมายถึง การเห็นด้วยสายตา หรือความนึกคิดตามมโนภาพหรือความเห็นที่เป็นความคิด[2]

ปราชญ์กฎหมายอิสลามสายนิยมหะดีษ (اهل الحديث) มักเรียกฝ่ายตรงข้ามว่า "กลุ่มผู้นิยมความเห็น" (اهل الرأي) ซึ่งหมายถึง ผู้นิยมกำหนดหุกมโดยใช้หลักการกิยาส[3] เป็นการเรียกที่มีลักษณะเป็นการประณามหรือเชิงลบ

อย่างไรก็ตาม มีการใช้คำ "ความเห็น" ทั้งในอัลกุรอาน สุนนะฮฺคำพูดของเศาะฮาบะฮฺ และคำพูดของปราชญ์รุ่นตาบิอีนตลอดจนปราชญ์รุ่นหลัง

1. อัลลอฮฺ ตรัสในอัลกุรอานว่า

وما نراك اتبعك إلا الذين هم اراذلنا بادى الرأي

هود (من آية): 27

ความว่า *"และเราไม่เห็นผู้ปฏิบัติตามเจ้าเลย นอกจากบรรดาผู้ต่ำช้าในหมู่พวกเราอีกทั้งมีความคิดตื้นๆ อีกด้วย"*

ฮูด ส่วนหนึ่งของ : 27

2. ในสุนนะฮฺ มีการใช้คำว่า "ความเห็น" ทั้งในความหมายที่ดี และความหมายที่ไม่ดี สำหรับการใช้คำ "ความเห็น" ในทางที่ดี เช่น คำตอบของมุอาซต่อท่านนบี ศ็อลฯ ว่า

أجتهد رأيي ولا آلو

ความว่า *"ฉันจะวิเคราะห์วินิจฉัยด้วยความคิดเห็นของฉัน และฉันจะไม่หยุดยั้งในการใช้ความพยายาม"*[4]

---

[2] *อัลอัลวานีย์, หน้า20-21*

[3] *อัลอัลวานีย์, หน้า 20-21*

[4] *ดู ผู้รายงานและสถานของหะดีษ หน้า 3*

สำหรับการใช้ "ความเห็น" ในความหมายที่ไม่ดีนั้น เช่น ท่านนบีศ็อลฯ กล่าวว่า

إن الله لا يترع العلم بعد إذ اعطاكموه انتزاعا ، ولكن يترعه مع قبض العلماء بعلمهم ، فيبقى ناس جهال يستفتون فيفتون برأيهم ، فيضلون ويضلون.

رواه البخاري ومسلم

ความว่า *"แท้จริง อัลลอฮจะไม่ทรงยึดเอาความรู้ไป หลังจากที่พระองค์ทรงประทานให้แก่พวกเจ้า แต่พระองค์จะทรงยึดเอาไปพร้อมกับการปลิดชีพของบรรดาผู้รู้พร้อมกับความรู้ของพวกเขา ดังนั้น จะยังคงเหลือแต่บรรดาผู้ซึ่งอวิชา เมื่อพวกเขาถูกขอฟัตวา พวกเขาก็จะให้ฟัตวาโดยอาศัยความคิดเห็นของพวกเขา ดังนั้น พวกเขาจึงหลงทางและทำผู้อื่นหลงทางไปด้วย"*

รายงานโดย บุคอรีย์และมุสลิม

สำหรับความหมายของ "ความเห็น" (الرأى) ตามทัศนะของเศาะฮาบะฮนั้น มีดังนี้

1. คำฟัตวา สำหรับปัญหาใหม่ที่ไม่มีตัวบทในอัลกุรอานหรือสุนนะฮฺได้กำหนดหุกมไว้ ซึ่งเป็นการฟัตวาโดยอาศัยหลักทั่วไป เช่นหลักการ "การขจัดความยุ่งยาก" (رفع المشقة) เป็นต้น

2. ความพยายามในการอธิบายความหมายของตัวบท เช่น ท่านอบูบักร์ เราะฎิฯ ได้อธิบายความหมายของคำว่า "อัลกะลาละฮฺ" (الكلالة) ที่มีการใช้ในอัลกุรอานว่า คือ "ญาติที่มิใช่ผู้สืบสันดานหรือผู้บุพการี" เป็นต้น[5] โดยที่ท่านได้อธิบายความหมายดังกล่าวด้วยความเห็นของท่านเอง

3. ความเห็นทั่วไป ที่ไม่มีหลักฐานสนับสนุน ซึ่งแน่นอน เป็นสิ่งที่ใช้ไม่ได้ คำพูดของเศาะฮาบะฮที่ประณามการใช้ความเห็นนั้น คือ ความเห็นประเภทนี้

สำหรับความหมายของ ความเห็น (الرأى) ตามทัศนะของตาบิอีนนั้น มีดังนี้

ปราชญ์บางท่านเห็นว่า ความเห็นตามทัศนะของตาบิอีนนั้น หมายถึง กิยาส อิสติหฺซาน ความเห็นของเศาะฮาบะฮฺที่ไม่มีการพาดพิงถึงท่านนบีศ็อลฯ และจารีตประเพณี

ปราชญ์บางท่านเห็นว่า ความเห็นตามทัศนะของเศาะฮาบะฮนั้น คือ สิ่งที่มิใช่อัลกุรอาน หรือสุนนะฮ ดังนั้น ความเห็นคือการอิจญ์ติฮาดนั่นเอง[6]

ค. ขอบข่ายของการอิจญ์ติฮาด

อิมามอัลเฆาะซาลีย์ ได้กำหนดขอบข่ายของปัญหาที่สามารถกำหนดหุกมโดยการอิจญ์ติฮาดว่า

---

[5] *อัลอัลวานีย์, หน้า 28-30*

[6] *อัลอุมะรีย, นาดิยะฮฺ ชะรีฟ 1981* الاجتهاد *มุอัสสะสะฮฺอัรริซาละฮฺ เบรูต หน้า 38-39*

كل حكم شرعي ليس فيه دليل قطعي

หมายความว่า *"ทุกๆ หุกม ของกฎหมายอิสลาม ซึ่งไม่มีหลักฐานที่เด็ดขาด"*[7]

เป็นที่ทราบกันดีว่า หลักฐานที่เด็ดขาดของกฎหมายอิสลาม มีเฉพาะตัวบทที่เป็นอายะฮฺอัลกุรอานและตัวบทที่เป็นหะดีษมุตะวาติรฺเท่านั้น ดังนั้น ปัญหาที่มีอายะฮฺอัลกุรอานหรือหะดีษมุตะวาติรฺกำหนดฮุกม ทั้งมีความเด็ดขาดทางด้านความหมาย หน้าที่ของมุสลิมทุกคน คือการปฏิบัติตามหุกมของอายะฮฺหรือหะดีษดังกล่าวเพียงอย่างเดียว โดยไม่สามารถที่จะวิเคราะห์วินิจฉัยเพื่อเปลี่ยนหุกมได้อีกต่อไป ตัวอย่าง เช่น อัลลอฮฺ ตรัสว่า

انما حرم عليكم الميتة والدم ولحم الخنزير وما أهل لغير الله به

النحل(من اية): 116

ความว่า *"แท้จริง พระองค์ได้ทรงห้ามพวกเจ้ารับประทานซากสัตว์ เลือดเนื้อสุกร และสิ่งถูกที่กล่าว (ขณะเชือด) นามสิ่งอื่นนอกเหนือจากอัลลอฮฺ"*

อันนะฮลิ ส่วนหนึ่ง

อายะฮฺดังกล่าวนี้ เป็นหลักฐานที่เด็ดขาดทางด้านความเป็นมาของสายรายงาน (قطعية الثبوت) อีกทั้งมีความหมายที่เด็ดขาด (قطعية الدلالة) อีกด้วย คือมีความหมายทางเดียวเท่านั้น ตีความเป็นอย่างอื่นไม่ได้ ในกรณีเช่นนี้ ไม่สามารถทำการอิจญ์ฮาดได้อีก ดังนั้น บรรดาปราชญ์สาขาวิชาอุศูลุลฟิกฮฺจึงได้กำหนดหลักทั่วไปเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

لا اجتهاد مع النص

หมายความว่า *"ไม่มีการอิจญ์ติฮาดพร้อมๆ กับตัวบทที่มีอยู่แล้ว"*

แต่หากการแสดงถึงความหมายของอายะฮฺไม่เด็ดขาด คือ อาจตีความได้สองทาง หรือมากกว่านั้น ในกรณีเช่นนี้ มุจญ์ตะฮิดก็มีหน้าที่ที่จะต้องวิเคราะห์วินิจฉัย เพื่อกำหนดความหมายอันใดอันหนึ่งที่อายะฮฺนั้นหมายถึง ตัวอย่างเช่น อัลลอฮฺ ตรัสว่า

وإن طلقتموا النساء من قبل أن تمسوهن وقد فرضتم لهن فريضة
فنصف ما فرضتم إلا أن يعفون أويعفو الذي بيده عقدة النكاح.

البقرة (من آية): 237

---

[7] *อัลเฌาะซาลีย์, 2 : 354*

ความว่า *"และหากแม้น พวกเจ้าหย่าบรรดาสตรีซึ่งเป็นภรรยา ก่อนที่พวกเจ้าจะสัมผัสกับพวกนาง และพวกเจ้าก็ได้กำหนดมะฮัรฺให้แก่พวกนางแล้ว ก็ให้จ่ายครึ่งหนึ่ง จากสิ่งที่พวกเจ้าได้กำหนดไว้ เว้นแต่ พวกนางจะให้อภัย (สละสิทธิ) หรือผู้ที่มีอำนาจผูกพันการสมรสจะให้อภัย"*

อัลบะเกาะเราะฮ ส่วนหนึ่งของอายะฮ : 237

คำว่า "ผู้มีอำนาจผูกพันการสมรส" (الذي بيده عقدة النكاح) เป็นไปได้ทั้งสามีและบิดาซึ่งเป็นวะลิย์ของภรรยา ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของมุจญ์ตะฮิดที่จะต้องวิเคราะห์วินิจฉัยว่า ความหมายที่อายะฮฺนี้หมายถึงคือใคร สามีหรือบิดาคนใดคนหนึ่ง แต่ถ้าหากหลักฐานที่เป็นหะดีษอาฮาด ขั้นแรกมุจญ์ตาฮิดจะต้องวิเคราะห์วินิจฉัยก่อนว่า เป็นหะดีษที่ใช้เป็นหลักฐานได้หรือไม่ หากใช้เป็นหลักฐานไม่ได้ ก็เป็นอันตกไป แต่หากใช้เป็นหลักฐานได้ ก็ต้องพิจารณาต่อไปว่า ความหมายของหะดีษดังกล่าวนั้น เด็ดขาดหรือไม่ หากมีความหมายเด็ดขาด ก็สามารถนำไปใช้ได้ทันที แต่ถ้าหากมีความหมายไม่เด็ดขาด ก็จะต้องวิเคราะห์วินิจฉัยว่า ความหมายของหะดีษดังกล่าวคืออะไร อย่างไรก็ตาม ในบางกรณี แม้ว่าความหมายของหะดีษมีความเด็ดขาดแล้วก็ตาม มุจญ์ตะฮิดก็ยังมีหน้าที่ที่จะทำการอิจญ์ติฮาดเพื่อปรับใช้กับข้อเท็จจริงของปัญหาที่เกิดขึ้นต่อไป

โดยสรุป การอิจญ์ติฮาดนั้น จะกระทำได้ใน 2 กรณี คือ

1. ในกรณีที่มีตัวบทที่ไม่เด็ดขาด โดยความไม่เด็ดขาดนั้น อาจเป็นทางด้านสายรายงาน หรือทางด้านความหมาย ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

2. ในกรณีที่ไม่มีตัวบทเลย หรือมีตัวบท แต่ใช้เป็นหลักฐานไม่ได้ ในกรณีเช่นนี้ มุจญ์ตะฮิดจะต้องใช้หลักการทั่วไป ตลอดจนวิญญาณและเจตนารมณ์ของกฎหมายอิสลามเพื่อกำหนดหุกมของปัญหาที่เหมาะสมต่อไป

ง. คุณสมบัติของผู้กระทำการอิจญ์ติฮาด (มุจญ์ตะฮิด)

ผู้ที่สามารถทำหน้าที่เป็นมุจญ์ตะฮิดได้นั้น จะต้องมีคุณสมบัติ 3 ด้าน ดังต่อไปนี้ คือ

1. คุณสมบัติส่วนตัวของมุจญ์ตะฮิด

คุณสมบัติทั่วไปของมุจญ์ตะฮิดมี 3 ประการ ดังต่อไปนี้

ก. เป็นมุสลิม โดยมีความเชื่อและศรัทธาต่อหลักการและคำสั่งสอนต่างๆของอิสลาม เหตุผลที่ต้องกำหนดคุณสมบัติอันนี้ ก็เพราะมุจญ์ตะฮิดนั้นเป็นผู้ชี้แจงบทบัญญัติของอัลลอฮฺ ซุบฮาฯ และทำหน้าที่แทนท่านนบี (ศ็อลฯ) ซึ่งผู้คนจะรับคำพูดของมุจญ์ตะฮิดในฐานะที่เป็นคำสั่งสอนของอัลลอฮฺ บุคคลที่จะทำหน้าที่เช่นนี้ได้นั้น จะต้องเป็นมุสลิมอย่างแน่นอน

ข. เป็นบุคคลที่บรรลุนิติภาวะแล้ว มีประสบการณ์ ทั้งสามารถเข้าใจเหตุผลในการบัญญัติหุกมได้เป็นอย่างดี เพราะบุคคลที่ขาดคุณสมบัติอันนี้ ก็ไม่ได้อยู่ในฐานะที่จะทำการวิเคราะห์และวินิจฉัยเพื่อกำหนดหุกมได้

ค. มีสติปัญญา ปราชญ์สาขาวิชาอุศูลุลฟิกฮมีทัศนะที่แตกต่างกันถึงความหมายของสติปัญญาดังนี้ คือ

บ้างก็เห็นว่า สติปัญญา คือ สัญชาติญาณในการรู้สิ่งที่ควรรู้ทั่วๆ ไป

บ้างก็เห็นว่า สติปัญญา คือ ความรู้ทั้งที่เป็นไปตามสามัญสำนึกทั่วไปและความรู้ที่เกิดจากการพิจารณาไตร่ตรอง

บ้างก็เห็นว่า สติปัญญา คือ ความรู้ตามสามัญสำนึกทั่วไปที่เป็นส่วนหนึ่งของมนุษย์[8]

ง. มีความเฉลียวฉลาดมาก คือ สามารถเข้าใจเป้าหมายของคำพูดได้เป็นอย่างดี จนสามารถเข้าใจความหมายในสิ่งที่ถ้อยคำมิได้กล่าวถึงด้วย

จ. เป็นบุคคลที่เป็น "อัดลฺ" คือ ไม่กระทำความผิดที่มีผลกระทบต่อคุณสมบัติอันนี้ เพื่อที่จะให้ผลของการอิจญ์ติฮาดนั้น เป็นที่ยอมรับและถูกนำไปใช้ ความจริง คุณสมบัติข้อนี้มิได้เป็นคุณสมบัติที่เกี่ยวกับความสามารถในการอิจญ์ติฮาดแต่อย่างใด แต่เป็นเงื่อนไขที่จะทำให้ผลของการอิจญ์ฮาดจะเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป[9]

2. คุณสมบัติของมุจญ์ตะฮิดทางด้านวิชาการ

คุณสมบัติของมุจญ์ตะฮิดทางด้านวิชาการ ต้องประกอบด้วยคุณสมบัติดังต่อไปนี้

ก. มีความรู้เกี่ยวกับภาษาอาหรับเป็นอย่างดี

ทั้งนี้เพราะ อัลกุรอานและสุนนะฮฺซึ่งเป็นแหล่งหลักของกฎหมายอิสลามนั้นเป็นภาษาอาหรับ ดังนั้น มุจญ์ตะฮิดจึงจำเป็นจะต้องรู้หลักภาษา ภาษาศาสตร์ และวาทศาสตร์ จนสามารถเข้าใจความหมายของอัลกุรอานและสุนนะฮได้เป็นอย่างดี ถึงแม้ไม่ถึงกับจะต้องมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านนี้ก็ตาม[10]

ข. มีความรู้ในศาสตร์ที่เกี่ยวกับอัลกุรอานเป็นอย่างดี

การที่มุจญ์ตะฮิดมีความรู้เกี่ยวกับอัลกุรอานถือว่าเป็นเรื่องสำคัญมาก ดังนั้น มุจญ์ตะฮิดจะต้องมีความรู้ในอายะฮต่างๆ ที่เกี่ยวกับบทบัญญัติทางกฎหมาย เช่น รู้ความหมายของศัพท์และประโยค รู้อายะฮฺที่มีความหมายอามม์ และอายะฮที่มีความหมายเฉพาะ อายะฮฺที่ขยายความหมายของอายะฮฺที่

---

[8] *อัลอุมะรีย์,หน้า 60 -62*

[9] *อัลอัลวานีย์. หน้า 50*

[10] *อัลอัลวานีย์. หน้า 52-53.*

กล่าวในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยสังเขป ลักษณะต่างๆ ของอายะฮฺที่ประทานก่อนและหลัง สาเหตุของการประทานอายะฮฺ ปรัชญาและเจตนารมณ์ของการบัญญัติกฎหมาย ลักษณะต่างๆของสำนวนที่มีการใช้ในอัลกุรอาน เรื่องนาสิคและมันสูค ตลอดจนรู้การอธิบายของบรรดาเศาะฮาบะฮฺ และเข้าใจในเจตนารมณ์ของอัลกุรอานเป็นอย่างดี

สำหรับจำนวนอายะฮฺที่จะต้องรู้อย่างละเอียดนั้น บรรดาปราชญ์สาขาวิชากฎหมายอิสลามมีทัศนะแตกต่างกัน ตามทัศนะของอิมามอัลเฆาะซาลีย์ มีประมาณห้าร้อยอายะฮฺ แต่อิบนุลมุบาร็อก (ابن المبارك) เห็นว่า มีเก้าร้อยอายะฮฺ และอบูยูซุฟเห็นว่า มีหนึ่งพันหนึ่งร้อยอายะฮฺที่เกี่ยวกับหุกม อย่างไรก็ตาม การกำหนดจำนวนอายะฮฺตามที่ได้กล่าวมานั้น เป็นการกำหนดจำนวนอายะฮฺที่เกี่ยวกับบัญญัติกฎหมายอิสลามโดยตรง แต่กระนั้นก็ตาม ยังมีอายะฮฺอีกมากมายที่สามารถนำมาใช้ในการบัญญัติทางกฎหมายในทางอ้อม โดยที่อายะฮฺเหล่านี้มิได้พูดถึงเรื่องที่เกี่ยวกับกฎหมายแต่อย่างใด แต่สามารถนำมาใช้ในการกำหนดบทบัญญัติได้ในทางอ้อมได้

บรรดาปราชญ์สาขาวิชาอุศูลุลฟิกฮฺมีความเห็นว่า อายะฮฺที่เกี่ยวกับบทบัญญัติทางกฎหมายนั้น มีสองลักษณะ คือ

ก) อายะฮฺที่กล่าวถึงบทบัญญัติทางกฎหมายโดยตรงและชัดเจน เช่น

حرمت عليكم الميتة والدم

المائدة (من آية) : 3

ความว่า *"เป็นที่ต้องห้ามสำหรับพวกเจ้า ซึ่งสัตว์ที่ตายเอง และเลือด"*

อัลมาอิดะฮ ส่วนหนึ่งของ : 3

ข) อายะฮฺที่กล่าวถึงบทบัญญัติทางกฎหมายโดยอ้อม มีสองประเภทคือ

1. การกำหนดบทบัญญัติทางกฎหมายจากอายะฮฺเดียว โดยที่อายะฮฺนั้นไม่มีจุดประสงค์จะกล่าวถึงเรื่องกฎหมายโดยตรง แต่สามารถนำใช้ในการกำหนดบทบัญญัติทางกฎหมายได้ เช่น อิมามชาฟิอีย์ถือว่าการสมรสของผู้ที่มิใช่มุสลิมนั้น ถูกต้องและสมบูรณ์ จากอายะฮฺที่ว่า

وقالت امرأة فرعون

القصص (من آية) : 9

ความว่า *"และภรรยาของฟิรอาวน์ได้กล่าวไว้ว่า"*

อัลเกาะศ็อศ ส่วนหนึ่งของ : 9

ในเมื่ออัลกุรอานยอมรับว่า เป็นภรรยาของฟิรฺอาวน ก็แสดงว่าการสมรสของฟิรฺอาวน์นั้น ถูกต้องและใช้ได้ตามกฎหมายอิสลาม

2. การกำหนดบทบัญญัติทางกฎหมายจากสองอายะฮฺขึ้นไป โดยที่อายะฮฺทั้งสองได้กล่าวถึงประเด็นอื่น นอกเหนือจากประเด็นที่ปราชญ์ทางกฎหมายสามารถเข้าใจบทบัญญัติทางกฎหมายจากอายะฮฺทั้งสอง เช่น การที่อิบนุอับบาสเห็นว่า ระยะเวลาที่สั้นที่สุดที่ทารกอาจอยู่ในท้องมารดาโดยคลอดออกมาอยู่รอด นั่นคือ หกเดือน ทั้งนี้โดยอาศัยสองอายะฮฺดังต่อไปนี้

อายะฮฺแรก อัลลอฮฺ ตรัสว่า

وحمله وفصاله ثلاثون شهرا

الاحقاف (من آية) : 15

ความว่า *"และการตั้งครรภ์แก่เขา (ทารก) และการหย่านมของเขาคือสามสิบเดือน"*

อัลอัฮฺกอฟ ส่วนหนึ่งของ : 15

และอายะฮฺที่สอง อัลลอฮฺ ตรัสว่า

وفصاله في عامين

لقمان (من آية) : 14

ความว่า *"และการเลิกให้นมแก่เขา (ทารก) ภายในเวลาสองปี"*

ลุกมาน ส่วนหนึ่งของอายะฮ : 14

ทั้งนี้เพราะ อายะฮฺแรกได้กล่าวถึงระยะเวลาตั้งแต่การตั้งครรภ์ รวมทั้งการให้นมแก่ทารกจนกว่าจะหย่านมว่าใช้เวลาสามสิบเดือนและอายะฮฺที่สอง กำหนดเวลาของการหย่านมว่าสองปีหรือยี่สิบสี่เดือน ดังนั้น เมื่อเอาสามสิบเดือนซึ่งเป็นระยะเวลาของการตั้งครรภ์รวมกับระยะเวลาการให้นมลบด้วยยี่สิบสี่เดือน ซึ่งเป็นระยะเวลาการให้นมก็เหลือหกเดือน ซึ่งเป็นเวลาของการอยู่ในครรภ์มารดาของทารก[11]

ค. มีความรู้เกี่ยวกับสุนนะฮเป็นอย่างดี

ความรู้เกี่ยวกับสุนนะฮฺหรือหะดีษมีความสำคัญมากสำหรับมุจญ์ตะฮิด ทั้งนี้เพราะหะดีษเป็นแหล่งที่มาสำคัญของกฎหมายอิสลามรองจากอัลกุรอาน ทั้งยังทำหน้าที่ขยายความหมายของอัลกุรอานอีกด้วย ดังนั้น มุจญ์ตะฮิดจึงจะต้องรู้หะดีษต่างๆ ที่เกี่ยวกับบทบัญญัติทางกฎหมายที่มีอยู่ในสุนนะฮทั้งหกเล่ม และตำราที่รวบรวมหะดีษเล่มอื่นๆ พร้อมทั้งสามารถที่จะจำแนกระหว่างหะดีษที่ใช้ได้และหะดีษที่ใช้ไม่ได้ ตลอดจน ความหมายของศัพท์วิชาการทั้งหลายที่บรรดาปราชญ์สาขาวิชานี้ใช้

ปราชญ์กฎหมายหลายท่าน ได้พยายามกำหนดจำนวนหะดีษที่มุจญ์ตะฮิดจะต้องรู้ บางท่าน

[11] *อัลอัลวานีย์, หน้า 53 -57*

เห็นว่า มีจำนวน 500 หะดีษ อิบนุลอะเราะบีย์ (ابن العربي) กล่าวว่า "มีจำนวน 3000 หะดีษ"

อิบนุลก็อยยิมกล่าวว่า "หะดีษพื้นฐานที่หุกมต่างๆเกี่ยวข้องอยู่นั้น มีห้าร้อยหะดีษ โดยมีรายละเอียดอยู่ในสี่พันหะดีษ"[12]

การกำหนดจำนวนหะดีษที่มุจญ์ตะฮิดจะต้องรู้เช่นนี้ คงไม่ได้มาจากการศึกษาที่รอบคอบ ดังนั้น การกำหนดจำนวนดังกล่าวอาจมีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นว่า มุจญ์ตะฮิดเป็นบุคคลที่มีความรู้ในหะดีษ โดยสามารถค้นหาได้จากแหล่งต่างๆ เมื่อมีความจำเป็นต้องใช้ ก็สามารถนำมาใช้ได้[13]

ง. มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่มีการอิจญ์มาอฺ

มุจญ์ตะฮิดต้องมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ได้มีการอิจญ์มาอฺแล้ว ทั้งนี้ หากไม่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้ ก็อาจกำหนดบทบัญญัติที่ขัดกับอิจญ์มาอฺ การกำหนดหุกมที่ขัดกับอิจญ์มาอฺนั้น ถือว่าเป็นความผิดพลาดอย่างร้ายแรงสำหรับมุจญ์ตะฮิด ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความรู้เรื่องที่ได้มีการอิจญ์มาอฺแล้ว ในเรื่องการมีความรู้เกี่ยวกับอิจญ์มาอฺนั้น บรรดาปราชญ์สาขาวิชาอุศูลุลฟิกฮฺมี 2 ทัศนะ ดังต่อไปนี้

ทัศนะแรก มีความเห็นว่า มุจญ์ตะฮิดจะต้องรู้ทุกเรื่องที่ได้มีการอิจญ์มาอฺแล้วจนถึงสมัยของตัวเอง เช่นเดียวกับที่มุจญ์ตะฮิดจะต้องรู้ตัวบทต่างๆ ที่เป็นอัลกุรอานและสุนนะฮฺ ทัศนะที่สองเห็นว่าเพียงแค่รู้ว่าประเด็นที่จะทำอิจญ์ติฮาดนั้น ยังไม่มีการอิจญ์มาอก็เพียงพอแล้ว ซึ่งก็น่าจะเป็นทัศนะที่ถูกต้อง[14]

จ. มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับวิชาอุศูลุลฟิกฮฺ

นักวิชาการบางคนถือว่า การมีความรู้เกี่ยวกับอุศูลุลฟิกฮฺนั้นถือได้ว่า เป็นเงื่อนไขหลักของมุจญ์ตะฮิด ดังนั้น ผู้ที่จะทำหน้าที่เป็นมุจญ์ตะฮิดนั้น จะต้องพยายามศึกษาวิชานี้อย่างลึกซึ้ง จนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการกำหนดบทบัญญัติต่างๆ ได้ ทั้งนี้เพราะวิชานี้ครอบคลุมความรู้ด้านต่างๆ ที่จำเป็นสำหรับมุจญ์ตะฮิดที่จะนำไปใช้เป็นกฎเกณฑ์ในการกำหนดบทบัญญัติทางกฎหมายอิสลามได้[15]

3. คุณสมบัติเสริมของมุจญ์ตะฮิด

คุณสมบัตินี้ถือว่า เป็นคุณสมบัติเสริมของมุจญ์ตะฮิดที่จะทำให้ความสามารถในการอิจญ์ติฮาด มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยคุณสมบัตินี้มิได้เป็นเงื่อนไขในการอิจญ์ติฮาดแต่อย่างใด คุณสมบัติด้านนี้ มีดังต่อไปนี้[16]

---

[12] *อิบนุลก็อยยิม, 1: 45*

[13] *อัลอัลวานีย์, หน้า 58-60*

[14] *อัลอัลวานีย์, หน้า 93-94*

[15] *อัลอัลวานีย์, หน้า 60 -62*

[16] *อัลอุมะรีย์, หน้า 95 - 117.*

ก) มีความรู้เกี่ยวกับหลักการอัลบะรออะฮ อัลอัศลียะฮ (البراءة الاصلية)

อัลบะรออะฮฺ (البراءة) หมายถึง การปลอดหุกมของปัญหา อัลอัศลียะฮฺ (الاصلية) หมายถึง โดยหลักการ กล่าวคือโดยหลักการ หรือโดยพื้นฐานของทุกสิ่งทุกอย่างนั้นจะไม่มีหุกม จะมีหุกมมาเกี่ยวข้องก็ต่อเมื่อมีหลักฐานเปลี่ยนสถานภาพดังกล่าวเท่านั้น อิมามอัลเฌาะซาลีย์เรียกคุณสมบัติอันนี้ว่า "หลักฐานแห่งสติปัญญา" (دليل العقل) โดยได้กล่าวชี้แจงว่า "แท้จริง สติปัญญาได้แสดงถึงความไม่มีความยุ่งยากในการพูด และการกระทำ ทั้งการไม่มีหุกมของทั้งสองโดยไม่มีขอบเขต เว้นแต่ สิ่งที่ได้รับการยกเว้นจากหลักฐานที่เป็นตัวบทเท่านั้น ซึ่งสิ่งที่ได้รับการยกเว้นนั้นมีอยู่อย่างจำกัด แม้จะมีมากก็ตาม ดังนั้น มุจญ์ตะฮิดควรจะยึดหลักการนี้ในทุกๆ กรณี ทั้งมั่นใจว่า สภาพดังกล่าวไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ เว้นแต่ ด้วยตัวบทเท่านั้น"[17]

ข) มีความเข้าใจเกี่ยวกับเป้าหมายของกฎหมายอิสลาม (مقاصد الشريعة)

อัชชาฏิบีย์เห็นว่า การเข้าใจเป้าหมายของกฎหมายอิสลามนั้น เป็นคุณสมบัติระดับต้นๆ ของมุจญ์ตะฮิด กล่าวคือ บุคคลที่จะดำเนินการอิจญ์ติฮาดได้นั้น จำเป็นจะต้องเข้าใจเป้าหมายของกฎหมายอิสลามอย่างสมบูรณ์ของทุกๆ ปัญหา และทุกประเภทของกฎหมายอิสลาม ทั้งนี้เพราะ กฎหมายอิสลามนั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของการยึดผลประโยชน์ของมวลมนุษย์ โดยกำหนดผลประโยชน์ของมนุษย์เป็น 3 ระดับ คือผลประโยชน์ที่จำเป็น ผลประโยชน์ที่ต้องมี และผลประโยชน์ที่ทำให้เกิดความสมบูรณ์ อัชชาฏิบีย์กล่าวว่า

"ความจริง ระดับของการเป็นมุจญ์ตะฮิดนั้น จะบรรลุถึงโดยบุคคลที่มีคุณสมบัติ 2 ประการ คือ หนึ่ง มีความเข้าใจเป้าหมายของกฎหมายอิสลามอย่างสมบูรณ์ และสอง มีความสามารถในการกำหนดบท บัญญัติโดยอาศัยความเข้าใจจากเป้าหมายดังกล่าว"[18]

ค) มีความเข้าใจหลักทั่วไปของฟิกฮฺ (القواعد الكلية)

บรรดาปราชญ์สาขาวิชาอุศูลุลฟิกฮฺรุ่นหลังอย่าง อิบนุสสุบกีย์ (ابن السبكي) เห็นว่า การมีความรู้ และความเข้าใจเกี่ยวกับหลักทั่วไปของฟิกฮฺส่วนใหญ่ เป็นเงื่อนไขสำคัญของการอิจญ์ติฮาด ตัวอย่างของหลักทั่วไปของฟิกฮนั้น มีเช่น "กิจกรรมทั้งหลายนั้น จะถูกกำหนดหุกมด้วยเจตนารมณ์ของมัน"(بمقاصدها الامور)[19]

ง) มีความรู้ในประเด็นต่างๆ ที่บรรดาปราชญ์มีความขัดแย้งกัน

---

[17] อัลเฆาะซาลีย์, 2 : 351

[18] อัชชาฏิบีย์, 4 : 105-106.

[19] อัลอุมะรีย์ , หน้า 99-101

บรรดาปราชญ์สาขาวิชาอุศูลุลฟิกฮฺเห็นว่า การมีความรู้เกี่ยวกับประเด็นต่างๆ ที่ปราชญ์ทางกฎหมายอิสลามมีทัศนะขัดแย้งกันนั้น เป็นความคิดที่มีความสำคัญมากสำหรับมุจญ์ตะฮิด เพราะการมีความชัดเจนในประเด็นต่างๆที่มีความขัดแย้งกัน ก็น่าจะช่วยทำให้มุจญ์ตะฮิดสามารถหาความถูกต้องสำหรับปัญหาที่เผชิญอยู่ได้

มีรายงานจาก อิมามมาลิก กล่าวว่า

لاتجوز الفتيا إلا لمن علم ما اختلف الناس فيه

หมายความว่า *"ไม่อนุมัติในการชี้ขาดข้อกฎหมายอิสลาม(ให้ฟัตวา) เว้นแต่ สำหรับผู้ที่รู้ในสิ่งที่บรรดาปราชญ์มีทัศนะขัดแย้งกัน"*

นอกจากนี้ การมีความรู้เกี่ยวกับประเด็นต่างๆ ที่บรรดาปราชญ์ทางกฎหมายอิสลามมีความขัดแย้งกันนั้น จะมีประโยชน์สำหรับมุจญ์ตะฮิด ดังต่อไปนี้[20]

1. มุจญ์ตะฮิดที่รู้ประเด็นที่ได้มีความขัดแย้งกันและประเด็นที่ได้มีการอิจญ์มาอฺกัน เขาคงไม่พยายามอิจญ์ติฮาดในประเด็นที่ได้มีการอิจญ์มาอฺกันแล้ว ทั้งจะไม่กล่าวอ้างว่า ได้มีการอิจญ์มาอฺในประเด็นที่มีความขัดแย้งกัน

2. การมีความรู้ในประเด็นต่างๆ ที่มีความขัดแย้งกันนั้น จะช่วยให้มุจญ์ตะฮิดดำเนินการอิจญ์ติฮาดได้ดีขึ้น ทั้งนี้ โดยการศึกษาหลักฐานและเหตุผลของแต่ละทัศนะ ตลอดจนกระบวนการที่ใช้เพื่อกำหนดหุกม อันจะทำให้มุจญ์ตะฮิดมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลขึ้น

3. การมีประเด็นที่มีความขัดแย้งกัน แสดงว่านักกฎหมายในอดีตได้มีมติอย่างเป็นเอกฉันท์ว่า แต่ละประเด็นนั้น จะมีเพียงทัศนะต่างๆ ที่มีอยู่แล้วเท่านั้น โดยนอกเหนือจากทัศนะดังกล่าวนั้นถือว่า ใช้ไม่ได้

จ) มีความรู้ในวิชาตรรกศาสตร์

มีปราชญ์สาขาวิชาอุศูลุลฟิกฮฺเห็นว่า มีความจำเป็นที่มุจญ์ตะฮิดจะต้องรู้วิชาตรรกศาสตร์ โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับคำจำกัดความ หลักฐาน การลำดับเหตุและผล และการใช้เหตุผล

อิมามอัลเฌาะซาลีย์กล่าวว่า

"การที่มุจญ์ตะฮิดรู้ถึงประเภทต่างๆ ของหลักฐาน ลักษณะและเงื่อนไข กล่าวคือ รู้ว่าหลักฐานนั้นมีทั้งเหตุผลทางสติปัญญา ซึ่งเป็นหลักฐานโดยเอกเทศในตัวมันเอง หลักฐานทางศาสนาโดยการกำหนดของศาสนา และหลักฐานโดยการกำหนดขึ้นมาของมนุษย์ รวมทั้งสำนวนของภาษา"[21]

อย่างไรก็ตาม การมีความรู้เกี่ยวกับวิชาตรรกศาสตร์ ถึงแม้จะไม่ถือว่าเป็นคุณสมบัติที่จำเป็นสำหรับ

[20] อ้างแล้ว , หน้า 101-103

[21] อัลเฌาะซาลีย์, 2 : 351

มุจญ์ตะฮิด แต่จะมีประโยชน์หลายประการดังต่อไปนี้[22]

1. ผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับวิชาตรรกศาสตร์ สามารถใช้หลักฐานจากเหตุผลได้อย่างง่ายดาย ตลอดจนการใช้หลักฐานอื่นๆ และสามารถตั้งสมมุติฐานของปัญหาได้อย่างแม่นยำ

2. การมีความรู้เกี่ยวกับวิชาตรรกศาสตร์ จะช่วยทำให้มีความสามารถในการอภิปรายเหตุผล การใช้หลักฐานอ้างอิงอย่างถูกต้อง และการปฏิเสธข้ออ้างของฝ่ายตรงข้ามได้อย่างชัดเจน

3. ความรู้เกี่ยวกับวิชาแขนงนี้ จะช่วยในการกำหนดวิธีการอิจญ์ติฮาดที่ชัดเจนขึ้น

จ. ระดับของการอิจญ์ติฮาด (مراتب الاجتهاد)

บรรดาปราชญ์สาขาวิชาอุศูลุลฟิกฮฺได้แบ่งระดับของการอิจญ์ติฮาดเป็น 3 ระดับ ดังต่อไปนี้

1. ระดับแรก เป็นมุจญ์ตะฮิดที่สมบูรณ์แบบ(المجتهد المطلق)คือ การที่มุจญ์ตะฮิดมีความสามารถเป็นของตัวเองในการกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ เพื่อใช้ในการกำหนดหุกมต่างๆของปัญหา โดยไม่คำนึงถึงกฎเกณฑ์ของมุจญ์ตะฮิดท่านอื่นแต่อย่างใด โดยมีความสามารถที่จะกระทำเช่นนี้ได้ในทุกๆ ปัญหา มุจญ์ตะฮิดที่อยู่ในระดับนี้ จะมีคุณลักษณะ 2 ประการ คือ

ก) มีกฎเกณฑ์ในการกำหนดหุกมด้านต่างๆที่เป็นของตนเอง ทั้งมีเหตุผลสนับสนุนแต่ละกฎเกณฑ์อย่างสมบูรณ์

ข) ไม่ตักลีด มุจญ์ตะฮิดคนอื่นๆ ไม่ว่าในด้านอะกีดะฮฺหรือด้านฟิกฮฺ อย่างไรก็ตาม ถ้าหาก มุจญ์ตะฮิดระดับนี้ ได้ตักลีดคนอื่นในบางเรื่อง ก็ไม่ถือว่าเป็นความเสียหายแต่อย่างใด

มุจญ์ตะฮิดที่อยู่ในระดับนี้ มีสิทธิที่จะให้ฟัตวาได้ โดยคนทั่วไปมีความชอบธรรมที่จะขอฟัตวาจากเขาได้ และความรับผิดชอบของสังคมที่จะต้องมีมุจญ์ตะฮิดก็สิ้นสุดลงด้วยการมีมุจญ์ตะฮิดระดับนี้

สำหรับมุจญ์ตะฮิดที่ถือว่าอยู่ในระดับนี้ มีเช่น บรรดาปราชญ์สาขาวิชากฎหมายอิสลามที่เป็นเศาะฮาบะฮฺทั้งหลาย บรรดาปราชญ์สาขาวิชากฎหมายอิสลามที่เป็นตาบิอีน เช่น สะอีด อิบนุ อัลมุสัยยิบและอิบรอฮีม อันนะเคาะอีย์ เป็นต้น ตลอดจน บรรดาอิมามของมัซฮับทั้ง 4 และอื่นๆ[23]

2. ระดับที่สอง เป็นมุจญ์ตะฮิดที่สมบูรณ์แบบ แต่ไม่อิสระ (المجتهد المطلق غير المستقل) คือ เป็นมุจญ์ตะฮิดที่มีคุณสมบัติของมุจญ์ตะฮิดที่สมบูรณ์แบบทุกประการ แต่มิได้กำหนดกฎเกณฑ์ที่เป็นของตัวเอง โดยจะใช้แนวของอิมามท่านใดท่านหนึ่งในการอิจญ์ติฮาด จึงถือว่า เป็นมุจญ์ตะฮิดที่สมบูรณ์แบบแต่มีการสังกัดอิมามมัซฮับ แม้จะมิได้ตักลีดอิมามก็ตาม

คุณลักษณะของมุจญ์ตะฮิดระดับนี้ มีดังต่อไปนี้

ก) มีความเห็นคล้อยตามอิมาม ในการรับรู้บทบัญญัติของปัญหาต่างๆ และการนำ

[22] อัลอุมะรีย์ , หน้า 106-107

[23] อัลอุมะรีย์ , หน้า 173-176

หลักฐานในทุกๆ เรื่อง โดยอาศัยทัศนะของอิมามที่ตนเองสังกัดเป็นหลัก

ข) มีความอิสระจากอิมาม ในการวิพากษ์วิจารณ์ และการเลือกทัศนะที่ถูกต้อง

ค) จะเห็นดีเห็นชอบกับทัศนะของอิมาม ทั้งจะมีทัศนะเพิ่มเติมจากทัศนะของอิมาม

ง) จะโดดเดี่ยวจากอิมาม ทั้งในด้านกฎเกณฑ์และหุกมปลีกย่อยที่มากพอ

จ) จะมีการอิจญ์ติฮาดของตนเองในบางเรื่อง

ช) จะกำหนดหุกมจากอัลกุรอานและสุนนะฮฺโดยตรง แม้จะมีปริมาณที่น้อยก็ตาม หากเปรียบ เทียบกับมุจญ์ตะฮิดรุ่นแรก[24]

อิมามนะวาวีย์ มีความเห็นว่า "มุจญ์ตะฮิดประเภทนี้ มิใช่ผู้ตักลีดอิมามแต่อย่างใด ไม่ว่าจะในเรื่องมัซฮับหรือหลักฐาน เพราะมีคุณสมบัติของมุจญ์ตะฮิดที่สมบูรณ์แบบทุกประการ แต่ถูกจัดให้อยู่ภายในมัซฮับ เพราะเขาจะใช้แนวของมัซฮับในการอิจญ์ติฮาด"[25]

3. ระดับที่สาม การอิจญ์ติฮาดภายในมัซฮับ (المجتهد في المذهب) ซึ่งมี 3 ชั้น ดังต่อไปนี้

ก) ชั้นที่หนึ่ง เป็นมุจญ์ตะฮิดที่ผูกพันกับกรอบของมัซฮับใดมัซฮับหนึ่งโดยเฉพาะ (المجتهد المقيد بمذهب امام معين) โดยที่มุจญ์ตะฮิดในชั้นนี้ จะรวบรวมหลักการและกฎเกณฑ์ทั้งหลายของมัซฮับ พร้อมทั้งติดตามหุกมต่างๆ ที่กำหนดโดยมัซฮับ บรรดาปราชญ์ในอดีตมีทัศนะที่แตกต่างกันในการเรียกมุจญตะฮิดชั้นนี้[26]

อิบนุลก็อยยิม เรียกว่า เจ้าของทัศนะและแนวทาง(أصحاب الوجوه والطرق)

อันนะวาวีย์ เรียกว่า เจ้าของทัศนะ(اصحاب الوجوه)

อัดดิฮลีวีย์ เรียกว่า มุจญตะฮิดมัซฮับ หรือผู้ที่นำหลักการของมัซฮับใดมัซฮับหนึ่งมาประยุกต์ใช้ในการกำหนดหุกม (أصحاب التخريج)

มุจญตะฮิดชั้นนี้ จะต้องมีคุณสมบัติเป็นปราชญ์ทางด้านฟิกฮฺ อูศูลุลฟิกฮฺ มีความรู้เกี่ยวกับแหล่งที่มาของหุกมโดยละเอียด มีความชัดเจนในวิธีการกิยาส เจตนารมณ์ของกฎหมายอิสลาม ได้รับการฝึกฝนในการประยุกต์ใช้หลักการของมัซฮับ และกำหนดหุกมจากแหล่งที่มาทั้งหลาย ตลอดจนการกำหนดหุกมที่อิมามมัซฮับมิได้กำหนดไว้ โดยเทียบเคียงกับหลักการของมัซฮับ

จากคุณสมบัติดังกล่าว จะเห็นได้ชัดว่า มุจญ์ตะฮิดชั้นนี้ มีความโน้มเอียงไปในทางตักลีดมากกว่า ทั้งมีความแตกต่างจากมุจญ์ตะฮิดระดับที่สองอย่างชัดเจน นอกจากนั้น มุจญตะฮิดชั้นนี้ จะไม่พยายามหาหลักฐานที่ขัดกับทัศนะของมัซฮับ ทั้งนี้เพราะ มีสมมุติฐานว่าอิมามของมัซฮับได้ดำเนินการเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ทั้งจะถือว่า สิ่งที่อิมามของมัซฮับได้กำหนดไว้ จะมีฐานะเหมือนกับกุรอานและสุนนะฮฺที่สามารถนำมาใช้เป็นตัวหลักในการเทียบเคียงและตีความได้

---

[24] *อัลอุมะรีย์,หน้า 176-178*

[25] *อัลอุมะรีย์,หน้า 178*

[26] *อัลอุมะรีย์, หน้า 181- 182*

ดังนั้น บรรดาปราชญ์เห็นพ้องกันว่า การมีมุจญ์ตะฮิดชั้นนี้ ยังไม่ทำให้สังคมพ้นจากวาญิบกิฟาอีย์ในด้านการอิจญ์ติฮาด แต่อาจพ้นในด้านการฟัตวา[27]

ข) ชั้นที่สอง มุจญ์ตะฮิดตัรญีฮฺ (مجتهد الترجيح) คือ จะทำหน้าที่ในการให้น้ำหนักแก่ทัศนะที่หลากหลายในประเด็นเดียวกันของมัซฮับโดยคำนึงถึงหลักฐานที่หนักแน่นกว่า หรือโดยเหตุผลอื่น โดยมิได้มีความพยายามในการกำหนดหุกมใหม่แต่อย่างใด ปราชญ์บางท่านเรียกว่า มุจญ์ตะฮิดฟัตวา (مجتهد الفتوي)

สำหรับคุณสมบัติของมุจญตะฮิดชั้นนี้นั้น คือ มีวิญญาณของความเป็นปราชญ์สาขาวิชากฎหมายอิสลาม หรือเป็น "ฟะกีฮฺ" (فقيه) ท่องหุกมต่างๆของมัซฮับ อีกทั้งรู้หลักฐานหรือแหล่งที่มาของหุกมดังกล่าว ทำการชี้แจงหลักฐานของแต่ละหุกมอย่างละเอียด ทั้งสามารถให้ภาพที่ชัดเจนและข้อสรุป ยืนยันและให้น้ำหนักแก่หุกมต่างๆ นอกจากนั้น จะเสนอคำฟัตวาในรูปแบบที่เรียบง่าย เทียบเคียงปัญหาใหม่กับหุกมที่อิมามได้กำหนดไว้ ตลอดจนมีความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีการและหลักการของอิมามเป็นอย่างดี[28]

ค) ชั้นที่สาม การมีความเข้าใจในมัซฮับอย่างลึกซึ้ง (المتبحر في المذهب) โดยการท่องจำหุกมต่างๆ ของอิมามมัซฮับ มีความเข้าใจทั้งประเด็นที่ชัดเจนและประเด็นคลุมเครือ ทำหน้าที่เผยแผ่มัซฮับแต่จะมีความอ่อนแอในการชี้แจงหลักฐานของมัซฮับหรือหุกมของมัซฮับที่ถูกกำหนดมาโดยการเทียบเคียง

มุจญ์ตะฮิดชั้นนี้ จะยึดสิ่งที่ได้รับรายงานจากอิมามมัซฮับ ฟัตวาของอิมามที่ได้มีการบันทึกไว้ ตลอดจนทัศนะของบรรดามุจญ์ตะฮิดในมัซฮับ สำหรับปัญหาที่อิมามไม่มีทัศนะที่ชัดเจน ก็จะเทียบเคียงกับปัญหาที่อิมามที่มีทัศนะอย่างชัดเจน ทั้งนี้หากเห็นว่าเป็นปัญหาที่ไม่มีความแตกต่างกัน เช่นเดียวกับปัญหาที่อยู่ภายใต้หลักทั่วไปของมัซฮับ ก็จะฟัตวาตามนั้น หากไม่ได้เป็นเช่นนั้น ก็จะงดจากการให้ฟัตวา โดยสรุป มุจญ์ตะฮิดชั้นนี้ จะต้องมีคุณสมบัติของ "ฟะกีฮฺ" ที่มีความรู้เกี่ยวกับฟิกฮฺอย่างมาก[29]

ฉ. การแยกส่วนอิจญ์ติฮาด

การแยกส่วนอิจญ์ติฮาด หมายถึง การที่มุจญ์ตะฮิดสามารถวิเคราะห์วินิจฉัยบทบัญญัติบางส่วนเท่านั้น ซึ่งจะมี 2 กรณี ดังต่อไปนี้

1. กรณีที่มุจญ์ตะฮิด มีความรู้และความสามารถที่จะทำการอิจญ์ติฮาดเฉพาะบทของฟิกฮฺเท่านั้น เช่น บทการซื้อขาย บทการเช่า บทการจ้าง บทการจำนำ จำนอง หรือบทที่เกี่ยวกับมรดก เป็นต้น โดยไม่มีความสามารถในการอิจญ์ติฮาดในบทอื่นๆแต่อย่างใด

การที่มุจญ์ตะฮิดมีความสามารถในการอิจญ์ติฮาดบางส่วนในลักษณะดังกล่าว ผลของการอิจญ์ติฮาดของมุจญ์ตะฮิดที่มีคณสมบัติเช่นนี้ สามารถนำเอาไปใช้ได้หรือไม่ ในเรื่องนี้ บรรดาปราชญ์สาขาวิชา

---

[27] *อันนะวาวีย์, 1:72*

[28] *อัลอุมะรีย์, หน้า 190*

[29] *อัลอัลวานีย์, หน้า 68-69*

อุศูลุลฟิกฮฺมีทัศนะที่แตกต่างกัน ดังต่อไปนี้

ก) มีปราชญ์สาขสวิชากฎหมายอิสลามส่วนน้อยที่เห็นว่า การอิจญ์ติฮาดนั้น ไม่สามารถแยกส่วนได้ เพราะเนื้อหาของฟิกฮฺหรือกฎหมายอิสลามนั้นจะมีความเกี่ยวข้องกัน การขาดความรู้เกี่ยวกับปัญหาบางส่วนนั้น อาจจะหมายถึงความไม่สมบูรณ์ของความรู้ในปัญหาที่จะมาทำการวิเคราะห์วินิจฉัยก็ได้ นอกจากนั้น การอิจญ์ติฮาดนั้น เป็นศักยภาพของบุคคลในการกำหนดหุกมของปัญหาต่างๆจากแหล่งที่มาทั้งหลายของหุกม หากผู้ใดมีศักยภาพในการอิจญ์ติฮาดแล้ว ก็สามารถที่จะทำการอิจญ์ติฮาดได้ในทุกๆเรื่อง[30]

ข) อิบนุศศ็อบบาฆ (ابن الصباغ) ซึ่งสังกัดมัซฮับชาฟิอีย์เห็นว่า การอิจญ์ติฮาดนั้น อาจแยกส่วนได้ ในส่วนที่เกี่ยวกับกฎหมายมรดกเท่านั้น ทั้งนี้ เพราะระหว่างเนื้อหาของกฎหมายมรดกกับส่วนอื่นๆของกฎหมายอิสลามนั้น ไม่มีความเกี่ยวข้องกันเลย ดังนั้น บุคคลคนหนึ่งอาจจะเป็นมุจญ์ตะฮิดเฉพาะกฎหมายมรดกอย่างเดียวเท่านั้น หากมีคุณสมบัติพร้อม[31]

ค) ปราชญ์สาขาวิชาอุศูลุลฟิกฮฺส่วนใหญ่มีความเห็นว่า การอิจญ์ติฮาดนั้นสามารถแยกส่วนได้ เหตุผลก็คือ มุจญ์ตะฮิดนั้นเป็นบุคคลที่รู้ข้อเท็จจริงจากหลักฐาน ทั้งนี้ ภายหลังจากที่ได้ใช้ความพยายามทุกวิธีทางเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริง ซึ่งถือได้ว่าได้ดำเนินการอิจญ์ติฮาดอย่างสมบูรณ์แล้ว โดยตนเองจะต้องปฏิบัติตามผลของการอิจญ์ติฮาดดังกล่าวด้วย และไม่อนุญาตให้มุจญ์ตะฮิดดังกล่าวหันไปปฏิบัติตามผลการอิจญ์ติฮาดของผู้อื่นอย่างเด็ดขาด

ยิ่งกว่านั้น การถือว่าการอิจญ์ติฮาดนั้น ไม่อาจแยกส่วนได้ ก็เท่ากับถือว่ามุจญ์ตะฮิดทุกคนจะต้องรู้ที่มาที่ไปของทุกๆหุกม ซึ่งก็ขัดกับความเป็นจริง เพราะอิมามมาลิกถูกถามถึง 40 ปัญหา ท่านกล่าวตอบว่า ไม่รู้ ถึง 36 ปัญหา[32]

2. กรณีที่มุจญ์ตะฮิดสามารถจะทำการอิจญ์ติฮาดเฉพาะปัญหาเท่านั้น ซึ่งไม่ครอบคลุมปัญหาต่างๆที่อยู่ในบทเดียวกัน อิบนุลก็อยยิมมีความเห็นว่า สามารถทำได้ แม้จะมีความสามารถอิจญ์ติฮาดเพียงหนึ่งปัญหาก็ตาม

ความจริง ความเห็นของอิบนุลก็อยยิมในเรื่องนี้ สอดคล้องกับหลักการของอิสลามที่ไม่บังคับให้มนุษย์กระทำเกินความสามารถของตัวเอง ทั้งสอดคล้องกับความจำเป็นในปัจจุบันด้วยที่มีปัญหาใหม่ๆที่เกิดขึ้นมากมาย ที่มุจญ์ตะฮิดจะต้องทำการอิจญ์ติฮาดเพื่อหาหุกมของปัญหานั้นๆ เป็นปัญหาเฉพาะเรื่อง

ช. อิจญ์ติฮาดในกฎหมายโรมัน[33]

การวินิจฉัยข้อกฎหมายในกฎหมายโรมัน อาจมีความคล้ายคลึงบ้างกับอิจญ์ติฮาดในกฎหมาย

---

[30] *อัลอุมะรีย์, หน้า 170-171*

[31] *อัลอัลวานีย์, หน้า 71*

[32] *อัลอุมะรีย์ หน้า 168*

[33] *ดู มะฮมะศอนี, ศุบฮีย์ 1952* فلسفة التشريع في الاسلام *ดารุลกัชชาฟ เบรูต หน้า 146-148*

อิสลาม จึงเห็นควรกล่าวถึงเรื่องนี้บ้างพอสังเขป ดังนี้

ในนครโรมันเก่า วิชากฎหมาย ถือว่าเป็นวิชาลับเฉพาะหัวหน้าพระ (Pontifex Maximus) เท่านั้นที่รักษาไว้ ต่อมาวิชากฎหมายถูกถ่ายทอดไปยังบรมาจารย์ทางด้านกฎหมาย (Veteres) แต่วิชากฎหมายเพิ่งจะมีความรุ่งเรืองในสมัยของพระจักรพรรดิ Augustus เท่านั้น ในสมัยของพระองค์ได้เกิดสำนักความคิดทางกฎหมายขึ้น สอง สำนัก คือ สำนักของ Proculus และสำนักของ Sabinus ในคริสต์ศตวรรษที่ 2 ถือได้ว่าเป็นยุคทองของกฎหมายโรมัน เพราะมีนักกฎหมายหลายคนเกิดขึ้น ที่มีชื่อเสียงมาก คือ Gayus, Papianus , Aulpianus , Pauls และ Modestinus

นักกฎหมายเหล่านี้และนักกฎหมายอื่นๆ ได้เขียนตำราทางกฎหมายมากมาย ซึ่งได้กลายเป็นแหล่งที่มาของกฎหมายพระเจ้ายัสติเนียน (Justinian) อันเป็นมรดกทางกฎหมายที่ล้ำค่าของกฎหมายภาคพื้นยุโรป

ความเห็นทางกฎหมาย (Responsa Prudentium) ของนักกฎหมายโรมันในช่วงแรกนั้น เป็นคำตอบสำหรับลูกศิษย์หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ในบางกรณี เป็นคำปรึกษาสำหรับบรรดาผู้พิพากษาโดยไม่มีผลเป็นการผูกมัด แต่ความเห็นและคำปรึกษาเหล่านี้ได้เปลี่ยนสภาพไปในสมัยของ Augustus ซึ่งพระองค์ทรงมอบอำนาจให้นักกฎหมายกลุ่มหนึ่งในการให้คำปรึกษาทางกฎหมาย โดยให้ถือว่า คำปรึกษาดังกล่าวมีผลเป็นการผูกมัดสำหรับบรรดาผู้พิพากษาในคดีที่ได้มีการปรึกษา ทั้งนี้ ตราบใดที่นักกฎหมายท่านอื่นในกลุ่มไม่มีความเห็นที่ขัดแย้งกัน

ในปี ค.ศ. 426 ได้มีการตรากฎหมาย บังคับให้บรรดาผู้พิพากษาต้องยึดตามทัศนะของบรรดานักกฎหมายทั้ง 5 ท่านที่กล่าวมา โดยถือว่า ตำราของนักกฎหมายเหล่านี้ เป็นหลักการที่จะต้องถือปฏิบัติในการพิจารณาตัดสินคดี โดยให้ยึดความเห็นของส่วนใหญ่เป็นหลักหากมีความขัดแย้งกัน แต่ถ้าหากมีความเห็นเท่ากัน ก็ให้ยึดฝ่ายที่มี Papianus เป็นหลัก นอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้ว บรรดาผู้พิพากษามีสิทธิที่จะเลือกทัศนะที่เห็นว่ามีหลักการดีกว่า

ทั้งหมดที่กล่าวมา คือ อิทธิพลในการวินิจฉัยข้อกฎหมายของบรรดานักกฎหมาย สำหรับบรรดาผู้พิพากษานั้น ใช่ว่าจะมีบทบาทที่น้อยกว่าแต่อย่างใด ทั้งนี้เพราะ หัวหน้าผู้พิพากษา (Praetor) และบุคคลอื่นๆ ที่มีตำแหน่งสูง ก็มีอำนาจบัญญัติกฎหมายในทางอ้อมได้ ทั้งนี้ ด้วยการเผยแพร่เอกสาร (Edieta Magis Tratium) ตลอดจนถึงหลักการทั่วไปที่ผู้มีตำแหน่งสูงเหล่านี้ได้ถือปฏิบัติในช่วงที่อยู่ในตำแหน่งหน้าที่ด้วย

นอกจากนี้ การรับฟ้องคดีและการตัดสินคดี (Jus Jurisdicendi) และอำนาจเผยแพร่เอกสาร (Jus edicendi) เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญไม่น้อยในการก่อตัวของกฎหมายโรมัน ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงตามวิวัฒนาการของสังคม

พระเจ้าจัสติเนียนได้รับสิ่งต่างๆ เหล่านี้พร้อมกับกฎหมายของจักรพรรดิทั้งหลาย และได้รวบรวมเป็นประมวลกฎหมายโรมัน (Corpus Juris) อันทำให้ประมวลกฎหมายของพระองค์ครอบคลุมแหล่งที่มาทั้งหลายของกฎหมายโรมันที่มีชื่อเสียง ประมวลกฎหมายดังกล่าวนี้แบ่งเป็น 4 กลุ่ม คือ

มูลบทนิติศาสตร์ (Institutes) ประมวลหลักกฎหมาย (Digeste หรือ Pandeetae) ประมวลกฎหมายเก่า (Codex) และประมวลกฎหมายใหม่ (Novelis

6.2 ตักลีด (التقليد)

ก. ความหมาย

"ตักลีด" (التقليد) เป็นคำภาษาอาหรับ มีหลายความหมาย เช่น การวางสร้อยคอ (وضع القلادة في العنق) การมอบหมายงาน (تقليد الامر) การผูกคอสัตว์ด้วยเชือกเพื่อใช้จูง (تقليد الحيوان) และการเลียนแบบคนอื่น (تقليد الانسان لغيره)

สำหรับความหมายทางวิชาการของตักลีดนั้น บรรดาปราชญ์สาขาวิชาอุศูลุลฟิกฮฺได้ให้ความหมายของ "ตักลีด" หลายความหมาย แต่ทั้งหมด มีเนื้อหาสาระเหมือนกัน คือ การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นโดยไม่มีหลักฐาน[34] (قبول قول بلاحجة)

ในอัลกุรอานมีการกล่าวถึงตักลีดไว้ในหลายอายะฮฺ แต่เป็นการกล่าวในลักษณะการประณามทั้งสิ้น ตัวอย่างเช่น อัลลอฮฺ ตรัสว่า

وإذا قيل لهم تعالوا إلى ما أنزل الله وإلى الرسول قالوا حسبنا ما وجدنا عليه آباءنا ،
اولوكان آباؤ هم لايعلمون شيئا ولا يهتدون ٠

المائدة : 104

ความว่า *"และเมื่อได้มีการกล่าวแก่พวกเขาว่า พวกเจ้าจงมาหาสิ่งที่อัลลอฮ ได้ประทานลงมา และจงมาหาท่านรสูลเถิด พวกเขาก็กล่าวว่า เพียงพอแล้วสำหรับเราในสิ่งที่เราพบบรรพบุรุษของเราเคยกระทำมา พวกเขาไม่รู้ดอกหรือว่า บรรพบุรุษของพวกเขาไม่มีความรู้และไม่ได้รับแนวทางอันเที่ยงตรงด้วย"*

อัลมาอิดะฮฺ : 104

อัลลอฮฺ ตรัสอีกว่า

وكذلك ما أرسلنا من قبلك في قرية من نذير إلا قال مترفوها إنا وجدنا آباء نا
على أمة وانا على آثارهم مقتدون ٠

الزخرف : 23

ความว่า *"เช่นนั้นแหละ เรามิได้ส่งผู้ตักเตือนก่อนหน้าเจ้าคนใดไปยังตำบลใด*

---

[34] *อัลเฆาะซาลีย์, 2 :387*

เว้นแต่ บรรดาผู้ฟุ่มเฟือยของตำบลนั้นจะกล่าวว่า แท้จริง เราได้พบบรรพบุรุษของเราอยู่บนแนวทางอันนี้ และแน่นอน เราจะดำเนินตามแนวของพวกเขา"

อัซซุครุฟ : 23

อัลลอฮฺ ตรัสอีกว่า

وقالوا ربنا أطعنا سادتنا وكبراءنا فأضلونا السبيلا ·

الاحزاب : 67

ความว่า *"และพวกเขากล่าวว่า ข้าแต่พระผู้อภิบาลของเรา แท้จริง เราได้เชื่อฟังบรรดาผู้นำและผู้ใหญ่ของพวกเรา ดังนั้น พวกเขาได้นำให้พวกเราหลงทาง"*

อัลอะหฺซาบ : 67

อายะฮฺที่กล่าวมานี้ ล้วนเป็นอายะฮฺที่ประณามการตักลีดหรือการเลียนแบบผู้อื่นโดยไม่รู้เหตุผลหรือหลักฐานทั้งสิ้น

อะดีย์ อิบนุ หาติม เราะฎิฯ รายงานว่า

اتيت رسول الله صلى عليه وسلم وفى عنقى صليب فقال : ماذى ؟ الق هذا الوثن من عنفك ، وانتهيت اليه وهو يقرأ سورة براءة حتى اتى على هذه الاية : " اتخدوا أحبارهم ورهبانهم اربابا من دون الله قال : فقلت : يارسول الله انا لم نتخذهم اربابا·قال: بلى ، يحلون لكم ماحرم عليكم فتحلونه ، ويحرمون عليكم ما احل لكم فتحرمونه ؟ فقلت : بلى · قال : فتلك عبادتهم·

رواه احمد والترمذي

ความว่า *"ฉันได้ไปหาท่านรสูลุลลอฮ (ศ็อลฯ) โดยที่คอของฉันมีไม้กางเขนแขวนอยู่ ท่านก็กล่าวว่า "นี่เป็นอะไร? จงเอาเจว็ดอันนี้ออกจากคอของเจ้าเถิด" ขณะนั้นท่านกำลังอ่านซูเราะฮ บะรออะฮฺ จนผ่านอายะฮฺ (ซึ่งมีความว่า) "พวกเขาได้ยึดเอาบรรดาปราชญ์ของพวกเขาและบาทหลวงของพวกเขา เป็นพระเจ้านอกเหนือจากอัลลอฮฺ" ฉันจึงกล่าวว่า "โอ้ ท่านรสูลุลลอฮฺ เรามิได้ยึดเอาพวกเขาเป็นพระเจ้าแต่อย่างใด" ท่านกล่าวว่า "ใช่ พวกเขาจะอนุมัติสิ่งต้องห้ามแก่พวกเจ้า ดังนั้น พวกเจ้าจะถือว่าเป็นสิ่งอนุมัติ ขณะเดียวกันพวกเขาจะห้ามสิ่งที่อนุมัติแก่พวกเจ้า ดังนั้น พวกเจ้าก็ถือว่าเป็นสิ่งต้องห้าม"*

ฉันกล่าวว่า "ใช่" ท่านกล่าวต่อไปว่า "นั่นคือการอิบาดะฮฺ (การเคารพภักดี) ต่อพวกเขา"

รายงานโดย อะหมัดและอัตตัรมีซีย์

หะดีษดังกล่าวนี้ถือว่า การยอมรับความเห็นของผู้อื่นและนำมาใช้โดยที่รู้ว่า เป็นความเห็นที่ขัดกับบทบัญญัติของอัลลอฮฺนั้น จะมีผลเท่ากันยก ฐานะเจ้าของความเห็นดังกล่าวเป็นเสมือนพระเจ้า

อย่างไรก็ตาม การยอมรับความเห็นของผู้อื่นโดยไม่มีเหตุผล อีกทั้งไม่มีหลักฐานที่แสดงว่าความเห็นดังกล่าวนั้นสามารถนำไปใช้ได้ ถือว่าเป็นการตักลีด ซึ่งครอบคลุมความเห็นที่เป็นผลของการอิจญ์ติฮาดของบุคคลดังกล่าวด้วย แต่การปฏิบัติตามอัลกุรอาน สุนนะฮ หรืออิจญ์มาอฺไม่ถือว่า เป็นการตักลีด เพราะอัลกุรอานและหะดีษเป็นหลักฐานที่ทุกคนจะต้องปฏิบัติตาม จะเห็นได้ว่า การอิจญ์ติฮาดนั้น จะทำได้ในสองกรณีเท่านั้น คือ ในกรณีที่ไม่มีตัวบทกำหนดหุกม และในกรณีที่มีหลายตัวบทที่มีความขัดแย้งกัน จึงจำเป็นจะต้องประสานระหว่างตัวบทเหล่านี้ หรือยึดตัวบทที่มีหลักฐานหนักแน่นกว่าหากประสานกันไม่ได้ สำหรับอิจญ์มาอฺ ก็มีหลักฐานที่แสดงว่า เป็นแหล่งที่มาของหุกม ดังนั้น การปฏิบัติตามอิจญ์มาอฺจึงไม่ถือว่า เป็นการตักลีดเช่นกัน

ปรากฏการณ์การตักลีด ได้เริ่มเกิดขึ้นในสังคมมุสลิมหลังจากศตวรรษแห่งความดีงามได้ผ่านพ้นไป คือประมาณต้นศตวรรษที่ 4 เมื่อชาวมุสลิมได้มีการยึดมั่นตามแนวทางของหนึ่งใน สี่ มัซฮับซึ่งเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป ต่อมา เมื่อปลายศตวรรษที่ 4 การตักลีดได้กลายเป็นแนวปฏิบัติอันเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป เมื่อบรรดาปราชญ์กฎหมายอิสลามได้ประกาศปิดประตูการอิจญ์ติฮาด ทั้งได้กำหนดให้บรรดาผู้ทำหน้าที่เป็นผู้พิพากษาและมุฟตีย์ ต้องยึดตามทัศนะของ สี่ มัซฮับที่ประชาชาติยอมรับ[35]

ข. ทัศนะของนักปราชญ์กฎหมายอิสลามเกี่ยวกับ "ตักลีด"

บรรดาปราชญ์สาขาวิชาอุศูลุลฟิกฮฺ มีความเห็นที่หลากหลายเกี่ยวกับตักลีดว่า กระทำได้หรือไม่ บางทัศนะเห็นว่า การตักลีดนั้นเป็นสิ่งต้องห้าม ในทางตรงกันข้าม มีทัศนะที่เห็นว่า การตักลีดนั้น เป็นสิ่งวาญิบ แต่ตามทัศนะของปราชญ์ส่วนใหญ่ จะจำแนกระหว่างบุคคลที่เป็นมุจญ์ตะฮิดกับบุคคลทั่วไปดังต่อไปนี้[36]

ผู้ที่อยู่ในระดับมุจญ์ตะฮิดนั้น ไม่อนุมัติให้ตักลีดผู้อื่นอย่างเด็ดขาด เพราะการตักลีดนั้นไม่ใช่หนทางที่จะนำไปสู่ความรู้ที่แท้จริง แต่สำหรับบุคคลทั่วไปนั้น จะต้องปฏิบัติตามมุจญ์ตะฮิดคนใดคนหนึ่งอย่างแน่นอน ทั้งนี้ ตามทัศนะของปราชญ์ส่วนใหญ่ โดยมีเหตุผลดังต่อไปนี้

1. อัลลอฮฺ ได้ตรัสว่า

---

[35] *มูซา. มูฮัมมัด ยูซุฟ 1961* المدخل لدراسة الفقة الاسلامي *พิมพ์ครั้งที่ 2 ไคโร ดารุลฟิกริลอะเราะบีย์ หน้า 61*

[36] *อัชชุอัยลีย์ หน้า 1126-1127.*

فاسألوا أهل الذكر ان كنتم لا تعلمون

النحل : 43

ความว่า *"ดังนั้น พวกเจ้าจงสอบถามผู้ที่มีความรู้เถิด หากแม้นพวกเจ้าไม่รู้"*

อันนะหฺลิ : 43

อายะฮฺนี้ ครอบคลุมมุสลิมทุกคนที่ไม่มีความรู้ และครอบคลุมทุกปัญหาที่ขาดความรู้ ดังนั้น การยอมรับคำตอบจากผู้รู้และนำไปปฏิบัตินั้น เป็นสิ่งที่ชอบตามความหมายของอายะฮฺที่กล่าวมา

2. เป็นมติเอกฉันท์ของบรรดาเศาะฮาบะฮฺและตาบิอีน โดยพวกเขาได้ให้ฟัตวาแก่บุคคลทั่วไปที่มาถามหุกมของปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น โดยฟัตวาของพวกเขาก็ได้รับการนำเอาไปปฏิบัติโดยประชาชนทั่วไป ซึ่งการกระทำเช่นนี้ เป็นที่ยอมรับของชาวมุสลิมในทุกยุคสมัยโดยไม่มีใครปฏิเสธ จึงถือไว้ว่าเป็นอิจญ์มาอฺ ให้กระทำได้

3. อิจญ์ติฮาดนั้น เป็นความรสามารถระดับสูงมากๆ มีน้อยคนมากที่มีศักยภาพจะเป็นมุจญ์ตะฮิดได้ หากถือว่า การตักลีดนั้นใช้ไม่ได้ ก็หมายความว่า ทุกคนจะต้องเป็นมุจญ์ตะฮิด แต่ในทางปฏิบัตินั้นทำไม่ได้ เพราะเป็นการสั่งให้กระทำในสิ่งที่เกินขอบเขตความสามารถของคนทั่วไปที่จะกระทำได้

อีกอย่างหนึ่ง มุสลิมทุกคนจะต้องรู้บทบัญญัติต่างๆที่จะนำมาใช้ แต่การบัญญัติให้ทุกคนพัฒนาตัวเองถึงขั้นเป็นมุจญ์ตะฮิดนั้น จะทำให้เกิดความยากลำบาก ไม่สามารถประกอบอาชีพหารายได้หรือประกอบภารกิจอื่นๆ ทางโลกได้

สำหรับผู้ที่มีความรู้ที่ไม่ถึงขั้นมุจญ์ตะฮิด แต่มีคุณสมบัติดีกว่าคนทั่วไป บรรดาปราชญ์สาขาวิชาอุศูลุลฟิกฮฺเห็นว่า จะต้องปฏิบัติตามมุจญ์ตะฮิดคนใดคนหนึ่ง เพราะมิได้อยู่ในระดับที่จะเป็นมุจญ์ตะฮิด แต่ผู้เขียนเห็นว่า ผู้ที่มีความรู้นั้น น่าที่จะศึกษาถึงหลักฐานของแต่ละหุกม เพราะโดยการศึกษาวิเคราะห์ดะลีลนั้น จะทำให้สามารถเลือกทัศนะที่มีหลักฐานหนักแน่นกว่านำไปปฏิบัติ ซึ่งการกระทำเช่นนี้ จะทำให้เขามีฐานะดีกว่ามุกอลลิด โดยยกฐานะเป็นผู้ปฏิบัติตามหรือมุตตะบิอฺ

ค. ความแตกต่างระหว่างตักลีดกับ "อิตติบาอฺ" (الاتباع)

การตักลีดนั้นคือ การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นนำมาปฏิบัติ โดยที่ไม่รู้หลักฐานของความคิดเห็นดังกล่าว ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

สำหรับ "อิตติบาอฺ" ซึ่งมีความหมายว่า การปฏิบัติตามนั้น หมายถึง การที่ผู้ปฏิบัติตามยึดตามแนวทางของผู้ที่ถูกปฏิบัติตาม โดยเข้าใจวิธีการกำหนดหุกม ที่กระทำโดยผู้ที่ถูกปฏิบัติตามเป็นอย่างดี ดังนั้น อิตติบาอฺ คือการยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น โดยเห็นด้วยกับหลักฐานซึ่งเป็นที่มาของความเห็นดังกล่าว พร้อมทั้งมั่นใจในความถูกต้องของความคิดเห็นนั้นๆ[37]

---

[37] *อัชชุอัยลีย์, 2 : 1121*

6.3 ฟัตวา(الفتوى)

ก. ความหมาย

"ฟัตวา" (الفتوي) คือ การให้คำเฉลย หรือคำชี้ขาดต่อปัญหาที่เกี่ยวกับหุกม

"อิฟตาอ์"(الافتاء) คือ การให้ข้อเฉลย หรือคำชี้ขาดต่อปัญหาที่เกี่ยวกับหุกม

"มุฟตีย์"(المفتى) คือ ผู้ที่ทำหน้าที่ให้ข้อเฉลย หรือคำชี้ขาดที่เกี่ยวกับหุกม

ข. คุณสมบัติของมุฟตีย์

ผู้ที่จะเป็นมุฟตีย์ได้นั้น จะต้องเป็นมุจญ์ตะฮิด เพราะการให้คำตอบต่อคำถามนั้น ผู้ตอบจะต้องอาศัยความรู้ที่ชัดเจนมาก ผู้ที่มิใช่มุจญ์ตะฮิดนั้น ถึงแม้ว่าจะมีความรู้บ้างก็ตาม แต่ก็ยังเป็นผู้ปฏิบัติตามการวิเคราะห์และวินิจฉัยของผู้อื่น จึงไม่ถือว่าเป็นผู้รู้ที่แท้จริง ปราชญ์บางท่านจึงได้ให้ความหมายของมุฟตีย์ว่าคือ มุจญ์ตะฮิด โดยจะต้องมีคุณสมบัติของมุจญ์ตะฮิดทุกประการ ยิ่งกว่านั้น เพื่อที่จะให้คำฟัตวามีความถูกต้อง ผู้เป็นมุฟตีย์ต้องรู้รายละเอียดของเหตุการณ์ที่เป็นปัญหา รู้จิตใจของผู้ขอคำฟัตวาและรู้สภาพแวดล้อมที่ผู้ขอฟัตวาใช้ชีวิตอยู่ด้วย เพื่อจะได้คาดการณ์ผลของคำฟัตวาได้อย่างถูกต้อง ทั้งนี้เพราะระหว่างการอิจญ์ติฮาดและการอิฟตาอ์นั้น มีความแตกต่างกันคือ การอิจญ์ติฮาดนั้น กระทำได้ทั้งกรณีที่มีคำถามหรือไม่มีคำถาม แต่การอิฟตาอ์นั้น จะกระทำได้ก็ต่อเมื่อมีเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงเท่านั้น โดยมุฟตีย์จะทำหน้าที่ค้นหาบทบัญญัติของปัญหานั้นๆ[38] แต่ในกรณีที่สังคมขาดมุจญ์ตะฮิดและคนทั่วไปไม่อาจรู้หุกมต่างๆได้ นอกจากจะต้องอาศัยผู้รู้ ในกรณีเช่นนี้ นักวิชาการเห็นว่า การปฏิบัติตามผู้รู้ถือว่าใช้ได้ แต่จะต้องเป็นผู้รู้ในระดับมุจญ์ตะฮิดของมัซฮับด้วยคือ รู้กฎเกณฑ์ของมัซฮับที่ตนปฏิบัติตามอยู่และสามารถนำเอากฎเกณฑ์เหล่านั้นมาประยุกต์ใช้กับปัญหาที่เกิดขึ้นใหม่ได้เป็นอย่างดี เพราะผู้ที่อยู่ในระดับนี้ ย่อมมีลักษณะที่แตกต่างจากบุคคลทั่วๆไปอย่างเห็นได้ชัด[39]

สำหรับบุคคลที่คนทั่วไปจะขอคำฟัตวาได้นั้น ต้องเป็นบุคคลที่ทุกคนรู้ดีว่า เป็นผู้ที่มีความรู้และเป็นอัดลด้วย หากในเมืองหนึ่งมีมุฟตีย์เพียงคนเดียว คนทั่วไปจะต้องถามเฉพาะมุฟตีย์ผู้นั้นเท่านั้น แต่ถ้าหากมีหลายคน ก็สามารถถามใครก็ได้ โดยไม่จำเป็นจะต้องถามผู้ที่รู้ที่สุดในบรรดามุฟตีย์เหล่านั้นโดยมีเหตุผลดังต่อไปนี้[40]

ก. คำตรัสของอัลลอฮฺ ที่ว่า

فاسالوا أهل الذكر إن كنتم لا تعلمون

لنحل : 24

---

[38] *อัชชุฮัยลีย์. 2 : 1156*

[39] *อัลอามิดีย์. 3 : 255*

[40] *อัชชุฮัยลีย์. 2 : 1164-1166*

ความว่า *"ดังนั้น พวกเจ้าจงสอบถามผู้ที่มีความรู้ หากพวกเจ้าไม่รู้"*

อันนะฮลิ : 42

ซึ่งครอบคลุมผู้รู้ทุกคน โดยความรู้ของแต่ละคนนั้นมีระดับที่แตกต่างกันอย่างแน่นอน

ข. เป็นมติเอกฉันท์ของบรรดาเศาะฮาบะฮว่า ผู้รู้ทุกคนสามารถให้ฟัตวาได้ ไม่จำเป็นต้องขอฟัตวาจากผู้ที่รู้ที่สุดเท่านั้น

ค. การที่จะให้ประชาชนทั่วไปจัดลำดับผู้รู้ตามลำดับความรู้แต่ละคนนั้น ค่อนข้างทำได้ยาก ดังนั้น ประชาชนจึงสามารถขอคำฟัตวาจากผู้รู้คนไหนก็ได้

ค. ความแตกต่างฟัตวากับเกาะฎออ์ (القضاء)[41]

ความหมายของฟัตวานั้นได้กล่าวมาแล้ว สำหรับความหมายของเกาะฎออ์ คือการพิจารณาชี้ขาดข้อกฎหมายที่กระทำโดยผู้พิพากษา ซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากผู้มีอำนาจบริหารประเทศ ทั้งคดีฝ่ายเดียวหรือคดีสองฝ่าย โดยคำชี้ขาดดังกล่าวนั้นมีผลบังคับ โดยทุกฝ่ายจำต้องปฏิบัติในทุกกรณี เกาะฎออ์จึงมีบทบาทในการดำรงชีวิตของมนุษย์ในการยุติความขัดแย้งต่างๆ ในสังคม ทั้งยุติความขัดแย้งทางด้านทัศนะในกรณีที่ได้มีการพิจารณาพิพากษาแล้วด้วย

ระหว่างฟัตวากับเกาะฎออ์ มีความแตกต่างกันดังต่อไปนี้[42]

1. หุกมประเภทอิบาดาตทั้งหลาย สามารถดำเนินการฟัตวาได้ แต่ไม่อาจดำเนินการเกาะฎออ์ได้

2. ฟัตวานั้น จะมีผลบังคับต่อผู้ขอคำฟัตวาที่ตักลีดมัซฮับของมุฟตีย์ แต่จะไม่มีผลบังคับหากเขามิได้ตักลีดมัซฮับของมุฟตีย์ ผิดกับเกาะฎออ์ที่มีผลบังคับในทุกกรณี

3. ปัญหาที่มุฟตีย์คนใดได้ให้คำฟัตวาแล้ว มุฟตีย์ท่านอื่นยังสามารถพิจารณาให้คำฟัตวาที่แตกต่างกันได้ แต่ปัญหาที่ได้มีการเกาะฎออ์แล้วไม่อาจถูกยกเลิกโดยการเกาะฎออ์ของผู้อื่นได้อีก ยกเว้นในกรณีที่ได้รักการพิจารณาในระดับที่สูงกว่าเท่านั้น

4. การฟัตวาสามารถกระทำได้โดยทุกคนที่มีคุณสมบัติ ทั้งผู้ที่เป็นไท เป็นทาส ผู้ชาย ผู้หญิง ผู้อ่านไม่ออก เขียนไม่ได้ และคนใบ้ก็สามารถฟัตวาด้วยการเขียน ผิดกับการเกาะฎออ์

5. การฟัตวาสามารถกระทำได้กับทุกคน ทั้งผู้ที่อยู่ต่อหน้าหรือลับหลัง ญาติสนิทหรือผู้ที่มิได้เป็นญาติ ผิดกับเกาะฎออ์ที่ไม่อาจดำเนินการต่อบุคคลที่อยู่ลับหลังได้ นอกจากนั้น ไม่อาจดำเนินการกับบุคคลที่เป็นญาติสนิทได้อีกด้วย

وصلي الله وسلم علي نبينا وحبيبنا محمد وعلي اله وصحبه ومن تبعهم باحسان الي يوم الدين ، وسلام علي المرسلين والحمد لله رب العالمين .

[41] *อัลอุมะรีย์, 44-45*

[42] *อัลอุมะรีย, 45-48*

บทปิดท้ายเล่ม

ภายหลังจากที่ใช้ความพยายามเป็นเวลานานในการปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติม ก็หวังเป็นอย่างมากว่า หนังสือเล่มนี้สามารถนำเสนอเนื้อหาสาระทางด้านวิชาอูศูลุลฟิกฮฺที่ค่อนข้างสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น เนื้อหาของวิชานี้จะเกี่ยวข้องกับหลักการ กฎเกณฑ์ และวิธีการของวิชากฎหมายอิสลาม หรืออีกนัยหนึ่งอาจจะถือได้ว่า เนื้อหาของวิชานี้เกี่ยวข้องกับระเบียบวิธีการวิจัยทางกฎหมายอิสลามโดยตรง ซึ่งทุกคนที่จะแสดงความเห็นในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายอิสลามจะต้องเข้าใจอุศูลุลฟิกฮฺอย่างถ่องแท้ ไม่เช่นนั้นแล้วก็จะเป็นเสมือนผู้ที่พยายามทำอะไรสักอย่างที่ตัวเองไม่มีพื้นฐานเลย เพียงแต่อาศัยความนึกคิดของตัวเองอย่างเลื่อนลอย โดยมิได้ตั้งบนพื้นฐานของหลักวิชาการอย่างแท้จริง จึงไม่มีน้ำหนักหรือคุณค่าใดๆ ทั้งสิ้นที่จะอ้างความถูกต้องหรือความชอบธรรม

จึงมีความจำเป็นที่ผู้รู้หรือนักวิชาการด้านอิสลามศึกษาที่จะต้องเรียนรู้เนื้อหาสาระของวิชานี้ ซึ่งเป็นทั้งกรอบและกฎเกณฑ์เพื่อให้การคิดหรือการวิเคราะห์อยู่ในแนวทางของอิสลามอย่างแท้จริง แต่สำหรับนักกฎหมายอิสลามแล้ว การมีความรู้ลึกถึงขั้นสามารถนำเอาหลักการและกฎเกณฑ์ต่างๆ ของวิชานี้มาประยุกต์ใช้ในการอธิบายบทบัญญัติต่างๆ ของกฎหมายอิสลามได้เป็นอย่างดี ทั้งสามารถนำกฎเกณฑ์และหลักการของวิชานี้ไปใช้ในการวิเคราะห์วินิจฉัยข้อบัญญัติของปัญหาใหม่ๆ ได้อีกด้วย ซึ่งถือว่าเป็นการอิจญ์ติหาดในยุคปัจจุบัน วิชานี้จึงถือว่ามีความจำเป็นมากสำหรับนักกฎหมายอิสลาม

การอิจญ์ติฮาดหรือการวิเคราะห์วินิจฉัยข้อกฎหมายอิสลามนั้นแม้ว่าได้ถูกปิดประตูในการดำเนินการโดยดุษฎีตั้งแต่กลางศตวรรษที่สี่ของฮิจญ์เราะห์ศักราชก็ตาม แต่วิชาอุศูลุลฟิกฮฺซึ่งเป็นเครื่องมือในการอิจญ์ติฮาดยังคงได้รับความเอาใจใส่ตลอดมาโดยไม่หยุดยั้ง ทั้งทางการศึกษาเรียนรู้และการวิจัย จึงเอื้อต่อการอิจญ์ติฮาดที่ได้รับการฟื้นฟูมาใหม่เกือบครึ่งศตวรรษมาแล้ว จนในที่สุดการอิจญ์ติฮาดก็เป็นที่ยอมรับในทางปฏิบัติโดยดุษฎีอีกครั้ง ทั้งมีบทบาทที่ค่อนข้างสูง โดยเฉพาะในการกำหนดบทบัญญัติของกฎหมายอิสลามที่เกี่ยวกับการเงินและการธนาคาร

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากหลักฐานสำคัญของกฎหมายอิสลาม คือ อัลกุรอานและสุนนะฮฺ ซึ่งทั้งสองเป็นหลักฐานที่เป็นภาษาอาหรับ จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ผู้เป็นนักกฎหมายอิสลามจะต้องมีความรู้ทางด้านภาษาอาหรับในระดับที่สามารถเข้าใจความหมายของข้อความที่เป็นภาษานี้ได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้การมีความรู้เกี่ยวกับภาษาอาหรับยังช่วยให้สามารถติดตามงานวิชาการทางด้านกฎหมายอิสลามในประเด็นต่างๆ ที่ตนเองติดตามอยู่ซึ่งส่วนใหญ่จะเขียนเป็นภาษาอาหรับได้อีกด้วย

ผู้เขียนหวังว่า หนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์มากพอสมควรสำหรับผู้ที่กำลังศึกษากฎหมายอิสลาม ทั้งหวังว่าจะมีนักวิชาการสาขาวิชา อุศูลุลฟิกฮฺที่จะมาขยายเนื้อหาของวิชานี้ทั้งเชิงลึกและเชิงราบต่อไป

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

1. สมยศ เชื้อไทย. 2539 **ความรู้นิติปรัชญาเบื้องต้น** พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพ บริษัทการพิมพ์วิญญูชน จำกัด
2. หยุด แสงอุทัย. 2538 **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป** พิมพ์ครั้งที่ 2 ส. ประการพรึก
3. อิสมาแอ อาลี 2546 **กฎหมายมรดกและพินัยกรรมอิสลาม** ปัตตานี โรงพิมพ์มิตรภาพ ภาษาอาหรับ
3. ค็อลลาฟA. อับดุลวะฮฺฮาบ 1972 علم أصول الفقه พิมพ์ครั้งที่ 10 คูเวต ดารุลเกาะลัม
4. ค็อลลาฟB. อับดุลวะฮฺฮาบ 1972 مصادر التشريع الاسلامى คูเวต ดารุลเกาะลัม
5. มูซา. มุฮัมมัดยูซุฟ 1961 المدخل لدراسة الفقه الاسلامى พิมพ์ครั้งที่ 2 ไคโร ดารุลฟิกริลอะเราะบีย์
6. อิบนุลก็อยยิม. 1968 اعلام الموقعين ไคโร ส.อัลหาจญ์ อับดุสสะลาม บิน ชักรูน
7. อัชชาฟิอีย์. มูฮัมมัด อิบนุอิดรีส الرسالة 1979 มักตตะบาฮฺ ดารุตตุรอษ
8. อัชชาฏิบีย์. อบูอิสหาก อิบรอฮีม อิบนุมูซา 1997 الموافقات ซาอุดิ อารเบีย ดารอิบนุอัฟฟาน
9. อัชชุอัยลีย์. วะฮฺบะฮฺ اصول الفقه الاسلامى ดามัสกัส ดารุลฟิกรฺ
10. อัชชันกีฏีย์. มุฮัมมัดอะมีน. มปพ. مذكرة اصول الفقه มะดีนะฮฺ. มหาวิทยาลัยอิสลามแห่งมะดีนะฮฺ
11. อัซซัรกอ. มุศเฏาะฟา 1967 1968 المدخل الفقهى العام ดามัสกัส ส.อลิฟบาอ์ อัลอะดีษ
12. อัตตุรกีย์. อับดุลลอฮฺ 1980 اصول مذهب الامام احمد รียาด มักตะบะตุรรียาด อัลหะดีษะฮฺ
13. อัตตุรกุมานีย์. อัดนาน 1981 ضوابط العقد เจดดาห์ ดารุชชุรูก
14. อัลก็ฏฏอน. มันนาอฺ 1976 مباحث في علوم القران เบรูต มุอัสสะสะฮฺ อัรริซาละฮฺ
15. อัลคิน. มุศเฏาะฟา 1972 اثر الخلاف في القواعد الاصولية เบรูต มุอัสสะสะฮฺ อัรริซาละฮฺ
16. อัลคุเฎาะรีย์. มุฮัมมัด 1965 اصول الفقه อียิปต์ อัลมักตะบะฮฺ อัตญารียะฮฺ อัลกุบรอ
17. อัลอามิดีย์. อาลี 1981 الاحكام في أصول الاحكام เบรูต ดารุลฟิกรฺ
18. อัสสะยูฏีย์. ญะลาลุดดีน الاشباه والنظائر ไคโร ดารฺอิหฺยาอุลกุตุบิลอะเราะมียะฮฺ มปพ.
19. อัสสิบาอีย์. มุศเฏาะฟา السنة ومكانتها في التشريع الاسلامي พิมพ์ครั้งที่ 4 เบรูต อัลมักตะบะตุล อิสลามีย์
20. อัลอัลบานีย์. มุฮัมมัดนาศิร 1979 ارواء الغليل เบรูต อัลบักตะบุลอิสลามีย์
21. อัลฮัยษะมีย์. อบูบักรฺ 1982 مجمع الزوائد เบรูต ดารุลกิตาบิลอะเราะบีย์
22. อัลเฆาะซาลีย์. อบูฮามิด 1322 المستصفى อียิปต์ โรงพิมพ์อัลอะมีรียะฮฺ
23. อัลเฆาะซาลีย์. อบูฮามิด 1971 شفاء الغليل พิมพ์ครั้งที่ 1 แบกแดด
24. อัชเชากานีย์. มุฮัมมัด อาลี มปพ. ارشاد الفحول เบรูต ดารุลฟิกฮฺ
25. อัฏเฏาะฮฺฮาน. มะหมูด 1981 تيسير مصلح الحديث เบรูต ดาร์ อัลกุอาน อัลกะรีม
26. อัลอัลวานีย์. ตอฮา ญาบิร 1979 الاجتهاد والتقليد ดารูลอันศอร์ ไคโร

27. อัลอุมะรีย์, นาดียะฮฺ ชะรีฟ 1981 الاجتهاد มุอัสสะสะฮฺอัรริซาละฮฺ เบรูต
28. อัลอุษัยมีน, มุฮัมมัด อบนุ ศอลิหฺ มปพ الاصول من علم الاصول รียาด ดารฺ ฏ็ยยิบะฮฺ
29. อัลมะฮฺมะศอนีย์, ศุบฮีย์ 1952 فلسفة التشريع فى الاسلام ดารุลกัชชาฟ เบรูต
30. อันนะวาวีย์,ยะหฺยา อิบนุ ชะร็อฟ 1974 المجموع เจดดาห์ มักตะบะตุลอิรชาด
31. อิบนุลก็อยยิม, 1968 اعلام الموقعين อียิปต์ สำนักพิมพ์ อัลฮาจญ์ อับดุสสะลาม อบิน ชักรูน